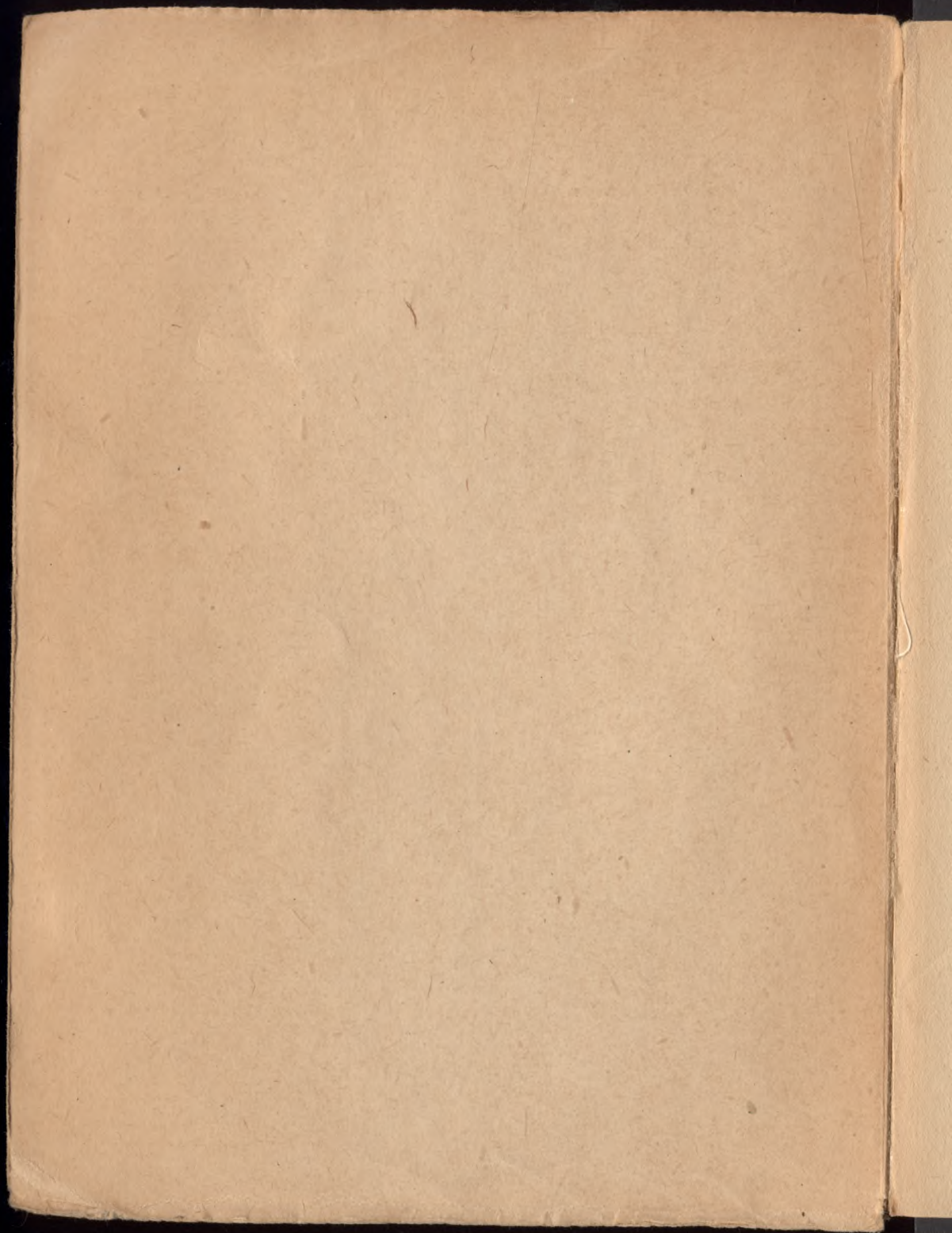

M
296.391

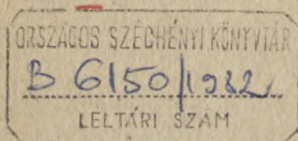

BERZEVICZY GIZELLA

MÁRIANOSZTRA

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1948

M 296391

Felelős kiadó: Seress Géza.

Arany János nyomda Rt. — Felelős vezető: Richter Márton

EZ A KÖNYV

nem mai keletű. Túlnyomó részében huszonöt esztendeje készen hevert, mígnem most kiadás alá került. Amikor a Magyar Tanácsköztársaság bukása után lezártak, elhatároztam, hogy börtönélményeink krónikása leszek. Mária-Nosztra fegyházának magánzárkáiban bőven telt volna időm erre, de az egymásután következő fegyelmi büntetések („konokság” miatt), nemcsak egyedüllétet, hanem szigorított magánzárkát is jelentettek, azaz könyveimet, írásaimat elszedték, sőt a ceruzámat is. Így a megszakításokkal magánzárkában töltött tizenöt hónap eseményeit csupán emlékezetembe írtam és papírra csak valamivel később vettem, amikor 1922 elején a kicserélési akció révén a szovjetek országába jutottam. Az események és benyomások oly frissen éltek bennem, hogy még a párbeszédre is szinte szósz szerint emlékeztem.

Most már nem mint krónikás fogtam a munkához, hanem ahogyan az egyes jelenetek és képek emlékezetembe tódultak, úgy írtam le azokat, későbbre halasztva időbeli elrendezésüket. Így történt, hogy a harmadik résszel („Mária-Nosztra”) kezdtem a munkát, mert ezek az élmények hagyták bennem a legmélyebb nyomokat. Írásom néhány részlete egy magyar újságíró Moszkvában kiadott könyvében meg is jelent. Ezután az első részt írtam meg és néhány fejezetet a másodikból. Tovább nem folytattam, mert új munkaköröm — előbb Szárátovban, majd Grúziában — teljesen lefoglalt. Tbiliszben (Tiflisz) néhány ismerősöm rábeszélésére egy kis részt, elbeszélés

keretében összefoglalva, grúz nyelvre fordítottam és ez meg is jelent egy ottani lapban.

Ennyi történt az írás körül, aztán hosszú szünet következett. A 20-as évek végén Odesszából, ahol összesen 14 évet töltöttem, a „Vörös alkony” című első résznek néhány jelenetét külföldi lapoknak küldtem el, így az amerikai „Uj Előre”-nek, a kassai „Munkás”-nak és a párizsi „Munkás”-nak. Egy leipzig-i német folyóirat illusztráltan közölte az „Égi erények”-et, egy moszkvai orosz folyóirat pedig szintén illusztráltan a „Rabszökés”-t.

Az írások átnézése közben észrevettem, hogy a munka hiányos. Nem írtam még a Kisfogházról, a Szerb-utcai börtönről és a Mária-Nosztira töltött utolsó hónapokról. De nem értem rá, hogy élményeimet irogassam, mert négy intézetben tanítottam, hozzá az önként vállalt társadalmi munka meg a Párt kiküldetései az odesszai oblaszt (terület) falvaiba, — így tehát a munka befejezése újra elmaradt. Amikor nyugdíjba vonulásomkor (1937) végre hozzáfoghattam, arra kellett rájönnöm, hogy sok-sok apró részlet már kiesett az emlékezetemből vagy legalább is elhalványult. Ezért a „Kisfogházban” című fejezet elé néhány magyarázó sort írtam.

A „Mária-Nosztira” befejező részének megírására már egyáltalán nem vállalkoztam, noha sok érdekes eseményről és jelenetről kellett volna megemlékeznem. Így a karácsonyi „amnesziáról” és magáról a jellegzetes karácsonyestéről, új társaim képét is meg kellett volna rajzolnom. De a történeti hűség bizonytalansága elkülönítette volna ezt a részletet, ezért inkább lemondtam a megírásáról és csak azzal egészítettem ki a könyvet, amire nézve töredékes följegyzéseim támaszt nyújtottak. („Uj nemzedék”, stb.) A befejező részt már Budapesten írtam.

Hadd említsek még egy véletlen esetet a könyv történetére vonatkozólag:

1941 őszén Moszkvából Közép-Ázsiába evakuáltak. Elutazásom előtt fölkerestem Andics Erzsébetet és átadtam neki a könyvnek kézirátát, arra kérve őt, hogy — minden eshetőségre számítva — őrizze meg. Volt még két gépírásos másolatom. Az egyiket még Ukrajnában családomnak adtam át, a másikat magammal vittem. Szerencsétlen körülmények következtében a háború alatt mindkét

példány elveszett. Biztosra vettem, hogy kéziratom sem járt szerencsésebben. Mikor 1946 őszén Budapestre érkeztem, nemsokára ezután Andics Erzsébettel találkoztam, akinek az első szava ez volt: „Megvannak az emlékirataid, tud róla? Ostromon, evakuáción és a hazautazás minden viszontagságán át megőriztem.” Hadd mondjak ezúton is még egyszer köszönetet Andics Erzsébetnek, hogy emlékirataim egyetlen példányát átmentette és így lehetővé tette a könyv megjelenését.

A könyv keletkezésének ez a története magyarázza sajátos jellegét is: nem történetírás, nem emlékirás, de szépirodalom sem, inkább riportoknak összefüggő gyűjteménye.

A valóságot akartam megírni, hízélgés és szépités nélkül. A marxi iskolán nevelkedő munkásság nem vár gáncs és folt nélküli hősöket; tudja, hogy a forradalmat is emberek csinálják; és senki sem lehet kevésbé tökéletes, mint éppen az átmenet embere, aki a mult társadalmának levegőjében nőtt fel és abból — szinte menekülve — akar új világot teremteni. Minden kavarodás, erjedés salakot is felszínre vet, pusztán érvényesülésre törő hiú és önző személyeket, míg értékes, de forradalmi lendületben gyöngébb elemek ugyanakkor észrevétlenül elmerülhetnek. Így valódi hősök mellett sok álhős nyüzsg és kisiskolás együgyűség volna mindezekre egyformán ráaggatni a hőség csillogó palástját. Elmondom, amit láttam, nem hallgatva el kicsinyes torzsalkodásainkat, a börtönélet szoros egymásrautaltságában kiütököző kelletlenségeket. Hogy ez az *objektív* valóság-e, nem tudom, de én így láttam.

Rá kell itt mutatnom könyvemnek egy hiányára, amely azonban börtönéletünk körülményeiből következett. Mi, politikai foglyok, sokan voltunk, számunk néha száz körül mozgott, lehet, hogy még sokkal többen voltunk együtt, de én ebből a tömegeből mégis csak egy aránylag kicsiny csoportot emeltem ki egyénenként. Miért? Két és félszáz tizenötöt, huszonegy hónapot Mária-Nosztrán töltöttem, ebből tizenötöt magánzárkán, még hozzá, szigorított magánzárkán. Örülöm kellett, ha legközelebbi szomszédaimmal sikerült néhány szót váltanom. Amikor pedig közös teremben ültem, itt beszélgetnünk (halkan) naponként csak az ebédet követő fél órában volt

szabad, amikor tehát megint csak a szomszédaimra voltam utalva. Természetes, hogy ilyen körülmények közt a távolabbi tömegből csak egy-egy feltűnőbb jelenség ragadta meg a figyelmemet. A tömegjelenetekben („Fegyencmunka”, Hajnali mise”) így inkább viszonylatokat rajzoltam (a fegyház rendje és ebben a foglyok élete), semmint egyes embereket; egyébként pedig az én közvetlen környezetem egyénei szerepelnek. De úgy hiszem, hogy e kis csoport sorsának rajzából is megismerhető, minő volt Fehér-Magyarország női fegyházában a politikai foglyok élete, ahogy — amint mondani szokás — egy csöpp víz is visszatükrözi a világot.

Egyéni hajlamom szintén kedvezett az említett hiányosságnak. Ami köröttem történt, azt inkább a riporter szemével néztem, mint aki megírandó cikkéhez az anyagot gyűjti. Azt ragadtam meg, amit érdekesnek találtam és ezért megtörténhetik, hogy rendes munkájú, de kevésbé színes egyéniségek mellett talán figyelmetlenül haladtam el. Csak egy Gorkij tehetsége tudta a mindennap legszürkébb alakjaiból is kiemelni és művészi képpé formálni a mélyen emberit.

És mit írjon a szerző önmagáról? Csak annyit, amennyi a munka megértéséhez szükséges.

Nem a proletáriátus ölében születtem, de egy élet tapasztalatai a proletáriátus táborába vezettek. A kiáltó ellentét családunk úgynevezett „ősi nemesi neve” és gazdasági helyzetünk mindennapi apró nyomorúságai között, — ez az ellentét vált forradalmi fejlődésem legelső hajtóerejévé.

— Hány szobátok van? Miért nem kísér téged frájlájn vagy cseléd az iskolába? Ugyebár, ti szegények vagytok? — Efféle kérdések nyomán már mint nyolcéves gyermeknek éreznem kellett, hogy a magam „úri” környezetében hivatalnok-családunk szegénysége — szegyen.

Nagyurak vagyontalan rokona előtt két szélsőséges út nyílt: vagy mindenáron az előkelőség fényében akart sütkérezni, — ez esetben lakájja lett; vagy meggyűlölte azokat, akik a vagyon jogán pompáztak és uralkodtak mások felett, — ekkor értelme, szíve megnyílt a minden elnyomottak igazsága előtt. Én ez utóbbi útra léptem, amely a proletáriátus harcosai közé vezetett.

Tiszta öntudatú osztályharcosok nem lehetünk máról holnapra. Egy levert forradalom tanulságaira volt szükség, hogy az értelmiség naiv forradalmárából kommunista harcos edződjék. Ezt a folyamatot akarom ebben a könyvben bemutatni; s mert az első magyar proletárdiktatúrában sokan voltunk, akiket — más osztály anyagából — maga a harc és a szenvedés tüze égetett igazi kommunistákká, ezért hiszem azt, hogy ezek az élmények többé-kevésbé általános érdekűek.

Fiatalkoromban egyszer elbeszélést kezdtem írni, amelyet befejezni sehogy sem tudtam. Az volt a címe: „Riadó”. Egy különös báli mulatság története lett volna ez az írás. Szól a zene, szédítően forognak a párok, minden csupa csillogás, kacaj, derű és pompa; mégis úgy rémlik, mintha mindenkit álarc takarna. A selyem, a csipke, a frakk és a vakító ingmellek alatt, mintha csontvázak zörögnének. Honnan tudod, mi van belül? mit takarnak a vidám mosolyok? Szalónhősök, bálkirálynők, belül talán férgesek; hanem ott, az a látszólag léha fráter, aki borba szokott fullasztani valami névtelen bánatot, talán éppen ő volna a nagy tettekre hivatott, no, de mit csináljon egy tespedő világban? És szeretném látni, mi lenne, ha e báli forgatagban egyszerre csak — riadót fujnának...

Itt megakadtam az írásban; sehogy sem tudtam az emberek igazi képét kialakítani, milyenek is lennének, ha az álarcukat egy nagy vihar letépné. Sok-sok pontot tettem az elbeszélés utolsó bekezdése után, aztán csak ennyit írtam oda, egyetlen rezignált mondatban: „És én sohasem fogom megtudni, milyen is lenne a világ, ha egyszer riadót fujnának”...

Tévedtem; az élet kegyes volt hozzám és az én álmom beteljesült. Megfűjták a nagy riadót, leszakadtak az álarcok és én megláthattam, milyenek az emberek *belülről*. Elbeszélésemet nem fejeztem be, maga a történelem váltotta valóra. Megfizettem érte? Igen, de nem drágálom az árát. Ezért becses nekem minden, amit a börtönben tapasztaltam, ezért szeretem ezeket az élményeket, ha sokszor nehezek voltak is; szeretem, mert megmutatták, hogy milyen az élet — a felszín alatt.

...Börtönvilág... Kívül: sárga, kopár falak, rácsos ablak, — a holtak háza. Belül: kínok és tréfák, lefojtott akarat, izzón feszítő rengések, gyilkos gyűlölet és bajtársi segítség, szívós bírkózás és győztes remény, — a szabadságharc egy frontja a föld alatt.

B. G.

Első rész

VÖRÖS ALKONY

Búcsú a nép nevelőitől

Az este — tanfolyamunk befejezéseként — a színházban előadást tartottunk; a közönség betöltött minden zugot. Eger városa kitett magáért. Ma hivatalosan is útnak bocsátjuk a politikailag átképzett tanítószágot, és holnap, — holnap visszamegyünk Pestre.

A nyári reggel napfénye a városra mosolyog; csillognak az ablakok, villognak az utcák fehér kövei. A lombos utak árnyában társammal lassan ballagunk az érseki palota felé. Ennek a hatalmas palotának egyik szárnyában néhány teremben végeztük munkánkat, itt gyűlt össze naponta háromszáz pedagógus, tanárok, tanítók, óvónők, Heves-megye minden zugából, hogy a marxizmus alapjait és Tanács-Magyarország nevelési feladatait, kultúrpolitikáját tanulmányozza. Nehéz volt ez a felvilágosító munka, hiszen a hallgatóság nagyrésze papoknál nevelkedett, papoktól függött mindeddig a kenyerük; és most? — magamban elmosolyodom, — lám, még papok is jártak, noha polgári ruhában, az előadásainkra, mert ők is el akarnak helyezkedni ebben az új, vörös proletárvilágban. Jólesőn gondolok vissza elvégzett munkánkra és nagy vonásokban megfogalmazom holnapi beszámolómat, amit majd előadok a népbiztosságon, Budapesten.

1919 augusztus 1...

Jönnek-mennek az emberek, mindenki felénk tekint,

de nem kíváncsian, hanem hosszan és mélyen, mintha rejtett gondolat súlyát mérné. Néhol csoportok álldogálnak halk beszédbe merülve, de ahogy közelükbe kerülünk, elnémulnak és arcukra sajátos, falkó mosoly telepedik.

Pajtásom, a máskor beszédes, vidám Irke, szótlánul magábamélyed. Egyszerre csak felém fordul:

— Észrevetted?

Körültekintek. A palota előtt három csoportban ácsorognak az emberek, tanfolyambeli hallgatóink. Most ezek is elhallgatnak és minket figyelnek ugyanazzal a különös, színtelen mosollyal.

— Mi az? történt valami?

Társam látszólag közömbösen, de átható hangsúllyal mondja:

— *Még ma utaznunk kell!*

— Miért éppen ma?

— Mert holnap már nem mehetünk. A románok át-törték arcvonalunkat a Tiszánál és most az abonyi vasútvonal felé özönlenek.

— Hát így állunk?...

— Nem olvasod le az emberek arcáról? Ezek már tudják, hogy még néhány nap és mindennek vége; és most azt mérlegelik, hogy kiknek ácsolják az akasztófát. A házigazdám megmondotta.

A sarkon, ahol az út a pályaudvar felé fordul, Irke megáll.

— Nos? Utazunk?

— Csak így hirtelen? Várnak bennünket a kurzuson és mi szó nélkül hagyjuk itt őket? Ez lehetetlen.

Rövid vita után a politikai megbízott hivatalába megyünk érdeklődni, mert háttha csak vaklárma ez a rossz hír? A politikai megbízottat nem találjuk. Hogy hová ment, azt senkisép tudja. Elmondjuk a titkáranak, miről is van szó tulajdonképpen. A fürge titkár jobbra-balra telefonál, végre mosolyogva megadja a választ:

— Veszélyről szó sincs, elvtársak, nyugodtan várhatnak holnapig.

Kimenet eléggülten bölintok: „Na látod, látod Irke!” De Irke komolyan a fejét csóválja.

— És a politikai megbízott? miért nincs a helyén a politikai megbízott? A fehérek pontosan tudják, hol áll

az ellenség és mit csinálnak a mi embereink? Vagy nincsenek a hivatalban, vagy ha ott vannak, hát nem tudnak semmit.

— Tudod mit? Keressük fel a direktóriumot, — mondom én.

A direktórium ajtaja előtt kissé várnunk kell. A teremben egy fiatalember idegesen böngészi a nagy fal térképet. Amikor mi is odalépünk, a legényke tragikus mozdulattal a térképre bök.

— Már Füzesabonynál vannak!

Olyan ijedten hápog a hangja, hogy mosolyognom kell, pedig a helyzet csöppet sem mulatságos. Ha az ellenség csakugyan Abonyban van, hogyan juthatunk Budapestre?

Az idegen bemutatkozik: fővárosi újságíró. Amikor megtudja, hogy mi is Budapestre készülünk, szeme reménykedően fölsillan.

— Menjünk együtt!

Szinte tapad hozzánk; látni rajta, hogy fél a magános úttól. Megjött a direktórium elnöke és mi követtük őt a belső szobába. Szőkehajú, értelmes arcú, középkorú munkás az elnök.

— Elvtárs, — mondom neki — a tanárok és tanítók átképző tanfolyamát ma befejezzük és holnap vissza kell térnünk Pestre. Milyen híreket kapott? Szabad még az út?

Az elnök gondolkodva, a fejét ingatja.

— Biztosat nem mondhatok; talán szabad, talán nem.

— Mit akarnak cselekedni a vezető elvtársak? A direktórium a helyén marad?

— Ameddig csak lehet. Azután persze kiűritjük a várost és megyünk mi is Pestre.

— Jól van, akkor magukkal utazunk. Ha esetleg már ma indulnának, kérem, értesítsenek.

Az előszobában az újságíró izgatottan ránkrohan:

— Nos? mehetünk?

Amikor megtudja, hogy csak másnap utazunk, kétségbeesetten panaszkodik:

— Holnap már késő lesz! Itt rekedünk! Föl fognak engem akasztani!

Irke ingadozik és halkán kérdi tőlem:

— Érdemes ezért az egy napért mindent kockáztatni?

Hm. Hát nincsen igaza? Erdemes egy búcsúbeszédért mindent kockára tenni? Mégis, mégis... Egyre az öreg néptanító szavaira gondolok, aki elbeszélte, hogyan szökött meg az agitátoruk, amikor kitört az ellenforradalom. „És lássa, ezért nincsen bizalmunk, — mondta az öreg — ezért nem hiszünk nekik, mert csak beszélnek, aztán első szélfordulatra magára hagyják az embert a bajban”. Öt-heti munkánk alatt sikerült a gyanakvó tömeg bizalmát megnyernünk; és most úgy cselekedjünk mi is, mint az a másik agitátor? Nem szabad, nem szabad...

— Nézd, Irke: neked gyermekeid vannak; ha akarsz, te utazzál!

Irke, az én egykori egyetemi kollégám, középiskolai tanár és e hetekben munkatársam, Juvancz Ireneusz, neheztelően mormog:

— Egyhónapi közös munka után hagyjalak magadra? Azt már nem. Ha te maradsz, akkor én is maradok, — mondja Irke és odalép az újságíróhoz.

— Na, minden jót!

A fiatalember izzó homlokát törölgetve, panaszos sóhajok közt búcsúzkodik:

— Megpróbálom: fölszállok az abonyi vonatra. Talán sikerül.

Elgondolkozva ballagunk a tanfolyamra. Ma még előadást tartunk, megteesszük, amit kötelességünknek érzünk — aztán mehetünk.

A teremben a hangulat nyomott, a hallgatóság eljött ugyan; bár tudja, hogy holnapután itt már más világ járja és le kell tagadnia, amit csak most kezdene valahogyan elfogadni. Kevesen vannak és olyan kérdő tekintettel kutatják arcvonásaimat, mintha titkos írásjeleket betűznének. Éppen a párizsi Kommün történetével végeztünk. Az öreg, szakállas néptanító feláll.

— Mi a véleménye elvtársnőnek, nem fog a párizsi Kommün esete nálunk is megismétlődni?

A hallgatóság soraiban feszült mozgolódás, — most kell az agitátornak színt vallani! Hazudik vagy meri mondani az igazat?

Szeretném, ha szónok volnék; szeretném, ha e pillanatban csodaerő költözne belém, hogy a rám lehelkedő éjszaka fengeteges sötétjén át meg tudjam mutatni ezek-

nek az embereknek a messi holnap, az új március pirosló hajnalát. Varjas Sándor szavai jutnak az eszembe, amelyekkel minket útnak bocsátott az átképző kurzus vezetésére: „*Higgyjenek* abban, amit mondanak, — ez a legjobb agitáció.”

— Elvtársak, — szólok és érzem, hogy bensőmben meleg forrás buggyan — elvtársak, mi is csak kicsi szívet vagyunk, mint egykor a párizsi Kommün, minket is előnthat az ár. De ami 1871-ben történt Párizsban, — az egész forradalmi generáció kiirtása — az többé meg nem ismétlődhetik, abból az egyszerű okból, hogy azóta félszázad telt el. Letörhetnek minket öt évre, tíz évre, hiszen visszatérhet a tél áprilisban is; de azok az erők, amelyek már kifejlődtek, törvényszerűen érvényesülnek. A fehér terrort nemsokára újra a népmozgalom fogja követni... Higgyék ezt el nekem elvtársak és ehhez szabják működésüket a jövőben.

A tanítók tekintete elmélyült. Egy hónappal ezelőtt még gúnyoros fölénnnyel hallgatták előadásainkat. Ma már elvesztették régi bizakodásukat. Még nem vörösek, de a kétely a régi világ hatalma iránt befészkelte magát agyukba és a közeledő fehér telet többé nem várják reménykedve, mert érzik és elhiszik, hogy csupán átmenet. Ezek már nem katonái a régi rendszernek, mert aki nem bízik a saját zászlajában, az elvesztette harci erejét.

Búcsúzó a hevesmegyei pedagógusoktól. Holnap, — vajjon nem fogunk-e egymással szemben állni? A kezek bizonytalanul fogódzkodnak egymásba.

— A viszontlátásra!... A viszontlátásra!

Céltalanul kóborlunk az utcán. Egy fordulónál belénk ütközik a kis újságíró. Visszatért, mert Abonyból már nem indulnak vonatok. Kocsit fogadna, de nem kap.

— Menjünk hát gyalog. Jöjjenek velem!

Mintán vagy félórán át hiába ösztökél minket, keserves arccal egymagában útnak indul. Többé nem láttuk.

A szállásomra megyek csomagolni. A lakásadóm, erőteljes asszony, aki maga is tanítónő és nyolc gyermekét gonddal felnevelte, buzgólkodik most, hogy előkészítse az útravalómat. Amikor Egerbe érkeztem, ez az asszony, jól lehet mélyen vallásos érzésű katolika, szállást ajánlott nekem a saját lakásában és még tréfásan azt kérdezte tő-

lem, nem félek-e, hogy a vörös lakónak megárt a vallásos ház? „Hamarább megárt annak a háznak a vörös lakó,” — feleltem akkor nevetve. Most félek, hogy komolyra válik ez a tréfa és ez a jóindulatú asszony még kárát láthatja annak, hogy befogadott a lakásába.

Esti kilenc óra. A város csöndes, szinte kihalt. Irke háromszor is átjött meg újra elment; nincsen nyugta.

— Voltam a direktóriumnál, voltam más hivatalokban, — sehol egy lélek. Nem tetszik nekem a dolog, — mondja gondterhelten.

A háziasszony családja a nagy asztal körül vacsorázik, arcukon aggodalom. A vörös uralom idején az agitátor ittléte megnyugvást keltett; most, a fordulat küszöbén remegve gondolnak a holnapra. Egerben, ahol többször változott az uralom, sok család tartogatott egy vörös és egy fehér családtagot vagy legalább jóbarátot — minden eshetőségre.

Távoli kocsizörgésre figyelünk. Újra és újra kocsi rázkódik a kövezeten, mintha egész szekérsor vonulna át a városon. Irke és a nagy fiú kirohannak. Tíz percre be telhetett, amikor lelkendezve visszatértek.

— Hamar! hamar! Most vonulnak ki a hivatalok. Hívtak, hogy ugorjak föl, de nem akartalak magadra hagyni. Siessünk, hogy utolérjük őket!

Irke a felöltőjét fogja, én a kis kézitáskám után kapok. Az öregasszony ernyőt szorít a kezembe, a kofferek itt maradnak, még az elemózsiát sem vihetjük magunkkal.

— Van-e kékpénzük?* A család minden tagja körülöttünk rohangál. Néhány fehér bankót becserélünk kékre.

Búcsúzkodunk és én arra gondolok, hogy mi is történik most velem tulajdonképpen. Mindenki olyan arccal fordul felém, amelyről azt olvasom le, hogy nekem menekülnöm kell. Tudatában is vagyok helyzetem komolyságának, de érzésem előtt ez a szó, „veszély”, még üresen cseng. Éppoly hihetetlen, mint gyermekkoromban a halál

* Így nevezték az Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott régi „békebeli” papírpénzt, ellentétben a csak egyik oldalán nyomtatott u. n. „fehérpénz”-zel, amelynek a hátlapja fehér volt. A fehérpénzt még a Népköztársaság hozta forgalomba és a Tanácsköztársaság tovább szaporította. Kivált a diktatúra vége felé a fehérpénzt kevesebbre értékelték; mint a „kék” bankjegyeket.

gondolata volt. Hát meg lehetek én?... Lelkem mélyén nem félelmet, hanem csak feszült kíváncsiságot érzek, mint egy mélységes titok előtt.

A nagy szóke fiú elkísért bennünket, hogy az utat mutassa, merthogy a hegyeken kell átvágnunk, másként a kocsikat utól nem érhetjük. Kilépünk a holdvilágos éjszakába. Néhány utcán át törtetünk a hegyre, aztán a szőlőkön, kerteken át kergetjük az utat; bokrok között futunk, árkokon ugrálunk át, szemünkbe csapkod az ág, többször megbotlunk és elvágódunk... A hórihorgas fiú karonfog, hogy hosszú lábaival lépést tarthassak. Kapaszkodunk, szaladunk, lihegünk, — mennyi ideig, nem tudom.

— Bírja még?

— Bírom.

Végre megállunk. Hosszú sövény nyújtózik előttünk. A fiú elenged és kinyújtja karját a sövényen túlra mutatva.

— Amott az országút.

Egy percre feszülten figyelünk. Kocsizörgés!

Ahogy a sövény bokrai mögül kilépünk, előttünk vagy ötven lépésnyire szekér halad. Utána hajrázunk és rákiáltunk. A szekér megáll, rajta katonák ülnek. Vörös katonák! Honnan?

Ismeretlen nyelven mondanak valamit, amiből csak annyit értünk, hogy ők is Pest felé tartanak. Fölmutatjuk a nyílt parancsot és felkapaszkodunk a szekérre. A kocsis morog: „nem bírja a ló!” De ez egyszer nem vehetjük figyelembe a szegény lovakat. A hórihorgas szóke fiú kezét szorít velünk és mosolyogva fölsóhajt, — talán azért, mert szerencsésen megszabadult tőlünk.

— Gyia!

Megindul a szekér. A töltött fegyverekből összetákoltt ülésen a katonák helyet szorítanak, valahogy csak elférünk. És megkezdődik az út, a nagy kerülő, csavarvonalas út románok és csehek kettős, mozgó fala között, hogy odaérjünk és előbb, mint ők, a fővárosba. Verseny két láthatatlan féllal, verseny — talán életre-halálra?

A szekéren orosz katonák utaztak, a nemzetközi brigád tagjai voltak ezek a katonák és a felbomlott arcvonalról özönlöttek vissza. A mi szekerünk volt a hosszú

kocsisor utolsója. Az éjféli hold fehér fényében kicsi árnyak suhannak egymás nyomában az országúton; néha meg-megcsillan valami: a szekerek szénájából figyelőn kibukkanó puskaeső. Sietve haladunk a csendes éjszakába. Az útszéli fák bólogató lombja mély sötét árnyak fölé hajol; sokszor úgy rémlik, hogy áll valaki az út szélén, de csak egy csonka fatörzs. Alvó falvak közt visz az út, üreges ablakok merednek felénk. Ha e vak, üres szemekből hirtelen fény cikkanna? ha rőt, gyilkos puskatűz szikráznék felénk? Félhangos szavakkal játszik a képzeletem. Irke nyugtalanul rámpillant.

— Mit mondasz?

— Semmit. Csak olyan szép az éj... Sajátos varázsú, nyárillatú éj. Megyünk, egyre megyünk, tovább, a végtelenségbe. Halkan pattog az ostor, tompán dobognak a lovak. Nyikorog, rázkódik alattunk a szekér és csörög a fegyverek vasa. A hold fénye fakó foltokban játszik búvócskát az elmélyedő tekintetű, fáradt arcokon. Nézem ezeket a fiatal harcosokat, távoli ország, idegen nép fiait, akiknek testvérei és rokonai otthon vívják meg forradalmi harcukat. És ezek most a mi ügyünkért, a mi dolgozó népünk szabadságáért harcoltak. Elveszett a csata, elveszett az ügy; és most mennek... — hová? mire? szóltanul kérdi a sok szempár és reszkető ködképekben felel rá a képzelet...

Most simább az út, csak gyengéden rázza a szekeret, mintha böcsőt ringatnának. Cirógatva, halk szellőként suhog körülötte az éjszakás jövő. Még csak álom, csak cirogató játék.

*

Reggel ragyogó sugárözönben zúdul ránk az augusztusi napfény. Gyöngyösre érünk és a főtéren megállunk. Most vesszük észre, hogy éhesek vagyunk. A tábori konyhát már felállították és nemsokára gőzölgő csajkában hozza a katonák a pirosuló gulyást. Kellemes képű fiatal parancsnok lép hozzánk és a kezében tartott újságra mutatva, német nyelven kérdi:

— Mondja meg kérem, mi áll ebben?

Izgatottan kapunk a lap után. „Népszava.” Belepillantunk és elakad a lélegzetünk:

A magyar proletárdiktatúra megbukott.

Remegő hangon lefordítjuk. A katonák körülállnak bennünket, szemük ránk tapad, és újra meg újra el kell magyaráznunk, hogy a szakszervezetek vették át a kormányt. Nem értik egészen: szakszervezet? Szóval munkások, ugyebár? Az új kormány is munkáskormány? Mi bukott hát meg? Szótagolva ismétlem: a *dik-ta-tura*, a proletárdiktatúra. Elgondolkodnak, azután egyik is, másik is felsóhajt.

— Nem jó világ lesz...

Az újság szép szavai és demokratikus frázisai mögül is kiérzik, hogy ami megbukott, az — a *hatalom*, a *valóság*, *minden*.

Próbálok számot adni magamnak, — nem sikerül. Gyerekes remény biztatgat, hogy talán az egész csak forma-ság, látszat, megtévesztés, nehogy az antant a kommün vörös színétől vaduljon. Még nem éltem át leverett forradalmat.

Vége a pihenőnek, fölszedelődzünk. A fiatal parancsnok a mi szekereinkre ül. Ő is orosz, de már hosszabb ideje került ide és a felesége magyar asszony. Előveszi a térképet és tanulmányozza. Egy görbe vonalon ujjával, lassan végighúz.

— Erre kell mennünk.

Kanyargó, kacsaringós vonal, amely a nagyobb helységeket kikerüli, sőt még a vasutat is. A katona néha leugrik, előre megy, visszajő, s távesővével a környéket kémleli. Most a zsebébe nyúl, kihalász onnan valami apróságot és másik kezével beárnyalva, felénk tartja.

— Látják ezt?

Megfogjuk, — patron. De a katona két ujjá közt szét morzsolja, — papiros!

— Ezzel küldtek át a Tiszán! Papirossal lövöldöztünk az ellenség közepette.

Arca keserű, szája vonaglik. Egy gúnyoros mosolyú tisztt érdeklődve felénk tart.

— Mutassa csak! Mi az?

Az orosz katona gyors mozdulattal kezét a zsebébe mélyesztí.

— Semmi!

Keményen néz a tisztre, ez nem faggatja tovább, vállát vonja és arrébb megy. Mi hárman egymásra tekin-

tünk és ez a tekintet mindent mond: Igen, így vagyunk, saját csapataink között is árulóktól körülvéve.

Egész nap utazunk, a kocsis elégedetlen.

— Nem bírja a ló! pihenni is kell! Aszonták nekem, hogy csak Gyöngyösig megyünk! minek csaptak be!

Morog, morog: „Még Hatvanig nem bánom, de tovább az atyauristennek se megyek egy tapodtat se, ha fölakasztnak is!”

Irke próbálkozik, hogy felderítse a komor fuvarost, kínálja cigarettával és mellételepedik a bakra. A paraszt arca sötéten felleget. Mikor egyik meg a másik helységet is messziről kikerüljük, gyanakodva fejét rázza.

— Tudom én már, mit jelent ez, most már tudom; nekem maguk beszélhetnek!

Irke hamiskás mosollyal kérdi tőle:

— Hát azt tudja-e, hogy járt az egyszeri ember a nagyvásáron?

A paraszt hümmögött, de oldalvást kérdőn pislantott a városi emberre. A történet mégis csak érdekli. És a vészjósló felleget hamarosan eltűntek homlokáról, ostorát vidáman pattogtatja és hallom, amint ravaszul kérdi Irkét:

— De most feleljen maga, ha tud: mi a különbség a csizmahúzó, meg az urak politikája közt?

Irke töri a fejét, de hiába, mire a paraszt elégedetten sodorint a bajuszán.

— Na lássa, hogy nem tudja, pedig nem nehéz kitalálni: a csizmahúzó csak a csizmámat, de az urak politikája a bőrömet húzza le. Ez a különbség, látja.

Elszállt a harag, tréfás kedvben röpködnek a mesék és talányok. A paraszt, aki fáradt lovaiért szinte birokra kelt, most nyájasan nógatja a szegény párákat.

S a fáradt lovak tovább kocognak. Hatvan városát is elkerültük és már esteledik, amikor egy csöndes, kis faluban végre pihenőre térünk. Pihenő? Alig, hogy a lovakat kifogták és mi egy háznak pitvarán a széthintett szénára heveredtünk, dühös kutyaugatás támadt, hangos járás-keles, — föl, föl! tovább kell mennünk.

Kapkodjuk a holmikat, keressük a szekeret, — nincs. A szekér elődalgott. Minden szekér, tömve katonákkal, sehol egy parányi hely. Egy kövér paracsnokhoz fordulunk, aki feleségével könnyű kis kocsin kíséri a menetet.

A tiszt kelletlenül pillant a fölmutatott nyílt parancsra, mialatt felesége széles karimájú díszes kalapja alól gyanakodva nézeget bennünket.

— És ki biztosít bennünket arról, hogy önök nem a románok kémjei? — kérdi a hölgy emeleti magasságból.

Bizgatja nyelvemet a válasz: csak *maguk* ne legyennek kémek. De visszaszorítom a szavakat. A fiatal orosz parancsnok hozzánk lép.

— Agitátorok! Velünk kell jönniök, különben — nyaka körül hadarintva egy kézmozdulattal jelzi, hogy mi várna reánk, ha maradunk.

A kovácsmester szerkocsiján végre helyet szorítanak. A bakra kerülök, Irke pedig álmosan a mindenféle szerszámra dől. Sietve vonulunk ki a faluból, mert a közelben eseh járőrök cirkálnak. Északra kanyarodunk a hegyek közé. Negyvennyolc órája nem aludtunk, szememre nehezedik az álom. De amint egy pillanatra elszendergek, a szekér zökken egyet és Irke cipőjének sarka a derekamba vág. Riadtan nyitom ki a szemem, — körülöttem bizonytalan fényben hegyek és völgyek úsznak, emelkedve-süllyedve, amint hol le-, hol fölfelé haladunk, hol jobbra, hol balra fordulunk. Szinte hullámszik a táj. Hiába bizonyítom magamnak, hogy ami ringat, csupán egy rázó parasztszekér és amott a hullámok változatlanul szilárd palóc hegyek, — a gyomromnak más a véleménye és irgalmatlanul erőt vesz rajtam a tengeri betegség. Tehetetlenül dülöngök a bakon és egy pillanatra az jut az eszembe, könnyebben néznék most szembe eseh vagy román járőrrel, mint ezzel a gyötrelmes tengeri betegséggel. És éppen akkor megint a derekamba vágott Irke sarokpatkója. Idegesen rászólok Irkére, húzza arrébb a lábát.

— Hová tegyem? a zsebembe? Láthatod, hogy nincsen hely.

Összezeődülünk. Egyhónapi bajtársi együttműködés után éppen az utolsó napon, utolsó közös utunkon, amikor egyikünk sem tudja, hogy mit hoz a holnap, zsémbeskedünk és neheztelünk egymásra. És nem akar vége szakadni a hosszú éjszakának! Amikor nagy keservesen pirkadni kezd, a bizonytalan fény — és árnyhullámok elsimulnak és világos égbolt feszül a táj fölé, egy kis falu-

ban ütünk táborn. Irke gözölgő csajkában feketekávéhoz: — ez jól esik. Egy paraszttudvar végében a fűre heveredünk és reánk tűz a reggeli nap tiszta fénye. Nem is tudják talán az emberek, milyen nagy ajándék a reggeli napfény. Minden cirógatására új erők ébrednek. Lángoló fénye hatalmába kerít minden szemernyi életet. Mint az eleven tűz kering az ereken. Moccan, sarjad, terjed, gerjed, érik benned és körülöttesz az élet. Az élet, a forró, a teremtető, diadalmas élet, amely akkor csalogat legdúsabb színeivel, amikor a holnapra veszély árnya borul...

*

Délután már ismerős környéken járunk, a szekerek fűsiketítő zajjal csörögnek az utcák kövezetén és előttünk hatalmas épület idomai bontakoznak ki: a váci székesegyház. Vasárnap van, az emberek ünneplőben sétálnak. Az állomás előtti térségen a szekerek megállnak és mi elbúcsúzunk az orosz katonáktól, — vonaton gyorsabban érünk Pestre. Éppen befut a gyorsvonat. Ember ember hátán. Csak legalább tudnók, hányadán vagyunk! Felmutathatjuk-e még a nyílt parancsot, avagy semmisítsük meg? Az állomás épületére pillantunk, — a vörös zászló még ott leng! Gyorsan előkapjuk az írást, a hivatalos személy bólint és jegy nélkül már fenn is vagyunk a zsúfolt vonaton.

Micsoda utazóközönség! Testes, lilára púderezett nagyságák, briliáns fülönfüggőkkel, nagyhangú ügynökök, szélesre terpeszkedve. Közöttük szótlantul — komoran, szinte félhelyre szorítva egy-egy munkás ékelődik. Holtfáradtak vagyunk, szabad vagy nem szabad, — két künn cigarettázó úr helyére kérdés nélkül leülünk. A két napi rázós út fáradalma, az álmatlanság és izgalom letört bennünket. Körülöttünk lármás beszéd, eljött az ő idejük. Röpködnék a diadalmas kijelentések, a tajtékzó szitkok. A „hölgyek”, akiknek fülében briliáns fityeg és az „urak”, a hölgyekhez illő urak szidják a kommunistákat. Nem az idegen imperialistákat gyalázzák, akik katonákkal megdöntötték a magyar munkások és parasztok hatalmát, hanem azokat a kommunistákat, akik harcolva a magyar nép szabadságáért, a vérüket áldozták. Szidják a kommu-

nistákat, hogy köleskásával etették Budapest lakosságát, mintha a négyéves háborúval nem éppen ők, akik most szitkozódznak, zabáltattak volna ki minden csepp élelmet ebből az országból. Az állomás épületén még ott leng a vörös lobogó, még érvényes a tanácskormány papirosa, de ez a közönség tudja már, hogy mi következik holnap és üdvözlí a fölkelő véres hatalmat, amely biztosítani fogja számára azt, hogy pöffeszkedjék és henyéljen, amikor mások verejtékes munkát végeznek. A komorképű munkások mereven hallgatnak, mi is alszunk. Egy aranyláncos úr ráförmed Irkére, álljon föl és adja át helyét „önagyságának”, vagy talán nem látja, hogy itt egy hölgy áll?! Irke vásott, poros ruhája ingerli az urat, de Irke konokul hallgat és tovább alszik. Az utazóközönség egy része tajtékozva méltatlankodik. Lefojtott, magunkba szorított érzéssel hallgatunk, míg körülöttünk lármázik s már tobzódik a reakció.

Augusztus harmadikát írjuk. A proletáriátus már nem diktál, immár neki diktálnak.

Az elcserélt város

Öt héttel ezelőtt hagytuk el Budapestet, ahová most visszaérkeztünk. De ha ez az út nem Budapestre hozott volna vissza bennünket, hanem elvitt volna a földgömb legtávolabbi pontjára, akkor se kerülhattünk volna messzebb attól a Budapesttől, amelyet elhagytunk, mint most, hogy ugyanoda visszaérkeztünk. A proletárdiktatura Budapestje lázas, rövid napjaiban is méltóságteljes és komoly volt és ezt a komolyságot hiába furkálta szemérmetlen, gyáva cinizmusával a kávéházakban sarjadozó káröröm, nem tudta megrothasztani. A falakon addig sosem látott művészi erővel rajzolt óriási falragaszok hívták fel a főváros munkásságát a sürgető feladatokra. „Fegyverbe! fegyverbe!” A vörös zászlót a plakáton, a haditengerészeti forradalmi legénységének egy matróza lobogtatja. Másik falragaszon katonák vonulnak: „Vöröskatonák előre!” Aztán tövissel koszorúzott munkások lépnek elő a falból „Proletárok előre, ti vagytok a világ megváltói!”

Előre, előre, előre! A magyar munkásosztály, amely idegen imperialista érdekekért harcolt a négyesztendős világháborúban, megpróbált harcolni önmagáért, a kiharcolt néhánynapos szabadságát körülözlő egész ellenséges világ ellen. A Népbiztosok Tanácsának kék, barna és fehér falragaszain, (amikor, milyen papiros volt), jelentek meg tömegével a rendeletek. Ezek a rendeletek próbálták elosztani igazságosan azt a keveset, ami a háború után megmaradt. És a háború utáni nagy nyomorúság közepette a magyar munkásság bizakodva és áldozatkészen lépett újra a legnehezebb útra, a harc és a vér útjára. Küzdött a külső és belső ellenség ellen. Hogy milyen volt ez a munkásság, azt megmutatta a rövidéletű Tanács-Magyarország egyetlen történelmi jelentőségű május elseje. A szocializmus nagy tanítómestereinek emeletmagyságú szobrai alatt vonult fel a nép a főváros fő útvonalain és boldogan ismerték meg erejüket a többszázezres tömegben felvonuló dolgozók. Vörös lobogódísz csattogott az egész város felett és vörös diadalkapuk alatt vonultak a munkástömegek, munkájuk jellegzetes szerszámaikat hordozva vállukon. A vasasok pöröllyel, a vágóhídiak taglóval vonultak. Milliő éljennel ünnepelte akkor ez a város a tanács hatalmat, a proletáriátus diktatúráját és milliő kiáltás követelte az ellenforradalmárok pusztulását. A házak, a kapuk homlokzatán ott égett a világtörténelem legnagyobb jelszava: Világ Proletárjai Egyesüljetek! A rendet, amely példás volt, erőteljes, komoly szervezett munkások, a vörösörség tagjai tartották fenn, az előbbeni pökhendi, gonosz és durva államrendőrség helyett. Élelemért hosszú sorokban kellett várakozni, hiszen ezt a rendszert még a háború alatt teremtették meg, de a Tanácskormány alatt sorbaálltak a nagyságák is, ha enmi akartak, míg azelőtt a lázadó sorok szemeláttára surrant be a protekciós gazdag az élelmiszerüzletbe és pult alatt rakták tele a táskáját, amikor a munkások gyermekei éheztek. Nagyszerű volt látni a munkások igazságosztó, szenvedélyét, akár a gyár, akár a lakóházak, akár az utca ügyét intézték. Vezetésre és hatalomra érett emberek voltak.

És most?... A pályaudvar környékén bokáig járnak a szemétben. Lézengő csoportok alakulnak és újra szétrebbennek. Sívár nyomorúság ordít a póre házak szuty-

kos falairól, amelyeken még néhány nappal ezelőtt a magyar munkásosztály szólt a magyar néphez a veszély és az inség nehéz óráiban. A falragaszokat lekaparták. Foszlányaiknak tömegét szél birizgálja a házak tövében és az utakon. A zászlókat mind bevonták, néhány árva lobogó fityeg, lengedezik: a székesfőváros színei, nyilván mert egyezik a megszálló sereg nemzeti színeivel: kék-sárga-piros. Falragasz a fegyverek beszolgáltatását követeli nagy fenyegetések kíséretében, aláírva: Mardaescu és Pirici tábornokok nevei. A Vörös Ujság már nem jelenik meg, csak a Népszava és mellette még valami más újság, amely közli, hogy Horthy „fővezér” bandái a Dunántúlon lopnak, rabolnak és gyilkolnak és abban reménykednek, hogy a megszálló román katonaság át fogja engedni nekik a hatalmat Budapesten... Hát ilyen lett a magyar főváros.

A Váci-körút sarkán Irkével megállunk, kezünket búcsúzóra nyujtva. Ma összezördültünk, — kár. Mit is mondhatunk most egymásnak? Arcunk suta mosolyba torzul s néma bólintással elválunk. Az ember néha olyan minden sejtelemnélküli és nem érzi meg, hogy az a másik, akivel éppen kezet fog, milyen fontos szerepet fog játszani az életében. Semmi sem sugta meg nekem, amikor Irkének üres mosollyal hátat fordítottam, hogy hosszú börtönéletem alatt ő lesz az én leghűbb segítőtársam.

Fölszállok a villamosra, hogy visszatérjek az intézetbe. A Rákóczi-úton hirtelen megáll a koci és az emberek egymást taposva ágaskodnak. Kitekintek, — katonaság, idegen katonák kicsi zászlók alatt, amint a fővárosba bevonulnak. Egy sor kürtös halad elől, utánuk tisztek következnek lóháton, végül a gyalogos legénység, jobbválton nyugtatott hosszú, szuronyos fegyverekkel. Az utca népe némán nyit utat. Nézem a sok munkás, meg úriarcot, — nem látszik rajtuk sem fájdalom, sem harag, csak feszült, szinte reménykedő várakozás. Mit várhatunk ez idegen, győzes katonáktól?

— Most már lesz mit ennünk! — mondja egy pirosképű polgár a feleségének, — azt mondják, rengeteg sok baromfit hoztak be.

Két úriasszony hajol ki a kocsiból és hímzett zsebkendőjét lelkendezve az idegen katonák felé lobogtatja.

— Bonjour! Bonjour! — kiabálják és sugárzó öröm az arcukon.

Bonjour... Az elbukott város jó napokat kíván leigázóinak, a győző csizmájától meg szuronyos puskájától remél magának jobb jövőt; a polgár tyúkról álmodik. Hát nem látják ezek, hogy mi vonul most be a fővárosba? Nem érzik, mit mondanak e dübörgő lépések?

Összeszorul a torkom, sírni tudnék. Nem azért, mert az ellenség bevonult. Aki egyszer már győzni tudott, mint a magyar proletáriátus, leverten is emberként állhatna meg. Sírni tudnék azért, hogy így bukik el a magyar munkás-ság hatalma, hogy reménykedően tipor a saját sírjára, hogy meg sem érti, mi volt számára az, ami a mélybe hanyatlott és maga siet elföldelni azt, ami még eleven. Körülnézek a kocsimban, az utcán és úgy érzem, mintha egyedül állnék a világban; hová lettek, hová tűntek a többiek, a harcok elvtársak? Nem látom őket sehol.

A haza és nemzet nevében

Lehajtott fővel ballagok István-úti „Otthonomba”, az Erzsébet intézetbe. Gyűrött és piszkos a ruhám, kezemben csak egy kis kézitáska meg az ernyő; a nagy büszke ház, egykoron az arisztokrata szellem vára, amelyre merénylet kézzel a proletáriátus lobogóját tűztük ki, most így fogad be úri csarnokába. A portás elibém jó, egy pillantással fölmeri a helyzetet — és gyöngye főhajtással, alighogy köszönt. Névleg ma még én vagyok ennek az intézetnek a vezetője, de amint átlépek a küszöböt, már látom: a proletárdiktatura itt is megbukott.

Hol van Daday Laci, a gondnok? mindenekeelőtt őt akarom látni. Jól ismertem-e meg ezt az embert, vagy tévedtem volna és a többieknek volt igazuk, akik ellenezték, amikor Dadayt, az egykori jogászt, mint fiatal vöröskatonát, gondnokká ajánlottam? Harcolnom kellett érte és csak úgy lehetett gondnok, hogy vállaltam a felelősséget. Hogy Daday össze tudjon házasodni menyasszonyával, Egan Ilonával, átadtam neki a lakásom felét. Voltak, olyanok, akik megbízhatatlannak tartották őket és akadt elvtárs, aki az ügy kapcsán azt kérdezte tőlem,

hogy talán „fehér fészket” akarok csinálni az intézetből. Eddig még nem bántam meg, amit tettem.

Az intézet élelmezése az egész diktatura alatt mintaszerű volt. Daday gondoskodott a beszerzésről, felesége a háztartást vezette. Még más intézetek is hozzánk fordultak, ha elfogyott az élelmük, a népbiztosság pedig egyre-másra küldte házunkba, akiket ellátni sehol sem sikerült: diákokat, tanítókat, a megszállott területekről itt rekedt szülőket, — az intézet valóságos népotthon lett. Hát most vajjon hogy állunk? A diktatura megbukott és az eddig titkos ellenségek most fölvetik a fejüket. A folyosón állva kíváncsian várom hát Lacit; be nem lépek lakásomba addig, amíg az ő arcát nem láttam. Végre az udvar felől ismerős hang csendül:

— Igen? megérkezett?

Siető léptek és — örömtől sugárzó arccal vörös katonára áll előttem, mellén virító vörös jelvénnel. Karját felém tárja.

— Csakhogy megérkezett! úgy vártam már! Most már minden jó lesz... — Amikor kezetrázunk, megkönynyebbültén felsóhajt. — Most már minden jó lesz...

— Laci... mondom neki gyorsan — ez a vörös jelvény — most veszedelmes, vegye le gyorsan.

A fiú arca haragosra gyullad.

— Gyalázat, amit ezek csinálnak! még itt az intézetben is! Hiszen majd elmondom. Higyje meg, úgy állunk itt, hogy egymagamnak kell harcolnom. Mindenki ellenünk van, az egész banda! Mennyire vártam már elvtársnőt! Na, most majd együtt elbánunk velük!

— Nyomasztó a helyzet, — fájdalmasak az események, mégis könnyeim közt mosolygok e nagy gyermek bízakodásán.

— Laci, hát maga még harcol? Mit akar? mit érhet el? Hiszen — és ahogy kimondom a szót, újra meggyötör — a proletárdiktatura megbukott.

A fiú elkomorodik.

— Laci, — mondom halkán — vegye le a vörös jelvényt; miért zúditaná magára az idegen katonaságot? Öltözzék át polgári ruhába, de gyorsan.

Rámnéz panaszos tekintettel, de aztán megnyugszik az arca; mintha mondaná: ha magad kívánod, úgy meg-

válhatok a Vörös Hadsereg egyenruhájától, nem leszek hűtelen.

Ilona is előkerül. A mindig nyugodt, mindig hűvösen tiszta tekintetű karesú, szőke fiatalasszony most is enyhén, finoman mosolyog. Néhány szót váltunk, aztán Ilona eltűnik és egy óra múlva már átnyújtja a számadásokat és pontosan beszámol mindenről: a munka zavartalanul folyt mind e napig. Azt hiszem, golyózáporban is ugyan- ezzel a hűvös tekintettel vezetné a munkát. Jól ismertem föl tehát ezeket a fiatalokat; kötelességtudó, kitűnő, megbízható derék emberek. Nem csalódtam bennük. Megnyugodva térek a lakásomba és késő estig alszom.

Másnap délelőtt telefonhoz hívnak: a közoktatásügyi népbiztosságon bizalmas tanácskozás lesz, föltétlenül elvárnak. A népbiztosságon a szobában, ahol megjelentem, egy kis csoport beszélget. — kommunista tanítók. Csendesen találgatják: mi fog történni? És felmerül a kérdés, hogy mit kell tennünk. Egyelőre semmi különöset, csak számon vesszük, hányan vagyunk és kik vagyunk, hogy tudjunk egymásról. Valaki följegyzí a neveket. Az arcok látszatra elfogulatlanok, mosolygósak, hiszen lám, még meg sem buktunk és máris újra szervezkedünk. De nekem különösképpen az édesapám jut eszembe, aki ugyan- így, ilyen mit sem értőn mosolygott, amikor meg kellett mondanom, hogy az édesanyámnak rákbaja van. Csupán hónapok múltán eszmélt rá, hogy ez — a halált jelenti.

Eleven arcú, füрге asszony ragadja meg a karomat. „Nem ismer meg? Toperczer Valéria vagyok, az Angol kisasszonyok intézetét vezetem.”

— Igen, igen, megismerem, egyszer vitatkoztunk, melyikünk módszere a helyesebb.

A vidám szemek elborulnak.

— Maga igazán nyugodt lehet, magát nem fogják bántani, hiszen síma kézzel vezette az intézetet. De én? — azt hiszem, már nem sokáig járok szabadon.

Milyen mókás élet! — pont megfordítva történt.

Alig érek haza, megint telefonálnak, másik helyre, másik tanácskozásra hívnak. Somogyi Béla és vagy tizenöt intézeti vezető gyűlt egybe. A kérdés, amit meg kell beszélni, politikai: hogyan viselkedjünk az új rendszerrel

szemben? Rövid vita után úgy szól a határozat, hogy mindenki maradjon a helyén és csupán az erőszaknak engedjen. Néhányan fölvetik az eszmét, hogy a Peidl kormányban a tanítóságot is képviseltetni kellene, mire egyhangúan Somogyit ajánlják; ő a legalkalmasabb arra, hogy síma taktikával elkerüljön minden összeütközést. Ma is a fülemben cseng Somogyi megnyugtató hangja: olyan volt, mint egy sebeket takaró, símogató kéz, — nem akar bántani, csak segíteni, hadd gyógyuljon a beteg. Nem hittem volna, hogy ezt az embert találhassák oly türhetetlennek, hogy erőszakkal, orvul kelljen meggyilkolni őt Horthy utasítására. Utoljára láttam akkor Somogyit.

Az intézetünk még szinte néptelen, hiszen vakáció van. Néhány növendékünk maradt a Felvidékről és Erdélyből, akik nem térhettek haza, néhány bennlakó tanítónő és a gazdasági meg az irodai személyzet. Ebédnél hivatalosan zárkóztak az arcok, szertartásos az udvariasság. A régi rendszer így követelte volt és noha ezt a kínos etikettet természetes formákkal váltottuk föl, a diktatura bukásával a régi merev fegyelem, rendelet nélkül is újra érvénybe lépett. Ha Laci nem vinné a szót, némán ennénk, mint a halak. Mikor Laci többek közt egy politikai vonatkozású megjegyzést tett, hirtelen mintegy vezényszóra, a tekintetek oly mereven irányultak a tányérokra, mint megannyi megfeszített drótkötél.

— Látja, ez az, amit nem tudok elviselni, — súgja Laci — ezt az élettelen, komor feszültséget. Meghalnék köztük egymagamban.

Egyik harmadéves növendékünk elkésett; ahogy lihegve betoppan, hisztériás zokogással a székre veti magát.

— Az utcán botoznak a románok! Ezt is a kommunistáknak köszönhetjük. Miért nem tűzik ki az intézetre a román zászlót?! Minket is botozni fognak!

A néma arcokon valami átvonaglik. — Ijedelem, vagy káröröm?

— Hogy mit kell kitűzni az intézetre, mit nem — azt bizza csak rám, azért én vagyok a felelős. És kétes politikai agitációra nincs semmi szükségünk.

— De én már beteg vagyok a félelemtől! Istenem! Is-

tenem! — Nyöszörög panaszosan és fejét két keze közé fogja.

— Ha beteg, legjobb, ha visszavonul a szobájába, másokat is fölizgatni fölösleges.

A leány ducéasan fölhalad a lépcsőn, a többi hangtalanul tovább étkezik, csak a kések, villák finom ezüstesége hallik, amint egymáshoz ütődnek. Ha nem tudnám, hogy élő emberek között ülök, azt hihetném, bábuk mozgának körülöttem, akiket láthatatlan drótokon rángatnak.

Reggel, amikor népnevelésügyi népbiztosság hivatalába, az új „közoktatásügyi minisztériumba” érkezem, veszett láрма és taszigálás fogad: most verik ki a kommunistákat. Szöllősit és még néhányat ütlegetve lökdösik lefelé a lépcsőn, míg odafönt a lépcsőház felső fordulója felől diadalmas ordítás jelzi a „nemzetiek” győzelmét.

A kommunista tanítók újabb megbeszélésén már alig néhányan jelenünk meg. Lézengünk ide-oda, a hangulat tompán nyomasztó.

— Semmi értelme, hogy összejöveleteket tartsunk — mondja az egyik és egy másik megtoldja: ezzel csak fegyvert adunk a kezükbe. A listát meg kell semmisíteni!

A többiek rábólintanak és komor arccal egymásután távoznak. Találkozunk-e még valaha?

Augusztus 6. Intézetünkben nagy a mozgolódás, valami készül. Nem szól róla senki sem, de láthatja a vak is. A fejek összehajolnak, sugdolódzás, integetés: két-három tanár halk beszéde közben hangosan kicsendül egy hegyesen ejtett szó: „zsidó!”. És a tekintet, amelyet felém vetnek, kihívóan közli velem: ez *neked* szól!

Furesa. Miért mondják ezt *nekem*? Hiszen tudják, hogy én nem vagyok zsidó; miért nem inkább a kommunistát szidják az én fülem hallatára? Bizonyos, hogy valamit akarnak és ahhoz ez a forma kell. Az intézet tanári kara hivatalosan konferencia összehívását kívánta, állítólag beiratkozási ügyekben, de a roppant előkészületek titkos és fontosabb célt sejtetnek. A tanári szobában csupán három új kollégám vár, azok közül, akiket a tanácskormány nevezett ki. Árván álldogálnak az ablak mellett.

— Hol vannak a többiek?

Egy kéz a szomszéd szoba felé mutat.

— Odaát zárt körben már konferenciáznak.

Nem mondják, de a szemükből látom, tőlem várják, hogy intézkedjem és kiesorbult tekintélyüknek újra érvényt szerezzek. De az utasítás, amit kaptam, így szól: be kell várni az erőszakot!

Nemsokára nyílik az ajtó és méltóságteljes, hivatalos arccal, ünnepélyes komolysággal bevonul: öregje meg fiatalja, szabadságolt betege, még a félholt is. Akad köztük, akit még sohasem láttam, mert már félnyugdíjas, szabadságolt, erre az ülésre mégis meghívták és most teljes létszámban foglalnak helyet. Jegyzőnek — „nyomós, bár meg nem nevezett okból” — a hivatalos jegyző (kommunista) mellőzésével Entz tanárt ajánlják. Rémisztően ünnepélyes a hangulat, akár egy gutaütött tábornok temetésén.

Elő akarom terjeszteni a napirendet. Főienyes mosoly, határozott, elhárító kézmozdulat elutasít: Horger Antal tanár úr napirend előtt kér szót.

— „*A vörös farsang végetért!*” ... —

kezdi szónoki pátosszal, holott egy teleírt papírlapra sandítgatva olvassa a szónoklatot. Komikusan hatott rám. Nem figyeltem a dörgedelmes beszéd szövegét, hanem arra gondoltam, hogy otthon biztos gondosan megfogalmazta, átolvasta, kijavította, mint a diák a feladatát, aztán mikor rákerült a sor, mégsem bízott emlékezetében, hanem szóról-szóra leolvasta az irományt. Pótolhatatlan veszteségnek érezte volna, ha a kicirkalmazott körmondatokból akárcsak egy cikornya is elsikkadna.

Ha lélekzetnyi szünetet tart, zajos helyeslés kíséri szavait. Horger Antal tanár úr kiélvezi diadalát. Zöldes fnyar arcát jupiteri redőkbe vonja és kimondja a határozati javaslatot, amely utolsó ítéletként dübörög a tanári szobában.

..., *Mindezekért pedig úgy nemzeti, mint tudományos és erkölcsi szempontból egyaránt az intézet élére állított reánk oktrojált vezetőt azonnal el kell távolítani!*”

Kész. A tanár úr önelégülten körülnéz, mint egy győztes hadvezér.

— Ugy van! úgy van! — zúg körülötte a helyeslés.

Az egész jelenet számomra értelmé szerint fogalmazódik meg:

Most kidobnak innen. Ők azonban tovább játsszák a szerepüket és a kérdést szavazásra teszik fel. A jegyzőkönyvben név szerint írják be, ki szavaz igennel, ki nemmel és ki tartózkodik a szavazástól. Az eredmény már eleve is olyan világos, hogy kár a ceremóniával vesződni. Meg is akarom ezt mondani, de nem adnak szólásra engedélyt.

Majd a végén! szavazás után! Így is jó. Egymás után halloom, amint mondják:

— Igen. — Igen. — Egymásután hangzik el a sok „igen”, de a hangsúlyon érezhető, ki ejti a szót diadallal, ki kárörömmel, ki szégyenkezve, ki pedig muszájból. Nemmel csak három új kollegám szavaz, bátor tiltakozó hangon. R. M. tartózkodik a szavazástól, nyilván utat keres az új rezsimhez. Még nem tudja, hogy utánam őt is kidobják.

Olyan az egész, mint egy Shakespeare-előadás Mucsán: az ember meglátja Bankó szellemének nadrágját és a „nagy” jeleneteknél valami csiklandja az orrunkat. Páholyból nézem a „tragédiát”.

Most a bennlakó tanítónők csoportjára kerül a sor. Szemem Ilonára téved; barátnőjével összehajolva úgy ülnek ott, mint madarak az esőben. Megsajnálom őket. Miért kerüljenek miattam kínos válaszütt elé, hogy kenyereiket veszítsék, vagy — megtagadva engem — szégyenkezzenek? Főlemelem a kezem.

— Most nem lehet! — és gyorsan tovább hangzanak az „igen”-ek. Ilonát szólítják. Finombőrű arca bíborosra gyullad, egy gyöngye mosoly, és...

— Én nem szavazok.

Horger szeme vészjóslóan villan, Entzhez fordul:

— Tessék bevenni a jegyzőkönyvbe: tartózkodott a szavazástól!

Szegény Ilona! Barátnője, Mici sem szavaz. Ezt az utolsó helyre szorított kis tanítónőt tartottam itt a legjobb modern pedagógusnak, amit nem is titkoltam és ezt az öreg „tekintélyek” nem bocsájtották meg sem neki, sem nekem. No lám, bátorság is van a kis Miciben, nemcsak tehetség. Sarolta, szintén bennlakó és a másik kettőnek jópajtása, valami artikulátlan, magas hangot nyekkent, úgyhogy még egyszer kérdezik. Ugyanaz a furesa, értel-

metlen hang felel, olyan ijedten, mint a madár hangja, amikor héja kering a fiókái felett.

— Mit mondott? — kérdi Entz.

— Igen, — diktálja Horger elkomorodva. Látszik rajta, hogy ezt megjegyzi magának, de célszerűségi szempontból nem óhajtja szóvátenni a szavazat bizonytalanságát.

Mindenki szavazott, a nagy „esata” tehát eldőlt: Három nem és három tartózkodás ellenében a szavazatok egész tömege *igen*.

— És most öné a szó, — adja meg az engedelmet, — elmondhatja azt, amit akar.

— Én csak azt akartam mondani, hogy ez az egész szavazás fölösleges. Csak nem képzelik talán, hogy én a fehér terrort kívánnám szolgálni?

— Miért nem mondta mindjárt?

— Hiszen nem adták meg a szót. A helyzet az, hogy a magyar proletárdiktatúra egyelőre megbukott, —

— Mindörökre! — harsan közbe Horger.

— ...*egyelőre* megbukott... folytatom én — természetes hát, hogy én, aki egyetértettem a diktatúrával, vele együtt távozzom...

Fölkelek, a sok szempár kíváncsian rám mered. Nem tudom elrejtteni gúnyos mosolyomat, amikor végig nézek ezen a társaságon. Ugyanezek, akik most a nemzeti hősök szerepében tetszelegnek, nemrégiben még fékezhetetlenül hízelegve törleszkedtek hozzánk. Egyik sem mondta, hogy nem kell neki a diktatúra, hogy nem kívánja szolgálni; ellenkezőleg. A legtöbbje versengve tanított „kommunista”, „szovjet szellemben”, — már amennyire jól-rosszul kitelt tőle. Még a most fenségesen dörgő Horger tanár úr is csupán — savanyú volt; és most kirobbanó szent haragja nyilván a lelke mélyén kondenzált ecet párlata.

Kilépek a tanári szobából. A folyosón egy csoport növendék álldogál. Ajtómról a névtáblát már letépték, a papirosdarabkákat a földre szórták. Olyan érzésem támad, hogy meg akarnak verni. A szemükbe nézek és változatlanul egyforma léptekkel megyek el a sorfaluk között. Amikor már a lakásomba értem és mögöttem az ajtó bezárult, akkor támad csak odakünn a zaj, dobognak, kiabálnak, de nem bántják az ajtót, azután elvonulnak, a

„szent ügy” megkapta a maga adóját. Vagy tíz perc telhetett el, amikor a három új kollégám bekopogtatott.

— Bajtársak vagyunk! A második felvonásban minket dobtak ki. — Nevetve kezet nyújtanak.

— És R. M.?

— Ő sem került el a sorsát, kár volt meghátrálnia.

Elbeszélgetünk. A három közül csak Pécsi Berta volt kommunista. Reichardt Piroska és Szemere Samu már a bemutatkozásuknál nyíltan megmondották, hogy csupán szimpatizálók. De mind a kettő haladó szellemű és nyílt jellemű ember volt. Piroska, a finom, hangulatos poéta, bánatos hangon jegyzi meg:

— Még az öreg Helén néni is ellenünk szavazott.

Helén néni, az öreg Tocek Helén, akit a Tanácskormány annakidején nyugdíjba küldött, hogy óráit az új tanerő, Reichardt Piroska vegye át. Magam előtt látom Piroskát, amint könnybenúszó szemmel jelentete nekem:

— Én nem vállalom ezeket az órákat. Nem volna lelkem hozzá, hogy ezt a szegény öreg nőt most miattam kitegyék. Beosztottunk hát Tocek Helénnek néhány órát. És az alázatos Helén néni megható buzgalommal járt el az új kollégák, kivált Szemere előadásaira „tanulni”, „ha megengedik”. Na lám, milyen keményszívű az alázatos Helén néni, szégyenkezés nélkül szavazott most azoknak a kidobása mellett, akiknek „gyönyörű” előadásait olyan lelkendezve hallgatta.

Elbúcsúzunk és a kollégák kivonulnak az intézetből. Az ajtóm előtt néhány növendék tüntetően a — Himnusz éneklé. Piroska remegő hangon suttogja maga elé:

— Hát én ellensége voltam a magyarnak?...

Nekiláttam a csomagolásnak. Ugy határoztam, hogy egyszer még az intézetben alszom, reggel aztán útnak indulok. Hogy hová menjek, arról semmiféle elképzelésem nem volt. A ruháimat egyelőre Ilona gondjaira bízva, az intézetben akartam hagyni.

Este Laci és a felesége jött hozzám. Laci még mindig a magyar Vörös Hadsereg ruhájában.

— Vigyázzon magára Laci, — mondom én aggodalmasan — most botozás járja. A románok megverik, ha így elfogják. Kértem már, hogy öltözzék át.

— Nincsen civil nadrágom.

A kapus segítségével kerítettünk nadrágot neki. A fiú kezemet szorongatja.

— Az elvtársnő olyan, mintha az anyánk volna. Segített, hogy összeházasodhassunk, pedig alig ismért bennünket. A régi igazgatónő folyton bizonykodott, hogy mennyire szeret minket és az ujját sem mozdította értünk. No, persze, az nem volt — elvtárs!

— Hát maga, Ilona, — kérdem a sugárzóan szép fiatalasszonytól — maga is kommunista?

Ilona kedvesen mosolyog.

— Nem tudom. Az apám fehér; a férjem vörös, olyan nehéz... De amit ezek ma a konferencián csináltak, azt nagyon csúnyának találtam. A többiekért még nem szólnék, hanem, hogy a *bentlakó* tanítónők* is így viselkedtek! Egy sem akadt köztük, aki ne mondta volna a diktatúra alatt: most könnyebb nekünk, most legalább emberek vagyunk. Hiszen a régi, úri rendszer alatt, mi bennlakó tanítónők valósággal olyanok voltunk, mint a rabszolgák. És most mégis így szavaztak. Ezt nem vártam volna, legkivált Adéltól nem.

— Rövid volt az idő, — mondom — a rabszolgák éppen csak magukhoz tértek, alig vettek néhány lélegzetet. Aztán megjelent a régi hajcsár. A rabszolgák ráismertek a gazdájukra. Hagyjuk szegény Adélt, a vézna beteg irodást! — Tovább fog robotolni a szerencsétlen, amíg belepusztul.

Másnap korán reggel kezembe veszem a kis táskát meg az ernyőt, — na, most megyek. Egy gyanús alak éppen Lacit keresi, s hallom, hogy a szomszéd utcában megint botoznak.

— Siessen! — mondom Lacinak — tűnjön el, de gyorsan.

A fiú megöleli a feleségét: A fiatalasszony hűvös

* A bentlakók is okleveles tanárnők és tanítónők voltak, de nem olyanok, akik protekcióval kerültek a helyükre, hanem „szegénysorsú” nők. Ezeket az úri világban nagyon szűkösen tartották és ha pl. a külső protekciós tanerők hiányoztak, akkor a bentlakó tanerők kötelesek voltak minden díjazás nélkül őket helyettesíteni. Más, hasonló igazságtalanságok is történtek velük. A bentlakók hátrányos helyzetét a diktatúra alatt megszüntették.

nyugodt arca egy pillanatra lángba borul és zokogva a férfi széles vállára hull. Laci keményen rászól:

— Hát ilyenek a Zrinyi Ilonák?! — Két kezébe fogja a szőke fejet és megcsókolja, aztán felém tárja karját és jobbról-balról arcon csókol.

— Mintha az anyám lett volna, — mormogja.

— No, csak menjen... menjen...

A fiú kirohan, Ilona behúnyt szemmel az ajtófélfának támaszkodik.

— Búcsúzom én is, Ilona...

A fiatalasszony föleszmél.

— Csak egy pillanatig várjon, — mondja — rögtön jövök. — Besiet a szobájába és én hallok, amint a fiókokat nyitogatja, valamit keres. Amikor visszatér, zavarosan mosolyog.

— Nincs egyebem itthon, mondja zavartan és a kezembe nyom egy darab csokoládét.

Elindulok. A kapus csak egy ujjával érinti meg sapkája ellenzőjét, alig köszön. A lépcsőn még öt leány áll-dogál, ezek már nem köszönnek. Megyek kifelé az immár ellenséges fehér intézetből és a kapuhoz érek, mögöttem egyszerre diadalmasan felzendül a Himnusz: — „Isten áldd meg a magyart”... Az öt leány énekli.

Nekem éneklik; mintha a magyar ügy győzelme volna az, hogy távozom.

Szegény magyarok, szegény dolgozó magyarok.

Akaratlanul Piroska szavait ismétlem: hát én ellensége voltam a magyarnak? Mérlegre vetem egész gyermekkoromat, egész ifjúkoromat. Elvonul szemem előtt tanári pályám: lehettem jó, lehettem rossz, de egész életemen át mélyen szerettem a hazámat.

Én sem születtem kommunistának. Azért lettem kommunista, mert a hazámat szerettem. Ez a szó: haza, az én számomra nem üres jelkép volt, hanem az a Magyarorszag, amely egy a szabadsággal, egy a kultúrával, egy mindennel, ami szép és értékes. Az én gondolkodásom a nemzeti szabadságharcok legendáin nőtt és bontakozott ki forradalmivá. Már deresedő fővel olvastam először a „Kommunista kiáltvány”-t. Láz verte ki testemet, kisiet-

tem az utcára és szerettem volna megállítani az embereket: hallgassatok meg! vagy nem tudjátok, hogy ez a régi világ el fog pusztulni, hogy el kell pusztulnia? rothadt világ ez, halálra van ítélve, s a proletáriátus fogja a jövőt, az új társadalmat fölépíteni. Amelyik nép ezt nem érti meg, az a nép elpusztul.

Nekem, aki a középosztályból jöttem, nem lehetett proletár osztálytudatom. De mint más középosztályból kinőtt forradalmároknál oly gyakori, én is megértettem, hogy a haladás, az élet útja a kommunizmus felé vezet.*

És most a „haza”, a „nemzeti ügy” nevében dobtak ki, — és ezeknek hazaáruló vagyok. Hát ez a haza érdeke? Ez a szennyes, piszkos reakció?

Távoznom kell „nemzeti, tudományos és erkölcsi szempontból”. Erkölcs? Amióta az eszemet bírom, harcba álltam a régi társadalom hazug erkölcsével. Ami pedig a tudományt illeti, való igaz: nem voltam tudós. De engem nem is a tudományomért helyeztek az ország első nőintézetének élére, hanem azért, hogy újjászervezzem és vezessem „sima kézzel, de erősen” a helyes irányba.

Ők igazán nem sima kézzel eresztettek útnak. A kommunisták humанизmusáért a reakciósook, ha csak tehetik ökölrel fizetnek.

A Nagykörutat járom és szállást keresek. A kicsiny és nagy szállók mind tömve vannak vendégekkel, katonákkal, kiadó üres szoba nincs sehol. A Zrínyi-utcába fordulok, hogy az útlevelemmel próbálkozzam. Vég nélküli sor kígyózik előttem: hazavágyó, utazási engedélyt kérő emberek. Reménytelen volna a sor végére állni. Nincs kiadó szoba a penziókban sem. Zsebemben a három havi fizetésem, szinte érintetlen, mert hiszen az intézetben laktam és étkeztem. Akármilyen szoba árát meg tudnám fi-

* Később egyszer Aradon Krenner Miklós tanár és közíró (Spectator néven ismeretes), aki egyike volt a város leghaladóbb szellemű művelői férfiainak, megkérdezett, hogyan lett belőlem kommunista. Amikor elbeszéltem fejlődésem történetét, elgondolkodott, aztán így szólt: „Milyen különböző motívumok készítetik az embereket egyazon zászló alá!”

zetni, de mégis hiába. Ugylátszik, egész Budapestre ki lehetne akasztani a táblát: „megtelt”.

Valamelyik újságban böngészem a hirdetéseket. — az egyik hirdetésben egy közvetítő ajánlkozik. Erről jut eszembe, hogy elszegődhetnék nevelőnőnek! Nyomban volna lakásom és ennivalóm.

A cupringerné följegyezte a nevemet és két címet nyomott a kezembe. Az első valami egyetemi magántanár nevére szólott. Ez talán jó hely lesz. Fölkapaszkodom az Albrecht-útra, föl az emeletes házba, a folyosó sarkába és háromszori csöngetés után az ajtó végre keskeny résre nyílik, amelyen át egy öreg-öreg anyó kukucskál ki, gyanakodón méregetve engem. Elmondom, mijáratban vagyok, mire vonakodva mégis beereszt. Tőviről-hegyire kikérdez: és legfőképpen a vallásomat firtatja. Mikor be mondom, hogy római katolikus vagyok, elégedetten bólint.

— Mi is azok vagyunk, — mondja megnyugodva.

Nagy vonásokban elibém rajzolja jövőendő munkakörömet. Tanítom és nevelem a ház egyetlen gyermekét, a tizenhároméves gyöngélméjű leánykát, akivel egész nap együtt kell lennem; közben persze elvégzem, ami a háztartásban adódik: takarítok, főzök, akad egy kis mosás, vasalás is. Különszoba az nincsen, az ő szobájában alszom, a kis beteg unokája mellett. Szegénykének nyugtalanok az éjszakái, vigyázni kell rá. Egész jól meglesziünk, ha mindenben alkalmazkodom a házi szokásokhoz. A fizetés? Mennyit is mondott a helyszerző, kétszáz korona? nem ez tévedés. Csak száz korona. Ilyen könnyű munkáért, a mai nehéz időben elég szép fizetés ez.

Fölálllok és ajánlom magam. Ebből a kenetteljes kizsákmányolásból nem kérek. Inkább a Dunapart padjain töltöm az éjszakát.

Megyek a másik megadott címre; itt hamarabb végziünk. Az asszonyka csak rámnéz és máris tagadóan int.

— Nem magának való. Ide olyan kell, aki minden házimunkát elvégez.

Látom már, hogy mit jelent ez a szó „nevelőnő”: fi-nom cím, és cselédmunka. Azért megpróbállok erősködni:

— Én vállalkozom rá.

A kicsi asszony a kezemre pillant. Szeretném, ha ez az

ostobán kicsi tenyér e percben megnőne, hogy erős, munkáskéznek lássék. A kezem azonban nem nő meg, az aszszonyka viszont hirtelen feláll és hevesen tiltakozik:

— Nem! nem! — szinte fél, hogy be találom bizonyítani: én is tudok dolgozni. — Maga más élethez szokott, — mondja sebesen — hogyan tudnék én magának parancsolni?!

Az éhségtől kissé szédelegve járom az utcákat. Tele van a zsebem pénzzel, de az üzletek zárva vannak és az étkezőkben csak jegyre adnak ebédet. Egy hosszú sor legvégére állok és várok, amíg csigalassúsággal keservesen előbbre jutok. Amikor végre a pénztárhoz érek, a bejelentőlapomat kéri, merthogy ebéd csak annak jár, akinek új bejelentőlapja van. Korgó gyomorral tovább állok. Kínoz és sürget az éhség, de mégis arra gondolok, hogy mindenek előtt szállást kell szereznem, akárhogy, akárhol, de fődél alá kell jutnom. Nézzük csak: nem voltak-e jóbarátaim? Egy-két éjszakára, ha akár a meztelen padlón is, helyet szoríthatnak. Etusra gondolok, gimnáziumi és egyetemi éveim állandó pajtására. A diktatura alatt többször is felkeresett és gyakran hívott magához látogatóba. Kisétálok a Rózsadombra és becsengetek a kertajtón. Ajtót nyitva Etus elesodálkozva néz rám. A tekintetében valami megfogalmazhatatlan kifejezést látok, ami visszatart, hogy elmondjam nekik, miért is jöttem tulajdonképpen. „Csak éppen, hogy erre sétáltam...” — mondom — közbevetve ugyan elbeszélésem kidobatósmát, megértheti, hogyan állok, de kérdést az irányba nem teszek, hogy befogadhatna-e szállásra. Ő sem kérdi tőlem, hol lakom és mit fogok csinálni. Szaporán emlégetni kezdi legújabb barátnőjét, Berta baroneszt, aki ma is sétára hívta úgy, hogy őt hamarosan ez a megbeszélt találkozó kötelezi. És csak most látom először igaz mivoltában ezt a lányt, akinek egész életén át az okozta a legnagyobb szenvedést, hogy az apja csak — fodrász, egy szerű borbélymester. Most fedezem fel oly sok évi barátság után, hogy ennek a lánynak összes tragédiái e kérdés körül forogtak, minthogy barátnőit és szerelme hőseit az előkelő körökből választotta és ezektől persze sok apró sérelmet és mellőzést kellett elviselnie. Gyáva, kapaszzkodó nyárspolgár leány. Gyorsan akarok távozni, de

közben még berobban a szobába Etus öccse, akit még a bölcsőben ismertem és harci hévvel dicsekszik:

— Megvertünk két zsidót.

Etus nyugtalan kis fekete szemei az órára pillantanak, — nehogy elszalassza a baroneszt!

Közömbösen, mint aki csupán udvariassági látogatást tett, fölállok és elbúcsúzom. Egy szóval sem tartóztat. Ezt az ügyet is elintéztük. De most izgat a kíváncsiság, hogy megismerjem a másik barátnőmet is. Útnak indulok.

Másik barátnőm: Bíró Hugóné, aki már régen férjhez ment és nagy gimnazista fiú anyja, közelebb állt hozzám, mint Etus. Véletlenül találkoztunk össze és barátságunk zavartalan harmóniában, szinte két évtizede tartott. Együtt olvastuk a nagy írókat: Ibsent, Dosztojevszkijt, Anatole France-ot. Berta volt az, aki felébresztette bennem a szeretetet a szépirodalom iránt. Gyalogosan a Rózsadombról hamarosan a Tabánba értem. A Döbrentei-utcában csukott szemmel is rátaláltam volna a házra. Alighogy csöngettem, valaki nyitja az ajtót és még be sem léptem, már zokogva a nyakamba borul: Berta.

— Tudtam, hogy ez lesz a vége. Óh, az a szerencsétlen politizálás!

Berta sosem szerette a politikát és a pártharcokat. Ő csak kultúremler, csak ember, pacifista ábrándokkal. Engem „rajongó”-nak tartott, aki „veszedelembre rohan”. Féltett engem, de talán éppen ezért szeretett.

Becipelt a lakásba, leültetett és mindenről kikérdezett. Ma is látom, ahogy közben föl-föl sóhajt és könnyes szemmel cirógatja a fejemet. Az édesanyja, aki már öreg és nagyot hall, érdeklődve kérdezzet és Berta emelt hangon ismétli a fontosabbat abból, amit elbeszélek. Az öregasszony aggodalmasan ingatja fejét. Aztán megjön az apa, az öreg fogorvos és a barátnőm halkán magyarázza nekem:

— Szegény öregnek most nincs hová mennie, ő is nálunk étkezik.

Behozzák az ebédet és én fölállok, hogy eltávozzam. Berta megütködve pillant rám és visszakényszerít a székre.

— Biztos vagyok benne, hogy ma még nem evett és nem tűröm, hogy étlen eltávozzék.

Nagyon kínosnak érzem a helyzetet. Tudom, hogy most milyen nehéz a megélhetés és a hivatalnoki fizetés mennyire szűk korlátokat szab, azonkívül még a két öreget is el kell most tartaniok. Berta le akarja győzni az ellenkezésemet és bizonyíttatja:

— Én már ettem!

Ugy érzem, hogy a szájuk elől húzom el a falatot és alig tudom az ételt legyűrni a torkomon. Azzal vigasztalgatom magamat, hogy ma utoljára vagyok itt.

Erős csöngetésre az öregek szeme fölcillan: „Pali!” A dédelgetett egyetlen unokájuk.

Tizenötésszandős nyurga fiú, engem mosolyogva üdvözl, kezét csókol az öregeknek. Édesanyja meghatott büszkeséggel sugja nekem:

— A mult héten kritikája jelent meg a Pester Lloyd-ban.

Valóban tehetséges fiú volt ez a Pali. Olyan műfordító, hogy akármelyik céhbelivel kiállja a versenyt. Mintha anyjának minden álma, egész kultúrrajongása benne testet öltött volna.*

— Pali, — mondja Berta az asztaltól felállva — hol van az a vers, amit tegnap írtál?

A fiú szemérmes, zavart mosollyal veszi elő a kéziratát és aztán kivonul a szobából.

— Magukról szól a vers, — mondja Berta mély, komoly hangon és olvasni kezdi: „A megvert sereg”.

... Poros ruhák, fáradt arcok, amint végtelen sorban vonul a sereg, vidám kedvvel harcba indult a hazatérő megvert sereg. Elveszett a csata, elveszett az ügy. Mit hoz a holnap? Mi vár rájuk? Új csaták, új jelszavak? Vagy mégis mindig a régi dal és új harcok után régi nyomor, amelynek sosem szakad vége. Lesz-e hát megoldás, lesz-e megváltás? A törtfényű, fáradt szemekben kigyúl a kérdés újra, újra és nincs rá válasz, nincs és

* Berta barátnőm fia valóban tehetségesnek bizonyult. Később a lipcei egyetemen „excellenter” doktorált a bölcsészeti szakon. A háború alatt munkaszolgálatosnak vitték és végül rengeteg kínlás és megaláztatás után Mauthausen-ban pusztult el.

nincsen. Magam előtt látom a magyar Vörös Hadsereg csapzothajú, poros katonáit, a szertehulló arcvonalaról visszatérő nemzetközi brigád embereit, amint ülnek a dübörgő szekéren, a bizonytalan messzeségbe bámulva. És egyszerre rámtámad kegyetlen kinnal a gyötrő tudat, a kiáltó éles valóság: *Tanács-Magyarország meghalt...* Csak most tudom, csak most hiszem el, csak most érzem a valóságban, hogy meghalt. Fölzokogva borulok az asztalra, — vége, vége... Berta fölém hajol és a fejemet simogatja.

— Mennem kell, — mondom hirtelen és felállok.

Miért zavarjam e békés kis otthon nyugalma? Hagyjuk a függönyös ablakú, nyugalmas házakat, hagyjuk a csöndre áhító, békés embereket... Megöleltem a barátnömet és elbúcsúztam tőle.

*

Nem tudom, hányadik utamon még aznap a Krisztinavárosban fölkerestem Antal Márkot, aki pár hónappal ezelőtt az Erzsébet-intézetbe ajánlott, hogy tanácsot kérjek tőle, mitévő legyek. Barátságosan fogad. Mikor elmondtam neki, hogy nincs hová mennem, nagy csodálkozva kérdezte:

— Etusnál nem volt? — (ismerte barátságunkat).

— De voltam...

— Nos és? — Kérdőn, mereven tekint rám. — megmondhatja nyíltan, nem fogadta be?

— Én nem kértem és ő nem ajánlotta fel.

A férfi csöndesen bólint.

— Ha nem talál más szállást, itt fog aludni nálunk, bár kissé szűken vagyunk és lehet, hogy maholnap nekem is el kell tűnnöm. Hanem adok egy címet, próbálja meg. — jó elvtársnőhöz megy és bizonyosra veszem, hogy szívesen fogadja magát.

Papírlapot vesz elő és gyorsan néhány sort vet rá. Megnézem a címet, — ismeretlen név. Lemegyek a Margit-hídhöz, betoppanok, az ismeretlen elvtársnő kicsi hónaposzobájába. Elolvassva a cédulát, fiatal arca megélénkül.

— Hát persze, hogy nálam marad. Üljön csak le, rögtön jövök.

Kiszalad és a háziasszonyának mond valamit; kelletlen morgás a felelet. Mikor visszajön, kenyeret és egy köcsög tejet hoz.

— Éhes, ugye? Jöjjön, vacsorázzunk! — A tejnek felét pohárban nekem nyújtja, mintha mi sem volna természetesebb. Vacsora után az ágát kezdi bontani.

— Azt hiszem, fáradt és álmos. Itt jól fog aludni.

— És maga? hol fog maga aludni?

Nevetve a földre mutat: „itt most hűvösebb”.

Nem akarom elfogadni, csináljuk fordítva! De ő nem enged, lefekszik a földre és egy-kettőre el is alszik. Belefekszem a puha ágyba, behúnyom a szemem. Ma sokat tanultam. Mélyen belenéztem az emberek lelkébe és megmértem a régi barátságok értékét. Tovaléptem régi barátságok küszöbéről, ahol nem kellettem vagy ahol nyugalmat zavarnék. Hosszú, fárasztó vándorlás után idegen szobában találtam pihenőt, egy ismeretlen leány mellett. Sohasem láttam, azt sem tudtam róla, hogy létezik; mégis megosztotta velem a vacsoráját, nekem adta puha ágát. Nem félt tőlem, nem zavarom őt, nem áldozat neki, amit értem tesz és nem esett nehezemre elfogadni a szívességét. Ma már a nevére sem emlékszem, csak azt tudom, hogy — *elvtárs* volt...

Utea és hatalom

A házakon és hirdetőoszlopokon öles plakátok, amelyek előtt bomló-alakuló embercsoportok szoronganak. A kommunisták „rémtettei” tétetnek közhírré, „Hock János megkínzása”, „apácák hullái a pincékben”, „egy gyilkos banda szörnyű garázdálkodása”, amelytől a nemzet most végre fölszabadult. Körülöttem átkozódás, fölemelt öklök, — munkásöklök is! — A kommunistákat szidják, a „nemzetpusztító zsidóbandát”, a rablókat, az orgyilkosokat.

Mi ez? rossz álom? lidércnyomás? Egyik embertől a másikra nézek és nincs egy sem, akinek arca azt mondaná: ez a papiros hazudik. Hát nem a *munkásság* volt az, aki diktált? Nem a munkások hatalmát piszkolják itt? Kutatva nézem az arcokat; a szemek haragosak, de ez a harag nem a hazug és rágalmazó falragasznak szól, ha-

nem *nekünk*, nekünk. Vagy talán... és halkkan megrezzen bensőmben egy kérdés, megkopogtatva öntudatom ajtaját — lehetséges, hogy hibáztunk, hogy tévedtünk volna? hogy tévútra vittük a tömeget és nem a jövőjén, hanem a megrontásán dolgoztunk? A kérdés egyre nyugtalanítóbb, egyre fojtogatóbb. Ha elaltatom és másra gondolok, alakot cserélve, újra felbukkan és könyörtelen szavakba fogalmazódva égetni kezd. Tévedtünk? Csaltunk? Rosszat akartunk? Egyedül érzem magam a hirdetésmények előtt ágáló embertömegben. Ezek vádolnak. Nekem pedig felelnem kell; nem térhetek ki, a valóságnak szemébe kell nézmem. Mert ha ez a papiros csak tíz százalékban is igazat mond, akkor ez a legnagyobb szerencsétlenség, ami érhetett; akkor elhibáztam az életemet, akkor hamis ügyet szolgáltam; akkor oda kell állnom a nyilvánosság elé és hangos szóval be kell ismernem: tévedtem, vagy csaltam, vagy rosszat követtem el. Büntessenek meg.

A torkom összeszorul, fejemet forróság önti el. Számba veszem a multat, amit én tettem és amit mások tettek, amit láttam és amit esetleg nem láthattam, nem szépittek senkit és semmit, mezítelen tényeket állítok a mérlegre.

Voltak hibák, talán sok is volt, talán több, mint amennyi menthető. De a proletárdiktatura, amelyet most rágalmaznak, a magyar munkásosztály első kísérlete volt, hogy a dolgozókat az elnyomatás és a kizsákmányolás alól felszabadítsa. Örököltük a négyéves szörnyű háborúnak, amelybe lelkiismeretlen vezetői ragadták a nemzetet, összes rossz következményét. A nyomort és a lezülött társadalmat. Száztizenhárom napig tartott a diktatura és fegyverrel kellett védenie hatalmát a külső és belső ellenségek ellen. Elszigetelten álltunk egy ellenséges világ közepette. Ilyen rövid idő alatt, ennyi baj között, valóban nehéz volt jól megfelelni a feladatoknak. Az emberek a régi társadalom neveltjei, sok üres hab úszott a felszínen, akadtak ügyetlen kezdők és tolakodók, akik rontottak ott, ahol külön forradalmár az ügynek használt volna. De eldöntheti-e mindez a *proletárhatalom* szükségessége vagy káros voltát? Hát a társadalmi fejlődés törvényei nem érvényesek, a marxi tudomány nem igaz többé, ha a szereplők hibáznak? Aki így bírál, ügynöke az el-

tenforradalomnak. Sőt még ha igaz volna is, amit ezek a plakátok hirdetnek, (pedig hazugság), a történelmi fejlődésnek abban a szakaszában, ahol most tartunk, a *proletárdiktatura* a jövő útja, a parancsolóan közeledő jövőé. Nem volt más választás, — aki dolgozó vagy együttérzett a dolgozókkal, akit a belátása arra a meggyőződésre bír, hogy a magasabbrendű társadalom felé vezető úton együtt kell haladnia a munkásosztállyal, — az a proletárdiktatura mellé állt. „Ügyet szolgáltam és nem személyeket”, — ezzel zárom le számadásomat és megnyugodva megyek tovább.

Nagy zajongás, láрма, zürzavar az utcasarkon. A villamosok megállnak, tülekedés, rikoltozás, valakit letuszkolnak. Főlemelt botok zuhognak alá, riadt úriasszonyok rémülten húzódnak hátrább a kocsikban.

— Zsidó! zsidó!

Egy öreg embert kiröpítenek; laposra vágódva nyeken és elterül a kövezeten, két karja szerte nyulva, mint a keresztre feszítetté. Utána káromkodás, kacagás és az egyik elegáns úr kényeskedve puccolja le új cipőjét, amellyel a „piszkos zsidót” kirúgta, majd leugrik a kocsiról és két társával a következő villamosra kapaszkodik. S mialatt most ott folyik a „vizsgálat” ijedelem, szitkozódás meg röhej közt, az elülső kocsiban az utasok újra helyet foglalnak, a kalauz esőnget, — mehet! Az egyik ablaknál briliáns függővel díszelgő kövér dáma ül és tüntetően igazgatja mellén a nagy aranykeresztet...

Ordíthatnak már a plakátok, fenyegethetnek haragos öklök, hazudhatják, hogy a meggyilkolt apácák hullái a bazilika kupolájáig tornyosulnak, — nem tévesztenek meg; és hívhatta „honmentés” Rákóczi-tárogatójával, darutollal, daliás Bocskay-sapkákkal, hívhat akár Vörösmarty „Szózat”-ával is — már csak mosolygok e demagógián. Ismerlek, szép maszk! Ami most üvölt, botoz, köpköd és imádkozik, az — akár kurucos díszmagyarban is — a legundorítóbb reakció.

... Újabb plakátokat akasztanak ki; rohan a közönség és hangosan olvassa. Mi az? mozgósítás? Nem, de mégis az. A sok egyforma fekete betűsorból, „vörös gyilkosok” rémtetteinek borzalmas leírásából kiordít néhány kövér nagybetűvel kiszedett sor:

„Azért: akinek tudomása van róla, hogy valahol kommunista rejtőzködik, vagy valaki ilyet rejt, tartozik azt nyomban feljelenteni, ellenesetben”...

Egy kopott kabátú, szikár férfi hangtalanul olvassa; sötét szeme mély tekintettel követi a sorokat. Szomszéd-nője, derekán vastag aranylánccal, helyeslően bólint.

— Úgy kell a gazembereknek! Elrekvirálták a legszebb szobámat! És tudja, kiket raktak bele? Egy *hordárt*, egy közönséges hordárt a hat kölykével! Pfuj!

— Bitangok! — Banditák!

Repülnek a dühödt szavak, megélénkül a csoport. Egy cifranyakkendős ficsúr megvető gyűlölettel sípolja a szót:

— Lenin-pubik! Bestiák!... De kerüljön csak egy is a kezembe... — S végigpillant a csoporton, mintha keresne valakit.

A kopott kabátú szikár férfi még egy percig áll, közömbös arccal, mint akit az ügy nem nagyon érdekel; aztán tovább megy, lassan, kimért léptekkel. Nem akarok ránézni és mégis dobbanó szívvel követem lépteit. Ki látja meg arcán a bélyeget? A kéjes szenvedélytől lihegő vadászok közül, ki veszi észre a bujdosó vadat... menj, menj elvtárs, siess, de mégis vigyázz! föl ne keletsd a hajtók figyelmét. Távozz, tűnj el a föld alá; míg Fehér-Magyarország feldúlt talaján végigdübörögnek a vérszomjas vadászok.

Baj van az új szállásomon is; hallom, amint a házi-asszonyom dohogva mondja valakinek:

— És ha ő is kommunista? Mit tudom én, hogy ki csoda és mit csinált? Akár embert is ölhetett! Nem igaz? Én nem tűröm tovább a lakásomban egy percig sem.

Furesa érzés üldözött vadnak lenni abban a városban, amelyet egy életen át otthonának tartott az ember. Bujkáljak, rejtőzködjem a házak közt, amelyekben kényemkedvem szerint jártam-keltem; féljek találkozni emberekkel, akiket gyáváknak ismerek?

Érdekes hír áll az újságban: minden tanítónak átvizsgálják az ügyét, ki követett el a diktatura alatt büntetendő cselekményt. Tisztába akarok lenni a magam dolgával, üldöznek-e, vagy szabad ember vagyok. Ma ne-

vetnem kell jóhiszemű avatatlanságomon, de akkori fogalmaim között a „jog és igazság” még az illúziók tiszta köntösét viselték.

Fölkeresem Imre Sándort, — gondolom — hiszen alig néhány hete még egyenrangú és „egy elvű” kollégák voltunk (noha elvtársnak sohasem szólított), ő a férfi pedagógiumot vezette és „megbízható”, kedves embere volt a diktatura sok új kommunistájának. Emlékszem, hogy amikor a népbiztosságon egy ügyben utasításokat kértem, Imre Sándort állították eléem követendő mintaképnek.

— Lásza, Imre Sándor sohasem kérdez minket és mégis mindent megcsinál!

Elharaptam a választ, amely már nyelvemre csúszott: Imre Sándor azért nem kérdezi magukat, mert nem kíván — vörös direktívákat.

Nem volt erre bizonyítékom, azért nem mertem kimondani és ő most lám nagy úr, miniszterhelyettes a fehér kormányban, én pedig bujdosom.

Amikor Imre Sándor meglát, előkelő arcvonásaira kelletlen kifejezés telepszik, hiszen kollégák voltunk, kollégák a *tanácskormány* alatt. Erre most nem kellemes emlékezni. No, meg az emberek általában oly tapintatlanok, régi kapcsolatokra hivatkozva, még bizalmaskodni is merészelnek, talán követelnek is. Nincsen kínosabb ismeretség, mint az a koldus, akinek valamikor a kezét szorongattuk.

Röviden előadom, mit akarok: mondja meg, szándékoznak-e pörbe fogni, mert ha nem, akkor engedjenek haza Aradra, hiszen itt még szállást sem találok. A nagy úr lendületes választ ad:

— Nyugodtan elutazhatik, biztosíthatom, hogy nem üldözi senki. Amíg Magyarország közoktatásügyében én intézkedem, amíg én a helyemen vagyok, egyetlen tanítót sem fognak üldözni a politikai meggyőződése miatt. — S ezt a kijelentést oly emelkedett, csekély meggyőző erejű, de férfias pátoosszal mondja, hogy arcvonásai szinte megdicsőülnek. Az újság közleményére hivatkozom. Elgondolkodik, mint aki emlékezetében kutat, miről is van szó, s minthogy nem tud ráakadni, gyorsan előkeresi a lapot és a hírt átfutja. Arcáról nyomban lefoszlik a hatalom — és dicsőségteljes kifejezés, hogy helyt adjon az értelmet-

len, mondhatni ostoba*csodálkozás jegyeinek. Még egyszer elolvassa a hírt és tompa arekifejezéssel nyel egy nagyot. És én azt kérdelem magamtól, miféle hatalom rendelkezik e miniszterhelyettes úr hatáskörében, ha tudtán kívül ilyen fontos intézkedés történik?

Mit is mondhatna ezek után? Nyugtatón ismétli, hogy utazhatom, bár azt már nem árulja el, hogyan juthatok a szükséges útlevélhez. És miután most már látja, hogy nem vagyok holmi kérelmező vagy tapintatlan kolléga, — leereszkedőn, kényeskedve még panaszkodik is:

— Nagyon sokan jönnek hozzám most és mind azt mondja, hogy sohasem volt kommunista, és mind azt akarja, hogy én segítsek rajta. De hát *ki* volt akkor a kommunista, kérdelem, ha egyikük sem az?

A kényeskedő panasz mögött rejtekezve bujkál az önvédelem. A szándék, hogy eleve elhárítsa az esetleges vádat, hogy ő maga sem egyéb, mint alantas köpenyforgató. Ő természetesen csodálkozik az ingadozók elvtelenségén. Na, meg érzékeltetni akarja a hatalmát is azzal, hogy „mindenki hozzá fordul”.

Csendesen mondom: „Én nem tagadom le, hogy kommunista vagyok. És ami a diktatura bukásában a legjobban fáj, az nem más, mint az, hogy most sokan megtagadják azok közül, akik mellette álltak.

Az elvű férfiú helybenhagyólag bólint.

— Ezt a fájdalmát értem, teljesen értem. Ehhez némileg hasonlót én is éreztem, még *akkor*...

Nem mondja végig, de világos: A fehér miniszter úr most azt kívánja megértetni, hogy *szenvedett*, mikor a diktatura alatt a vöröset adta.

„...Amíg ő a helyén lesz, Magyarországon egyetlen tanítót sem fognak üldözni a meggyőződéséért.” — Így hangzott az ünnepélyes kijelentés és ugyanakkor, amikor ezt mondta, a tömegesen kidobott tanítókat és tanítónőket már botozták a „keresztény és nemzeti” rendőrségen és néhány nap múlva százával börtönbe hurcolták őket. És Imre Sándor persze nem mondott le, sőt nem is tiltakozott az ellen, hogy férfiúi szavát így meghazudtolták. Avagy a terror borzalmairól sem tudott? Lehet, hogy elefejtette elolvasni — az újságban.

A mélység felé

Ismét kezembe veszem a kis kékításkát és szállodáról szállodára megyek, míg végre egy rozoga garniban befognak. Amikor lemenet a kapu előtt megszólítok egy asszonyt, az időt tudakolva tőle, az asszony végigmér, majd méltósággal elfordítva fejét lesujtóan megjegyzi:

— Olyan személy, aki eféle szállodába ki-be járogat, ne szólítson meg úrinőt. — Derűs kedvben állok tovább, mintha a veszedelem elmúlt volna a fejem fölől, mert hiszen már nem kommunistának, hanem csak — prostituálnak tartanak.

... Az a kilenc nap, amelyet a garniban töltöttem, olybá tűnik, mint egy végtelenbe vesző várakozás a pályaudvaron olyan vonatra, amely egészen biztos, hogy befut és elhozza, akit nem áhítunk. El nem kerülhetjük, hát idegesen várjuk. De mulnak az órák, a vonat nem jön; lézengünk, ásítunk, közben eszünk, hogy ezzel is teljék az idő és egy sarokba ülve elszunnyadunk; éles füttyre föl-fölriadunk, émelyítő unalomban ténfergünk föl-alá, nézzük az órát, számoljuk a percek és szinte megkönnyebbülten sóhajtunk föl, amikor végre megérkezik a vészes vendég, csak azért, mert tudjuk, hogy meg kell érkeznie. Túlestünk ezen is.

Az éjszakák gyötrelmesek. Az ágyon — szennytől ragadó matracot takarva — papiroslepedő; a párnahuzat rongyaiból bizonytalan színű ciha sötétlik elő. A rozoga dívány nem sokkal tisztább, de mégsem oly undorító, mint az ágy. Ráterítem a papírolepedőt, s ruhástól rádőlök, csupán a cipőmet vetve le. Szerencsére meleg van, így legalább aludhatnám nyitott ablak mellett is az iszonyatos takaró nélkül. Igen, aludhatnám, — ha minden félmozdulatra nem döfnének belém rugók, ha legalább a fejemet kissé oldalra fordíthatám; de a fejemet csak egy ökölnyi dombon pihentethetem, s mihelyt álomban arrébb hajlik, valami a halántékomba vagy az orromba szúr. És semmim sincsen, amit a fejem alá tehetnék, minden holmim az intézetben maradt. Ha mégis, e hegyes ékekkel kirakott derviségyon is néhány percre elszenderedem, éles csipésekre ébredek, — a dívány tele van féreggel.

Undortól rázva ugrom föl és sétálok a szobában. Vá-

főm a hajnalt, — mikor dereng már? Mőszakodni? itt nem lehet; legalább is én nem tudom megtenni. A zománca-vesztett rozsdás mosdótál, a tört korsó, amelynek belsejére több esztendő üledéke rakódott le, a folyosón egy vízvezetéknek csúfolt bűzös kiöntő, — nem kérek a civilizáció e hulladékos áldásaiból.

Alig jelennek meg az égen az első rózsás felhők, nem bírom tovább, kisietek.

Egyetlen vigaszom volt egész éjszaka, hogy a „lakásomtól” nem messze van a Császárfürdő. Amikor kora reggel még csak közeledem feléje, mintha máris hűs forrás párája és zöldelő lombok üde illata árasztana el. Tisztaság, napfény, szappanszag. Ez a szó: *meg-für-döm!* most úgy hangzik a fülemben, mint a legnagyobb ígélet és én áhítatos gyönyörűséggel szemlélem a porcellán-meden-cét, mialatt a takarítóasszony nyeles kefével hangosan mossa. Levethetem végre nemcsak a cipőmet, hanem a harisnyámat, sőt minden ruhámat is; átjár a levegő, cirógatva mos a víz. Elfelejttem a szállót, a derviségyet, a bűzös kiöntőt, a poloskákat... elnyújtózkodom a langyos vízben, lemosom a hulladékos zugnak undorító páráját; a nap egyetlen órája volt ez, amikor embernek érezhettem magam.

De sietnem kell, mert tíz órakor kezdődik a sorbaállítás; ha ma végre ebédelni akarok, idejében ott kell lennem.

A sor végére állok, s kezdetét veszi a hosszú türelmi próba. Ha szerencsém van, akkor negyedfél vagy négy-órás várakozás után már étkezhetek is. De megeshetik az is, hogy amikor már az ajtóig vergődtem, akkor fogja a jegyosztogató kijelenteni, hogy több ebéd nincsen. Akkor rohanhatok majd egy másik étkezőhely elé és egy másik hosszú, vagy már elapadó sornak legvégére állhatok újra, még kevesebb reménnyel. És ha mégis bejutok a helyiségbe, még az is megtörténhetik velem, hogy már ott az asztalnál ülve, jeggyel a kezemben maradok éhen, — mert a protekciós vendégek a hátsó ajtón át éthordóban elvitték az utolsó adagot.

Akkora gonddal járó semmittevés ez a küzdelem az ennivalóért, hogy a reá pazarolt erővel hatalmas gépeket hajthatnának. De még ezek a hosszú, unalmas órák is elviselhetők, mert legalább van valami nyomorúságos cél-

juk, a hitványka ebéd. Hanem a délután és a hosszú est! amelynek végén megint egy éjszaka várakozik reám, mint örökkévalóság, amelynek uralkodói a poloskák! Iszonyodom ezektől az éjszakáktól.

Egyik utcából a másikba kanyargok, járom a Belvárost, a külvárosokat, fölmegek a Várhegyre, leereszkedem a másik oldalon, végül ki a Városligetbe. Leülök a fák alá, azzal az elhatározással, hogy itt fogok maradni estig. Az emberek jönnek-mennek, beszélgetnek, kacagnak, mintha minden úgy volna, mint egykor, mintha misem történt volna. Ezt is nehéz elviselni. Otthagynom az árnyas fákat, hogy visszatérjek a poros, lármás utcákba, ahol a közönség újságokat kapkod, ahol plakátok előtt szitkozódva-fenyegetőzve dühödt emberek ácsorognak. A csoportok közé elegyedem és hallgatom a „banditák”, a „bestiák” gyalázását. Közömbös arccal állok a többiek közt és nem tudja senki, mi bugyog a bensőmben. Soha, míg állt, míg ünnepelték, nem szerettem úgy azt a fölemelt öklű, parancsoló proletár-hatalmat mint most, amikor lehanyatlott és ezek a köpködő uraságok taposnak rajta. Amikor gyalázzák, mintha látnám letépett ruhájának véres foszlányait és hallanom kell a nevét, még ha gyalázkodón is; de én magam nem mondhatom ki.

Beteg vagyok, pedig nem fáj semmim, csak olyan üressé vált a világ körülöttem, olyan értelemnélkülivé. És nincs egy ember, nincs egy sem, akivel találkozva, szemünk összevillanna: te is! tudom. Néha ismerős arcokat látok... hidegen néznek rám. Egyszer sort állva, két asszony a diktatúrát szidta; egy harmadik beleszólt és ráduplázott. A hang ismerős, visszafordulok, mosolygó szempár kacint rám, mintha biztatna: beszélj már te is! nem látod, hogy most ez kell a magyarnak? — A volt egri politikai megbízott felesége volt. Néhány hét előtt más körülmények közt egy asztalnál ettünk és most együtt állunk sort. Szeme ismét felém kacint mint az auguré. Utálkozás fog el és kilépek a sorból. Máskor Szöllőssivel találkoztam, villamosra várt. Körülnézett, nem figyel-e valaki, aztán bizonytalan hangon mondta:

— Nem tudom, miért bántanak ennyire; hiszen alapjában véve nem foglalkoztam politikával; én csak pedagógus vagyok.

Csak pedagógus: ezért valóban nehéz lehet ütlegetek és üldözést elviselni. Rohanó ár borít el bennünket, az emberek deszkaszilánkokba kapaszkodnak.

... És megint sort állok valahol a Váci-körúton. A meredt tekintetű, éhes emberek mögött egymásután surranak be a kapualjba jól öltözött alakok. Egy munkás zordonan utánuk pillant.

— *Protekción urak!* — fakad ki felháborodva — nem kell az ebédért reggel óta itt állniok. — Kemény arcsonthajai mögül kivillan haragos tekintete. Olyan ismerős, olyan jóleső ez a tekintet. Rég volt, hogy utóljára láttam vilámlani a *proletárharagot*. Önkéntelenül közelebb húzódok, mintha egy közös multnak a mélyét látnám megnyílni. Halkan megszólítom az ismeretlen ismerőst:

— Mondja, *hol* vannak, *hol* vannak a többiek? nem látok egyet sem...

A szeme meg se rebben, keményen összezárt ajkai közül szívárogi ki a szó:

— *Vannak...*

Egy pillanatig ránézek, azután elfordulok; közömbösen, egyikünk erre, a másik meg arra tekint, de bensőmben melegen rezeg a visszhang: vannak...

Azóta nincsen nyugtom, egyre őket keresem. Fejem fölött láthatatlan, villámokkal terhes felhő lebeg; sötétlik, dagad, terjeszkedik, talán nemsokára elborít és tűzét reám ontja. Minden idegemben érzem feszültségét. Furcsa gondolat játszik velem, hívogat nyugtalanul, parancsolja, hogy nyujtsam ki kezemet a sötét, fenyegető felhő felé: mi lenne, ha jelentkezném?... hiszen keresik a kommunistákat.

Ostobaság! — mondja az eszem — csak nem fogod magadra idézni a vést!

Az eszemnek igaza van, elkergetem a kísértő gondolatot. De a következő percben már rejtett utakon próbál hozzám férkőzni.

— Nem fogok jelentkezni, ez ostobaság volna. De a rendőrségre okvetlenül el kell mennem, hiszen még nem jelentettem be a lakásomat. És csakugyan odamegyek az egyik óbudai rendőrszobába, hogy kérem, tessék bejegyezni: itt és itt lakom. Az ügyeletes a fejét rázza.

— Nem tartozik miránk. — És elmagyarázza, hová

menjek. Még csak nem is gyanakszik. A másik, akihez beállítok, csodálkozva kérdi, miért jövök én magam? amikor a bejelentés dolga a szállásadóra tartozik. Gyanazkodni ő sem gyanakszik, rám sem tekint.

Az utcán is megszólítok még egy marcona rendőrt: „Mondja kérem, hogyan juthatnék útlevélhez? Megszállott vidékről való vagyok és szeretnék hazautazni.”

A rendőr pontosan elmagyarázza, amit úgy is tudok, csupán véghezvinnem nem sikerült, azután másfelé tekint, — mehetek a magam útjára. Vigyáznom kell magamra, mert ennek az lesz a vége, hogy mint az égő lámpást körülzáró lepke — beleszédülök a perzselő lángba.

Vasárnap van, kísétálok a Margitszigetre. Valahol muzsikálnak és a fák alatt fiatal párok nevetgélnek. Valamikor én is így kacagtam és élveztem a napsütést. Most a legforróbb napsütésben ülök és a fehér kavicsokra aláhulló fényt mégis bágyadtnak érzem. A Duna vize egyhangúan csobog a part alatt, az ember szinte vágyik arra, hogy belébocsájtkozzék, hogy vigye, elvigye meszsziire...

Órákhosszatt ülök a padon, a nap a budai hegyek mögé hajlik, árnyak terülnek a pázsitra; — mire várok hát, menjünk haza. Haza? A hosszú éjszaka gyötrelme sötétben tornyosodik előttem; és aztán? utána megint csak reggel lesz, várakozás, céltalan lézengés, — meddig? miért? Olyan értelmetlen az egész, oly sorvasztóan kibírhatatlan.

Valamikor az iskolában azt tanultuk, hogy a negyvennyolcas szabadságharc után sokan nem tudták elviseelni, hogy a szabadság elveszett és öngyilkosok lettek. Emlékszem, mennyire eltűnődtem ezen: olyan különösnek tetszett. Az élet tovább folyik, az emberek egészségesek, esznek, isznak, élvezik a napfényt, a fák virágzását és mégis — akadhatnak olyanok, akik annyira elbűsülnek, hogy meg akarnak halni, mert elveszett a harc.

Pedig nincs ebben semmi lehetetlen. Vagy nem az életunalom nékbálóiában vergődöm-e én is, egyre lankadó, elapadó erővel? Mondogatom magamnak, hogy ez csak képzelődés, önámítás. De azt is mondogatom, hogy ha már vagyunk, ha már kialakultunk, a kedélyünknek is kell levegő, a magunk természete szerint. És az valóság,

hogy én Fehér Magyarország légkörében — fuldoklom.

A Muzeum-kávéház ajtaja előtt megállok. Az ajtón homályos írású papiros: a vacsora étlapja. Odahajlom. Micsoda? Gulyás? És nem is jegyre adják? Nem hiszek a szememnek: másodszor is elolvasom. Csakugyan jegy nélkül ígérlik a gulyást. Benyitok és egy asztalhoz telep-szem; a siető pincért még mindig kételkedve kérdem: „Jegy nélkül adják?” De ő komolyan rábólint. Ugylátszik, történnek még csodák. Lapozgatom az újságokat, majd közelebb húzom a sótartót. Ekkor az asztalomhoz lép egy másik pincér s félhangon megszólít:

— Kérem, valaki a telefonhoz hívja.

Engem?! Ki tudhatja, hogy én ma itt vacsorázom, amikor tíz perc előtt még magam sem sejtettem?

A telefonfülkébe lépek, előttem egy — rendőr áll.

Furcsa. Egyszeriben oly könnyűnek érzem magam, mintha fejem felől eltűnt volna a nyomasztó, sötét gomoly. Mi ez? Csak nem *örülök?*

— Igazolja magát!

Készséggel előveszem arcképes vasúti igazolványomat. A rendőr megütközve pillant rám, — bolond ez vagy csalni akar? Figyelmesen tanulmányozza az igazolványt meg az arcképet is, megint rámtekint, — stimmel, minden rendben van.

— Magát már régóta körözik. Kövessen a rendőrségre.

— Jó, csak megeszem a vacsorámat.

A rendőr a fejét rázza.

— Nem lehet, rögtön velem kell jönnie.

A pirosuló gulyás ingerlő képe bizonytalan messzeségbe hátrál.

Szeretném visszahúzni; alkudozni próbálok.

— De én már megrendeltem; nézze, már hozzák is! Hiszen mellettem ülhet, nem fogok elszökni.

A rendőr hajthatatlan.

Lázongó kedéllyel tűröm az erőszakot, hogy ne ehessen meg azt a gulyást, amelyet ma jegy nélkül adnak és amelyet a pincér két lépésnyire tőlem hoz is, *nekem* hozza, az én asztalomhoz; azután odakínálja egy másik vendégnek. Hát nem iróniája a sorsnak? avagy manőver és a

gulyás a lép, amellyel éhesen bujkáló kommunista madarakat fognak?

Háborogva követem a rendőrt egy hátsó ajtón át, amely az udvarra vezet; kilépünk a kapun és megyünk valamerre, a Józsefváros utcáin keresztül. Mérges vagyok. Csak amikor tágranyilt szemmel bámészkodva, az emberek utánam fordulnak, akkor kezdek ráeszmélni, hogy most nem az elsikkadt gulyás a probléma, hiszen engem — bekísérnek...

Kihúszom magam; ne gondolják, hogy az ijedtségtől lógotam az orrom. Végre a Conti-utcának egy mély öblű kapuján befordulunk. Kinyitnak egy ajtót, piszkos helyiség tárul elbém, az ablakon vasrács; a padlón valami kendőfélén néhány asszony ül.

— Jó napot! — Előbbre lépek, ők is köszönnek. Körül nézek, hogy elhelyezkedjem, de sem padot, sem széket nem látok, leveszem a kalapom és én is a földre telepedem.

— Maga már többször volt itt, ugye? — kérdi egy nagyon sovány, rongyosruhájú asszony.

— Nem én! Most tartóztattak le először.

— Csak azért gondoltam, mert hogy mindjárt itthon érezte magát.

Kérdezősködnek, megismerkedünk. Egy fiatal munkásnő hozzám húzódik; kékesbe játszó fekete haja kibomlottan vállaira hull, ragyogó szeme két fekete gyémánt.

— Maga kommunista? — kérdi.

— Igen, az vagyok.

— Én is kommunista vagyok. — És mellém telepszik.

Elbeszélgetünk és a piszkos, vasrácsos rendőrfogda szinte barátságosnak tűnik. Van már társam, van, akivel beszélhetek arról, ami volt. Színes képek elevenednek föl, jóleső emlékek.

— De mondja csak, Rózsi, — mert Rózsának hívják a gyémántszemű munkásnőt, — hol vannak a többiek, a társaink, akikkel együtt dolgoztunk?

Fehér karja széles mozdulattal körülmutat.

— Itt és ott, mindenütt a börtönökben.

Derűs nyugalom költözik a szívembe, — *megvannak* tehát az elvtársak... léteznek még, nem váltak fehér párává. Vagyunk, élünk, sok ezren meg tízezren, egy egész

gárda — a föld alatt. Rájuk találtam és most együtt vagyunk.

A vörös alkony leszállt, beárnyal az éjszaka. Az ablakon át az utca lámpása bevilágít; szabálytalan fényfoltokkal és otromba fekete árnyakkal szórva tele a fogda belsejét. Társam kopott kabátját a földre teríti és rádőlünk mind a ketten; fejünk alá téve, párna helyett a karunkat.

Foglyok vagyunk, erős vasrács zár el a külső világtól. De nem a *szabad* világtól! Odakünn halotti fehér minden, itt a föld alatt rejtett erők forronganak, gondolatunk szavakba talál és van, aki megérti. Mintha kipergett magok csíráznának, — valami halkán érlelődik...

Éjszaka van, de egyszer reggel lesz! Ujra hinni kezdek, és van értelme az életnek, messze távolból ködlik felém a cél: átküzdeni az éjszakát, hirdetni és megérni életgyőztesen a reggelt.

A proletárasszony meztelen karja álmában átölel. Engem is elfog a nyugodt, pihentető szender. Nem nyomaszt már gyülemelő felhő, nem fenyeget feszülő villámszikrája. Amit nyugtalan, vibráló idegekkel kerestem, ami rejtelmes erővel húzott, mint a vakot a mélység, most elértem, im lebecsájtkoztam ismeretlen ölébe és megtaláltam, akiket kerestem: az elvtársakat.

Alsom a piszkos reendőrfogda kemény padlóján, csöndesen, mint a kisgyermek a bölcsőben. Almaimban úszó ködpázmák felett ragyogó, pompázatos színekben bontakozik ki, pirkad az új, a győzedelmes hajnal.

Második rész

BÖRTÖNBŐL BÖRTÖNBE

Arnyak és fények

A rendőrségi fogda piszkos padlóján álmomból különös, morajszerű zajra ébredtem. Sárgás foltokban világított be az utcalámpás a vasrácsos ablakon át és a vasak árnyéka reszkető fekete csíkokat rajzolt a szutykos falra. Mintha menet közeledne, sok-sok nehéz láb nem ütemes, össze-vissza dübörgését hallom; közben mintha lovak dobognának, s elnyújtott parancesszavakat kiabálna valaki: Ajtónk előtt tompára fogott beszélgetésből kihallom:

— Jönnék már!

Valaki röhög. Könyökömre támaszkodva hallgatódzom, a sarokban fekvő sovány asszony szintén ébren van.

— Már megint! — panaszolja síró hangon — minden éjjel, minden éjjel! Ó, az a sok szegény ember! Hát sohasem lesz vége?

— Mi az? Mi történik? — kérdem, hiszen ez az első éjszakám a rendőrségen. De nem kell bevárnom a választ, a dübörgés már a kapualjban visszhangzik, aztán egy pillanatnyi csönd után a kapu hirtelen nagy csattanással becsapódik, hogy szinte reng belé a ház, s az alvók riadtan ugranak fel kemény fekhelyükről. Iszonyú hangjáték kezdődik. Kardok csattogása, csizmák dobogása, felhördülő jajok, korbácssuhogás. Zuhognak a botütések, egy-egy éles kiáltás hasít át az éjszakán, csi-

korgó káromkodás rá a felelet; üvöltés, hörgés, elhaló nyöszörgések... Végül csendesedő zsibongás, aztán mély, jeltelen remegő csend következett. A fogoly proletárok megértették, hogy keresztény Fehér-Magyarország rendőrségére kerültek.

A rendőrségi fogda bizonytalan homályában két aszszony támolyogva egymásba kapaszkodik.

— Talán az én öcsém is köztük van!

— Mintha a férjem hangját hallottam volna!

Leroskadnak a rongyos pokrócokra és göresös zokogásba törnek ki.

— Nem bírom tovább! — Beleőrülök!

Rózsi, a ragyogószemű proletárasszony nyugodt hangon mondja a többieknek:

— Ez az ő bosszújuk... Mit jajgaltok? Aki forradalmat csinál, tudhatja, mi vár rá, hogyha a reakciósook győznek. Így fizetnek. Ránk uszítják a kutyáikat.

— Én csináltam forradalmat?! Azt sem tudtam, mi az a kommunizmus! A házmesterné csak azért jelentett föl, mert haragszik rám.

— Engem még azért hoztak ide, mert házbizalmi voltam. Hát ez is bűn? A többiek választottak meg és most mégis engem gyaláznak.

Rózsi határozott hangja esendül:

— Én bizony aktív részt vettem benne, vöröskatona voltam.

— Hiszen maga állapotos! — mondja valaki csúfondárosan.

— Az vagyok ötödik hónapja, — válaszolja Rózsi. Azért nem engedtek tovább katonáskodni. De amikor katonának álltam, még nem tudtam, hogy állapotos vagyok.

Odakünn az egyoldalú csata végetért. Hallani lehet, ahogy a foglyokat eldirigálják, néhányat csoszogó csizmások cipelnek. A Conti-utca rácsos épületére újra csönd

*

Ki tudna most aludni? Az átélt izgalom még idegeinkben rezeg, a jajok és nyöszörgések még a fülünkben sűrűnek. Félkönyökre támaszkodva csendes hangon beszélge-

tünk. Az ablak mellett jól megtermett fiatal leány kezd ébredezni.

— Mi az? mi történt?

— No, nézzétek! Az ember majd megsiketül a veszett lármától és ő csak alszik, mint a zsák!

Elmondjuk neki az éjszaka borzalmait, a leány a szemét dörzsöli.

— Ahá, már értem; ezért durmoltam olyan nyugtalanul, ezért álmodtam, hogy a hekusok lekaptak a mókán — mondja a természetes leány, miközben óbégatva ásítózik.

— Mit mond? Kik azok a hekusok? — kérdik az asszonyok.

A leány hangosan felnevet.

— Persze, maguk nem rajcsosok, nem értik a hóhemdumát. Maguk mind vicesek?

A fene tudja, mit beszél maga! Egy kukkot sem értek az egészből! Beszéljen magyarul!

A leány erre oktatni kezdi, a hoham-duma vagyis a link-hadova, azaz a tolvajnyelv reitelseit. Érti, hogy amit mond, az nekünk újszerű és érdekes. Büszkén mesélgeti hát élete kalandjait.

Tegnap este, amikor behozták, magába zárkózott, mert nyilván észrevette, hogy szokatlan környezetbe került. Most az asszonyok avatatlan érdeklődése megoldja nyelvét és úgy látszik, hogy hősnek érzi magát, örömet leli abban, hogy a többieket ámultba eitheti.

— Én nem vagyok rajcsos. — mondja — én nem szajrézok. Én egészen mást melózok.

— Miért? Maga mit csinál?

— Tudják, a keresztanyámnak van egy kis szlagvija. Hotel, na, értik? Ő azt kívánta, hogy én is járjak be a vendégekhez.

— Szóval: maga kéjné.

— Frászt! Csaj sose voltam. Nem is akartam az lenni, mert az tönkreteszi az ember egészségét.

Azt mondtam a keresztanyámnak, ha akaria, nem bánom, én bemegyek a vendégekhez, de — kopogjon be idején.

— Aztán mit nyer ezzel?

— Hogy mit? A nénikém, amikor benyit, összecsanja a kezét, nagy zríit csinál, én sírok, de a vendég már fize-

tett; és mert a hotel „tisztességes”, a vendég örül, ha baj nélkül megússza, még rá is fizet, csak hogy balhé ne legyen. Nem vagyok én okos? Mult héten a keresztanyám mondta is az anyámnak: „a Lujza lányodra büszke lehetsz, az tizedet is megnyúz, amíg lefekszik egygyel”.

Az egyik asszony a fejét csóválja.

— Veszedelmes játék, ez, aranyom, könnyen rajta veszthet. Aztán meg, ha mindig így csinál, a hotel is hamarosan vendégek nélkül marad.

— Sose féltsen maga engemet! Erre is gondoltunk. Járok én más hotelekbe is, de a keresztanyám mindig tudja, hol keressen. Ha hirtelen jön a dolog, szölok a háverómnak. De ez nem olyan biztos, most is a Lajos miatt kerültem ide. Túljátszotta a szerepét. A vendégnek eltűnt az aranyórája és Lajosnál találták meg.

A folyosón most feleselő szóváltás, veszekedő hangok lármája közeledik. Egy női hang rikácsol és valakit az ajtónkhoz tuszkolnak. A zárban megfordul a kulcs, az ajtó sarkig tárul és egy telt idomú nő — kibontott hajjal, egy szál pendelyben — beperdül. Nevetve viasszszól a folyosóra:

— És ha selyembe takarod is azt a lotttyadt bőrödet, akkor sem kellesz a Janinak! Te vén kurva! Én kellek neki, még így, egy ingben is! Na, mit szólsz hozzá!

— Ringyó! — rikácsolja az előbbi hang. Két rendőr röhögve hátra szorít valakit, míg a harmadik a pendelyes hölgyet csizmájával beljebb nógatja, majd becsukja az ajtót és ráfordítja a kulcsot.

A lenge öltözetű fogoly ránknéz és megint hangosan fölnevet.

— Hallottátok, hogy üvöltött a boszorkány? Megpukkad a méregtől, hogy a Jani nem akar hazamenni; nálam volt.

— A Jani az ő férje? — kérdi a házbizalmi.

A nő csak bólint és tovább nevet, aztán a haját igazgatja.

— Akkor neki van igaza, — veszi át a szót a nagyon sovány asszony — mert mégis ő a feleség, maga pedig...

— Hát ő mi volt?! Őt is a kuplerájából vette ki a Jani privátba! Mit nyitja most rám a pofáját!

A pendelyes nő a szoba közepén kecses törökülésbe

vonja lábait. Húsos karjaival átöleli két mezítelen térdét.

— Ugy bizony anyukáim. — Magunk között, mi kurvák — megmondhatjuk...

A fogoly nők felháborodva tiltakoznak.

— Kikérjük magunknak! Mit gondol?! Maga az lehet, de mi nem vagyunk azok!

A kéjnő elnéző mosollyal csillapító mozdulatot tesz:

— Na, jó, hát *priváták*...

A sovány asszony sugva a rajesoslányhoz fordul:

— Mi az a priváta?

— Nem bárcás nő; olyan, aki privát üzleteket csinál.

Erre a házbizalmi szükségesnek látja, hogy a helyzetet tisztázza.

— Tudja, mi most először vagyunk a rendőrségen, még sosem volt vele dolgunk. Most is csak politikából fogtak le. Politikából, érti?

A másik bólint. A hajtóvadászatok előtte sem maradtak ismeretlenek. Illedelmes sóhajjal, egészen más, vontatott hangon folytatja:

— Na, ja, most maguknak is nehéz, mindenkinek megvan a maga baja.

Hogy az asszonyok így helyreállították a tekintélyüket, most már bizgatja őket a kíváncsiság.

— Aztán... mondja csak: milyen a maguk élete? Nem fél a betegségtől?

Az utcai nő egyszerűen megint virgonccá változik. Érzi, hogy a „tisztességes” nők körében ő az érdeklődés központja.

— Isten bizony: hatéves bárcás vagyok, de betegséget még nem kaptam! — Ujjával vészthárító babonával a padlót kopogtatja.

— Úgy éljen a feje, hogy még nem volt beteg — mormogja Rózsi és a másik oldalára fordul. Őt nem érdekli ez az egész jelenet, sok effélét láthatott már.

A tolvajleány szakértően tapogatja a rokonszalmát:

— Köpött a cápa?

— De még hogy köpött a vén spiné! Gyulladna meg az a rohadt bőre! Hanem vigyázzon, mert ha én itt maradok, akkor ő is lebukik.

A további beszélgetésből, amely most kettejük közt folyik, annyit megértünk, hogy Jani felesége bosszúból

béarulta a rendőrségnek, hogy a leány meglopta az egyik vendégét. Így kerül a két szakma, — útszéli szerelem és zsebmetés — egymással rokonságba, noha mindegyik szakmabeli azzal büszkélkedik, hogy különb a másiknál.

A sovány asszonyt még egy kérdés izgatja:

— És... mit gondol, melyik élet jobb: a maguké, vagy a mienk?

A penderyes nő elkomolyodik és illemtudón megint sóhajt.

— Azt mondom: maguk boldogok lehetnek. Van otthonuk, van családjuk, öreg korukra is van valakijük, aki törődik magukkal. A mi életünk egy pár év, aztán megöregölhetünk a kórházban. Maguk örülhetnek...

Az asszonyok eléggőten bölintanak. Megbocsátják az utca leányának, hogy az, aki; hiszen elismerte, hogy ők a különbe és családi otthonukban irigyelni valót talált. Megigazítják a falhoz gyömösölt holmijukat, ráhajtják a fejüket és egy perc múlva már alusznak. A tolvajleány, meg a másik még suttog egyideig, aztán ők is ledőlnek a meztelen padlóra.

Szó nélkül figyeltem az egész jelenetet. A beszűrődő lámpafény már sápadozott a pirkadat világában, amikor végre elaludtam. Álmomban tolvajokkal jártam, sötét torkú lebujok közt, ahonnan fütykösök zuhogása tört fel és nyöszörgő jajok szívárogtak felém.

Hány halottja volt ennek az éjszakának? A rendőrségi napló talán föl sem jegyezte; hétköznapi eset, nem fontos, nem kéri számon tőlük senkisé. Hiszen ez a rendőrség most azt hirdeti magáról, hogy „keresztény”.

*

Már nyolc óra felé járhatott, amikor arra ébredünk, hogy a rendőr kinyitja az ajtót. Föltápászkodunk a piszkos padlóról, hogy megmosakodjunk. A rendőr a klozet bűzös sarka felé mutat:

— Ott a vízvezeték.

Undorító tócsák közt lábujjhegyen ugrálva, szinte röpködve, keresünk egy száraz szigetecskét, ahol megállhatnánk anélkül, hogy a cipőnk megmerülne. Közben az emberek, férfiak, asszonyok, ki-bejárnak, dolgukat végzik,

nem zavartatják magukat. Sietve mosakszunk, legtöbbszörünknek sem szappana, sem törülközője. Egy-kettőre megint a fogdába dirigálnak és rámköszörjék az ajtót.

— Reggelit itt kapunk? — kérdelem.

Az asszonyok nevetnek.

— Ha van ennivalója, eszik, — ha nincs, nem eszik.

— Honnan legyen ennivalóm? Hát tudtam én, hogy a kávéházban lefognak?

— A hozzátartozói hozhatnak ebédet.

— És akinek nincsenek hozzátartozói, mint például nekem?

— Az baj.

Honnan szerezzek ételt? Pénzért talán csak hoznak valamit? A rendőrhöz fordulok, de az a fejét rázza, — nem szabad. Forrni kezd bennem a méreg. Engem még nem ítélték el és még kevésbé koplalásra! Noha „osztályigazságról” sokat hallottam, jogérzetem háborog. Bizonyítom a rendőrnek, hogy ilyesmihez nincsen joguk. A rendőr vállat von.

A házbizalmi egy darabot letör a kenyérből, hogy megkínáljon. Érzem, hogy elvörösödöm; álmosnak tettem hát magam és a falnak fordulok. Rózsi, a ragyogószemű munkásasszony, nyugodtan ül a helyén, szótlanul maga elé meredve. Neki sincsen batyúja, nem is kínálja meg senki, a többiek észre sem veszik, hogy éhen marad. Nem állom meg kérdés nélkül.

— Maga is koplal?

Elmosolyodik.

— Tegnap semmit sem ettem; ma nem tudom, hogyan leszek. Én már megszoktam a koplalást.

— Így, állapotosan? Magának táplálkozni kellene... Első gyerek?

— Első. Ki tudja, mire hozom a világra? Ha ugyan egyáltalában megszületik. Mert az is megtörténhetik, hogy nyomorékká ütnek. A gyerek apja sem törődik velem és mégis — olyan bolond az ember! — örülök a gyerekemnek. Nem butaság?

Olyan ez az asszony, mint az őstermészet. Nyugodtan ül, amíg a többi falatozik, fekete szeme örömben ragyog, ha eljövendő gyermekére gondol, akit koplaló testében

hordoz, — nem tehetek róla, de a rokonszenv, amit iránta érzek, egyre inkább a tisztelet érzésével telik meg.

— Sokat éhezik? — kérdem.

— Amióta csak az eszemet bírom, — mondja Rózsi. — Mert mi ám nagyon szegények voltunk és ami pénzt az apám keresett, azt el is itta. Az anyánk tartott bennünket, már amennyire tudott; mosásra járt, de abból bizony nem sokra telt. Mi, gyerekek egész nap az utcán lófráltunk és szegény anyánk nem is bánta, mert egyszer rajta kapta az apámat, amint részegen erőszakot akart elkövetni rajtam. Azóta ő maga küldött el otthonról, ha neki munkába kellett mennie; én meg szívesen csatangoltam... verekedtem, hancuroztam. Olyan lettem, mint egy fiú.

Látva, hogy érdeklődéssel hallgatom, Rózsi mosolyogva tovább mesél; jól esik neki, hogy őszinte lehet.

— Tudja, egyszer, — tán hatéves lehettem — látom, hogy sok ember igyekszik a szomszéd tér felé; én is mentem velük. Amikor a tér már tele lett a tömeggel, az egyik ember magasabbra hágott és beszélni kezdett, míg a többi hallgatta, nagyon komoly arccal. Erre én is elkomolyodtam. Néha közbe kiáltottak: „Ugy van! úgy van! le velük!” és dühösen rázták az öklüket. Nekem ez nagyon tetszett. Én is velük kiabáltam és ráztam az öklömet. Hogy miről beszélt az a férfi, nem értettem meg, de valami fontos dolog lehetett, hogy mindnyájan olyan komolyan hallgatták. Azóta mindig lestem, mikor mennek megint „gyűlésre”, ahogy nevezték; ilyenkor én is közibük keveredtem, hogy besurranhassak a szobába, ahol gyűléseztek. A többiek már ismertek és nevetve toltak előbbre. „Itt a kis elvtársnő, jó szocialista lesz belőle.” — Ez lett a legkedvesebb mulatságom. Egyébként nagyon rossz gyerek voltam, senki sem bírt velem.

Nyílik az ajtó és bejön az ügyeletes; néhány adatot kérdez tőlünk és följegyzi. Amikor becsukódott mögöttem az ajtó, Rózsi álmélkodó áhítattal szemügyre vesz:

— Maga *egyetemet* végzett? — kérdi halk hangon... — egyetemet... és ezt egy szóval sem említi, hanem csak úgy beszél az emberrel, mint a többiek?

— Mulatságos! hát hogyan beszéljek?

— Milyen boldog lehet maga, hogy annyit tanult! Ugy-e fog engem tanítani? Én nagyon szerettem volna

sok iskolát jární, jól is tanultam, magyarázat alatt mindig csöndes voltam, csak óra után, szünetben verekedtem. Sajnos, később már iskolára sem telt és ki kellett maradnom. Maga nagyon boldog lehet...

Az éhségtől kissé szédül a fejem; halvány ködfelhő mögül látom szomszédnóm fekete gyémántszemét áhítatlanban felém ragyogni. Ez a proletárásszony bensőleg meghajol előttem és nem veszi észre, hogy vele szemben én szégyenkezve ugyanezt cselekszem. Benne az én tudományom ébreszt tiszteletet, bennem az övé: ez az asszony, panasz nélkül, derűs kedéllyel, rendületlen nyugalommal tud koplalni.

*

Rácsos ablakunk alatt egész csödület támadt: az utca közönsége észrevette a foglyokat és most kíváncsian nézegeti. Marcsa, a bárcás nő, ismerőst fedezett föl a tömegben és úgy, ahogy van, egy szál ingben integet neki az ablakból:

— Julcsa! Julcsa!

Egy rücskösképű fiatal cigányasszony törtet az ablak elé. Csatakos haja lobog. Tarka szoknyája ringva söpri bokáját. Marcsa félcombba a párkányra ül.

— Julcsa, idehallgass, mondd meg a mutternek, hogy itt vagyok és hogy küldjön be nekem jó reggelit: kávé t meg vajaskenyeret. Ruhát is hozzatok, meg ami kell, mert egy szál ingben vagyok itt, ahogy látsz.

A cigánynő eltűnik a tömegben.

— Maga az édesanyjánál lakik? — csodálkozik a sovány asszony.

A többiek nevetnek, a rajesoslány meg szemhunyorítva legyint.

— Az csak *olyan* „mutter!”

A rücskös cigánynő hamarosan előbukkan megint, egyik kezében kávéskanna, a másikban szalvétával letakart holmi meg ruhanemű. Jelt ad, hogy minden rendben, aztán egy rendőrrel tárgyal. Néhány perc múlva a rendőr már hozza is a reggelit és a ruhával együtt átadja. A sovány asszony kesernyésen sugja a házbizalminak:

— Milyen jó módjuk van az *ilyeneknek!* kávé, vajas-

kenyér. Nekünk, munkásasszonyoknak száraz kenyeret kell rágnunk.

Az utcai nő meg a rajcsosleány az ablakhoz állnak és együtt fogyasztják el a bőséges reggelit. Odalenn, a tömeg nevetgélve mutogat a pendelyes fogolyra; röstelünk az ablakhoz közeledni. Hosszan és keservesen telik-mulik az idő. Koplalni nem könnyű tudomány, én pedig csak most kezdek benne inaskodni. Nem, mintha eddig sose böjtöltem volna, sőt! de az másféle böjtölés volt: ideges gyomorhurutom fölényes aszkétává tett, — nem kellett az étel! Most azonban? Bujdosásom alatt a kényszerű inség olyan érzést nevelt fel bennem, amit eddig nem ismertem, most korgó gyomorral, farkasétvágygal éhezem, mint az elégedetlen proletárok. Két nap óta alamizsna falatokból élek, jóformán semmiből.

Marcona pöffeszkedéssel jön be a fogdába az „ellenőr úr”, hogy számba vegyen bennünket. Amikor szólunk neki, hogy már napok óta koplalunk, kaján vigyorral válaszolja:

— Hát koplaljanak csak tovább a *proletárdiktatúraért!*

Rózsit az ilyesmi nem érdekli, föl sem veszi! Rózsit távolabbi kérdések foglalkoztatják és minden pillanatban más kérdéssel fordul hozzám: mi volt sok száz évvel ezelőtt? Ki találta föl az első fegyvert? mióta vannak paloták és benne cifra bútorok? ki csinálta azt a gyönyörű női szobrot, amelynek mását a kirakatban látta? Alig győzőm felelettel. Kivált a régi művészet érdekli; gondolataiban egy emlék elevenedik föl.

— Tudja-e, hogy én jártam már szép, finom tárgyak között? Egyszer az anyám, mikor vasalni ment, magával vitt egy úri házba. Életemben először léptem puha, süpedő szőnyegekre, s mikor körülnéztem, mindenütt képeket, szobrokat meg mindenféle csuda-gyönyörű tárgyat láttam. Otthagytam az anyámat és lábujjhegyen egyikőtől a másikhoz mentem. „Tetszik?” kérdezte a nagyságos asszony mosolyogva és megengedte, hogy mindent apróra szemügyre vegyek, aztán a zongorához ült. Tudja, azelőtt én a burzsoáziáról csak annyit tudtam, hogy az ellenségünk és vakon gyűlöltem, mint valami utálatost. Akkor vettem csak észre, hogy ez a burzsoázia *szépségben* él...

Addig ez sosem jutott eszembe, de mikor az ő világuk közepén álltam, megértettem őket. Mit érdekelnék ezeket a szerencséseket a szegény, piszkos emberek? Miért törődjenek ők mivelünk? Talán nem is tudnak rólunk. Körülöttük minden szép...

A poros, rongyos ruhájú proletárasszony szeme tüzel, amikor az élet szépségeire gondol, amiket csak *egyszer* látott, míg az ellenségei, a gazdagok, olyan magától értetődőnek tartják a szép díszes hajlékukat, mint a proletárok az őket környező levegőt. Sejtik-e a gazdagok, mennyi szépség rejtőzik a rongyos ruhák alatt, mennyi vágy érlelődik a szépség iránt, amit szenvedélyesen meg akarnak hódítani. Tudják-e a gazdagok, hogy a proletárszívek olyan szomjúsággal áhítozzák a kultúrát, mint a sivatag homokja a vizet? A rendőrség fogdájában értetem meg igazán, amit a szocializmus tanítómesterei mondtak, hogy éhesen és rongyaiban is szépségre vágyva, ez a *proletár* a burzsoákultúrának igazi örököse, az, akinek *jussa* van ehhez a kultúrához. Mialatt beszélgetünk, a rendőr egy kis batyút hoz be.

— Rózs! Melyik az?... Fogja! Ezt magának hozta egy fiatalember. Az edényt vissza kell adni.

Rózs átveszi a batyút, kibontja, — egy tál üres tökfőzelék.

— Tőle? — kérdem.

Kipirultan bólint és míg rámveti ragyogón fekete szemét, szinte szégyenkező boldogsággal sugja:

— Hát mondja, lehet haragudni erre az emberre?

A figyelem első jele, egy tál üres főzelék, elfeledteti vele a nyolcnapi koplalást.

Miután a rendőrökhöz újra és újra panasszal fordulunk, nagynehezen végre intézkedtek és fejenként egy húskonzervet meg egy kis fekete kenyeret kaptunk. Ahogy kaptuk, hidegen ettük meg a konzervgulyást és csak, amikor már én is megettem az enyémet, jutott eszembe, hogy az én gyöngye gyomrom is kibírta a hideg, nehéz ételt. A hosszú koplalás kigyógyított.

A fogdában egy kis ribillió: Marcsa kiszabadul. „A mutter elintézte az ügyet.” A prostituált esete felett szemet húnytak; miért is ne, hiszen az ügy nem *politikai*! Sietve, de azért gondosan öltözködik: egy törülköző a csipő köré és egy a mellre, hogy az idomok ingerlőbben domborodjanak. Amikor felkészült és kipuderezkedik, senki sem mondaná, hogy a rücskösképű cigányasszony testvére. Rőtre festett haja, mint a szénaboglya és sötét szemepárja, mint két egér futkos alatta. A rendőr miközben kibocsátja, lenéző jóakarattal lódit egyet rajta.

— Na, pusztulj innen a nyavalyába...

Lujza, avagy „művésznevén” Mancsi, a rajcsoslány, most egyedül gusztálja az ablak alatt áramló tömeget. Egyszerre leugrik a párkányról és vihogva a földre guggol...

— Ujaj! a Jenő! Csak meg ne lássa, hogy itt vagyok!

— Ki az a Jenő? — A sovány asszonyt a családi ügyek élénken érdeklik.

— Együtt voltunk Szolnokon és én azt mondtam neki, hogy a debreceni színházban játszom. Ha most észrevett, most plankolom magam.

Benyit a rendőr kis cédulát dobogtatva.

— Melyik az az Irén?

A tolvajlány felugrik, arca virít, mint a bazsarózsa.

— Én vagyok.

A rendőr odanyújtja a cédulát.

— Mégis meglátott... — A rajcsoslány kuncogva olvassa a levélkét. — Azt hiszi, politikai vagyok! Kessz! — A földre guggol és majd szétveti a nevetés.

— Hát hiszen magát nem Irénnek hívják! Irén—Mancsi—Lujza, — még hány neve van? — A sovány asszony megint konok kérdéseket tesz fel, szereti a zavaros ügyeket tisztán látni.

Magam is később tanultam meg, hogy a tolvajnoknek különös gyönyörűségük: tobzódni a nevekben. Nem csak azért, mert a sokféle név a mesterségükhöz tartozik, hanem egyszerűen kalandos hajlamból is, — az idegen nevek cserélgetését regényes, színes dolognak tartják és minthogy erre mindig módjuk van, szertelenül élnek is

vele. Új névhez legtöbbször új élettörténetet eszelnek ki. Ezért sosem szabad elhinni, amit családi ügyeikről mesélnek.

Egy hét múltán Mancsi is szabadul. Kurjongatva úgyszólván a fogda egész hosszán át, míg az asszonyok lemondó sóhajok közt nézik; könnyű annak, aki csak — lopott. Ám, azért nem haragusznak rá, sőt a sovány asszony búcsúzóul meg is csókolja.

— Nem volt rosszlelkű teremtés, — mondja a többinek — nem bántotta egyikünket sem. És úgy-e miköztünk, hogy megbecsülte magát? Még csak egy durva szót sem ejtett ki.

Egy napon egész csoport új jövevény érkezett, csupa politikai. Föltűnt köztük egy apró természetű, babaarcú leányka, nagy ártatlan kék szemekkel: el sem akartam hinni, hogy már négyéves menyecske. K. politikai megbízott felesége volt. Amikor a fiatal rendőrtiszthelyettes megpillantotta a fogdában, ámulatában hátralépett:

— Hogyan kerül *maga* erre a helyre? Ez csak tévedés lehet. Ilyen ártatlan arccal, — lehetetlen!

A nefelejtsek szemek a padlóra sütnek:

— A férjem helyett fogtak le, mert nem találták.

— Kommunista férje van? — mormogja a tiszthelyettes, keskeny bajsza alatt. — Igazán kár...

Az asszonyok meglökdösik egymást, a gyermekarc rózsás pírban ég.

— Utánanézek az ügynek, — mondja föleszmélve hivatalosabb hangon a férfi. — Lemegyek az irodába.

Az ajtóból még visszafordul és fejcsóválva szemléli a csinos, törekeny teremtet.

— Kár érte, na — mondja aztán.

Félóra múltán a rendőr beszél:

K.-né! Jöjjön!

Vajjon tényleg szabadul? Sokáig marad lent, végre kipirultan visszajő.

— Nos? Kiengedik?

— Még nem, de meglesz. Most nem találták meg az aktámat. Hozzám fordulva halkabban folytatja: Olyan mulatságos ez a kis tiszthelyettes: szentül hiszi, hogy én ártatlan vagyok. Hát úgy is viselkedtem: mikor sajnálkozva kijelentette, hogy az aktám elveszett, csodálkozó

arcot vágtam. „Hát csináljanak másik aktát!” Ő elnevette magát és megfordult, de én utána szaladtam és a kabátjánál fogtam: „Kérem, kedves tiszthelyettes úr, csináljon nekem másik aktát!”

Előttém áll a babaarcú asszony, finom kezeit összekulcsolja, nagy nefelejtsszemei gyermekesen meghitt őszinteséggel tekintenek rám, úgy, ahogy az imént a fehér tiszthelyettesre nézett — oly sugárzó ártatlansággal. Hm. Ennyi öntudatos ártatlanság kissé furcsa, ez a babaarc egyebet is takarhat.

Másnap a tiszthelyettes ebédelni hívta az asszonykát, aki első szóra már ment is, mint a gyermek, akinek sejtelve sincs a ráleselkedő veszélyről. Az asszonyok furcsállón vonogatták a vállukat.

— Mit szólsz hozzá? Ki sem nézné az ember belőle.

Amikor nagysokára a fogoly visszatért, a sok kérdő szempár ostromára, halkán elkacagja magát.

— Hát mi lett volna? Semmi sem volt. Ebédeltünk és vörös bort ittunk a vendéglőben.

És nehogy gyanú essék, másnap rendőrőrizet alatt — bennünket is kiengedtek egy csöndes kocsmá kerthelyiségebe, hogy megebédeljünk. Harmadnap K.-né kiszabadult, megtalálták az aktáját.

Sokáig nem hallottam felőle, mígnem hónapok múltán egy új társunk, aki akkoriban került rendőri kézre, keserű panasszal mesélte, hogy K.-né darutollas Horthy-pribékekkel jár mulatozni, mialatt a kommunistákat, akikre ő mondja be a „megbízható” adatokat, szörnyű kínvallatásoknak vetik alá.

A gyermekarc egy tekintetben mégsem hazudott: *kiszámíthatatlan* belsőt takart, ahogy a gyermeknél sem tudjuk, mi csírázik benne, — a jövődő hős, vagy az áruló?

Prostituáltak, tolvajok és árulók szabadulnak, csak mi, politikaiak maradunk. Egy nap, amint elgondolkozva az ablak közelében állok, amely előtt napestig kíváncsi tömeg szorong, úgy rémlik, mintha ismerős arc pillantana felém. Nem aradi, ott, az a vöröses-szőke fiatalember? Egy lépést teszek előbbre s most már egész az ablaknál állok, a fiú összehúzza a szemöldökét, merően tekintget felém, majd gyengén megbiccenti fejét. Én is bólintok.

Csupán másnap jutott eszembe: ejnye, hiszen ki is szólhattam volna, hogy megtudjam, mit csinál az én kis Cicuskám. Hónapok óta nem tudok felőle.

Néhány nap múltán sétára engedtek a rendőrségi udvarra. A férfifoglyok is künn járnak, kölcsönös az öröm, baráti kezek integetnek. A sovány asszony meg egy másik fölfedezték a férjüket, nagy az izgalom, titkos üzenetek járnak kanyargós utakon. A kapualjból most egy fiatalember siet hozzám, — ez nem fogoly. Örvendezve ismerem fel benne a multkor megpillantott aradi fiú barátját. Azért jött, hogy megkérdezze, mit üzenek haza és mire volna szükségem.

— Cicuska? — akadozva kérdem és nem találok több szót.

— Egészséges, jól van, minden rendben van, ne aggódjék érte, — mondja megnyugtató mosollyal — midnyájan gondoskodunk róla; csak azt mondja meg: magának mire van szüksége?

A fiú följegyzi, amit mondok, hogy másnap hazavihesse az üzenetet.

Fáj a szívem, és mégis megkönnyebbedtem. Ujra érintkezésbe jutottam a külvilággal, nem tűnhetek el nyomtalanul, tudnak rólam a barátaim; és felderít az is, hogy a kisleány biztonságban, baráti kezek oltalma alatt él.

A fogság első apró öröme, amely kívülről köszöntött rám...

Nágytakarítás

Annyi politikai fogoly szorong már a fogdában, hogy tágasabb helyet keresnek nekünk. A rendőrségi épület udvari szárnyába költöztetnek bennünket, ahol az utca népe sem kíváncsiskodhatik. Megint nagy csoport új fogoly érkezett, köztük egy vidéki orvos felesége, akit férjével együtt hurcoltak a rendőrségre; értelmes arcú, rokonszenves asszony.

— Rajta elvtársnők, takarítsunk! — adja ki a jelszót — hiszen ennyi piszok közé nem költözhettünk!

Valóban a padlón iszonyatos szennytömegben mindenféle fajtájú féreg nyüzsg, még ránézni is undorító. Az

asszonyok szeme fölesillan, egyszeriben megélénkülnek, mintha örülnének a tömérdek piszoknak.

— Itt rendet kell csinálnunk! Hol egy seprő? Hamar vizet, dézsát. Hol egy rongy? Szólj a rendőrnek, hagyja nyitva az ajtót, amíg itt fölsúrolunk! Jó volna egy súrolókefe!

Fürgén sietnek ide-oda és derűs jókedv sugárzik az arcukon. Mintha már nem is foglyok lennének, mintha a rendőrfogda ilyesztő jellege eltűnt volna. A tisztálkodás elemi jogát gyakorolják és közben érzik asszonyi hatalmukat, amellyel rendet tudnak teremteni a rendetlenség-ből. Otthon is érzik egy kicsit magukat, hiszen — takarítanak. A rendőrök, akiknek az ügyet bő szóáradattal elmagyarázzák, elsőben gyanakvón hallgatják kívánságukat, hogy az ajtó nyitva maradjon? De aztán látva a nagy sürgés-forgást, már nyájasabban pillantanak a szorgos menyecskékre.

— Na, jó, — mondja az egyik fontoskodó hangon s közben zavartan sodorva bajszát, — majd meglássuk, hogyan szolgálnak rá a bizalomra. De nehogy valamelyik is szökni próbáljon...

— Legyen csak nyugodt, — szól a házbizalmi — mi olyan asszonyok vagyunk, hogy mennél tisztességesebben bánnak velünk, mi is annál rendesebben viselkedünk. Igaz-e?

Mikor az asszonyok kórusa helyeslőleg felel a kérdésre, a rendőrök mégis csak kivonulnak. A férfi csak férfi, ha a fehérek rendőre is és a háziasság erénye, úgy érzi, hogy őt személyében tiszteli meg. Az ajtó egész nap nyitva marad, előbb a vízhordás miatt, aztán azért, hogy a padló száradjon. A rendőrök fölváltva szemlélik, hogyan dolgoznak a menyecskék felgyűrt ujjakban, magasra tűzött szoknyával és amikor ablaktisztogatás közben egyik-másik fogolynő fölszáll a létrára, odakaesintanak a meztelen lábikrákra.

Miután közös erővel rendbehoztuk a helyiséget, a házbizalmi az ügyeletest biztatja:

— Na, most nézze meg: hát nem jobb így? Aztán melyikünk szökött meg? Azt mondom magának, ilyen meleg nyári időben, amilyen sokan vagyunk, *naponta* kéne fölmosni a padlót!

— Éntőlem fölmoshatják, én nem ellenzem, ha a többi is megengedi... S a rendőr elismerő tekintettel nézegeti a kitakarított tágas fogdát. Ezentúl minden nap fölmostuk a padlót és ezen a címen tárva maradt az ajtó reggeltől-estig. Csak, ha az „ellenőr úr” közeledett, zárták az ajtót sietve ránk és mi, jó foglyokhoz illő módon csöndesen ültünk a csukott ajtó mögött. Harmadnap már a folyosón sétáltunk és az ügyeletes jóleső büszkeséggel hallgatta a házbizalmi elismerését.

— Lássá, maga jóra való ember. Csak azt az egyet nem értem: hogy van szíve megverni azokat a szerencsétlen foglyokat?!

A rendnek szigorú őre zavartan köhint.

— Én nem szoktam verni őket, a többiek csinálják.

A következő ügyeletesnél a játék megismétlődik, kezdődik dicsérettel és végződik zavart köhécseléssel. Ez az öntudatlan munkásfeleség, aki azt sem értette, miféle „politikából” került ide, aki nem is akart kommunista lenni, a fogságban osztályának érdekében mégis ösztönszerűen agitált. Később sok hozzá hasonlóval találkoztam, teljesen avatatlan volt, amikor bekerült és mint öntudatos kommunista távozott. A kapitalisták börtöne a munkások iskolája.

Legtöbben csak annyi fehérneművel rendelkezünk, amennyit a testünkön hordtunk. És akihez nem jött látogató, több alsóneműt nem is remélhetett. Mitévők legyünk? Egyetlen ingünket a csap alatt, hideg vizen, szappan nélkül kimostuk és amíg az ablak rácsán száradozott, ing nélkül húztuk magukra a ruhát. Alsószoknyánk volt a törülköző és ha a blúzom (nappal blúz, éjjel hálórékli) kék-fehér pepitából szürkés fekete pepitává sötétedett, kimostam ezt is a szokott módon és amíg száradt, mezítelen vállamra az alsószoknyámat terítettem. Ezek bizony nem kellemes körülmények, de az ember közben elmélkedhetik a civilizáció áldásairól.

A fésülködés sem egyszerű feladat. Később megokosodtunk és rövidre nyírtuk a hajunkat, de eleinte szakszerűtlenül harcot kellett vívniunk a férgek ellen.

Ez is tetszett a rendőröknek. A rendőrség megszokott foglyai, az uteai nők meg a bűnözők, nem mostak, nem tisztogattak és nem irtották a rendőrfogda férgeit; se-

lyemruha alatt búzlótt a szennyes ing, bodros frizurában bizsegték a tetvek. Kár a vesződségért, ha úgyis lebuktak.

Az ügyeletes elismerőn bólogat:

— Ilyen feleség kéne nekem! — és rákacsint a ház-bizalmira. Ez nevetve csípőre teszi a kezét:

— Elkésett; lelkem! Van énnekem már férjem. Ahol ül ni, odaát a másik épületben. De idehallgasson, aztán meg ne verje ám! Az sem rosszabb, mint én!

— No, kezdi már megint, — dörmög a rendőr — mondtam már, hogy én nem verek senkit...

A vadállatok megszeliidültek...

Szórakozunk

Megint sok új fogoly érkezett. De akármilyen különbözők is korra, foglalkozásra, sőt jellemre nézve, bemutatkozásuk menete mégis meglepően, mondhatni kómikusan ugyanaz.

A fogoly tétován lép be a fogdába, egyiknek fején kendő, a másikén kalap, olyik pedig hajadonfővel állít be, de akárhogyan, — az ajtónál megáll, tovább egy lépést sem tesz. Megáll és körülnéz, tekintete a padlón heverő, vagy guggoló alakokra mered. Ez legyen az én szál-lásom? — beszél a néma arc — Itt heverjek én a pusztá földön? Megrökönyödik, aztán révedezve ránk tekint. Kik ezek? Csavargók, az utcáról fölszedett nők? A tekintet riadtan visszahököl, a kedély magába zárkózik. A jövő-vény hátát az ajtónak támasztja és talán önmagát akarja biztatni, amikor magatartását magyarázza:

— Én nem maradok itt, én mindjárt megyek, csak az iratomat várom.

Mindig akad, aki hellyel kínálja az új foglyot.

— Azért leülhet, addigra elfárad.

— Köszönöm, nem vagyok fáradt, meg aztán én úgyis mindjárt megyek, megmondták odalenn.

Meghagyjuk boldog hitében és egyideig nem törődünk vele. Egyik lábáról a másikra áll, nyugtalanul ki-kipillant az ajtón, nem jönnek-e már az írással, közben föl-fölsóhajt és lassan egyenkint megnézeget bennünket. Talán mégsem csavargók ezek vagy utcai nők, — mondja a tépelődő arc.

Kis idő múlva aztán megindul a beszélgetés, hol ő kezdi, hol más:

— Kicsodák maguk? miért vannak itt?

Vagy:

— Honnan jött? Politikai?

Amikor kiderül, hogy mindenki politikai okból került erre a helyre, a jövevény feszes tartása megenyhül. Fejét csóválja és kivált azon csodálkozik, hogy már napok óta vannak itt a többiek. Hanem azért konokul ismétli:

— De én mindjárt megyek, az irodában megmondták.

Most már kacagva zúg rá a foglyok kórusa:

— Nekünk is azt mondták, mindnyájunknak azt hazudták, mégis itt vagyunk.

Az új fogoly arca döbbenésbe merevül. Becsapták volna?! és most öneki is itt kell maradnia ebben a rendőrfogdában a pusztá padlón heverve?

— Ez lehetetlen, — nekem egész komolyan mondták, hogy csak az irataimat igazítják el, aztán mehetek.

— Nekünk is komolyan mondták. Legyen nyugodt, maga ittmarad.

Még egy kis küszködés, reménykedő bizakodás, még egy pár tekintet a folyosóra, nem jönnek-e mégis a szabadtér írással, aztán megtörik a hívó reménység és a jövevény halkán felsóhajt.

— Elfáradtam...

Készséges kezek kínálják a különböző „tisztá” sarkokat, a nő rövid szemle után valamelyik kabát vagy kendő csücskére telepszik és ott marad. Másnap vagy még azon este már ő biztatja utódját, a legeslegújabb jövevényt, aki idegenül az ajtónál áll (mert hiszen úgymint mindjárt hazamegy):

— Legyen nyugodt, — maga itt marad.

Ez most a szórakozásunk.

*

Egyik éjszaka azonban egészen szokatlan módon köszöntött be az új lakótárs. A fogoly nők javarésze már aludt, a nagy sötét fogdában, lélekzés, szuszogás és horkolás tette csak elevenné a nagy csendet, amikor künn a folyosón drámai jajveszékelés támadt, éles női sikolyok

reszkettek az ég felé. Fölríadtunk, mi történhetik odakünn? Útések zaját nem hallottuk, csupán egy-egy nyersen nógató szót:

— No, befelé, befelé! Elég volt már a komédiából!

— Jaj! jaj nekem! Szűz Máriám segíts! — sikolt egy éles hang a félelem szinpadias csengésével.

Néhányan elnevetik magukat: a hölgyike talán színésznő? De akad, aki azon ijedezik, hogy mit csinálhatnak szegénnyel?

Fordul a kulcs a zárban, betaszítják az ajtót és sötét keretében — ahogy a folyosó gyér világossága körülremegi: telt idomú nő áll fehér ruhában, fején széleskarmájú kalap, amelyről szalagbogok csüngenek alá, kezében pedig csipkés napeányó. Vasárnap délutánra öltöznek így vidéki „úrihölgyek”. Ahogy a rendőrszoba sötét torka feléje tárul, a hölgy elszörnyedve hátrál.

— Jaj, jaj nekem! meghalok!

Az egyik rendőr megfogja telt karját és egyet lódít rajta, hogy beljebb kerüljön.

— Itt a Számuelly szeretője!

— Szűz Máriám, segíts! Én a Számuelly szeretője!

Felkészül arra, hogy elájuljon, de látva, hogy segítőkárók nem kínálkoznak, a rendőr felé hátrál.

Nono! Nem halsz bele, maradj csak itt!

Minthogy a rendőrkárók sem támogatják, lemond az ájulásról.

— Ki lehet ez a nő? — kérdi halkán egy hang — ez az alak nem lehet a Tibor menyasszonya.

Valaki megkérdi:

— Maga színésznő?

— Én? Hová gondol! Én tanítónő vagyok!

A rendőr most ránk akarja csukni az ajtót, de a tanítónő sikoltva a karjába kapaszkodik.

— Ebben a szörnyű sötétségben maradjak?! Legalább lámpát adjanak! Hiszen azt sem látom, hol vagyok!

— Akkor nem sírtál és nem féltél, amikor szeretője lettél a Számuellynek?

A nagybajuszú rendőr, úgylátszik, szerelmi ügyekben nem ismer tréfát.

— Hazugság! rágalom! Én a Számuelly szeretője! —

Akit soha életemben még csak nem is láttam! *En, a Szamuellyé, én, a kongreganista!* — kétségbeesve tördeli a kezét, míg a teremben egyre hangosabb derű támad. Ez jó fogás volt! A rendőrség kitüntette magát: egy kongreganista tanítónőt fogott el Szamuelly szeretőjeként. Bohózatba illő jelenet. Ugratni kezdjük a fehér báránykát.

— És mi lehetetlen volna abban, hogy maga Szamuellyt szeresse? Hát egy kongreganistának nincsen érző szíve? nem szerethet bele egy kommunista vezérbe? Nem válnék szégyenére, higgye el.

— De nem igaz! hazugság! jaj megőrülök! ilyet kitálalni *énrólam!* Egész életemben vallásos voltam, minden héten gyónni járok. És most én legyek... Hiszen *fehér* vagyok! szívvel-lélekkel fehér!

Nem kell, hogy bizonyítgassa. Valóban csak egy gyűlölködésbe belevakult ostoba fehér rendőr hiheti el, hogy ez a lúd volt Szamuelly választottja. Valaki talán boszszúból, talán tréfából félrevezette a rendőrséget.

A rendőr kissé megenyhülten egy konyhalámpást hoz és az ajtóban magasra tartja.

— Na, gyorsan, gyorsan! helyezkedjék el! Ha siet, addig még fogom a lámpát.

A rezgő rőtes fényben a fehérruhás hölgy riadtan körülpillant. Néhány kéz helyet mutat neki.

— Ide leteheti a holmiját, tiszta, fölmostuk.

— A puszta padlóra?! Én Istenem, ilyet nekem! — zokogni kezd. Majd tétozva leteszi a csipkés napernyjét meg a világos kabátkáját és reményvesztetten mélázik. A rendőr elunja a hosszú készülődést, hirtelen kimegy és becsapja az ajtót.

— Ó Istenem!... már nem sikong, csak panaszosan felsóhajt. Egyideig még álldogál a sötétben, aztán lassan vetkőzni kezd. Minden oltalom, minden védelem nélkül úgy érezheti magát, miként a bibliai Dániel az oroszlánok közt. Halljuk, amint mormolva a Miatyánkot mondja és közben fel-felsóhajt.

Az imádságból könyörgőbben, riadtabban csendül ki az utolsó kérelem:

— És szabadíts meg a *Gonosztól* — Amen.

Mindnyájan éreztük, hogy az imából nekünk is ju-

tott. Mi vagyunk a „Gonosz”, akitől mennybéli segítséggel szabadulni kíván és nem a „keresztény” rendőrség, amely tévedésből meggyötri a hófehér kongreganistát is.

Kihallgatás

Naponként érkeznek új foglyok, míg a régiék közül sokat elvisznek. Hová viszik őket? Nem tudjuk. Egyszer csak a nevüket kiáltják: „Csomagolja be mindenét, gyorsan, gyorsan!” Sietős búcsúzkodás és — eltűnnek. Hát én-rám vajjon mikor kerül a sor? Már tíz napja, hogy itt vagyok.

Egyik délelőtt néhányan a nemrégiben érkezett doktorné pokrócán ülve beszélgetünk, amikor a folyosóról herohan a házbizalmi.

— Magáért jöttek! Menjen le a detektivhez kihallgatásra.

— Hü-hü!... — Egy karcsú munkásleány, akit tegnap hoztak ide, jelentősen nyújtja a szót és úgy néz reám, mintha mondaná: ez bizony nagy baj. A többi megütközve hallgat, két asszony bólogatva összekacsint. Mindez futólag siklik el figyelmem látóhatárán, észre is veszem, nem is, e percben csupán arra gondolok, hogy kihallgatásra hívnak. Ez nagyon érdekel, ezért egyszeriben fölugrom.

— Jaj, vigyázzon magára! — A doktorné marasztalón fogja a karomat. — Legyen okos!

Kisietve még félfüllel hallom a megjegyzést:

— Milyen vígan megy!

A lépcsőn polgári ruhába öltözött férfi áll; fakó haja, savószínű szeme nem készlet nagyobb figyelemre. Amikor megpillant, mintha megütköznék, hátrál egy lépést és fogai közt pár szót súg a rendőrnek. Lemegyünk a külön kis szobába. A rendőr az ajtó közelébe ül, a civil férfi — úgy látszik, ez a nyomozó — az íróasztal mögé telepszik. Most veszem észre, hogy kezében kutyakorbácsot tart; csendesen suhogtatja és a kigyózdó jószág hipnótikus erővel húzza a tekintetemet. Vajjon közelebbről is meg fogom ismerni? Amióta — még serdülő koromban — az utcai verekedésekről lemondtam, engem senki meg nem vert.

— Most mondja el, mit csinált a diktatúra alatt, —

kezdi a nyomozó és egy lap papirost vesz elő, — meglásuk, mennyit hazudik.

Miért hazudnám? — gondolom magamban — hiszen nyilvános agitátor voltam, amit csináltam, nem titok. Csöndesen felelem.

— Nem fogok hazudni.

— Azt okosan teszi. Nahát akkor, — a férfi maga elé teszi a korbácsot és sorjában kérdi tőlem az adatokat, előbb a személyieket, majd a munkámra vonatkozókat. Mindent bemondok, csak arra nem akarok emlékezni, hol maradt a literaturánk; a detektív egy párszor furesálló mosollyal föltekint és amidőn bediktálom, hogy egy hónapot Egerben töltöttem, ahol a pedagógusok politikai átképző kurzusát vezettem, halkán elkacagja magát.

— Csakugyan nem hazudik. Pedig ezt szándékosan nem kérdeztem.

No persze! Van annyi eszem, hogy nem hallgatom el, amiről úgylis okvetlenül tudnak és amit bármikor száz tanuval rámbizonyíthatnak. Nem volt ez titkos megbízás, én egy fehér városban nyilvánosan öt héten át beszéltem.

A detektív megbiccenti fejét.

— Most még egyet kérdezek magától. — Hátrahajlik, széken lassan himbálódzva, míg félig nyitott szájjal kíváncsian az arcomba bámul. — Mondja: mit érzett, amikor a diktatúra... megbukott?

Ez a kérdés ugyan nem tartozik a „jogszerinti” valatáshoz és azt felelhetem rá, amit akarok, hiszen a bensőmben nem látnak. De emlékeimben e pillanatban fölmerül a kép: az összeomlott frontról visszatérő sereg, az utolsó, a megvert sereg. És újra átjár a fájdalom: Tanácsmagyarország meghalt... Bensőséggel, úgy, ahogy érzem, mondom halkán:

— *Nagyon* fájt...

A nyomozó föláll, a szemembe néz, azután kezét súlyosan a vállamra teszi.

— Maga az első, aki ezt nekem meg merte mondani. Rendben van.

Látom, hogy mehetek, a kutyakorbács érintetlen maradt. Persze, hiszen a detektív is látta, hogy én tiszta munkát végeztem. Vidáman kérdem:

— Most kieresztenek?

A nyomozó hahotába tör ki és csontos kezét mégegy-szer a vállamra helyezi.

— Azt már nem!... Maga megérett a — Gyűjtőfog-ház számára.

Fölkísérnek. A lépcsőnél társaim már várnak; elibém rohanva, valamennyi körülfog.

— Nem verte meg magát? nem esett baja?

— Miért vert volna meg? Én nem hazudtam; amit nyilvánosan csináltam, azt nem tagadtam le.

Elmesélem a történeteket; az asszonyok a fejüket csó-válják. Az egyik, aki a folyosón állt, megjegyzi:

— Pedig biztosra vettük, hogy magát megkorbácsolja, mert feljövet egész hangosan mondta a rendőrnek: „Na, erre a tanítónőre fáj a fogam!” És a korbácsával mutatta meg, hogyan fáj. Ugy izgultunk magáért!

— Hát itt a nőket is verik?

— De még mennyire! — A karcsú munkásleány le-kapcsolja válláról a blúzt. — Idenézzen! Ettől a kutya-detektívtől kaptam. Három napig nyögtem belé lent, a rendőrszobában.

— Akkor miért nem vert meg engem is?

A doktorné megsímogatja a fejem.

— Mert ősz a haja; amikor meglátta magát, nem volt lelke hozzá, hogy ilyen ezüsthajú nőt megkorbácsoljon; talán a saját édesanyja jutott az eszébe.

A házbizalminak más a véleménye:

— Én azt mondom, örüljön, hogy annyit koplalt. Mi-kor maga kilépett a folyosóra, hallottam, ahogy a detek-tív a fogai közt morogta: „Ez már nem bírná ki!”

Akárhogyan is volt, a kutyakorbácsot elkerültem. Sokszor magunk sem tudjuk, hol és mikor térünk ki a ve-szély elől. De ha most visszagondolok akkori vallomá-somra, milyen könnyű szívvel mentem a detektívhez és hogy úgy beszéltem vele, mintha emberrel beszélnék, — utólag magam is elmosolyodom derűs gondtalanságomon. Ez nem az őszinteség, nem az emberi „igazságba” és „ci-vilizációba” vetett bizalom; ez avatatlanság volt, a tapasztalatlan osztályharcos gyermekkori ostobasága. Nos, en-gem ez egyszer véletlenül megmentett, de éppeúgy a bőrömbe is kerülhetett volna.

*

Délután egész csoport új fogoly érkezett, igazi proletárasszonyok, akik nem véletlenül kerültek börtönbe, hanem azért, mert *dolgoztak*. A VII. kerületi rendőrségről küldték őket át, mivelhogy ott már nem fértek el. Borzalmas dolgokat meséltek az ottani állapotokról.

— Itt még arany *ahhoz* képest, ami ott történik! Estéről estére véres cirkusz; a behajtott foglyokat félholtra verik, hogy cafatokban lóg le róluk a hús és egypáran holtan maradnak a földön. Tegnap egy asszony, aki az ajtórésen át látta, hogyan korbácsolják véres hússá a férjét, megőrült. Leírhatatlan, ami a VII. kerületi rendőrségen végbemegy.

Akik közvetlenül a városból jöttek, szintén véres üldözésről, pogromról, a burzsoá-bosszú kegyetlenségeiről mesélnek. A lefogott munkások száma ezrekről már sok ezerre szökkent. Senki sem biztos a maga és családja életéről. A tragédia gyilkos borzalmait teljességükben tombolnak. Minden óra új híreket hoz, értékes munkások, derék elvtársak vértől borítva egymásután hullanak a porba. A rendőrfogdába már nem fér a tömérdek fogoly. A rendőrség sorra kiengedi a tolvajokat, zsebmetezőket, hogy helyet csináljon a kommunistáknak. Jó most tolvajnak lenni, senki sem keresi.

Estefelé a nevemet kiáltják.

— Szedje össze a holmiját! Siessen!

Nincs mit összeszednem; megyek, ahogy vagyok, csupán a társaimmal váltok néhány búcsúszót:

— Hátha szabadul? — véli valamelyik. De én tudom, hiszen megmondotta a nyomozó, hogy a Gyűjtőfogházba kerülök; és ezt az ígéretet valóra is váltják.

Az udvaron, ahol már sokan vagyunk, sorba állítanak és felolvassák a nevünket. A foglyok többnyire kicsiny batyukkal álldogálnak és tétova szemmel várják a parancsot. Több ismerőst fedezek föl és a sorokon át biztatón egymás felé biccentünk.

Kivonulunk a rendőrség épületéből. A Conti-utca népe már a kapunál felénk csődül, de a menetet rendőrök vezetik, két oldalra szorítva a kíváncsi tömeget. Négyes sorokban haladunk, jobbról, balról s mögöttünk is rendőrök. A sok bámész arc mind reánk mered. Kíméletlen, meztelen kíváncsisággal vizsgálják tetőtől-talpig, sokan nem

rejtegetik gyűlöletüket, akad olyan, aki röhög, vagy kárörvendően gúnyolódik.

— Nézd azt a hórihorgas legényt ott! Olyan, mint egy zsiráf! Nem *népbiztos* az ipsze?

— De rongyos az inge annak a ronda kis feketének! Pedig a *diktatúra* alatt biztosan selyemben járt.

Gyűlölködő pillantások cikáznak felénk, sokan az öklüket rázzák.

— Ez a banda az oka mindennek! Rablók! Gazemberek!

Két polgáraszony hozzánk törtet és ránk köp.

— Pfuj! Ringyók! Népbiztosok szeretői!

Egy pillanatig szembenézünk a tajtékzó árral, amelynek undok habja reánk fröccsen. Elegáns urak, kényes úrinők, pajkos gyerkőcök, jóllakott polgárok, nagyhangu ügynökök és — elnyűtt arcú, kopott ruhájú munkásnép is... együtt amazokkal! ellenünk!... Hát ez a tömeg? ezért dolgoztunk?...

Kérdő tekintetünk lassan elfordul a gyilkos dühben vigyorgó arcokról, előre nézünk, egyenesen előre. Körülöttünk haragosan hullámszik a fenyegető moraj. Tovább megyünk. Ma még gyűlölnék bennünket és átkok kíséretében börtönünkbe. Majd ha a hosszú-hosszú éjszaka mindnyájukat elborította, majd ha ez a tömeg átszenvedte kínját, hogy gyötrődve lesse: mikor hajnalodik már?! — akkor, akkor újra találkozunk... Menjünk tovább.

Befordulunk a Zrínyi-utcába és a moraj elcsöndesedik. Itt is sűrűn szoronganak, nagy szemekkel nézve a menetet, amely a főkapitánysághoz vonul, de csönd van, megjegyzés nem esik. És az arcok oly furcsák, valamit mondanak, amit nem értünk meg. A kapu előtt megbotlom és elvágódom; az efféle a nézőkre mindig kómikusan hat, hát még most és ilyen közönség előtt! Készen arra, hogy közröhej támad, gyorsan fölugrom és magam kezdek el nevetni. Semmi visszhang, senkisésem kacag. Körültekintek. Az emberek arca szinte szomorúan csodálkozó, mintha kérdenék: te még tudsz nevetni? hát nem tudod, hová vezet ez a kapu, amelyen most belépsz?

Kissé zavartan sietek a többiek után s egy percre nyugtalanítóan csap meg a gondolat: miért hoznak bennünket ide? A kapu alatt hatalmas termetű idegen ka-

tona áll; fölemeli öklét és nagy borjúszeimmel dühösen rámmered.

— Bolsevik?

Elfordulok, buta durvaságra nincsen felelet.

A Zrinyi-utca hírhedt főkapitányságából azonban csupán az udvart láttuk. Később tudtam meg, hogy ez is „szerencse” volt. Csak számonvettek bennünket, aztán a kapuban egy kövér rendőr gunyosan nézi a kivonulókat.

— Biboldók, — mondja a társának.

A gyűjtőbe néhány külön villamoson szállítanak. Sokáig utazunk, már a temetőn is túl vagyunk. Ez lesz a szomszédságunk? Amikor lassan utunk céljához közeledünk és új világunk körvonalai az alkonyodó égre rajzolódnak, mindnyájunk szeme rátapad. Mit tartogat számunkra? Az egyik fogoly hosszan visszatekint a temető felé. Azt hiszem, kitaláltam a gondolatát. Egy fiatal elvtárs halkán kérdi tőlem:

— Mi a véleménye: meddig leszünk a börtönben?

— Meddig? Két-három hónapig.

— Lesz abból két-három esztendő is... — mondja a fiú csöndesen bólogatva.

Évek? Nem tudom elhinni. Én bizakodó vagyok. A pince ablakában a virág is elfordul a dohos sötétségtől és a sugaras fényt keresi. Ha az ablakból a pince mélyére dobják, ott is addig-addig forog, ágaskodik, amíg beszűrődő sugárpásmát talál és él tovább a pincében is.

A gyűjtőfogházban

Uj börtön kapuja előtt a foglyok között mindig esnek olyan beszélgetések, amelyeknek a lényege számban, időben fejezhető ki. A nagy kérdés, amely a foglyokat állandóan foglalkoztatja, hatalmas erővel támad fel minden olyan esemény kapcsán, amely a rabok életében változást jelent. Meddig tart még a rabság? Mikor szabadulunk? A börtönök sötét kapuján láthatatlan kérdés világít, amelyre a rabok lelke mélyén bukkan fel a válasz, mielőtt átlépik azt a küszöböt, amely el fogja választani őket a szabadságtól. A bűnözők a szerencséjükben bíznak vagy beállítottságuk szerint az istenben, aki majd megsegíti őket, valami csodában vagy önmagukban, hogy si-

kertől megszökniök. A kommunisták a politikai eshetőségeket mérlegelik és bíznak az elvtársakban, akik a börtönökön túl élnek, szabadon, bíznak a munkásságban, hogy meg fogja segíteni őket, bíznak a Pártban. A Magyar Tanácsköztársaság nem egy tévedése szorosan összefügg azokkal az ábrándokkal, amelyek a nemzetközi munkásmozgalom egy részét annyira jellemezték ezekben az időkben. A kommunisták közül sokan szentül meg voltak győződve arról, hogy a világ legtöbb országában a politikai helyzet hamarosan megváltozik. Oroszország népeinek nagy októberi forradalma olyan nagy hatást váltott ki világszerte és az orosz dolgozók dícsőséges és győzedelmes harca annyira felesigázta a dolgozók reményseit, hogy józan számítás és céltudatos harc helyett világrengető változásokban reménykedtek. „Dübürgő léptekkel közeledik a világforradalom!” Ez a mondat, amely kifejezte a tömegek vágyait, korántsem fejezte ki a ténnyt, legfőképpen abban a formában, ahogy ezt a rabságban sínylő kommuniszták ebben az időben elképzelték. Nem voltunk igazi marxisták. Nem ismertük Lenint: innen eredtek ezek a tévedések. Ennek a korszaknak magyar kommunistái között rengeteg volt a regényes beállítottságú forradalmár. A romantikus beállítottságú, rosszul iskolázott szocialista. A nagy kísérlet, a magyar proletárdiktatura bukásából eredő tanulságokat még nem tudtuk feldolgozni. *Hittünk* a világforradalomban és vártuk a világforradalom kitörését, amely majd megszabadít bennünket. Magam is ilyen tévesen gondolkodtam. Rosszul mértük meg a reakció mélységét. És nem tudtuk, hogy a kapitalisták átmenetileg még meg tudják erősíteni hatalmukat a dolgozók rovására. Hétről-hétre, hónapról-hónapra és évről-évre vártuk a börtönökben a nagy, a döntő eseménysorozatok megindulását. Vártuk a világforradalmat. Az az optimizmus, amely az igazi kommunistát jellemzi, abból táplálkozik, hogy ismeri a történelmet és tudja, hogy most a munkásosztályon, a dolgozókon a sor, az ő ügyüket előrevinni olyan feladat, amely a jövő felé mutat. A mi optimizmusunk hibája az volt, hogy nem láttuk a feladatok sorrendjét, a gyakorlatát.

A gyűjtő kapuján is a szabadulás reményével léptünk be. Az a pillanat maradt az emlékemben, amikor egy

tágas folyosón az egymás mellett sorakozó termek ajta-
jaiból kíváncsi asszonyfejek kandikálnak ki; egyszerre
néhány nő felém szalad és kacagva a nyakamba borul.

— Te is ide kerültél?

— Betty! régi pajtásom! — Szorongatjuk egymás
kezét.

— És Irén, Erzs! Azt hittem, maguk kiszabadultak.

— Mi is azt hittük, aztán a rendőrségről bizony szé-
pen idehoztak.

Előkerülnek az „eltűntek”. Egyenként felbukkanva
körülvesznek és be akarnak vezetni közös termükbe, de a
felügyelőnő pörölve rájuk kiált:

— Nem mennek be mindjárt?! Micsoda rend ez! Nézze
meg az ember!

Nekem külön zárkát mutat: „ide menjen”!

Kis zárka, embermagasságon felül rácsos ablakkal; a
földön három szalmazsák és rajta féltucat asszony. Velem
együtt egy kicsi s roppant kövér házaspár érkezett a fog-
házba, olyanok, mint két guruló gombóc. A férjet a fér-
fiak osztályába vitték, az asszony velem maradt. Most
úgy szuszog szegény, mint egy fáradt masina és egyre a
szívéhez kapkod, a vak is láthatja, hogy a forradalomhoz
nem sok köze lehetett, de azért idekerült, most ő is „vesze-
delmes”. Megkísérli, hogy a szalmazsákra helyezkedjék, de
nem sikerül. Amikor közös erővel leültetjük, pár perc
sem telik bele és már fölkíváncsozik. — kifogyott a lélek-
zete. A felügyelőnőért kiáltunk. A lilaarcú felügyelőnő
először vészesen forgatja szemeit és pattogni kezd, de
amikor Gombócka jelentőségteljesen megszorítja karját,
egyszeriben nyájásra olvad és azonnal széket hoz, hogy a
„beteg” leülhessen. Megismerjük a fogház rendjét: pénz
beszél, kutya ugat.

Ezek után a felügyelőnő szigorú arccal kihív a folyo-
sóra, hogy ha valami értéket tartok magamnál, azonnal
adjam át, különben semmiért sem felel. Lilára festett or-
cái körül borzas fekete hajzata vészesen viharzik, de mi-
után az átvett összeget átszámolta, (néhány kék bankó is
akad közte), a hisztériásan forgó szemek elcsöndesednek
és jóakarón hunyorog.

— Ha az embernek finom úrinővel van dolga, az már

egészen más; az ilyen nem rendetlenkedik, nem lármázik, ez megérti a jó szót, és nem felel.

A bankókból Juliska felügyelőnö ügylátszik egyszerűben megismerte előnyös jellemvonásaimat. És amikor Betty utánunk surran és kéri, helyezzen engem az ő zárkájukba, már nyájasan és titokzatosan int:

— Csitt! meglesz, meglesz, csak várjanak egy kicsit; első nap még nem lehet.

Visszamegyek a zárkamba, de az ajtó nyitva maradhat. Már esteledik, amikor nagy kondérban a folyosóra hozzák a vacsorát. Egy pléhesajkában átveszem az adagomat: valami kásás víz, sőtlan, zsírtalan és íztelen. A maradékot a bűnügyiek összeöntik, — „jó lesz lábvíznek” — mondják vigyorogva.

Egy keveset még beszélgetünk, majd ledülünk az ágyunkra. Az ablak alatt elhelyezett két szalmazsákon őt alvónak kell megférnie; én a kövér asszonnyal oldalt kapok zsákot. Gombócka levetkőzik, az inge tiszta, sőt finom, szép, hímzett ing. Lehajtom fejemet a közös szalmazsákra s noha mellettem a túlfűtött embermasina rettentően fűj és szuszog, hamarosan elalszom. Hirtelen azonban arra riadok, hogy a gyomromra egy szikla zuhant, mintha át is szakította volna. Fölemelkednék, de nem tudok és akkor látom, hálótársam, hogy hanyattfektéből feltápáskodik, félkezével küszködve, a gyomromra támaszkodik.

Megértetem vele, hogy nem vagyok atléta, hogy efféleket egészséggel elviseljek, majd oldalt fordulva, újra elalszom. Nem telik bele tíz perc és az oldalbordámat fenyegeti behorpasztás veszélye.

— Hallja kérem, — mondom a hálótársamnak — ez így nem megy, maga nyomorékká lapít.

Gombócka mentegetőzik, hogy valahányszor kifogy a lélegzete, nagyon megijed. Közös támogatásunkkal fölkel és a székre ül. Még sokáig fűj, szuszog, aztán már nem hallom és álmomat többé nem zavarják rám gördülő sziklák.

Gombócka másnap szerencsésen kiszabadult, hiszen szuszogása (no meg a pénze) még a leggyanakvóbb ügyészt is könnyen meggyőzhette, hogy benne nem a nagytőkések vérszomjas ellensége liheg.

Egy vidéki asszonyság van köztünk. Reggel a szalmazsákomra ülve rejtelmesen súgja.

— Ma nagyon szerencsés vagyok, ennyit nem is reméltem.

— Mit? mennyit?

— Kiszabadulok.

— Igazán? ki mondta?

— Nem mondta senki, de az éjjel — cipővel álmodtam.

Egy egészen új pár szép sárga cipő volt rajtam, mindenki megcsodálta. Hát az egyszer szent, hogy ma kiengednek. Jaj, de boldog vagyok!

Kissé értelmetlenül nézhettem a testes asszonyságra, komolyan beszél-e? Honnan az Isten háta mögül került ide? És ez politikai fogoly?

Reggeltől estig az álmával vesződik, mindenkinek elmondja, taglalja, magyarázza, még Juliska felügyelőnöknek is. De a szép sárga cipő hiába ingerkedett vele, éjjel megint csak a zárkában aludt, az álom nem teljesült. Másnap az asszony mély szomorúsággal ébredt:

— Lehet, hogy még sokáig itt maradok — mesélte savanyú arccal — kocsival álmodtam; ez hátramaradást jelent.

Hogy a cipő csalfa ígéreteiben csalódott, csöppet sem esorbitotta hitét. Ameddig csak ült a fogházban, legfőbb gondja az álma volt; reggelről-reggelre híven elmesélte, megtanácskozva rejtelmes jelentőségét. Senki sem nevette ki, senkisé is világosította fel, hogy ez östobaság. Eleinte bosszantott ez a dolog és csak hónapok múltán értettem meg. Amikor a csöndes magánzárkában nem történik körülöttünk semmi, a való élet álomba merül és a színes, eleven valóság csak sötét éjszakákon tárul föl, ha az álom kárpítja felszínre bocsátja. De annak az álmodásnak más az értelme, nem álmokönyvekből való sillabizálás.

Két nap múlva közös terembe kerültem. A gyűjtőfogháznak azt a részét, ahová minket helyeztek, megfigyelőnek nevezik. A berendezésen is látni, hogy ezt a célt szolgálta. Embermagasságig olajjal festett falak, parkett-padló és sehol olyan tárgy, amellyel valaki kárt tehetne magában. Még a klozett is csak rőfnyi magas ajtóval csukódik, hogy a bennlévő megfigyelés alatt maradhasson.

A szomszédos épületből zavaros kiáltások hallatszanak át, néha vad sikoly veri föl az éjszaka csöndjét.

A tágas, zárt köfolyosóról három közös terem nyílik, a középsőben bűnügyiek vannak, a másik kettőben politikai foglyok. A szobák elég nagyok, de egybe 40—42 személyt is bezúfolnak. Szalmazsák szalmazsák mellett, a foglyok hármásával fekszenek két zsákon, sőt néhol ketten egy zsákon. A padlón guggolva vagy heverve nyüzsög a sok asszony. A szoba közepén egy nagy, hosszú asztal két paddal.

A nagy zajongás miatt a foglyokat első percben meg sem tudom különböztetni. Betty lehúz maga mellé. Nem hittük volna ezt tíz év előtt, amikor Betty, mint nagyre-ményű helyettes tanítónő az aradi felsőbb leányiskolához került, én pedig útbaigazító mentora voltam, nem hittük volna, hogy így találkozunk. Főlelevenítjük közös mul-tunk emlékeit.

A két szalmazsák harmadik lakója, egy Mariska nevű fiatal nő is mellénk ül. Eleinte leánynak néztem, ami mélyen sértette, hiszen már öt éve asszony. Betty meg-húzza a fülét.

— Ugy ám, ötéves. Két teljes napig volt asszony, az-óta szalmaözvegy.

A menyecske kissé szégyenkezik, szeretné asszonyi te-kintélyét fönn tartani. A férjéről, meg a családi életéről kezd mesélni. Kétnapi házasetéről annyit regél, mintha csakugyan öt évig tartott volna; pedig azóta, hogy a férje orosz fogságba esett, a családi örömeiből neki csak az anyós jutott, akivel együtt lakott. Hogyan került ez a kispolgárnő a forradalomba? Ezen ő maga csodálkozik a legjobban. Ugy történt, hogy egyízben elkísérte a bácsi-káját és — mivelhogy fogalmazni tudott (négy polgárit végzett) — őt bízták meg valami jegyzőkönyvnek az írásával. Ezért aztán őt is meg a nagybátyját is lecsuk-ták. Illedelmes, jó kislány, vallásos, aki nyakán skapulá-rét hord, reggel-este pontosan imádkozik és ha mi poli-tikai témáról vitatkozunk, olyan arcot vág, — félig ko-molyan, félig zavartan — mint egy „jó házból való úri-lány”, aki előtt tiltott dolgokról beszélnek.

— Mariska, — kezdem ugratni — menjen szépen to-

vább, mi most politikáról beszélünk. Tudja, hogy ez nem magának való, hiszen maga nem kommunista.

A kis asszonyka haragosan ránkörmed:

— Hát mi más volnék?! Hiszen itt vagyok! Politikai fogoly vagyok! — Ha már szenved miatta, hát inkább vállalja.

Betty, az én egykori kollégám, még a régi: fürge, tréfás, kacagós, ötletes, fitos orrocskája mindent megszaglász és megjegyzései mindig találók. Barna haja, ha kibontja, bokán alul ér; — Csillag Annának csúfoljuk. De már néhány ezüst szál csillog a dús hajtömegben. — Betty elérte a harmincat, öregedő kisasszony.

Kezdem megismerni új „otthonom” rendjét és ebben Betty segítségemre van tapasztalataival. A zárkakat csupán éjszakára zárják le, néha még akkor sem. A folyosón sétálni többnyire tilos. A „rend” itt főképp abban nyilvánul, hogy a felügyelőasszonyok időről-időre ordítózást csapnak, gőgömbön lehordják a foglyokat, azután minden a régiben marad a legközelebbi ordítózásig. Aki ért a felügyelőnök nyelvén és a csomagjából kínálja őket, az „fínom nő”, akit példaként állítanak a többiek elé. Általában megférünk velük és mivelhogy ők egymás közt vetélytársak, a foglyok kijátsszák egyiket a másik ellen. Minden felügyelőnöknek vannak pártfogoltjai, az „előkelőbb” foglyokért pedig valóságos versengés folyik.

Egyben azonban nem értenek tréfát: az pedig mindennap ismétlődő ünnepélyes aktus, amikor megállapítják a „létszámot”. A fogházban ez a napnak legfontosabb órája, senki a helyéről el nem mozdulhat, áhítatos csöndben kell a zsákunkon ülnünk vagy előtte állnunk, hogy a felügyelőnök „fölvegye a létszámot”. Nagyobb biztonság kedvéért sokszor ketten jönnek be és együtt vagy külön-külön számolják a „fejeket”. Aztán jegyezgetnek, összeadnak, kivonnak, töprengenek, hová került egy vagy kettő-három fej, majd újból és harmadszor is előlről kezdik az egészet. Juliska vagy Mariska felügyelőasszony ilyenkor már ideges és jaj a fogolynak, ha egyik lábáról a másikra áll, vagy pláne egy lépést arrébb tesz. A két egymással vitázó felügyelőnök most egyértelműen a fogolyra ordít, veszekedik, csapkod, mert íme: a nagy munkát az utolsó percben elrontották és most megint nem

egyezik a létszám. Csöndesen mosolygunk; olyan is akad köztünk, aki megszánja őket és segít a nagy műveltségben; és csodák-csodája: a létszám hibátlanul megvan, nem hiányzik egyetlen fej sem és több sincs a kelleténél. A felügyelő főlélekzik, — az elesapatás veszélye elvonult a feje fölött; elégedetten veregeti a politikai fogoly vállát és megengedi, hogy a nagy aktusnál máskor is szerepeljen, mint bizalmi személy.

A nagykönyv vezetését szintén politikaiak szakértő kezére bízzák, minthogy a felügyelőknak a számolás nem éppen erős oldaluk. Azóta ritkábban esik hiba, Juliska meg Mariska felügyelőasszonyok idegei kissé megnyugodnak és kevesebb a veszekedés.

No, de aludjunk már! Az ötéves, jobban mondván két-napos menyecske, Betty meg én két keskeny zsákon szorongunk. A pokróc is közös és éjszakánként hol a bal, hol a jobb szélről való húzza le a másiktól, betakarva csak a középső marad. De őt viszont a könyökök döfik két oldalról, ezért nehéz a választás, melyik helyen keressük éjjeli nyugalalmunkat. Hát még az egyéb gyönyörűségek! A reggeli takarításnál csak 55 bolhát fogdostam össze a zsákom alatt. Tekintve, hogy a szobában 22 zsák van, ez kitesz 1210 bolhát, az elugrottakat és a terem többi helyén levőket nem is számítva.

Délelőttönként a foglyokat többnyire a kertbe engedték, ahol vagy két óra hosszat sétáltunk és szívhattuk a friss levegőt, ami későbbi börtöneinkben — sajnos — többé meg nem ismétlődött. A különböző zárkákban és termekben elhelyezett politikaiak itt összehálokoltak, aki elfáradt, leheverhetett a fűbe. A felügyelők ugyan kiabáltak, no, de ezt már megszoktuk.

— Ki az a komolyarcú, szép leány, aki úgy megy, mintha senkit sem látna? — kértem Bettytől.

— Az a rövid fekete hajú? Rotbart Mici, egy dúsgazdag polgár leánya. Ugy-e meglátszik rajta a gyermekszoba, meg az ezüstkánál?

— Hogy került ez ide?

— Mint afféle idealista-kommunista. Egyébként a története nem mindennapi; úgy mondják: „kisasszonyfeleség”.

— Hogy-hogy?

— Nagy hozomány járt neki, de ő a pénzt a mozgalom javára kívánta adni s minthogy az apja csak úgy akarta kiadni az összeget, ha a leány férjhez megy, hát Mici fogta magát és pro forma férjhez ment egy népbiztoshoz. Egyébként, mi igaz a históriából, nem tudom.

Érdekes arcú leány ez a Rotbart Mici. Fínoman színezett bőre szinte áttetsző, nyakig érő dús fekete haja, ébenkeretet von köréje. Szürke szeme elgondolkodón mindig a távolba néz, mintha nem is vetne ügyet arra, mi történik körülötte. Néhány barátnője, — akár valami udvari kíséret — mindig körülötte ténfereg; hangosan, tüntetőn beszélnek, de az, akit ily rikító fontoskodással körülvesznek, maga nem keresi a feltűnést, hallgatag, szerényen viselkedik, előkelő tartózkodással: észre sem venné senki, ha hangos udvara nem hívná föl rá a figyelmet. A fogoly munkásasszonyok távolról nézegetik, mint az utca gyerekei a kert rácsán belül virágzó dísznövényt; nem az ő világukból való, de tetszik nekik, mert szép és mosolyogva gyönyörködnek benne.

Hangosan szavaló beszéd üti meg a füleket. A nagy fa alatt egy bodros, tűzvöröshajú leány ül, jól fejlett tagokkal. Orfeumdívának nézném, ha pillanatokra nem látszanék gyerekek. Mikor észreveszi, hogy figyelem, hangosabban folytatja a szavalást.

— Hát szeretni bűn?! Lecsukhatnak, büntethetnek engem azért, mert a Lacit szerettem?!

— Ki az a Laci? — kérdem a társamtól.

— X. László; állítólag a szerelmese volt, ő maga legalább így mondja.

— Artistalány?

— Nem. Hivatalban dolgozott. Gittának hívják, még alig tizenennyolcéves.

Mulatságos, hogy mindig szaval. A többiek lekesnylő mosollyal hallgatiák a szerelmes hősnőt, pedig minden színészkedése mellett is valami együgyű gyerekeség csillog a szeméből.

Továbbmegyünk. A sok idegen alak csak egy-egy feltűnőbb vonással ragadja meg figyelmemet: Egy haragosarcú szőke leány olyan durván mozdul-fordul, mintha mindig veszekednék, a hangja is gorombán nyers. Német nyelven szidalmaz valakit.

— Szervusz Kriszta! — szól rá Betty, kezét karjába téve.

A haragos leány megfordul és az imént még taszítóan durva arcon, amelynek kemény vonásait, mintha fából faragták volna, egyszeriben napsugaras mosoly játszik. Most látom, hogy ez a nő csinos; sajátosan szláv típus, erős csontú, tömpe orrú, s egész lényén valami pajkosan fiús kedvesség ömlik el; most a mozdulata sem durva, hanem könnyed, rugalmas.

Megismerkedünk. Kriszta a diktatura alatt a szlovák népbiztosnak volt a titkára; az ő ügyében fogták le.

— Mit veszekedtél már megint? — ingerkedik Betty.

— Hát nem muszáj veszekedni ezzel az állatokkal?! Nézd azt a kövér disznót ott! Egész nap zabálni, mindig csak fressen, fressen, ronda burzsuj! Aztán éjszaka úgy szuszogsz, hogy én nem tudsz aludni. Utálatos!

Ahová mutatott, egy kövér asszony billeg kezében kolbászt tartva, amelyből buzgón fal. Csakugyan ellen-szenves ez az asszony és hogy mi címen „politikai”?... érthetetlen... Betty nevetve megrázza a cseh leányt.

— Te csak mindig pörölsz. De velem ne veszekedjél!

— Te? Az más. Téged én szeretsz, te vagy a kis házi-nyúl.

Törten beszél magyarul és idegen akcentussal, majd karonfog és németül mesélni kezd az éleléből olyan szépen, színesen, mintha novellát olvasna föl. Olvasott, művelt ember, — gondolom magamban. Egyszer csak szó nélkül a faképnél hagy és haragosan egy másik társára támad. Valami szalmazsákügy, életbevágó jogsérelmekkel. Hangja ismét gorombán pattog és sugaras mosolyú pajkos arca megint visszataszítóan durva lett. Furesa teremtés.

Egy csoport asszony közeledik felénk, csepeli munkésnők. És a sok különleges alak után, alkinél azt kellett kérdezni: hogyan került, mint „politikai” ide, a fogoly proletárnőket látom. Olyanok, amilyeneknek gondoltam: öntudatosak, egyszerűek, világos ítéletűek. Nem szavalnak, nem változtatnak alakot, nem lebegnek elvont eszmék felhői közt, szilárdan a földön állnak.

Jólesett a tudat, hogy ilyen munkások tömegei hordták vállukon a proletárdiktatura hatalmát. Eseteket mon-

danak el a munkásmozgalomból és a diktatura bukását követő napokból, hol komolyan, hol humorral. Közülük érett értelmességével és komoly, mégis kedves öntudatosságával feltűnik nekem Kristóf (Koltai) Anna. Betty, aki ezalatt más csoporttal sétált, most felém kiált:

— Hát a nagy „mozgalmi nőket” ismered-e már?

— Kik vannak itt közülük?

— Vera, Goldschmied Sári...

Singer Vera komoly és higgadt, régi becsületes pártalkalmazott benyomását kelti. Csak hirtelenében nem is tudom, mi az, ami hiányzik, amit nem találok meg benne. El tudom képzelni a betegségyűzőben, helyén találnám a békeidőbeli szakszervezeti munkában, gyűléseken is, hol a nők jogait kell fejtegetni értelmesen, világosan, de — igen, most már rájöttem — nem forradalmi egyéniség. Kommunista harcok közt, éles fegyverekkel életre-halálra menő kockázatos küzdelemben vezetni, nem neki való feladat. Békés időkben tisztességes, becsületes, derék szocialista.

Az út szélén, a fűben egy csoport politikai ül, azoknak beszél Goldschmied Sári. Oldalra simított sötét haja szolidan övezi arcát, magatartása fensőbbiséges és olyan, mintha tudná, hogy sokan figyelik. Messziről úgy tűnik, hogy bizonyára magyaráz, talán, mert többen kérdéssel fordultak hozzá. Néhány lépésnyire megállok és hallgatom.

— Maguk hallottak engem beszélni, maguk tudják, hogy én sohasem lázítottam. Kell, hogy ezt kijelentsék, hogy engem tisztázzanak! Engem ártatlanul zártak le; én sohasem mondtam olyat, amiért becsukhatnának. Maguknak kötelességük, hogy engem igazoljanak.

Hallgatói közül egyik és másik munkásasszony is lebiggyeszi a száját, felkel a fűből és odébbáll. Félhangosan mondogatják egymásnak:

— Mi igazoljuk őt? Hát minket ki igazol? Nem ő miatta s más ilyenek miatt kerültünk-e ide? Ő tartott nekünk agitációs beszédeket!

— Akkor bezzeg járt a szája! Nem kérdezte, hogy izgat-e.

— És ilyenek vezettek bennünket! Pfuj!

Az asszonyok megvetéssel tekintenek a ritkuló né-

pésségű gyepe felé, ahol Goldschmied Sári — látva, mint hagyja el hallgatósága — egyre izgatottabban agitál, előbb parancsol, aztán panaszkodik, végül már könyörög.

— Az édesanyámért! Nekem az édesanyámat kell tartanom. Én nem maradhatok a börtönben! Kell, hogy engem kiengedjenek!

— Miért éppen magát? — mondom én. — Hányan vannak itt, akiknek nem az édesanyjuk, hanem tehetetlen kicsi gyermekük maradt otthon gyámolító nélkül! És mégis csak maga jajgat itt.

— Nem magamért teszem, elhihetik; csupán a szegény öreg édesanyámért. Gondoljanak az édesanyámra!

És kétségbeesve tördeli kezét.

— Akkor gondolt volna az édesanyjára, amikor agitátornak ment! Akik tetteik következményét nem tudják elviselni, ne akarjanak vezetni.

Én is elfordulok utálkozva. Végül hallgatói valamenynyien otthagyják és egyedül marad.*

Még megmutattak nekem két népbiztosi titkárnőt: egy idősebbnek látszó fanyar, kelletlen arcú alakot, aki éppen valami kézimunkán öltögetett, meg egy Sári nevűt, aki első látásra mindjárt egy kis újságszeletkét kotort ki a zsebéből.

— Olvassa.

Néhány sor gondosan kivágva. A kis hír egy gyűlésről szól, ahol — már nem emlékszem, miért — „a borzas hajú Sári kirohant a teremből”. Kérdőn nézek a nem éppen hízelgő módon megemlített személyre. Talán neheztel? Talán mulat rajta? A kerek arcból kivillanó zöldes macskaszemek alig palástolt büszkeséggel lesik a hatást... Vagy úgy? Igen, a borzashajú Sári most neves személynek érzi magát, hiszen — az újságba került. Hogy mi címen, neki nem fontos, a fő, hogy egész Magyarország tudja: létezik egy ilyen Sári.

A jellemző bemutatkozás után, no és mert a másik népbiztosi titkárnő kelletlen arca éppen igen barátságatlan pillantást vetett rám, — lemondtam a közelebbi ismeretségről. Mára elég volt a nevezetességekből.

* Goldschmied Sári később a román tiszteknek is könyörgött, akik benéztek hozzánk és — csakugyan kiszabadult.

Mici csoportja mellett elhaladva hallom, amint Lonka (az egyik udvarhölgy) így szól:

— Menjünk mosakodni! Most nem fognak zavarni.

A mosakadás szóra fölfigyelek és azonnal hívom Bettyt. Együtt indulunk a mosdóhelyiség felé, amely egy cementtel kirakott kis benyíló, ahol az edényeket szokták elmosni. Mici csoportjával egyszerre érünk az ajtóhoz.

— Maguk is mosakodni akarnak? — Lonka kelletlenül néz reánk, majd barátnőihez fordulva, halkán megjegyzi:

— Nemsokára már *mindenki* mosakodni fog.

Elmosolyodom, mert reméljük is, hogy mindenki mosakodni fog; nem kellemes mosdatlan társakkal együtt lakni. Mici meg a harmadik, akit Gabriellának hívnak, barátságosabban fogadnak. Vízvezetéki csap van elég, nem kell, hogy várjunk egymásra. Örömmel látom, hogy a többiek is meztelenül mosakodnak, így legalább senkit sem botránkoztatunk. De Lonkának, aki nyilván a börtönben is előkelő exkluzivitásban kíván élni, ez sem tetszik. Hallom, amint odasúgja Micinek:

— Minket utánoznak!

Ha ebéd idején enni fogunk, bizonyára szintén meg fogja jegyezni, hogy őket utánozzuk.

Másnap még egypáran szökünk be a mosdóhelyiségbe s nemsokára beteljesült, amitől Lonka tartott: séta alatt egymásután az egész nép megmosakszik s még hozzá — meztelenül. Kissé szándékosan eldicsekedtünk fürdésünkkel és a munkásasszonyok szívesen kapták föl a szokást. Rövidesen ez a szokás oly általánossá vált, hogy mondhattuk: A politikai — testét tekintve — olyan fogoly, aki mindennap tetőtől-talpig megmosakszik. Börtönben a testek közelsége másként tűrhetetlen; ez egyik főoka volt annak, hogy a bűnügyiekkel való együttléttől húzódoztunk.

Kivételesen persze akadt itt is, ott is. Így például Valéria színésznő, örökké meghűléstől rettegve, no meg mivel szélről, víztől lemegy a puder a „fiatal” arcáról, a nagy bodros szőke paróka művészi fűrtjei pedig szébbomlanak, — úgy mosakszik, mint egy kis macska s a közönséges vizet inkább drogériaszerekkel pótolja.

A meztelenül gyakorolt mosakodás esztétikai vitákra is késztet: melyik a legszebb nő? Én egyelőre Micire sza-

vazok; arányos testű, finoman színezett bőrű, bájos leány és üde, mint egy tavaszi virág.

— Olgát látta már? — kérdi valamelyik — annál klasszikusabb formájú itt egy sincs.

A többi ráhagyja:

— Igen, Olgát nézze meg!

És már húznának is kifelé, de vége a sétának és Juliska felügyelőaszony rikácsolva tereli be a foglyokat:

— Menjenek már be! Nem hallották?! Nézze meg az ember!

És a különböző alakok, akiket ma emlékembe lefotografáltam, — prolik meg előkelők, közkatonák és közszereplők, derekak és gyávák — egymásután vonulnak sorsuk közös tanyájára, hogy szalmazsákukra heverve álmodjanak, — mindenik a maga formája szerint.

Olga

A fogházudvar távolabbi részében a fűvön fekszik és olvas. Szőke haja fiúsan rövidre vágva, arca kerek, fehérpiros, kicsi gyermekkorral; ha az alakját nem látnám, serdülő fiúnak vélném.

— Még nem ismeri Olgát? — kérdi az egyik társam csodálkozva, — még nem tűnt föl magának? Pedig egészen különleges és nagyon érdekes nő. Orosz.

— Nihilista, — mondja a másik.

— Anarchista, — javítja ki a harmadik. — Az apja gazdag földbirtokos volt, de ő maga forradalmár lett.

— Mégpedig igazi, tipikus forradalmár! — az asszonyok egymásra licitálnak orosz fogolytársuk dicséretében.

Csupán egy hang szólal föl ellene:

— Éppen nem forradalmár, mindent csak bebeszél magának. Tanult nő, de nincsen benne semmi szenvedély.

— Ellekezőleg: nem is annyira okos, mint inkább szenvedélyes.

Ezen aztán elvitáznak. Társaim sétára hívják Olgát, mire ő szó nélkül leteszi a könyvet és fölkel olyan mosolylyal, amely jóakarón, fölényesen ezt mondja: legyen meg a kedvetek. Az asszonyok nem tudnak beszélgetni vele, csak szerezéttel nézik. Az egyik hozzám fordul:

— Beszéljen vele, ő tud németül. mondja meg neki, hogy sajnáljuk, hogy nem értjük a nyelvét, de azért érezze magát közöttünk úgy, mintha az édes testvérei volnánk.

Lefordítom a szavakat, Olga derűsen bólint.

— Köszönöm.

— Azt is mondja meg neki, — folytatja a másik, — hogy a magyar munkásművek nem felejtik el, hogy ő Oroszországból jött hozzánk csak azért, hogy nekünk a munkánkban segítsen.

Ezt is lefordítom. A leány nevetve csóválja a fejét. Tetszik neki az asszonyok naív szeretete, de mindez mégis naivitás. Őt egyéb érdekli.

— Ugye, maga egyetemet járt? — kérdi tőlem. — Mi a véleménye az anarchistákról?

Beszédbe elegyedünk. Az asszonyok megegyeszer gyöngéden megveregetik a vállát, aztán tovább mennek, mi pedig belemélyedünk a vitába. Olga nehézkesen beszéli a német nyelvet, talán ez az oka, hogy gondolatmenetét nem találok elég világosnak. Sokat olvasott, elveit olyan dogmatikusan állítja föl, oly büszke engesztelhetetlenséggel, ahogyan gimnazista korunkban szoktunk *életelveket* tűzni magunk elé. Ezt meg is mondom neki. Olga önértetét sérti a „gimnazista” szó, hiszen ő már egyetemi hallgató s hozzá forradalmár.

Kérdésemre elmeséli élete történetét. Az apja csakugyan gazdag földbirtokos volt, akitől elszökött. Kicsi korában vallási fanatizmusban szenvedett. Ezt most értetlenségnek tartja, hiszen ma istentagadó, de számomra ez adja magyarázatát egyéniségének: exaltált természet, talán terhelt is; a végletek közt dobálódzik. Tizennégy éves volt, amikor megszökött hazulról egy nagyobb városba, ahol pesztrának szegődött; később hazament, de aztán újra elment, ezúttal már véglegesen. Sokáig és sok szeretettel beszél a nővéréről meg a zongorájáról, — egy lágyabb emberi vonás.

— Hány éves? — kérdezem Olgát.

— Tizenkilenc.

Egy asszony, aki a sétán velünk szembe jő, Olga kezét nevetve elkapja.

— Hogy is volt az tegnap a doktorral? Mit kérdezett magától?

Olga nevet.

— A hülye azt kérdezte, igazi leány vagyok-e, mert úgy hallotta, hogy már volt férjem. Mi köze ahhoz?

— És maga mit felelt?

— Azt, hogy nem egy, hanem négy férjem volt.

A fogoly kacagva tovább megy. — Nem rossz vicc! Ugy kell annak a kíváncsi maflának, mit firtatja a politikaiak személyes ügyeit?!

— És — gyereke van?

Az anarchista leány legyint.

— *Független* akarok maradni.

Önkéntelenül Rózsi, a proletárasszony jut az eszembe, aki a börtönben, kopláló testtel, üldözötten, magára hagyva mégis örömmel várta eljövendő gyermekét. Érdekes el-
lentét.

— És nem gondolja, Olga, hogy jöhet idő, midőn e nagy függetlenségében magánosnak fogja magát érezni? — kérdeztem.

— Eh!... De mondja... — habozva kissé félrehúz, hogy beszédünket senki se hallhassa, — mondja: gondolt maga már valaha arra, hogy egy embert, akárkit... megöljön?

Hm. Elgondolkodva vonogatom a vállam. (Hadd tárja ki magát.)

— Talán igen. Miért? maga már gondolt rá?

— Igen. És ha le nem fognak, meg is teszem: Ki voltam jelölve, hogy valakit megöljek.

— Mit csinált az illető? Ellenforradalmár?

— Azt nem tudom. Nekem nem fontos. Én magam jelentkeztem, hogy adjanak megbízást. Csináltunk volna külön, *igazi* diktatúrát!

Hidegen figyelem ezt a leányt, aki idejött, hogy öljön, azt sem kérdve, kit és miért. Ismerte a viszonyainkat? *Belátásból* cselekedett, vagy csak szertelen természetétől hajtván akarta a sors szerepét játszani? Azt hiszem: felelőtlen ember.

— Nos és mit érzett, amikor ölni készült?

— Éppen ezt szeretném tudni: mit éreztem volna a

tett pillanatában? Amikor az ember maga hozza valakinek a halált...

Az anarchista leány fehér arca rózsapírban úszik, két gyerekszeme kíváncsi izgalomban csillog, mint amikor vásott kölykök megkínózzák a macskát, csak azért, hogy rémült nyávogását hallhassák. Alakja is most tűnik föl nekem: karcsú s mégis telt és ahogyan rugalmas, nesztelen léptekkel jár, olyan, mint egy fiatal párdue. Neki is olyan síma babaarca van, akár a kis K.-nének, aki Horthy tisztjeinek kacagva szállította a kommunistákat; ez is gyermekarc, csupán fiúsabb amannál. És benne is kiszámíthatatlan ösztönök üzik játékaikat.

— A halál, — ismétli eltűnődve — ez a legnagyobb probléma...

— Hogyan került maga Magyarországra?

— Entzbruderrel együtt jöttünk Oroszországból.

— Ő a férje volt?

— Igen... Olga vonásai kissé ellágyulnak. — Nem ismerte? Nagyszerű ember volt...

— És most hol van?

— Nem tudom. Velem együtt fogták el. Az az este... az utolsó... oly különös volt... mindig az eszemben van. Délután valamin összekaptunk; ő leült zongorázni, én meg egyik barátjával repülőgépre szálltam, hogy megvizsgáljuk a terepet. Ő nem akarta, hogy a másikkal kettesben menjünk, azt hiszem, féltékeny volt. De én *azért is* mentem! a függetlenségemet nem adom! Midőn estefelé visszatértünk, ő nem szólt semmit, csak megint zongorázott. Gyönyörűen tudott játszani, s maga is komponált. Ráismertem a darabra, saját szerzeménye volt: „A Halál szimfóniája”. Ezt szerettem a legjobban. Odaálltam a széke mögé s ő hátrahajtotta fejét; a szemembe nézett, nem beszéltünk semmit, de mind a ketten szomorúak voltunk. Azután vacsorához ültünk, mások is voltak ott és arról folyt a szó, hogy mi lesz, mert a városban rossz hírek keringtek. Amint beszélgetünk, hirtelen kitárul az ajtó és sürgőnyt hoznak: a diktatúra megbukott. Egy pillanatig halálos csend volt, azután a kis Laci barátunk kacagni kezdett, fogta a revolverét és főbelötte magát; egyszerűen főbelötte magát. Mi elhatároztuk, hogy átkelünk az osztrák határon, de a fehérek már jöttek és elfogtak bennün-

ket. Engem előre kísérték, a többiek Entzbruderrel hátrább maradtak. Egyszer csak az erdőből egy lövés dördült. Megszökött? vagy lelőtték? Nem tudom; de olyan sokat gondolkodom rajta... Csak legalább azt a kottát hoztam volna magammal! Gyönyörű zene... A zürzavarban a földre szóródott és amikor az útról visszapillantottam, az ablaknál két gyerek állt és bebámult. Butaság, de mindig ezt a képet látom magam előtt: a kotta, a Halál szimfóniája a földön és két gyerek értelmetlenül nézi... Mit gondol: lelőtték Entzbrudert?

Nem tudok válaszolni. Az egész jeleneten, ahogy elmesélte, valami különös hangulat rezeg át.

— Maga szerette Entzbrudert.

Az anarchista leány vállat von és fölkacag. Mi neki a szerelem? Egy forradalmár csak nem lehet szerelmes, mint egy nyárspolgárleány! Egyébről kezd beszélni fölényesen, gúnyosan, de ezt már ismerem. Elvek magasra tartott, kiáltószínű zászlaja alatt szégyenkezve, kitagadva bujdosik egy gyöngé ember. Szeretném lehámozni róla a magára aggatott sallangot, hogy önmagát fölismerje; szeretném kiváltani belőle a leszorított, megtagadott embert. A mélység életét, a milliákat csak az érti meg, aki maga is leszállt a mélybe.

A felügyelőnök ordítózza bevezényelnek. Olga a másik terembe megy, de én tudom: holnap folytatjuk. A föl-kavart kérdések nem simulnak el, míg meg nem oldottuk őket. Holnap Olga maga fogja folytatni a témát.

*

Egyik napon — Olga akkoriban már a mi termünkbe költözött — az asszonyok nagy hűhóval mesélik, mi történt a rendelőben.

— Vagy tízen voltunk az orvosnál, amikor Olgára került a sor. A doktor szokása szerint mindenfélét firtatott, mert ő minden iránt érdeklődik, csak éppen a betegségeinkre nem kíváncsi. Olgának el kellett mesélnie, hogyan fogták le. Közben egész közömbös hangon azt kérdezi a leány: „Ugy-e, Entzbrudert is lelőtték?” — „Le hát” — feleli a doktor és egy másik beteget vesz elő. Olga nyugodtan a helyére ment, úgy hogy nem figyeltünk rá. Egyszer csak egy zuhanás, valaki elvágódik, — elájult. Most kaptunk észbe, hogy ő még nem tudta. De a drágalátos

doktor is megijedt ám, hogy milyen ostobaságot követett el. Vagy tíz percig élesztgette a leányt, amíg magához tért!

Körülnézek. Olga nincs a kertben.

— Odabenn maradt, — folytatja az asszony, — nem volt kedve kijönni.

A fűben heverve beszélgetünk. Oly szépen süt a nap, oly langymelegen cirógat a szeptemberi levegő, hogy az ember egyebet sem kíván, mint itt feküdni a fák lombján át bujkáló napfényben és szívni, minden pórussal beszívni a körülöttünk pihegő, zümmögő életet. Nézem a lombos fát, amely alatt rabok álmodoznak a szabad életéről, amelynek lehellete ingerkedőn simogatja őket.

Sietős léptekkel jön egy társunk, az arca egészen zavart.

— Valamit mondok, de ne menjen híre a dolognak. Olga az imént föl akarta vágni az ereit. Ott feküdt a helyén, nyakig betakarva, azt hittük, alszik. Ahogy hal-
kan beszélgetünk, valami nyekken és nagy ívben a földre repül: egy nyitott bicska. Talán nem is gyanakodtunk volna, de Olga arca olyan zavarodott volt, hogy egyszerre kitaláltuk, miről van szó. Nagyon kell rá vigyázni!

Séta után, amikor bementünk, Olga — gyöngéden mosolyogva — Mici szalmazsákján ült. A tekintetek önkéntelenül feléje fordulnak. Lonka hévvel beszél hozzá, ő mindenre rábólint, mígnem egyszerre hirtelen hátrahanyatlik. A másik kettő átkapja. Cirógatják, vigasztalják, Lonka a többiekre idegesen rászól, hagyják békében; a szoba másik oldaláról pedig az asszonyok részvétellel pillantanak a csoport felé. Lonka tovább babusgatja a beteget. Olga hirtelen kipirul, lehántja magáról a cirógató kezet, fölugrik és elkacagja magát.

— Semmi... semmi! ajom! Miért ijedtek meg? — nevetve körülnéz, haját hátrasimítja, aztán föl-alá járkál a szobában.

Az asszonyok megértik, hogy ennek a fájdalomnak nem kell babusgatás; ezt a vergődést nem szabad észrevenni. Kezdenek egyébbel foglalkozni, többé senki sem néz felé, csak Lonka hívogatja egy ideig, de Olga némán tagadólag int és tovább folytatja sétáját: föl-alá, egyre föl-alá, nyugtalanul, gyorsan, mint az óra ingája; lép-

teit nem hallom, csak a ruhája lebbenését, amint térfordul. Talán egy óra hosszat járkál, aztán az asztalra fekszik (ez az ő alvóhelye) és nyakig betakarózik.

— Hagyjuk aludni, — súgják az asszonyok és még halkabban beszélgetnek.

Vacsora idején, mintha összebeszéltek volna, egyik is, másik is előkotorássza elemózsiás batyújából a legjobb falatot és nyájasan nyújtja az orosz nő felé:

— Nem kóstolja meg? Hazai! Tessék!

Egy kis kolbász, tészta, alma, — annyit kínálnak neki, hogy el sem tudja fogyasztani; csak mosolyog és nem tudom megállapítani, jól esik-e neki társainak szeretete vagy röstelkedik? Hamarosan rendbehozza fekvőhelyét és úgy, ahogy van, ruhástól ledől. Már a szeme is lehúnyva, — egyedül akar maradni a maga világában.

Másnap délelőtt megint a kertben vagyunk. Olga is kijött, nem hagyták magára. Karonfogják, hogy együtt sétáljanak, de ő nem bírja sokáig a társaságot és lefekszik a földre; később megint fölkel és egymagában járkál. Én még nem beszéltem vele az eset óta, úgy teszek, mintha nem is látnám.

Kis idő múlva mellém heveredik.

— Jó így a napon fekvődni! — mondom neki mosolyogva.

Szótlanágban telik el néhány perc, amikor Olga kissé zavarodottan hozzám fordul:

— Hallotta, mi történt tegnap?

— Hallottam ...

— Mondja, — folytatja kis idő múlva — mit gondolt miért tettem?

— Hogy én mit gondolok, azt egyelőre hagyjuk, de hogy a többiek mit gondolnak, azt megmondhatom.

— Nos?

— Azt, hogy... szerelmi bánatában akart öngyilkos lenni, — mondom szándékosan gúnyos hangszínnel.

A leány arcába mély, sötét pír tödül.

— De ez nem igaz! Nem azért tettem!

— Én nem állítom, hogy azért tette, én csak megmondottam, mi a közvélemény.

— Tévednek. Én az életnek egyszerűen azért akartam véget vetni, mert megállapítottam, hogy élni nem

érdemes. Kiszámítottam és megállapítottam, hogy az életnek nincs értéke; ez az elvem, amit meg akartam valósítani és amit meg is fogok valósítani.

Vállat vonok.

— Megteheti. Csupán azt ne képzelje, hogy valaki is elhiszi magának, hogy ezt pusztán elvből cselekedte. Mesélni fognak róla és sóhajtva siratják; maga lesz az érzélgős kislányok és vénlányok hősnője, hiszen olyan szép és megható történet. Hétkrajaéros romantika!

Olga szája sértődötten megvonaglik; őrá, egy anarchistáról ilyen föltételezni! Neheztelő hangon kérdi:

— És maga is ezt hiszi? . . .

— Én? . . . Nem. Föltételezek magáról annyi férfias jóízlést, hogy ilyen éretlen dolgot nem csinál és ily olcsó romantikus nimbuszt nem keres. Azonban most rossz időben alkalmazta az elveit. Mert látja, az emberek önkéntelenül is azt kérdeznék: Miért éppen most találta értéktelennek az életet? miért nem dobta el magától akkor, amikor még nem tudta, hogy Valaki meghalt? . . . Az események találkozása mindenesetre gyanus. Ha azt akarja, hogy higgyenek magának, akkor most semmiesetre sem szabad öngyilkosnak lennie.

Elgondolkodik.

— És mit tenne maga az én helyemben, ha ráébredt volna és megállapította volna, — mint én — hogy nem érdemes élni?

— A maga helyében most közömbösen járnék-kelnék, — válaszoltam — mintha mi sem történt volna. Hiszen ugye, nem is történt semmi, ami az elvein változtatna? Nyugodtan viselném a fogságot vagy — ha kiengednek — élném szabad életemet; aztán egy napon, mikor a legjobban érzem magam, amikor semmi egyéb okom nincs rá, hogy meghaljak, mosolygó fölénnyel mondanám: na most elég volt. Ha így halok meg, valóban szabad vagyok és győztes.

— És . . . mikor lehetne az?

— A körülményektől függ. Talán egy év, talán három év múlva.

Olga felsóhajt: „Hosszú idő!” . . .

— Gondolja, hogy nem bírná ki?

A leány észbe kap és erőltetetten kacag.

— Miért ne bírnám ki? De nem érdemes! Érti! Nem érdemes élni.

Ujra vonogatom a vállam.

— Akkor bele kell nyugodnia, ha az okosak érzélgős kislánynak, a bambák pedig regényes hősnőnek nézik.

Összeharapott ajakkal küzd magával.

— Jól van, nem bánom: még várok.

— Hát nem szép az élet így is? jóval, rosszal, magassággal, mélységgel? Látja, én másban találnám a szabadságot, nem abban, hogy az életemet eldobjam.

Olga kérdően függeszti rám ködlő szemét.

— Én akkor érzem magam fölényesen szabadnak, ha mindazt, ami történik velem és azt is, amit magam cselekedtem, sikerül átgyúrnom mások számára is hasonló értékke. Szenvedtem? Tapasztaltam. Hibáztam? Tanultam és ennyivel is gazdagabb vagyok. Minden, minden humusszá lesz, hogy többet és jobbat teremjen. Mi volnék nélküle? Puszta, sivár föld. Valahol azt olvastam egyszer, hogy egész emberré csak az lehet, aki egyszer már öszszetört... Mennyi minden ment maga át! milyen gazdag maga! Ha minden lappangó energiáját munkába tudná önteni, azt hiszem, művésszé válhatnék... Még sohasem próbált írni?

— Nem. Vagy igen. De — nem sokra mentem vele. Eh!

— Mert akkor még nem szállt le az élet mélyére, még nem volt egész ember. Talán, ha most próbálná.

A felügyelőnök bevezényelnek. Másnap Olga egy kis füzetet mutat.

— Kezdtém írni, de nem megy, nem megy...

Hagyom. Megint mellém telepszik.

— Gondolkodtam azon, amit tegnap mondott arról, hogy még várjak... Csak...

Kissé zavart és habozva folytatja:

— Tegyük föl, hogy várok egy évig vagy háromig. Ki tudja, hogy azután... akkor is... akarnám-e még?

Nem mutatom, hogy befelé mosolygok: íme, az öngyilkosjelölt már attól tart, hogy az elvben „értéktelennek” megállapított életet meg találja szeretni.

— Ha akkor is az lesz az elve, ami ma, — mondom

szigorúan — akkor semmi sem akadályozhatja; ha pedig más eredményre jut, hát eszerint fog cselekedni.

Az „elvi kérdést”-t tisztáztuk, nem is beszélünk többet róla.

Telnek a napok. Aranyfényű őszebe fordul az idő. Egyik éjszaka valaki a szalmazsákomra ül. A hold utolsó negyedében áll, halvány sugarai ezüstösen áradnak be a vasrácsok hosszú rúdjai közt.

— Nem tudok aludni, — mondja Olga halkán — valamin gondolkodom.

— Nos?

— Ostobaság. Nem is biztos, hogy csakugyan ébren voltam-e avagy csak álmodtam. Mintha Entzbrudert láttam volna... megint együtt voltunk, aztán ő elment, nem tudom, hová. Ekkor... ekkor az jutott az eszembe...

— Csak mondja tovább!

— Ha legalább — gyermekem volna tőle... — mondja sóhajtván és később hozzáfűzi — aztán még valamit gondoltam, az embernek néha érthetetlenül ostoba ötletei támadnak. Mondja: úgy-e maga ateistának ismer engem?

— Annak.

— És hiszi is, hogy az vagyok?

— Mi okom volna, hogy ne higgyem?

— Igen, én ateista vagyok. És mégis... egy pillanatra... az a gondolatom támadt, hogy... minden elviselhető volna, ha... ha tudnám, hogy még egyszer... viszontlátom... úgy-e nevetséges?

— Nincs ezen a fájdalomon nevetni való.

Odakünn a holdas éjszakában egy magános lövés dördül. Olga fölrebben, a tekintete mámoros.

— Puskalövés!

A halálthozó fegyver hangjának szele úgy érinti, mint a tenger sirályát a vihar. Arca lázas, kezét a mellére szorítja, mint akit csak falak akadályoznak, hogy kirepüljön a hareba.

Másnap azt mondja:

— Mégis megteszem.

Ismét gúnyosan mosolygok, ismét előveszem rejtett fegyvereimet. Tulajdonképpen birkózunk, egyik napról a másikra folytatva és újra kezdve. Mi lesz a vége? Melyikünk győz?

Valamelyik reggel a felügyelőnő hangos szóval kiáltja:

— Olga! Olga! Gyorsan, gyorsan! Szedje össze a holmiját.

Nincs mit összeszednie; pusztá kézzel jött és ismerőse, aki holmit beadott volna, nincsen. Társai egy kis útra-valót nyomnak a kezébe, sietős a búcsúzkodás és — Olgát viszik is már. Az asszonyok még az ajtóban is szorongatják a kezét, utána kiáltanak, aztán felsóhajtva egymásra néznek.

Hová ment, — egyikünk sem tudta. Talán kiszabadult. Elvégre a bölcs ügyészek nem tudták, hogy közülünk éppen ő volt az egyetlen, aki a szó teljes értelmében terrorista.

Kinyílt a ketrec, a fogoly rugalmas, nesztelen léptekkel kisurrant, mint egy fiatal párducmacska.

*

Hosszú évek múltán történt, hogy Kelet egyik városának utcáján egyik ismerősöm véletlenül egy vörös parancsnokba ütközött. Amint tekintetük találkozott, mindketten csodálkozva megálltak.

— Mondja: nem voltunk mi együtt Magyarországon... igen, a börtönben?

— Hogyan? Maga az, Olga?

A vörös parancsnok mosolyogva bólint: „Én vagyok”.

Már nem az egykori hajlékony, fiatal párduc, vállalai kissé előrehajoltak és az arca sem a régi íratlan gyermekarc. Egy élet tapasztalata, harca, munkája rajzolta rá vonásait és hangja katonásan cseng, mint aki megszokta a pontos fegyelmet. Elmondja, hogy hosszú hányattatás után sikerült hazajutnia. A részleteket nem meséli, de ajkának keserű rezdülése sejteti az irgalmatlan iskolát. Most vörös parancsnok és egy katonai iskolában tanít; ahogy a katonáiról beszél, hangja felmelegszik, — szereti a Vörös Hadsereget és büszke rá. Egyébként a férje is vörös parancsnok és két szép, egészséges fiacskájuk van. A börtönben talált idegenajkú társakra szívesen emlékszik és egyenként érdekli felőlük.

Semmi szertelenség, semmi sallang a magatartásában. csupa higgadt, nyugodt öntudat.

A zúgó hegyi patak, amely bukdácsolva rohant a mélybe, válogatás nélkül gördítve sziklákat és fákat, — szabályozott mederbe jutott, ahol turbinákat hajt és földet öntöz. A fiatal anarchistából vasfegyelmű kommunista, organizált harcok tanítója lett. Gondol-e még néha arra a hosszú, gyönyörű ősre, amikor titkon vérző szívvel „elvből” öngyilkos akart lenni? Lebukott az élet legmélyére, összetört, de ma — egész ember. És amit tapasztalt, jót-rosszat, értékke formálja: vörös katonákat, fiatal forradalmár harcosokat nevel. Így lett a „Halál szimfóniájából” az élet, az új élet biztató reggeli dala.

Házi ügyek

Ne gondolja senki, hogy a börtön, — ha nem is jogokban, de legalább a jogtalanságban — meghozta az egyenlőséget. Itt van például a koszt kérdése. Ha szerencsés burzsuj vagy, úgy mehetsz ki a börtönből, hogy meg sem szagoltad a rabkosztot, hacsak nem a szomszédod csajkájából. Behozhatnak neked naponként friss ételt, ropogósra sült malac- vagy libapecsenyét meg mákostésztát, almásrétest, jó finom kávét, illatos kakaót, csak éppen az alkoholoról kell lemondanod, habár... Az emberekkel lehet beszélni, s a felügyelő is ember, megértő ember, — ha a jó falatokból és az italból neki is jut. Ha az élelem behozatala becses családnak kényelmetlen, a szomszédos vendéglőből rendelheted; közepes igényeknek megfelelő. Koplalni csupán az kénytelen, akinek egyébként is ez a sorsa, minthogy — proli. A nyomorult proli nap-nap után nyelheti a lábvíz-levest és a híg kását, és nézheti a falatozó burzsujokat, akiknek finom ételeiből neki csak az illata jut. Szóval: a politikai foglyok táborában az élelem kérdése dobja felszínre az osztályellentéteket.

Jó proletár vagy, ha népszerűségben koplalsz, ha pedig minden nap jóllaksz, körülötted harag lávája forr és titokban, sőt néha hangosan is „burzsuj” a neved. A politikaiak többnyire úgy oldják meg a kérdést, hogy egy-egy evőtársat vesznek maguk mellé. Kínálgatások persze azonkívül is vannak, de a létszám túlnagy ahhoz, hogy a jobb ételből mindenki jóllakjék. Így a kívül maradtak

haragos szeme most azokra is villan, akiknek jut. A párt később megpróbálta, hogy igazságosan és közmegelegedésre intézze el az élelmezés ügyét, időről-időre csomagokat küldve a foglyoknak. De ha névre szólt a csomag, ez volt a baj: miért annak a nevére?! Vagy: miért kap amaz is, amikor nincsen rászorulva? Ha pedig az egész közösegnek küldték, a szétosztásban esett hiba; mert ki tudná mérlegre helyezni, ki mennyit kap otthonról és így mennyire jogosult a párt csomagjára?

Harag és keserűség járt minden csomag nyomában, de legalább jóllaktak a szegény foglyok.

— Szívesen elviselném az éhséget, — mondotta nem egy — ha azt látnám, hogy mindnyájunknak ez a sorsa. De még itt a börtönben is csak a proli szenved, — ez az, ami bánt.

Idők folyamán, amikor a foglyok létszáma megfogyatkozott, megenyhült az ellentét is, mindenkinek megvolt a maga csoportja, amely a csomagokból részesült; a politikai foglyok anyaga is rostálódott, egyre gyérebben maradtak azok, akik csupán véletlenül kerültek közénk.

Első héten én is nagyokat koplaltam; aztán eszembe jutott, hogy van egy kis pénzem, hat hétig jóllakhatom belőle, azután meg — no, addigra tán kiszabadulok? Így egy időre kosztot rendeltem. Mici és Lonka ebédjével együtt egy Karl nevű örült hozta az enyémet is. Vidám fiatal legény volt, aki egyáltalában nem látszott bolondnak; az ebédünkből például csodás pontossággal vonta le a véleménye szerint neki járó 33 százalékot, azaz három darab húsból vagy tésztából egyet magának tartott meg. Azt hiszem, számításból lett „örült” amikor felelősségre vonták azért, hogy a babáját féltékenységből megölte. Itt a megfigyelőben elég szabadon járt és arra föl, hogy nincsen tökéletes esze, úgy elmókázott a csinosabb bűnügyiekkel, ahogy neki tetszett.

Hat hétre tehát én is „burzsuj” lettem és oldalról sötét pillantások estek reám és evőtársamra, Bettyre. A hat bőséges hét elteltével aztán, mikor ismét bekopogtak a szűk idők, reménykedve lestem én is a pártcsomagokat. A gyomrom korgott, de a munkásasszonyok megint nyájasan pillantottak rám; — az „osztálykülönbség” eltűnt.

*

Börtönéletünk fontos kérdése volt a tisztaság. Negyven ember közös zárkában, akik nappal a földre terített szalmazsákokon ülnek és éjjel azon hálának, nem teszi könnyűvé a kérdés megoldását. Nappal a zsákokat egymás tetejére rakva, pamlag gyanánt használtuk és aki-nek csinosabb pokróca volt, még némi kultúrszínezetet is adhatott fekvőhelyének. Éjszaka azonban úgy feküdtünk, mint a gyufák a skatulyában, még az asztal tetejére és az asztal alá is került valaki.

Itt aztán újabb pártalakulás történt, ha nem is az osztálykülönbség alapján. A kérdés így szólt: nyitott vagy csukott ablak mellett aludjunk? A két ellentétes tábor rövidség okáért elneveztük légpártnak és bűzpártnak. Az előbbi volt a nagyobbik, az utóbbi a fanatikusabb. Mert tessék elképzelni, mi történik, ha az ablak éjszakára nyitva marad: Erzsók néni fogfájást kap, egész biztosan, már most is érzi, a másíknak meghűl a feje, amitől rögtön hasogat a dereka; a harmadik univerzális törvényt ként megállapítja, hogy az éjszakai levegőtől az ember megvakul. Az egész tábornak pedig főtámasza és előharcosa Valéria színésznő, aki esténként leveti szőke bodros parókáját és most meztelennek érzi a fejét. A másik tábor központjában a gyöngye tüdejűek állanak: Mici s még néhányan. Betty meg én teljes erőnkől támogatjuk őket, és ide a légpártba tartozik Olga is. Mi a higiénia érveivel harcolunk, amire a megvakulás veszedelmét lobogtató asszonyoság gúnyosan megjegyzi:

— Egyre azt hajtogatják, hogy a nyitott ablak így-úgy egészséges, aztán mégis ők a nyavalyások, nem én!

Az ablak körül vívott harcokba még a felügyelőnőt is bevonják.

— Nézze, Juliska felügyelőasszony, éjszaka ránk akarják nyitni az ablakot!

— Kicsoda?!

Juliska felügyelőnőnek is van egy lyukas foga, mely sajog néhanapján, így teljesen méltányolja a panaszt. De mi elébe állunk és elárasztjuk érveinkkel. A lilaarcú szigorú nő egyikünkéről a másikra pillant és kissé meghököl, — a tábor hatalmas. Betty pedig egyre újabb meg újabb tudományos igazságokkal áll elő, szinte a fejéhez vágva őket:

— Hiszen Juliska felügyelőasszony, azt maga is tudja, hogy...

Dehogy is tudja! most hallja először. Hanem ilyesmit az ember nem árul el, főként, ha följebbvaló. Így hát komolyan bólint, mint aki mindezzel tisztában van és amikor a búzpárt emelt hangon kiabálni kezd, hogy dinamikus erejével győzzön, a felügyelőnő salamoni ítéletet hoz:

— Akinek levegő kell, az feküdjön a nyitott ablakhoz, akinek pedig árt, az maradjon a csukott ablaknál.

Még néhány neheztelő morgás: „akkor adjanak egy kendőt, hogy bekössem a fejem!”, „de egy ablaknál többet ki ne merjenek nyitni!”, stb. — aztán a hare hullámai elsímulnak. A légpárt hivatalosan is győzött.

*

A takarítás művelete sem mehet egészen símán. Negyven asszony, aki úgy takarított otthon, ahogy neki tetszett, most együvé kerülve, kénytelen valahogyan takarítani. Ahány fej és munkás kézpár, annyiféle stílus. Nehéz ezeket diszszonancia nélküli harmóniába hozni.

Még jóízűen alszunk, amikor valami emelgeti a szalmazsákunkat. Mi az? földrengés? Riadtan nyitjuk álomtól nehéz pilláinkat, — köd vesz körül, hirtelenében nem is látunk.

— Megbolondult, néni?! már kora hajnalban söpör? Az embert legjobb álmából zavarja föl! Ki látott ilyet: takarít, amikor az emberek még alusznak!

A szorgalmas öregasszony fejére a szidalmak özöne zúdul, mire persze ő sem hagyja magát, hanem — mint-hogy őmaga már nem álmos, vagy a bolhák nem hagyták aludni — holmi burzsuzszokásokat emleget: „Délíg alszanak, aztán az embert megeszi a pizok!”

A csetepatéra távolabbi alvók is ébrededeznek.

— Ne kiabáljanak úgy! Hagyják az embert aludni! Már korán reggel kezdik a veszekedést?!

— Maga is veszekednék, ha magát fordítanak le a szalmazsákjáról!

— De ezt csöndesen is megmondhatja, azért nem kell kiabálni, hogy a többi ember ne tudjon aludni!

Efféle megjegyzések hangzanak el, a többiek is morogni kezdenek: micsoda láрма ez, mégis hallatlan, mit

csinálnak az olyan asszonyok, akiknek semmi belátásuk sincsen.

— Hát'szen éppen ezt mondom! csak azért szóltam, merthogy úgy kiabálnak.

— Aztán saját maga jobban kiabál, mint amazok. Mit avatkozik a mások dolgába!

— Csitt! Csönd legyen! — a túlsó sarokban valaki fölébredt és oly harsány, diktatórikus hangon parancsolja a csöndet, hogy valamennyien fölriadnak.

— Mi az?! Ki üvölt úgy?! Rettenetes!...

Általános mozgolódás, forgás, morgás, zaj; az elsőnek fölrazott fogoly már végkép kitörölte szeméből az álmot és durcásan öltözködni kezd s minthogy hangulata éppenséggel nem enyhe, a cipőjét nagy koppanással dobja a kívánt közelségbe és közben szomszédjának szalmazsákjába botlik. Ujabb veszekedés, lárma, tiltakozás hulláma gyűrűzik tova; akikben az álomnak még egy foszlánya rejtőzik, kétségbeesetten próbálják megőrizni s fejüket a pokróc alá dugják.

— Maga még aludni akar? Hát azt hiszi, itt lehet aludni?!

A többi, akinek hajnali álmát durván megzavarták, gúnyos-kíméletlenül jár-ke, összehajtja a szalmazsákját, aztán szintén hozzálát a takarításhoz.

— Pfüh, micsoda por! Ki látott így söpörni?

A koránkelő öregasszony kezéből egy erélyes menyecske kiveszi a seprőt...

— Engem akar tanítani? — kiabál erre az öregasszony. — Hiszen még a pelenkájában feküdt, amikor én már söpörtem!

És így tovább... ,

A férgek ellen közös harcot kell vívnunk, ezt mindenki belátja s e tekintetben nézeteltérés sincsen. De az érdekek közösségét néha egészen sajátos logikai kapcsolatokba fűzik. Itt van például K. Károlyné telefonosnő. Vidám kedvében igen kellemes asszony, de harcra mindenkor, sőt váratlanul is kész. Éppen fészülködik és mint rendes asszony, sűrűzi a haját. Pont az én szalmazsákom fölélt. Megkérem, menjen arrébb, mert a haját nem azért sűrűzik, hogy ami benne találtatik, a szomszéd szalmazsákjára hulljon. Az imént még nyájas arcon pillanat

alatt vésztjóslo fergeteg kél, tekintetében villámok cikáz-
nak.

— Ez kommunista?! Így beszél egy kommunista?!
Mondhatom, gyönyörű elvtársaink vannak! Semmi kollek-
tív érzés bennük! Önző, önző mindegyik! És ezek akartak
forradalmat csinálni!

Én ugyan nem tudom megérteni, miért kellene a
kommunizmusban a tetük közösségére is törekedni, de ezt
hiába magyarázom, az elveiben megsértett nő hangja az
egész szobán átdörög.

Néhány hasonló eset után többet nem beszéltem vele.
Amikor egy év múlva már Nosztrán kiszabadulása előtt
búcsúzott, röstelkedve nyujtotta felém a kezét.

— Nem is tudom, miért haragudtunk egymásra; pe-
dig akkoriban komolyan úgy éreztem, nekem van iga-
zam. Ugy-e elfelejtjük? Hiszen alapjában számárság volt.

De nagyrészt ilyen számárságok töltik ki s keserítik
meg a börtönélet napjait.

*

Egyetlen szoknyám már foszladozik, a blúzom kö-
nyöke is egyre tovább szakad; mit fogok magamra venni,
ha majd itt a tél? Minden holmim a kofferekben maradt,
egy része Egerben, a többi az Erzsébet-intézetben. „Elrek-
virálták” és én ma-holnap meztelen maradok.

Egy napon váratlanul csomagot kapok. Ki küldhette?
Ki az, aki gondol rám, aki még most is a barátom? Föl-
bentem a csomagot — téli ruhanemű. A föladó: Kasselik
Malvin.

Emlékemben egy erős, középkorú nőnek alakja buk-
kan föl; tizenhét év előtt kollégák voltunk, én zöld kezdő,
ő szigorú kritikus, akinek véleménye szerint nekem a ne-
velésről sejtelmem sem volt. Ha diákos tempóimmal néha
átléptem a nevelői etikett korlátait, az Erzsébet-intézet
tanítónőit állította elibém követendő példaként. Az ő sze-
mében ez az intézet volt a pedagógia mintaképe.

Azután másfél évtizedig nem hallottunk egymásról,
míg nem a diktatura alatt váratlanul fölkeresett az inté-
zetben. Egy öreg barátja vezette hozzám, mert hajdani
sasszemével már nem látott. Az egykori szigorú kritikus

szinte áhítattal mormolta: „A kis jogi, — mi lett belőle! Az Erzsébet-intézet vezetője”...

Malvin... az első, aki a rabot adományával fölkeresi, az életnek egy hajótöröttje, egy szerencsétlen vak nő. Talán nem véletlen; aki immár örök sötétségben tengődik, társának érzi azt, aki a börtön sötétjében él.

Örülök a váratlan barátnak. És másnap rongyoktól csipkés blúzom fölé szép meleg kendőt borítok, amikor a sétára vezényelnek.

— A Párt küldte? — kérdi féltékenyen egy asszony.

— Nem. Egy régi, megvakult kollégám adta.

A fogoly nő szeme kedvesen mosolyog, miközben keze végigsímult a kendőn.

— Szép, látja, hogy vannak még jó emberek a világon?

Sajátos a börtön pszichológiája, de alapjában mélyen emberi. S a házi ügyek minden kicsinyes, féltékeny torzalkodása mögött is szenvedő emberek kétségei, vágyai remegnek.

Az ember és a sárkány

Augusztus meg szeptember havában nap-nap után érkeztek új foglyok, a régiek közül pedig csak egynéhány szabadult. A nagy hajtóvadászatok ideje volt ez, mikor a börtönök már nem győzték befogadni a „veszedelmes” elemek egyre szaporodó tömegét. És most már a nők között is egyre többen akadnak, akiket a rendőrségen megkínóztak és nyomorékká ütöttek.

Egy kellemes arcú, erőteljes barna nő, — Nagy Zsuzsa — aki a diktatura alatt milicőrséget vezetve gondoskodott a rend fönntartásáról, most alig tud járni, — a rendőrségen leverték a veséjét. Adler Gizi pedig, aki az Angolkisasszonyok intézetét kontrollálta, még most is a rabkórházban fekszik — az amúgy is gyöngye tüdejű nő az ütlegektől olyan tüdővérzést kapott, hogy szinte belepusztult. És a többiek? Ha nem őket magukat, hát a férjüket, testvérüket kínozták és tartják fogva, — ki tudja, milyen sorsra. Kint ülünk az udvaron és egy fiatal munkásnő halkán eldalolja nekünk azt a gyönyörű gyász-

indulót, amellyel az orosz forradalmárok elesett hőseiket temetik.

Most hallok először ezt a gyászdalt, amely inkább vértforraló, megrázó, halálos csatába hívó forradalmi induló, amikor vér- és könnyhullatás közt, apát, testvért siratva, viszik előbbre, viszik diadalra, vagy hősi halálukba magukkal a zászlót. A „Marseillaise” óta, amely gyermekkorom lelkesítő szent éneke volt, nem hallottam ilyen gyönyörű dalt.

Elnézem fogolytársaimat, ezeket az asszonyokat, akik családjuktól, otthonuktól elszakadva, itt várják a bizonytalan jövőt. Sokan közülük koplálnak, soknak a családja nyomorog. Túl a falakon fergeteg dül, minket pedig talán a börtön temet el.

Egy munkásasszony mellém telepszik.

— Nézze, mit csináltam a kisleányomnak! — és egy rongyokból varrt babát tart elém. — Hogy fog örülni neki a lelkem! Legközelebb, ha az anyám egy kis enni-valót hoz, kiküldöm vele.

Dicsérem a babát, a fogoly asszonynak csillog a szeme, ajka körül önfeledt, boldog mosoly játszik. Mások is odajönnek, megbámulják a babát, amely kézzől-kézre jár és amelyik asszony a kezébe veszi, mosolyog. A falnál Zsuzsa áll, akinek leverték a veséjét; most egy társa hozzálép, valamit mond neki s mindketten mosolyognak. Egy allegória jut az eszembe, amelyet még gyermekkoromban olvastam, de azóta sem tudom elfelejteni. Vad oroszán üldöz egy embert, akinek nincs hová menekülnie, hát egy kútba veti magát. Lent a kút mélyén azonban sárkány tátja felé szörnyű torkát, hogy elnyelje. Az ember megkapaszkodik egy gyökérben, amely a kút falából hajtott és így lebeg a szörnyeteg felett életéért reszketve. Egyszerre csak észreveszi, hogy a gyökeret, amelybe kapaszkodik, két egér rágja, egy fehér és egy fekete. Ahogy iszonyodva feljebb tekint, hát látja ám, a kút kávája alatt piroslik valami, — nini, eper. Már csak félkézzel kapaszkodik, a másikkal nyomban a feléje mosolygó eper felé nyul, letépi és örvendezve megeszi. Ilyen hát az ember: minden oldalról veszedelem és éjjel és nappal rágják élete gyökerét, mégis boldogan szakítja le a feléje mosolygó örömet.

Hát nem így van?

Itt mindenkinek megvan a maga kis öröme, a maga kedvtelése, amely eltölti és hasonló ez az öröm ahhoz a piros eperhez, amely a sárkány tátott torka felett mosolyog. Nekem is van ilyen kedvtelésem: a mások tanulmányozása. Ahogy Betty megjegyezte: gombostűre tűzöm a pillangót, hogy meghatározzam, hová is tartozik, mielőtt elhelyezem a gyűjteményembe.

A sétálók soraiban egy magas, barna, szokatlan komolyarcú alak tűnik fel. Ugy végzi napi sétáját, mint rárótt feladatot, pontosan, kifogástalanul. Ha valaki hozzá fordul, szívesen felel, de ő maga nem szólít meg senkit sem. Ki lehet ez a nő? Nem otthonából idekerült háziasszony, annyi bizonyos, az nem ilyen rendszeres és pontos. Tanítónő? Akkor nem volna ilyen zárkózott; a tanítónő megszokta, hogy oktasson, beszéljen és neveljen, aztán néha akkor is oktat, amikor semmi szükség rá. Hivatalnok lehet, azt hiszem, rendes, megbízható, jó hivatalnok. De hogy állunk akkor a forradalmisággal? A hivatalnoktípus rendszeren nem forradalmi jellegű... Hiszen persze megtehetném, hogy odamenjek és egyszerűen megkérdezzem: Mondja kérem, miért került ide? De valami visszatart, ezzel az emberfajtaival másképpen kell megismerkedni.

Vajjon miféle forradalmár kategóriába tartozhatik? Nem véletlenül pottyant a mozgalomba, — annál sokkal tudatosabb; nem is a szenvedély vitte, sem bármiféle egzaltáció. Kire, mire is emlékeztet? Hirtelen kálvinista prédikátor háza népe jut eszembe és azt hiszem, most megtaláltam a jellemzését: puritán. Hajdanában Lórántffy Zsuzsanna környezetében foroghattak hasonló asszonyok. Puritán forradalmár, — mondom magamban, hogy sikerült meghatároznom a lepkét, de most már tudni akarom, bevált-e a tudományom. Elcsípem Bettyt, aki fitos orrocskájával mindent kiszaglász.

— Te, — mondom a fölfedező fölényével — ez a magas, barna nő ott úgy-e kálvinista?

— És ha luteránus? — kacag csúfondárosan Betty.

— Nem lehet...

— Pedig lutheránus, az bizony, ha már annyira érdekel a keresztlevele.

— Különös...

Kissé lehűtve, nem merem megkockáztatni véleményemet a nő forradalmi kategóriáját illetőleg, azért csak úgy odavetve kérdezem lekicsinylően:

— Aztán hogyan pottyant a forradalomba?

— Ez bizony nem pottyant, hanem magától jött. Kiss Károlyné mesélte, milyen nagyszerűen dolgozott a telefonnál, többet használt a forradalomnak, mint a mi „nagy mozgalmi nőink” itt együttvéve. Ő volt az, aki 18-ban, amidőn a király összeköttetést akart a hadsereggel, ezt megtagadta és ehelyett a hadsereget a Nemzeti Tanácsal kötötte össze. Lehet, hogy ezzel nagy vérontást akadályozott meg. Ő meg a barátnője, Rományi Gitta és Mehringerné saját felelősségükre csinálták ezt, miután a főnőkük gyáván kivonta magát és rájuk hagyta, cselekedjenek belátásuk szerint. Ilyen karakter a mi Pálkás Böskénk.

Hogy mégis forradalmár, hogy ebben nem tévedtem, ez megvigasztalt az előbbi tévedésemért. Nemsokára megismerkedtem Pálkás Böskével, aki későbbi hűséges társam és barátom lett.

Kint ülök az udvaron újra, amikor az út felől furcsa pár közeledik felénk. Magas, karcsú, szőke nő, apróvza siető léptekkel, karján uszályos ruhába öltözött fátyolos öregasszonyt vezet; mindketten dalolnak és pajzán mosoly közben ingatják fejüket, mint akik ütemre menetelnek.

— Hát ezek kicsodák? — a sétáló foglyok megállnak és ámulva szemlélilik a nótázva bevonuló új lakókat. A két nő szinte büszke örömmel lépdel, mint egykor októberben a bevonulók.

— Halló Vilma! — Betty fölugrik. — Vilma! Szervusz!

A két ismerős nevetve üdvözli egymást, de közben a pár még befejezi a nótát; ott állnak előttünk a börtönudvar közepén egymást karonfogva, — a csínos, magas szőke, fiatal meg fátyolos-uszályos öreg, dalolva-szavalva, mintha egy operett keretéből léptek volna elénk.

Körülöttük egész csödület támad, a legtöbben nevetnek, de van, aki fitymálva vállat von.

— Bolondok ezek?

Dehogy is bolondok, — gondolom magamban — min-

denesetre okosabbak, mint Goldschmied Sári, aki kezét tördelve jajgat, mert fogoly.

A szóke lány most meghajtja magát.

— Eldaloltuk, kik-mik vagyunk, merre volt a hazánk, és miféle sorscsapásokon estünk át, mígnem e tisztességes helyre érkezünk. Most már ismernek bennünket.

Hozzánk ülnek. A Vilmának szólított lány tanítónő, akit — saját elbeszélése szerint — a fehérek föl akartak akasztani, de a románok kiengedték; utóbb megint fogásba esett és most ideszállították. Az öregasszony francia nyelvet tanított és a fehérekre tett megjegyzése miatt esett gyanúba; velük együtt két szerzetest is lefogtak, akik a kommunizmust prédikálták. Ezt a csodálatos történetet mesélte el a nőta, amelynek szerzője az egyik szerzetes pap, Kovács volt, aki most a Gyűjtőben is kommunistának vallja magát. Az anekdóták légiójáról ítélve, amelyek róla terjengnek, érdekes ember lehet.

Csakhamar kisütjük, hogy a két új foglyot tulajdonképpen már ismerjük: Vilmával a szociológiai tanfolyamon találkoztunk, az öregasszony pedig — Irina mama — a Berta barátnőm rokona.

Mikor Vilma valamit elbeszél, kész szórakozás; oly népies-zamatosan adja elő, annyi humoros vonást fedez fel minden apróságban, hogy sajnálom, miért nem tudok gyorsírást. Miközben beszél, szürke szeme pajkosan csillog, szája körül gúnyoros finom mosoly vibrál. Bármennyit is bolondozik, mindig tudatosan mulattat és közben maga azt gondolja, amit akar, talán éppen mirajtunk szórakozik. Szépnek tulajdonképpen nem mondható, valami gyöngén hervadó vonás mélézik az arcán, olyan, mint egy bágyadt tearózsa; de csillogó hajkoronája s arányos termete szép, meg a pajkos szeme, amelyet úgy beszéltet, ahogyan akarja.

Munkásasszony szól hozzá. — ő is egyszerű, közvetlen, megérti a másiknak buját-baját és keresi az orvosságát; az intellektuella szemben erős ellenfél a vitatkozásban. Amikor odajön Goldschmied Sári, egyszerűen megváltozik az arc: küssé fölülről, lehúnyt szemmel néz, a fejét is hátraveti, s minden szava fullánk, amely éppen a legkényesebb pontra talál és nincs védelem ellene. Összeszur-

kálva, tehetetlenül vonul vissza a másik, a többiek pedig nevetnek, — no, ez megkapta a magáét!

— És maga azt mondja, hogy falun nőtt fel? — kér-dem Vilmától — hol tanulta ezt a mesterséget?

Elmosolyodik.

— Pedig én igazán Mucsán nevelkedtem és csak leg-utóbb kerültem a városba, de azért ne gondolja, hogy ott nincsen „előkelő” társaság: még az esperes úr asztalánál is ültem! Ez csak elég? — Szája huncutul rezeg.

— És nem került összeütközésbe a kisvárosi élettel? nem botránkoztatta meg a jó vidéket?

— Dehogy is nem; hiszen éppen azért vagyok most itt. Mit gondol: egy református tanítónő, akit az a meg-tiszteletetés ér, hogy az esperes úr familiája közt forgo-lódhatnak, aztán olyanokat művel, amiért kommunistának mondják!... Azért készült számomra is az akasztófa...

Olga, aki akkoriban még a Gyűjtőben volt, mellénk telepedett; lefordítjuk neki, miről van szó. Amikor hallja, hogy Vilmát halálra ítélték, szeme fölcillan.

— Kérdezzék meg tőle, mit érzett a halállal szemben; nem félt?

Vilma egy pillanatra eltűnődik.

— Nem tudom, nem gondoltam rá. Én... én... — és az imént gúnyos vonások szinte gyámoltalan kifejezést öltenek — én mindig csak arra gondoltam, csak attól fél-tem, iszonyúan féltem, hogy rajtam — erőszakot követ-nek el. Sikerült mérget szereznem és el voltam szánva, hogy végső esetben beveszem. Csupán ettől az egytől fél-tem.

Midőn Vilma szavait lefordítom, Olga fölkacag, hát-raveti magát, rázkódik a nevetéstől, alig bír magával. Ime valaki, akit a halál grandiózus problémája előtt olyan csekélység izgat, nem fognak-e rajta erőszakot elkövetni és ezért felkészül még az öngyilkosságra is. Az anarchista leány határtalan derűvel szemléli a szőke ta-nítónőt, aki e percben zavartan pillant egyikünkéről a má-sikra, mert nem érti, hogy ami neki oly természetesnek tűnik, az más szemében nevetséges lehet.

Én is elnevetem magam; lám-lám, a pajkoskedvű szőke most csöppet sem fölényes, a gúnyolódónak is megvan a maga gyöngéje. Szatíra, humor, tréfa? mind csak olyan,

mint a piros éper, amely a sárkány tátott torka fölött lebegő emberre mosolyog. Hiszen keresztény nemzeti Fehér-Magyarország foglyai vagyunk; a sárkány tátott torokkal les reánk.

„Csak a vason”

Régen volt. Majdnem húsz esztendő távlatából szemlélve, a tovasiklott napok szürkésége összeszővődik. Mi történt előbb, mi utóbb? — Már nem tudnám megmondani, nincs, ami az időt mérje. Emlékezetemben csak színfoltok maradtak, világos vagy sötét, furesa foltok, szabálytalanul tarkán egymás mellett, mint a festék a palettán. Megkísérlem eltálalni és szavakban reprodukálni szí-
nüket.

Ködös, hideg őszi nap. Rigler főfegyőr úr sétához vezényel. Fázósan burkolódzik, ki a kendőjébe, ki a kabátjába s fősorakozunk a kisfogház zord, homályos folyosóján. A főfegyőr úr hatásosan csörtet kardjával, amint a foglyok sorát szigorúan végigméri.

— Csak a vason! — harsányan és katonásan szól a kemény parancs — három lépés távolságban, csak a vason!

A foglyok szeme, mintha dróton rángatnák, egyszeriben földnek szegződik, ahol a folyosó közepén keskeny vasrács húzódik végig, mely egy parádénak szolgáló fűtőkészüléket borít. Ezen lépegetünk, míg csak az udvarra nem érünk, ahol magas falak szűk és sívár keretében rójuk a „sétát” körbe-körbe, karikába-körbe. Arrébb a konyha ajtajából gőz gomolyog elő és húzódik a fejünk fölé, ahol felhőként lebeg, míg csak a szél szét nem zí-
lálja, el nem hajtja.

Rójuk, rójuk a kicsiny kört, szigorúan három lépés távolságot tartva egymás között. Hidegen fúj a novemberi szél, fölöttünk egy holló károg.

Letelt az idő, bevezényelnek, s harsányan szól a kemény parancs, nehogy elfelejtsük a rendet, amelyre főfegyőr úr Rigler vigyáz:

— Csak a vason! három lépés távolságban! csak a vason!

Tábornokhoz illő zajjal csörömpöl a kard, amint a hatalmasság a foglyok sorát végigméri, ahol nem egy szem-pár most árulón hunyorogva rebben, mert eszünkbe jut Betty társunk patétikus ódája, amely ünnepélyesen így kezdődik.

*„Főfegyőr úr Rigler
Felkötötte kardját,
Sorra látogatja
Valamennyi zárkát.”...*

A szerző illő tisztelettel fel is olvasta a költeményt a fogház szigorú urának, aki méltóságosan bölintott rá s azóta is büszkén magánál hordja kabátja belső zsebében, mint bizonyítékát dicső hatalmának, amelyet „az egész világ tisztel”.

Csillag!alan éjszaka.

Nesztelenül hull a sötétség fekete fátyola az égből; lassan ereszkedik alá s újabb sűrű fátylak bocsátkoznak rá, mígnem mindent beborít a feketeség, mint egy végtelen kiterjedésű szemfedő. Miért olyan csöndes ma a fogház, mintha nem is élők háza, hanem holtak sírkamrája volna? Még csak egy sóhaj sem hallik. Odakünn decemberi éjszaka, fagyos és felleget, komor, csillagtalan.

Most egy fegyőr léptei konganak végig a folyosón, visszhangra rázva a nehéz falak csöndjét, hogy eszünkbe jusson: halott Magyarország földjén csak a börtönök őrei járnak.

— Alszol, Böske?

— Nem.

— Én sem tudok aludni.

És tovább csilingel fülünkbe a csönd, mint egy kis lélekharang.

— Hát kivégezték őket, meg merték tenni... Korvin Ottó, Kerekes Árpád, Krámer Sándor meg a többiek, — sok lesz a mártírunk... És mi vár a többire? mi vár reánk is?

A sötét, néma zárkákban ezen gondolkodik ma minden politikai fogoly. És mintha száz és ezer sebből véreznék az ország, szinte érezni, amint szerte-szerte szívároga a vér s a fagyos föld be sem issza.

Oroszország hőmezőin is így folyt el sok forradalmár harcos vére s akasztófák erdeje jelezte a gyilkosok útját. Mégis, és talán éppen azért *lebírhatatlan* a nép forradalma és övé a végső győzelem. Milyen gyönyörű is az a gyászinduló:

„... *A zsarnokság dőzsölt és ülte torát,
És százazrek vérével festette bíborát.
De mind közelebből már harsant a jel,
Hogy rabságnak vége és a szabadság közel!
S ím eljött az új élet és új világ,
Mely emlékebe foglalja sok hős fiát.
Kik meghaltak érte, most élnek velünk
S a hősök nagy áldozatát őrzi szívünk.*

Halkan zümmögöm a dalt, amely csodásan és lelkesítően vigasztaló. És újra hiszem, ahogy Negyvenkilenek nagy veresége után hitték és egymást biztatva mondták a szabadság hívói: „Megvirrad még valaha, Nem lesz mindig éjszaka”.

Igen, ez a mi komor, nehéz, csillagtalan éjszakánk is megszakad egyszer. Felvirrad!

Kár, kár...

Közös teremben együtt vagyunk és félhangon erről arról beszélgetünk. Sok a komoly, sőt tragikus politikai hír, — nagyszerű elvtársak pusztulásáról, akik hősi bátorsággal vallották elvüket még az akasztófa alatt is; de — sajna! — akadt egy-egy gyáva áruló is.

Egyszerre fölpattan az ajtó s egy hetyke huszár lép be, legalább az első pillanatban annak nézem. Daliás alak, merész, vállalkozó szempár, — egy ifjú sólyma a harenak, ahogy az ember csak elképzelheti. De nini! milyen furcsa az öltözete! Bakanadrág, két irtó nagy folttal, óriási bakancs, s ehhez hordja a huszármantét meg a huszár-

sapkát. A kíséretében darútollas Boesckay-sapkás tiszt meg néhány hivatalos személy, polgári ruhában.

Vajjon ki lehet és mit akar? Kíséretével lassan végigmegy a termen, mindegyik fogolynak egyenként az arcába nézve, mindig ugyanazzal a huszáros, hetyke mosollyal. Mintha keresne valakit, megy egyiktől a másikhoz, végre Zsuzsára mutat.

— Ezt ismerem.

Tekintete átsiklik rajtam és a vörös Gittán akad meg.

— Maga ismer engem, úgye?

A fiatal leány zavartan és alig hallhatóan suttozja:

— Igen.

Azután, alighogy a látogató kíséretével eltávozott, izgalomtól remegve az ágyára veti magát.

— Ő volt! Cserny Jóska! Nem ismertetek rá?

Az áruló Cserny, aki kommunista társait kiszolgáltatta, ellenük vallott, csakhogya a saját gyáva bőrét mentse. Hogyan is károgtat a holló Ocskay brigadéros fölött? Kár, kár... Kár volt ilyen nagy vitéznek árulónak lenni...

Én ugyan nem tudom, hogy Cserny Jóska egyáltalában vitéz volt-e, de külsejében annak látszott és nyomorult árulása megcsúfolta egy daliás vitéz képét.

Színek és foltok

Unalmas, üres délután; jó könyv és munka hiányában mihez fogjunk? Jellemezni kezdjük egymást képes hasonlatokban.

— Te, Bettykén, már csak házinyúl maradsz, — mondja valamelyikünk — éppen olyan fürgén forogsz magad körül és orrocskáddal mindig a levegőben szaglászol.

Az a Zsuzsa, akit a rendőrök nagyon megvertek, nehézzel testével Betty elé cammog.

— És én?

— Jaj, drága Zsuzskám, mi egyéb lehetnél, mint mackó?

Zsuzsa rezignáltan visszafordul.

— Akkor már megyek is.

— Hát én? — kérdem Vilmától, aki a játékot vezeti,

— Maga vad ló vagy inkább zebra, mert a haja fehér és fekete.

Beleegyezem. De Adler Gizi megszólal:

— Inkább zenei hasonlatokat vegyünk. Én Gizit gordonkához hasonlítanám.

Meglepődöm. Eltalálták a kedvenc hangszeremet.

— Miért vagyok én gordonka?

— Mert a gordonka önmagában is teljes muzsikát ad.

Megköszönöm a bókot. Sokáig és élénken folyik a játék, mindenki hallani akarja, kihez-mihez hasonlítják és noha a válasz nem mindig hízelgő, senki sem haragszik meg érte. Öreg este lett, mire befejeztük az „esztétikai” játékot. Mielőtt lefeküdtünk volna, még valami jutott az eszembe.

— Tudja, Vilma, magát melyik színhez hasonlítanám? a changend-hoz; minden oldalról nézve másként csillog, nem is tudni, melyik az igazi színe.

Eltelt néhány nap. És megint leszállt az est és mi vetközni kezdünk, — feküdjünk le. Néhányan már alszanak is.

— Mi az, Vilma, maga még nem fekszik le? — kérdem a szökehajú, sudár tanítónőtől, aki teljesen felöltözve a szoba közepén a lámpa alatt áll és figyelmesen olvas.

— Majd később; ezt a fejezetet még el akarom olvasni.

Telnek az órák, én is elálmosodtam, el is aludtam, de ahogy fölébredek, látom, hogy Vilma még mindig a lámpa alatt áll és olvas. Néha azonban önfeledten csak tartja a könyvet, nem lapoz, majd hirtelen fölfigyel és az ablakra kémlel. Mi lelhetett? Mikor észreveszi, hogy valaki fölébredt, tovább böngészi a könyvet, de most lapoz is. Sajátságos ember ez a Vilma. Mindenki vel más-más hangon és másféleképpen beszél és mindegyik azt hiszi, hogy éppen ahogyan vele beszél, az az ő tulajdonképpeni nyelve. De multkor az ellenkező hibába esett. Milyen jól mulattak az irodán, mikor két levelét felbontották, két azonos szövegű biztató levelet, amelyet két szerelmes lovagjához — a férfiosztályba — küldött. „Legalább annyi fáradságot vett volna magának, hogy kicsit mást írt volna az egyiknek meg a másiknak”, — mondotta ittélőtünk az irodás, szemrehányóan Vilmának.

Éjjel már régen elmúlhatott, amikor Vilma végre becsukja a könyvet és egy fáradt mozdulattal az ágya felé fordul.

Másnap nagy ribillió a fogházban: két férfifoglyot, Kovács pátert meg a társát, — Vilma lovagjait — vasra verték. Az éjjel rabszabadítást próbáltak és rajta vesztettek.

— Hogy-hogy, Vilma, maga tudott róla?

Tudott. Utólag el is meséli nekünk; csak utólag, mert hiszen a terv mély titok volt.

Hát ezért maradt Vilma felöltözve ébren, ezért „olvasott” éjjelen túl a lámpa alatt; hogy azonnal kész legyen és mehessen? és mi lett volna velünk, akik nem készen felöltözve vártunk, hanem álomba merülve, öntudatlanul feküdtünk. E kérdése Vilma egy-két könnyed megjegyzéssel átsiklott.

Ugylátszik, hogy színek — foltok is lehetnek.

Megint új tanyán

— Szedjék össze mindenüket! gyorsan, gyorsan!

Hová is kerülünk most? Hamarosan megtudjuk és rövidesen el is jutunk új hajlékunkba, a *Szerb-utcai fogházba*.

Ismerős táj, diákéveim helye, ide a szomszédba jártam az egyetemre több mint másfél évtized előtt, négy esztendőn át, ezt az utat róttam naponta. Hát ez a ház, melynek padlójáról most koptatjuk le a szenny, sem egyetem! Az élet titkainak hétpecesétes könyvéből, hol tanulhat többet az ember, mint a börtönben?

A Szerb-utcai fogház olyan nehézszagú valóság, hogy regényes álmódosításokra ugyancsak kevésbé készítet. Ezért első dolgunk mindjárt a tisztogatás volt és a szalmazsákok elhelyezése, no meg hálótárs keresése, minthogy egy-egy szalmazsákra két-két ember jutott.

Ki legyen a hálótárs? A kérdés nem olyan egyszerű. Testek egymást érintő közelsége nagyon kellemetlen lehet különösen annak, aki egy kicsit finnyás. Legyen Böske! — gondolom — tiszta és kifogástalan jó elvtárs. Lefoglaltunk egy szalmazsákot és a földön „berendezkedtünk”.

Ha azt kérdenék tőlem, miben különbözött a Szerb-utcai fogház az eddigiektől, hát azt felelhetném: ez volt valamennyi között a legpiszkosabb. Egyszer, amint a fogházi orvost elkísértem látogató útjában, egy hosszú, nagy terembe érkeztünk, amely telve volt bűnügyiekkel. Első pillanatban alig tudtam tájékozódni, annyira ködlött a levegő s minden lépésnél egy szalmazsákba botlottam. Ott feküdtek a bűnügyi foglyok lepedő nélkül, szürke pizokban, egészségesek és betegek, köztük sok vérbajos is; a folyosókon pedig néhány harmadik stádiumos szifilitikus hevert, eleven testében rothadozva. Mégis valami előnye volt ennek a fogháznak is: a főváros kellő közepén, emberi lakások tözsomszédságában, — úgy éreztük, mintha minden pillanatban magunk is kiléphetnénk az életbe. A fegyelem sem volt oly bénító, mint a bár tisztább, de szigorú Kisfogházban; akadt egy-egy fegyőr, akitől titkon néha újságot kaptunk és ha az ajtót ránk zárták, senki sem törődött azzal, mit csinálunk a közös termekben. Igaz, hogy azzal sem törődtek, meg tudjuk-e enni azt a moslékot, amit „koszt” címén adtak a foglyoknak.

A Szerb-utcai fogházból, — a pizok általános benyomásán kívül — néhány apró jelenet rögződött az emlékezetembe, de már egy másik teremből, ahová később áthelyeztek, a 18-as szobából.

Az éhség leleményre tanít

Ez a zárka abban különbözött az előbbitől, hogy itt nem a földön feküdtünk és nem kettesével, egy zsákon, hanem mindenkinek volt külön ágya. E kultúrtöbblet ellenében viszont a koplalásból is több jutott ki, legalább néhányunknak. Odalenn a 3-as számú zárkában például Vilma a cseh Kriszta „evőtársa” volt, engem meg Böske kínálgatott; itt azonban sokan voltunk, akik nem kaptak csomagot, az a néhány pedig, aki jóllakhatott, abban lelte gyönyörűségét, hogy az éhesek szemeláttára falta a jobbnál jobb falatokat, anélkül, hogy másnak akárcsak egy harapásra valót is kínált volna. Ennek a mohó és önző társaságnak Horvát Klára szocialista tanítónő volt a feje, s ide tartozott K. Anna agitátornő is, akivel itt találkoztam.

tam először. Ezeknek az ágya alatt kosárszámra állott az ennivaló, alig győzték elpusztítani, de amikor egyik társunk figyelmeztette őket, hogy a szobában sok az éhez, a tanítónő ezt felelte: „inkább a küblibe öntöm”. Egyszer aztán megjárta.

Volt köztünk egy kommunista agitátornő, Gitta, aki Böskének kollégája volt s akit hírből már ismertem. Az, aki a forradalom alatt a telefonosokat szervezte. Szép, magas, erőteljes alak, okos és jóbeszédű, amellet vidám, tréfára hajló. Egy ízben, amikor az önző és mohó társaság megint egész nap folt, míg mikorgó gyomorral csak ételeik illatát élvezték, Gitta egyszer csak teríteni kezd az ágyán s mindenféle jót oszt apró porciókba. Aztán meginvítál bennünket egy kis „hazai” uzsonnára. Ártatlanul, de kész örömmel láttunk neki a halkocsonyának, mákosbeiglinak, stb., míg ama bizonyos társaság sandaszemmel tekintget bennünket oldalról, hogy íme ezek is előkelősködnék. Ekkor Gitta nyájas mosollyal feléjük fordul:

— Tessék, tartsanak velünk! nem jönnek át egy kis kóstolóra?

Amazok, noha már fulladásig jóllaktak, nem akarják elmulasztani az alkalmat, hogy még a másébol is faljanak, kegyes mosollyal elfogadják a meghívást. Leülnek Gitta ágyára s mindegyikük kap egy-egy kis adag halkocsosnyát. Mikor megízlelik, csodálkozva néznek össze.

— Ez éppen olyan, mint a mienk! nahát, akár a mienk.

A második fogásnál Horvát Klára homloka gondterhes redőkbe rögződik.

— Ez is?... — mondja halkán, félig kérdés-, félig gyanakvasként és többet egyikük sem szól.

Mikor aztán a mákosbeiglit is elibük találják, Anna hirtelen felugrik, odarohan barátnője ágyához és amilyen kövér, mégis alácsúszik, hogy kihúzza a kosarat. Egy pillantás a megdézsmált raktárra és — kitör a botrány.

— A mienket eszik! elvitték az ennivalónkat! ellop-ták!

Horvát Klára sietősen odabiceg a kárvallás helyére, de odatódul a szoba egész közönsége is, hogy nézze a cso-

dát, hogyan kerülhetett az ágyalatti kosárból az ennivaló a harmadik határba.

Ekkor édes kacagás gyöngyözik át a termen és Gitta kipirultan a jókedvtől, kinyújtott karral mutat kiesi karesű, szomszédnőjére, aki most mint a gyík, gyorsan Horvát Klára ágya alá surran, hogy megmutassa, hogyan csinálta a mókát.

A mohó és önző társaság háborogva, méltatlankodni próbál, de olyan közderű fogadja az ügyes tréfa leleplezését, hogy csak magukban dohoghatnak. Az egész terem örül, hogy az önző „vagyonos osztály” ilyen szórakoztatón megadóztattuk.

De több nap, mint kolbász és másnap meg az utána következő napon újra éhesek vagyunk. Bettyvel azon tanakodunk, hogyan juthatnánk „becsületes munkával” egy kis ennivalóhoz. Azt már láttuk, hogy a közönség szereti, ha szórakoztatják, hát — hopp, megvan! fölesapunk vándor „regösöknek”. Ágyról-ágyra járva, eldaloljuk saját szerzeményű verseinket, minden fogolytársunkat a maga érdeme szerint rímbe szedve. Ha elnótáztuk a mondókánkat, tessék fizetni érte! — és Betty odatart egy nyitott tarsolyt. Mire a termet körüljártuk, két napra való ennivalót szereztünk be. A „vagyonos osztály” — noha fanyar mosollyal, de nem zárkozhatott el és szintén adakozott a ránézve nem éppen hízelgő rigmusokért.

Könnyítettünk a szívünkön és a tarsolyunk nehezebb lett.

Bíróság előtt

A fogoly életében a tárgyalás az, ami a betegnél a krízis: ekkor dől el, hová-merre fordul sorsa és mit várhat a jövőtől. Fehér-Magyarország politikai foglyainál a tárgyalás többnyire csak nagysokára következett be.

Immár több mint féléve, hogy a börtönökben hányódom én is, anélkül, hogy tudnám, mi is a „bűnöm”. No, persze, azt, hogy kommunista vagyok, jól tudom; de micsoda paragrafusba fogják kényszeríteni, micsoda formára fogják esztorgályozni ezt az egyszerű tényt, amely így, egymagában, pusztán mint politikai meggyőződés az eddigi törvények szerint még nem büntetendő cselekmény.

Hogy a legtisztább politikai ténykedésért is a rablásig és gyilkosságig minden szörnyűséges vádat és szennyet zúdítanak reánk, ennyit a félesztendő alatt már kitapasztaltam. Nem írták-e az újságok énrolam is, hogy a saját növényeik kerítőnöje voltam és találkára küldtem őket? Azt, amit politikai meggyőződésből tettem, szívesen állom, de nem szeretném, ha ilyen undorító vádak ellen kellene védekeznem.

Egy márciusi napon beszélőre hívtak. Odalenn ismeretlen szőke, fiatal ember várt rám, orrán csipetével, aki Gonda Béla ügyvédnek mutatkozott be; ő az én védőm. Rokonszenves, bizalomkeltő arc, ez az ember, nem hivatalból kirendelt védő, ez elvtárs, ezt a Párt küldte. Röviden elmondta, hogy nemsokára tárgyalásom lesz, a vád, amint látja, nem súlyos, semmi konkrétum, s így legfeljebb néhány hónapi börtönbüntetés várható.

— Az egriek jelentettek föl?

— Nem. Egerbe ugyan átírtak, mit tudnak magáról, miféle büntetendő cselekményt követett el, de az a válasz érkezett, hogy Egerben maga semmiféle büntetendő cselekményt nem követett el.

— Hát az *intézetben* végzett munkám miatt? Hiszen én az intézetet, a népbiztosság utasítása szerint, *síma* kézzel vezettem! Vagy nem azzal a piszokkal vádolnak, ami az újságban állt?

— Nem, nem; mondom: semmi konkrétum.

— Akkor jól van.

Az ügyvédem még egyet-mást kérdezett, kivált a családomra vonatkozólag, — tényleg abból a régi nemes familiából származom-e stb. Aztán biztatva, hogy csak ne féljek semmit (hát félek én?), elbúcsúzott.

— Még találkozunk!

A szobában nagy ribillióval fogadták a hírt. Minden tárgyalás közös ügy, s az egyikből a többire vonhatók le tanulságok és következtetések. Pusztán agitációért: legfeljebb hat hónap! — ez volt az általános vélemény. Nagy gondom támadt: mibe öltözzem a tárgyalásomra? A szoknyám, amiben elfogtak, már minden mozdulatra szakadozik, úgyhogy sokszor inkább csak a trikónadrágomban járok; a blúzom sines jobb karban, pedig a tárgyalásra

nem szeretnék rongyokban menni, nem akarom, hogy le-sajnáljanak.

Ezt a többiek is megértik és rövid haditanács után közös erővel összeállítják a „toalettet”. Az egyik egy fekete szövetszoknyát kölcsönöz, a másik a fekete selyem-blúzáat adja, még inget és harisnyát is kapok, mert még mindig abban az egy ingben járok, amelyikben elfogtak és amelyet minden pár napban hideg vízben kell kimos-nom, hogy tovább hordhassam.

Most már nyugodt vagyok. Egy második látogatás alkalmával az ügyvédem megismertet a vádirattal, ké-szüljek elő a védelmemre, mert sok függ attól, hogyan védekezem a vádak ellen. „Osztályelleni izgatás és isten-káromlás”. Alapjában még elégedett is vagyok, hogy tisztára politikai vádat emeltek ellenem.

Március 11-én átszállítottak a Markó-utcai fogházba, — holnap lesz a tárgyalás! Mikor közkölsönből összeál-lított vádlotti ruházatomat magamra öltöttem, a zárka egész közönsége körülvizsgált, — rendben van; komoly és szolid, ahogy egy idősebb forradalmárnőhöz illik, ha el-lenséges bírāja elé lép.

A Markó-utcai fogház fogolyéletemben immár az ötö-dik rácsos tanyám (még piszkosabbnak bizonyult, mint a Szerb-utcai, legalább is az a zárkája, amelybe én kerül-tem): kicsi helyen öt fogoly, valamennyi a földre dobott piszkos szalmazsákokon, és a sarokban álló kübliből bűzös folyadék szivárgott éppen az én szalmazsákom alá. Alig tudtam aludni az undortól és alig vártam a reggelt.

Tárgyalásom emléke kissé elhomályosult a múltnak ködében. Csak néhány fényvillanás, egy-egy pillanatnyi kép, mint mikor robogó vonatból hirtelen kitekintünk, — ennyire emlékszem.

Nagy terem, zsúfolt padsorok, ki mindenki van ott és bámul le rám a karzatról, — rövidlátó szememmel nem tudom kiolvasni. És sajátságos gőg is akadályoz abban, hogy nézegessem; egy futó pillantás után elfoglalom a helyemet. Balra egy emelvényen a vádlóm, szürke hiva-talnok-típus, jobbra a védóm biztató arca, előttem a bí-rám — Surgoth! — és még néhány, de engem csak ő ér-dekel, mert gyűlölettől izzó szemmel méreget. Mint egy ragadozó a zsákmányát...

A szokásos kérdések, azután Surgoth bíró hátradül.

— És most mondja el, mi mindent csinált a diktatura alatt!

— A diktatura alatt, sajnos, csak keveset csinálhattam, rövid volt az idő...

Még végig sem mondtam ezt az első mondatot és már látom, hogy a sorsom Surgoth bírónál eldőlt. A ragadozó szeme szigonyt vetett a zsákmányára s most vasékkal fogva tartja.

Nem is fontos már, mi mindent mondok tovább...

Tanuvallomások: tanárok és növendékek az Erzsébet-intézetből. Horger tanár úr, a fanyararcú „hazafi”, akinek vezetése alatt a tanári konferencia a kidobatasomra szavazott. Csak egy kitételére emlékszem, amivel engem jellemezni akart: „Tipikus példánya a lengyel-orosz-zsidó anarchista — kommunista nőnek.” Ezen aztán mosolyognom kellett, amire Surgoth bíró rendreutasított. Ime már a második bűnöm: a bíróság előtt mosolyogni mertem. Entz és azt hiszem, Vázsony, tárgyilagosan vallottak és arra a kérdésre, nem hiányzik-e valami az intézetből az én hibám folytán, komoly nemmel feleltek. — Berta Ilona, az én elődöm, akinek a helyére a tanácskormány engem küldött, semmi lényegeset nem mond.

— Nem bánt önnel durván a vádlott, amikor a helyét uzurpálta?

— Nem, csak kissé gúnyosan.

... És most egy volt növendékem következik, a felső leányiskola (az intézet gyakorló iskolája) V. osztályából. Fontossága tudatában, a bíró bevezető kérdésére, nincs-e velem ellenséges viszonyban, a fruska hetykén odavágja: „Gyűlölöm!” A védőm óvást akar emelni az ilyen tanú kihallgatása ellen, de Surgoth, Magyarország „független” bírása visszautasítja.

— A tanu csak oly értelemben gyűlöli a vádlottat, ahogyan mindnyájan gyűlöljük, mint a haza ellenségét.

Az ügy világos, a vádlott helyzete is, nem érdemes még sokat tárgyalni róla. Délután (vagy másnap?) a vádló elmondja a vádbeszédet, amely nem is olyan rettentő, mint ahogy Surgoth bíró úr szavaiból kéne következtetnünk, azután a védőm emelkedik szólásra. Melegen és szépen beszél, persze taktikusan, a „rendszer” keretéhez

szabva, de körülbelül olyan értelemben, hogy lám, 48 előtt az én egyik ősöm, Gergely, fölszabadította a maga jobbagyait, amiért akkoriban meg akarták kövezni; most én, nem bűncselekményekkel — hiszen az intézetet a legnagyobb rendben hagytam hátra — nem anyagi érdekből, hanem tiszta hittel szolgáltam egy eszmét, ... De itt Surgoth bíró már közbevágot:

— Hogy nem lopott, az nem érdem, mert az minden ember kötelessége, s hogy nem érdekből, hanem meggyőződésből tette, amit tett, az nem enyhítő, hanem súlyosbító körülmény.

A maga *osztály*-szempontjából teljesen igaza volt; én károsabb elem vagyok az ő számukra, mint az, aki a diktatúrán csak nyereszkedni akart.

Következik a végszó, elmondhatom, ami még különösen nyomja a szívemet, vagy amivel helyzetemen javítani remélhetek. Az imént Surgoth bíró urat nagyon megértettem, mert amikor növendékem vallomására azt kérdezte tőlem, igaz-e, hogy én előadásaimban a bírakat gazembereknek neveztem, én azt feleltem: „Ilyen kifejezéseket a katedrán egyáltalán nem szoktam használni.” — „De hogy jutottak akkor növendékei erre a gondolatra?” — „Ezt a következtetést vonták le az előadásaimból.” Harmadik bűnöm a bíróság előtt. Most itt az alkalom, hogy megmagyarázzam, miben is áll az értelmiség nagy tévedése, mert én ezt az értelmiséget mégis csak szeretem, abból nőttem ki, átküzdöttem magam az előítéletein és szeretném, ha a legjavát át lehetne menteni az új társadalomba.

— Igen, valamit még akarok mondani...

Surgoth bíró úr először bólint elégtűlen, megértőn; most jön a bűnbánat, az elégtételadás...

És elmondom, hogy amikor rájöttem a marxizmus igazságára, szerettem volna minden értelmiséginek a fülébe kiáltani: hát nem látjátok, hová fordul a történelem kereke? nem látjátok, hogy ez az ország, velünk együtt, menthetetlenül elpusztul, ha nem a *proletariátus* veszi kezébe a hatalmat, hogy a régi kizsákmányoló világ helyébe fölépítse a milliók, a dolgozók társadalmát?! Ezért léptem a proletariátus táborába.

A bíró úr szeme utolsót villan és ez a villanás azt

mondja: elég volt! Érzem, hogy a sorsomat megpecsételtem, bárminő tiszta szívvel mondtam is el a végszót. A bíróság visszavonul. Szünet.

A védőm nem tesz szemrehányást, hogy súlyosbítottam a helyzetemen, kedvesen bólint.

— Ugyis mindegy, — mondotta a szünetben — akár bevallja, hogy kommunista, akár tagadja, — egyformán büntetik. Jobb, ha bevallja... Azt hiszem, három évet fog kapni; most szigorú ítéleteket hoznak. De ne törődjék vele, úgysem üli le.

Erről teljesen meg vagyok győződve, azért nem is találgatom, mi lesz az ítélet. Szeretném tudni, kikből áll ez a közönség, amely végighallgatott. Teljesen néma maradt, a tárgyalás egész ideje alatt, amiből azt következtetem, hogy sok lehet köztük a rokonszenvező. Most egy ismeretlen leány közeledik felém, bólint és halkán megszólít.

— Egy aradi ismerőse van itt, üdvözlését küldi, személyesen beszélne magával, de nem akarja magát kompromittálni.

— Ki lehet az?

A leány valami nevet mond. Ahá, tudom már. Az a fiatalember, aki az őszirózsás forradalomkor rekedtre kiabálta magát az utcán és úgy megkötyagosodott a saját dicsőségétől, hogy másnap „szónok-kurzust” akart nyitni. Engem is fölszólított, jöjjenek hozzá ékesszólást tanulni. Most bezzeg hallgatag. Ezt a kis gépirólányt küldi maga helyett.

Mozgolódás, — jön a bíróság!

Ott állok az asztala előtt és csak egy a gondolatom: egyenesen állj, fölemelt fővel, nyugodtan, akármi következik!

....„nyolc esztendei börtön és 2000 korona pénzbüntetés”...

Nyugodtan állj!...

A vádlóm hozzám fordul.

— A pénzbüntetés 100 napi börtönre is változtatható; melyiket kívánja?

— A száz napi börtönt.

— Miért? — kérdi félhangon és őszintén csodálkozva.

— Mert a 2000 koronát mindjárt, tehát biztosan kéne lefizetnem, a száznapi börtön pedig csak a nyolc év után következne, és azt én úgy sem ülöm le.

Jó, hogy Surgoth bíró úr ezt a válaszat nem hallotta, mert még ráadással szolgált volna.

*

Visszavisznek a Szerb-utcaába!

Amikor a 18-as zárkába lépek, minden arc meredten, kérdőn reám bámul. Végre az egyik megszólal:

— Mondja: nyolc hónapot vagy három esztendőt kaptott?

— Ördögöt. Nyolc esztendőt és még száz napot.

— Mi meg azt hittük, hogy sajtóhiba, mikor az újságban olvastuk.

E pillanatban egy ismerős kis kézitáska ötlük a szemembe, barna bőr, helyes és kecses... az én kis kézitáska, amely még a szállodában maradt. Odarohanok, kinyitom, hát persze, hogy még most is benne van a hálóingem, az én szép csipkés battiszt-hálóingem! Kiveszem, széttárom és gyönyörködöm benne; félesztendei piszok után végre megint egy frissen mosott hálóing!

Valaki nevet.

— Ugy-e megmondtam, hogy nem fog kétségbeesni? De mondd: igazán nyolc esztendőt kaptál?

— Hát persze. Hanem úgy-e szép a hálóingem?

Erre már közderű támadt, mignem valaki megköpintja az ágya vasát: „kezdjük”! És félhangon rákezdtek erre a szép forradalmi dalra: „Fel a barrikádra!” Állva hallgattam végig, meg is köszöntem a megtiszteltetést, aztán mesélnem kellett, elejétől végig mindent elmondva, még a kétezer koronát is, amit az istenkáromlásért kaptam.

— Aztán hogyan káromoltad az istent?

— Egy előadást tartottam, hogyan kísérelték meg már régóta az emberiséget megváltani szenvedéseitől és mi a különbség az utópikus meg a forradalmi megváltás között. Amikor a bíróság előtt ezt elmondották, Surgoth úr így fordította ezt a maga nyelvére:

— Istent hasonlította össze egy Liebknechttel! és persze, melyik volt a különb legény? a Liebknecht!

— Hát ezért kaptam.

— És az arisztokrata rokonság meg a Gergely — ösöd nem használt?

— Ellenkezőleg, Surgoth bíró úr erre azt mondotta, hogy „vérárulás”.

Jólesőn telt el az est és éjszaka már a szép, finom bat-tiszt-hálóingemben aludtam.

Jó éjszakát, Surgoth bíró úr! Azért azt a nyole esz-tendőt én még sem fogom kitölteni!

Forgácsok

Elítéltetésem éjszakáján az érettségimről álmodtam; nem csoda, hiszen a Markó-utcai gimnáziumban tettem le, éppen szemben azzal a szigorú hellyel, ahol tegnap el-ítéltek. Akkoriban, huszonkét évvel ezelőtt, „jelesen érett”-nek nyilvánítottak, azzal a joggal felruházva, hogy fő-iskolába léphetek; most a „magyar királyság” nevében (ami nincs) bűnösnek nyilvánítottak, aki polgári jogait ennyi, meg ennyi évre elvesztette, s akinek börtönben a helye. Tempora mutantur...

Másnap délben magas látogatók érkeztek: egy előkelő hölgy (állítólag grófnő) meg egy katonatiszt. Érdeklődtek, melyik az a fogoly, akit tegnap nyole évre ítéltek. Az elegáns hölgy toronymagasságból végignézett, végre lesaj-náló hangon megszólalt:

— Aztán hogyan szándékozik itt eltölteni ezt a nyole évet?

— Én egyáltalán nem szándékozom itt eltölteni ezt a nyole évet.

— Hogyan? — (a dáma hangja kelletlenül csodál-kozó), — talán amnesztiáért folyamodik?

— Nem. De az idők megváltoznak; a történelem ke-rekét nem lehet visszafordítani.

A vendég ezen megsértődött, úgy látszik, nem ezt várta; indignálódva a tisztre pillantott, aki most fenye-getően összeráncolta szemöldökét, aztán mindketten el-

fordultak; még egy-két kérdést tettek pro forma ehhez vagy ahhoz és kivonultak. A tisztt, amint később értesültem, az irodán panaszt emelt (azért, hogy a történelem kerekét nem lehet visszafordítani?), de ennek komolyabb következménye nem lett; csak kihallgattak. Elítélt rab voltam, akit nemsokára úgylis másfelé fognak szállítani.

Néhány nap múlva azt a kellemes hírt közölték velem, hogy csomagot kaptam. Csomagot?! A gyermek nem várhatja izgatottabb örömmel karácsonyi ajándékát, mint ahogy a rab fogadja a börtönbe küldött csomagot és nemcsak anyagi érdekből, noha ez igen-igen nagy jelentőségű olyan táplálkozás mellett, amelyben mi részesülünk. De morális szempontból is; minden csomag azt mondja a rabnak: ne búsulj, van, aki gondol rád, akinek a te egészséged és jóvóltod drága, aki áldozatot hoz érted, mert valakije vagy, *értéket* jelentesz a számára; azt mondja a csomag: hinni kell az életben, mert látod, nem borít a feledés sírhantja, ha börtönfalak közt is, de élsz még az emberi közösség számára. Milyen sok ez, milyen sokat ad, milyen erőt ad ez az érzés, ez a tudat!

Amikor lefogtak, számoltam a ténnyel, hogy nincs többé barátom. Kompromittált ember vagyok, aki barátait és ismerőseit csak terhelheti, rájuk veszedelmet hoz, — hát vegyük úgy, hogy egyedül állok és nincs többé barátom. Nem írtam senkinek, mégcsak annyit sem üzentem, hogy fogva vagyok; nem várok az emberektől semmit sem. És jött az első hír, — Aradról — még a rendőrségre: ne félj, a kisleánykádrol úgy gondoskodunk, mintha a saját gyermekünk volna. Lehajtottam a fejem ennek a nagy, soha meg nem hálálható ajándéknak hírére. Az emberek hívebbek, mint gondoltam; vannak még barátaim! Később, már a Gyűjtőfogházban, amikor beköszöntött az ősz, két váratlan csomag kabátot és kendőt hozott; egykori kollégáktól, akik még csak barátaim sem voltak. Gondolatban szép köszönettel, melyet írásban soha el nem küldtem, nyugtáztam a megvakult Malvin és Reichard Pirokska, a költő ajándékát. Nekik köszönhetem, hogy betegség nélkül kibírtam a telet. Hát most vajjon ki gondol rám? Kibontom a csomagot, — börtönszakértelemmel összeállított csomag — konzervek, kakaó, szalonma,

száraz sütemény stb. és egy cédulkán: „Vali és Irke”. Vali... dr. Czebe Gyuláné, Toperczer Valéria. Az a Vali, aki, amikor utoljára beszéltem vele, azt mondotta, hogy jó nekem, mert én síma kézzel vezettem az intézetet, de annál rosszabb neki, mert ő szigorú volt és azt gondolta, hogy emiatt hamarosan lefognák. Éppen a fordítottja történt annak, amit Vali várt és most úgy érzi, hogy kötelessége rajtam segíteni. Életemben mindössze csak kétszer-háromszor találkoztam vele. És Irke, az én agitátor-társam, akivel az utolsó napon, utolsó útunkon összeszeződtem. Ez a csomag egy hónapra megment a koplalástól s még Bettynek is jut belőle; nem kell többé „regősködnünk”. Elgondolkodva nyugtázom ezt is, — több derék ember van a világon, mint ahogy a szkeptikusok gondolják. Sokat emlegetik a „csalfa” barátokat; énnekem az élet eddig meg nem érdemelten sok igaz, sőt váratlan barátot ajándékozott...

A 18-as zárkában sok az érdekes ember. A 3-asban is volt néhány derék társunk; ott volt például a „Bóta-Mehringner házaspár” — így neveztük el a két nőt, aki egy szalmazsákon, egy takaró alatt állandóan vitatkozott egymással, a nélkül mégis, hogy széjjelváltak volna.* A 18-as szobában néhány új és magas kvalitású embert találtam. Itt van Gitta, aki nem közönséges tehetségű agitátor, bátor és szókimondó, fejlett esztétikai érzékkel és megértéssel, akivel sok mindenről el lehet beszélgetni. Az is jó, hogy az ember tudja róla: komoly szolgálatokat tett a forradalom ügyének. Vagy Götz Irén kémikus, kitűnő szakember, akit még iskolásleány korából ismerek; férfiész és tudós típus. Teljes ellentéte egy lágy mozdulatú, halk hangú, kecses nő, aki pasztellszínekbe öltözkö-

* Mehringernével kapcsolatban egy érdekes esetről kell megemlékeznem. Fogházőreink közt volt egy Csipkés László nevezetű, aki Mehringernének bevallotta, hogy ő is elvtárs és mert megsajnálta a fogoly asszonyt, fölajánlotta neki, hogy hazaszókteti. Mehringerné persze nem állt rá, de maga az eset elárulta, milyen különböző emberanyag került akkoriban fogházőreink közé. Akadtak, akik nap-nap után újságot csempészttek be nekünk, míg a többiek durván, kaján örömmel éreztették velünk hatalmukat.

dik, csalogatóan vonzó, de nem lehet tudni róla, valójában milyen érték: Frici. Gitta nagyon kedveli, az ő erőteljes karakterét általában vonzzák a finom és esztétikus emberek; oltalmazza őket, mint a harcos férfi a gyengét vagy a gyermeket. Frici sógornője, Klotild is itt van; öregedő kisasszony, sajátosan tragikus életével. Állandóan egy kisiúrról mesélget, akit ő nevelt, elmondja nekünk minden szokását, minden szavát; látni, hogy sok mindeért ennek a gyermeknek a szeretetével kárpótolta magát.

— Ugy-e, övé a gyerek, akiről folyton beszél? — kérdelem Bettytől.

— Dehogya! Hanem azé a férfié, akit ő reménytelenül szeret, de aki egy másik nővel élt és ettől maradt ez a gyermeke. Nem volt kire hagynia, — hát Klotildra bízta.

Milyen reitélyes az emberi lélek!... Sokat vitatkoztam egy Zs.-né nevű fiatalasszonnyal. Nem szép és valószínűleg kissé terhelt is, mert gyakran kényszerszondákat gyötri. Alapjában nem ízlésem szerint való, de nagyon értelmes. Hajlik a pszichológiai problémákra, ami nekem is gyöngye oldalam. Órákon át tárgyalunk különböző lelki problémákat, aztán abbahagyom és átülök Gittához. — aki maga a megtestesült erő és egészség. A sok lelki nyavalyos után jólesik az ő üde, naapsugaras levegője. A sok különféle egyéniség érdekessé és változatossá teszi — legalább az én számomra — az egyébként egyhangú fogságot. De miért is mondom, hogy egyhangú? Hát a tegnap lefolyt házkutatás nem hozott elég változatosságot? Nem tudom, mit kerestek, mire gyanakodtak, de egyszer csak beállítottak, felforgatták szalmazsákjainkat, szétszórták a cókókunkat és — nem találtak semmit. Horvát Klára tanítónő, ama bizonyos elemőrségi csomagok gazdája, fölháborodásában hisztériás rohant kapott; az ő finom idegei nem bírnak el ennyi durvaságot. — hanyattvágódott az ágyra (nem a földre!) és eszméletét veszítette. Lett erre ribillió! Anna, mintha a ház égett volna, segítségért rohant, aztán mikor engem, kezemben könyvvel, nyugodtan állni látott, míg körülöttem a házkutatás folyt és amott Horvát Klára, az önkény „áldozata” eszméletlenül feküdt, — ráfordított, micsoda

szívtelen, hideg ember vagyok, hogy ilyenkor, *ilyenkor olvasni* tudok!

— Elájuljak én is, mert házkutatást tartanak? Azt hiszem, az ilyesmire mindnyájan el lehetünk készülve. Nem vagyunk finnyás dámák, hanem fogságba esett forradalmárok.

Első pillanatban még azt hittem, hogy az ájult nő tán röpiratokat tartogat; de nem, túlságosan jó vélemény-nyel voltam róla; csupán a durvaság tényét nem bírták el gyenge idegei. Bezzeg, azt elbírták, hogy mások koplaljanak, míg ő maga fal („inkább a küblibe öntöm...”). Tényleg hideg és szívtelen vagyok, hogy most nem szaladok én is vízért. Majd magához tér!

...Az idő melegebbre fordult és a zsúfolt zárkában egyre kínosabbá vált a tartózkodás. Mikor visznek már tovább bennünket? Mindenki beszéli, hogy nemsokára egész transzport megy Nosztrára, csupa politikai fogoly. Mária-Nosztra... az újságok bűnügyi rovatából ismerős, az anyagyilkos Haverda Mária s a kurtizán-gyilkos Kóbori Rózsi helye. Most kommunisták (miféle „gyilkosok”?) kerülnek oda. Hogy is lesz?

Egy este „eljátsszuk”. Néhányan apácák, én a pap vagyok, igaz, hogy csak fekete trikó-nadrágban (a szoknyám rongyos), de mégis nadrágban, tehát férfiasabb külsővel. Éppen az „áldás”-t osztogatom a bevonuló kommunistáknak, mikor nyílik az ajtó s néhány hivatalos személy lép be... Kissé csodálkoznak a furesa csoporton, de aztán az egyik jegyzéket vesz elő és olvasni kezdi.

— Akinek a nevét fölolvassom, mondja, hogy jelen.

Én mikor a hivatalosak beléptek, az egyik társam mögé bújtam, hogy ne lássanak meg a trikó-nadrágomban. Most, hogy a nevemet olvassák, elő kell lépnem. A listát olvasó fölhúzza a szemöldökét, de nem szól semmit, — ez a nő bizonyára már le akart feküdni.

— Holnap reggel legyenek készen, — indulás!

A színjátékból valóság lett.

Harmadik rész

MÁRIANOSZTRA

Az Úr angyala köszönté Szűz Máriát

Mária-Nosztrán a fegyház, ahová az ország valamennyi börtönének női rabjait szállították, domb tetején épült és uralkodik a lejtőn húzódó falu és az egész táj fölött. Hatalmas épületesoport, közepén templommal, körülötte majorok, gyümölcsösök, messzire elnyúló veteményes kertek; arrébb a temető, — külön a raboké, külön a tisztelendő nővéreké, — s a távolból erdők sötétlenek. Mind-mind a fegyház birtoka.

Aki a rácsos kapun először lép be a gondosan kövezett, tágas térségre, ahol szemben a nővérek háza, jobbról a templom magaslik, míg balról virágágyak mosolyognak egy kerti sátor előtt, úgy gondolja: íme, a béke otthona s a szorgos munkáé, amelyet pihenő idején jámbor elmélkedés vált föl; itt jó lehet a raboknak... A virágok közt egy-egy apáca sétál, lehajtott fővel lapozgat imakönyvében, vagy a rózsafüzéren imádkozik, megfélemlítve az egész világról. Ugy hiszed. És a látogató, aki most keresi föl először e csendes helyet, egy percre tisztelettel megáll, leveszi kalapját és úgy érzi: akármit mond is a világ, a modern kor és a tudomány embere, — a vallás földfeletti vigaszában van valami szép és fölemelő.

Az apáca, sötétlénk aszkétaöltönyében, fején széles-

szárnyú, fehér vászonkalappal, alig észrevehetően biccenti meg fejét; így fogadja köszöntésedet, mintha sajnálná azt a félpillanatot is, amellyel áhítatában megrövidítet. De ha eszedbe jutna, hogy visszatekints, rajtakapnád, amint kutató pillantással végigmustrál a kalapodtól a cipődig, s láthatnád, hogy az emelet ablakrácsai mögül, az apácák lakosztályából is kíváncsi szempárák kandikálnak feléd.

A kapualjban a „Boldogságos Szent Szűz” szobra s még egy szenté őrködik, a folyosók ragyognak, mint a csi-szolt márvány; és te újra meghatottan jegyzed meg: mi-csoda tisztaság! Itt jó lehet a raboknak.

A tulajdonképpeni fegyház, háromemeletes, nagy, sárga épület, kissé oldalt áll. Valamikor csak súlyos bűntényeseket fogadott be életfogytiglanra vagy legalább is több évre ítélt fegyenceket; de a „vörös banditák” bukása után Magyarország börtönei úgy megteltek elítélt és el nem ítélt foglyokkal, hogy az összes politikai rabnőket, sőt még a vizsgálati foglyokat is lassanként ide szállították.

Már délután volt, mire transzportunk, mint első politikai szállítmány, beérkezett. A kapu előtt lerakosgattunk, azután két apáca név szerint számonvett bennünket. Az egyik — hatalmas termetű, tekintélyes alak (amint később megtudtuk: a főnöknő) — minden egyes névnél fölpillantott és szűrős kis fekete szemével jól megnézte az illetőt. Majd bevonultunk egy folyosóra és — vártunk. Hogy mire és meddig, nem mondták meg, rabokkal szemben udvariaskodni nem szokás; csak hagytak bennünket álldogálni, míg nem elfáradva a csomagjainkra ültünk.

— Tiszta! — jegyzi meg egyikünk is, másikunk is, amint körülpillantunk. A szerbuteai piszok után szemünknek jól esik a folyosók ragyogása meg a falak vakító fehérsége.

— Itt jobb lesz nekünk, nem kell a tetvek ellen harcolnunk.

Mellettünk egy fegyencnő halad el; megszólítjuk:

— Mondja, milyen itt?

— Jobb mint Pesten; kint dolgozhatunk a földeken vagy a konyhán, csak a koszt kevés. De maguk szoktak

kapni csomagot, úgy-e? — kérdezi hirtelen és szeme mohó vágyban csillog.

Egyik társunk a batyujába nyúl és egy darab kenyeret ad neki. A rabasszony arca legott csupa mosolygó nyájasság; készséggel segít megint összebogozni a batyut.

— Aztán... az apácák is jók?

A bűnügyi óvatosan körülnéz.

— Hát ahogy vesszük. Van ilyen és van olyan. A fő az, hogy maguk szépen imádkozzanak és ne feleseljenek a nővérekkel. Kézimunkához értenek? Akkor mindjárt munkába fogják és maguk is vacsorát kaphatnak. Tudják, a zárkán van egy nővér, Szaléziának hívják, az nagyon jó; azt mondják, valami olasz grófnő.

— Nem igaz! — vág közbe egy másik rabnő, aki szintén odajött és kutató szemmel mérlegelte batyuinkat — nem grófnő, hanem egy borzasztóan gazdag gráci kereskedőnek a lánya, aki minden áron apáca akart lenni. Mondja! — a rabnő gyöngén meghúzza az ujjait — nincs egy kis hazai kenyere?

— Nem szégyeled magad! — szól rá a társa, aki az imént kapott kenyeret. A két nő már-már összevész, de apáca közeledik, mire a fegyencnők illedelmesen lesütött szemmel elsietnek. Érdeklődve nézzük a nővért, — vajjon melyik csoportba tartozik; a jókhoz vagy a nem jókhoz? A vélemények megoszlanak. Most egy másik jó, könnyed, sietős léptekkel. Ahogy ránézünk, meglökjük egymást.

— Nézd, milyen szép!

Szabályos, gyengéden formált, kreolszínű arcából nagy, fekete szemek sötétlenek felénk; tekintetét csupán egy pillanatra veti föl, aztán újra lebocsátja hosszú, árnyas pilláit. Testtartásában, amint ritmikusan, zajtalanul tovalebbről, valami hideg grácia van. A politikaiak föllelkessednek.

— Hát nem kár az ilyen szép, fiatal teremtésért?! Vajjon kiféle lehet és miért lett apáca?

A nőket elragadja a regényes izgalom és glóriát szöveget az ismeretlen világ rejtelmek köré. Részvételtjes rokonszenvvel néznek a sötét aszkéta ruhákra, kutatva az arevonásokat. Jövendő rabéletünk fogadalmas őrei iránt még semmi, semmi gyűlölet nem volt a szívünkben.

— Csakhogy itt imádkozni is kell ám! -- jegyzi meg valaki.

— Nem olyan veszedelmes. Ha bevisznek a templomba, hát ott lesziünk. Ki látja, mi van a bensőnkben? — A régi liberális világ hagyománya, amely szerint mindenki a maga fazonja szerint üdvözülhet, még bennünk ragad. Ezért muzulmán templomban muzulmán, zsidó templomban zsidó szokás szerint viselkednénk; minek megbántani a másikat?

— Aztán ne felejtsetek el — mondja Gitta, aki humanista részvételében legjobban fölkelkesült —, hogy ezek az irgalmas nővérek nem olyan durvalelkű teremtések ám, mint a börtönök felügyelőnői. Ők meg fogják érteni, hogy nekünk is megvan a magunk lelkiismerete.

— Nono! — Betty kételkedve felhúzza szemöldökét; ő még serdülő korában végigjárta az apácák iskoláját. De azért nem apad el a reményünk, derűsen várjuk a jövődöt.

A szobából, hová néhány társunkat behívták, most ketten nevetős képpel jönnek kifelé.

— Nos, mi az, mi van odabenn?

— Motozás meg leltározás. Ingre vetköztetnek és a hajunkat lebontják; ami éles vagy hegyes tárgyat találnak, elveszik.

Mi is kacagunk. Csak nem gondolják, hogy öngyilkosok lesziünk vagy ki akarunk törni a fegyházból? Ezt elmondjuk odabenn is, amikor a sor reánk kerül, de a leltárt vezető apáca nem felel és a házimunkások tovább motoznak. Hanem hogy a bieskánkat meg a ceruzánkat is elveszik. — ebbe nem tudunk belenyugodni. A bűnügyiek, akik a vizsgálatot végzik, sóváran kacsintanak a csomagjainkra. Midőn az elemőzsia elébük tárul, lanyhábban tapogatják a ruhánkat és félszemmel felénk intenek: ne félj, nem veszem észre a ceruzádat! Dühöng a „korrupció” s a „birtokosok” kiváltságolása; ennek köszönhetjük, hogy néhány bieskát, tüt meg plajbászt sikerül átmentenünk. Minden holminkat fölírják és ami egyelőre fölösleges, raktárba helyezik. Ez ellen nincsen kifogásunk.

Késő estig tart a motozás, egészen belefáradunk. Van,

aki haragszik, — a fogpasztáját is elkobozták. A nővérek szemében festék, púder, fogpaszta egyre megy és egyformán fölösleges, sőt kárhuzatos. Ezért aztán, no meg a lizóform körül, heves csete-paték folynak. Gitta meg Betty a kultúrember szükségleteit és a kultúra áldásait magyarázzák a nővéreknek. A vita vége, hogy a fogpaszta átsiklik a cenzúrán, de a lizóform megreked.

— Hátha megisszák?

Milyen jól vigyáznak itt az életünkre! Végre — már öreg este lett és a ház kezd nyugalomra térni — minket is a helyünkre vezérelnek, föl, a harmadik emeletre, mindenkit külön zárkába. Lámpa nincs, sötétben tapogattjuk az „ágyunkat”, azt a deszkalappal fődött, négyszögű, vasrácsos alkotmányt, amellyel nem tudunk mit kezdeni. Kopogtatok. Nyílik a kukucs és gyöngén remegő lámpafényben nyájas nővérarc néz be.

— Kérem, nem tudom kinyitni az ágyat.

Az apáca kinyitja a zárkát, mögötte jön a házimunkás, aki a szalmazsákos ágyat végre szétkapcsolja.

— Vacsorát nem kapunk?

— Még nem ettek? — A nővér ijedten meghököl, aztán kisiet. Az életünkre nagyon vigyáztak, de a gyomrunkról megfélemeztek. Jó idő múlva a „kukucson” át teli csajkát nyujtanak be. Éhesen kapok utána, — gombóc. Ez jó lesz. Beleharapok, — a fogam valami szívósba ragad s közben mintha szalma zizegne a számban. Mi a fene! Agyagba gyúrt szalmát vagy mit adtak?! Köp-ködve szabadulok tőle, — ez nem embernek való.

A kukucsot újra nyitják; talán még egy tál ételt kapunk? Reménykedve állok az ajtónál, várom a második fogást. Egyszerre vontatott hang kondul végig a zárkaépület három emeletén: „Az Ur angyala köszönté Szűz Máriát...” Ezt kapjuk vacsora helyett? Haragosan elfordulok és lefekszem a keménydombú szalmazsákra, amely éppen a derekam alatt mélyen megtört. Az angyali üdvözlettel körített szalmagombóc álmaimba is elkísér.

Korán reggel nyitják a zárkákat, — a szokásos kübizés. Összetalálkozunk, mint a falusi lányok a kútnál és

megörvendünk egymásnak. De egy fakopogású, éretlen hang továbbnógat bennünket:

— Siessenek, siessenek, ne beszélgessenek! Mindenki menjen a zárkájába!

Hátrapillantok, — hosszú, sovány, aszottképű apáca áll a folyosón, szeme vizeskék, arca mint a fakó pergament; olyan, mint egy motolla, amelynek az a feladata, hogy az életét is meguntassa az emberrel.

— Honoria nővér — súgja valaki —, a zárka-főnöknő.

— Addig le nem veszi rólunk a szemét, míg valamennyien el nem tűnünk a zárkák ajtajában. A szent nő csodálkozik azon, miért beszélgetnek ezek az asszonyok, amikor tudják, hogy hallgatni kell, mert ez a rend. A rend, mint öncél. A raboknak persze nem az! Keserves kényszerűség, amelyet elviselnek, mert egyebet nem tehetnek, de amelyet kijátszani életszükséglet, öröm és virtus. A rabok fönn akarják tartani az életüket, meg akarják óvni kedélyüket és életkedvüket, hogy átmenthessék a majdani szabadságba. Ez a feladat szabja meg a rabok etikáját.

Suttyomban még sikerült néhány szót váltanunk, azután ránk csapják az ajtót. Öt perc múlva egy kopott, vedlett seprőt nyujtanak be, jóformán csak a nyelét. Sietnem kell vele, mert a szomszédok már keresik. „Takarítás” után nekivetkőzőm és a pirinyó mosdótálban megkísérlem a mosakodást. Eppen javában csapdosom a hátam vizes törülközővel, amikor a folyosón végigsiető házimunkás sorra nyitogatja a kukucsokat és odakünn vontatott, ünnepi hangon megkondul a reggeli ima: „Az Ur angyala köszönté Szűz Máriát...”

Eppen most, amikor meztelenül mosakszom? Behúzó a kukucsot és visszatérek a mosdótálhoz. Valaki beszél:

— Nem szabad becsukni a kukucsot, ha imádkoznak! Ide kell állni az ajtóhoz!

— Anyaszült meztelenül álljak a kukucs elé, amikor imádkoznak?

Tovább mosakszom. És az imáknak nem akar vége szakadni. Az első után a második, azután a harmadik és még néhány, a „Hiszekegy”, különféle könyörgések szen-

tek közbenjárásáért, az Anyaszentegyház egész imádságos tára; majd a Tizparancsolatra kerül a sor. Hát az egész katekizmust végigmondjuk? Jó félóraig szakadatlanul árad az ima a rabok felé. Aztán valami különleges imába kezdenek; ahá, ez a mi eljövendő reggelink beharangozása. Ideje is már! Ennyi imádság éhgyomorral erős próbája az egészségnek, — hozzátok az erősítő reggelit!

Nemsokára hozzák is és beállítják a kukucs deszkájára. Érdeklődve szemlélem, átlátszó, halványbarnaszínű víz. Mikor fölkavarom, lerakódott alja homályosan felhőzik; megkóstolom, — meleg, sózott korpale. Mellette kisujjni vastagságú kenyérszeletke, kissé nedves tapintású és ragadós. Bőséges imádság után rövid, sovány lakoma; többet érne a fordítottja.

Reggeli után osztják a vizet: két-két rabnő nagy dézsával körüljár, hogy kiürült korsónkat megtöltsük. Ezek a percek kellemesek; a zárka ajtaja nyitva, a foglyók a küszöbön állnak, integetnek, sőt ha jól megy, néhány szónyi beszélgetés is esik. A nővérek reggelihez vonultak, a házimunkások pedig szemet húnynak, jól tudva, hogy ez nem háládatlan üzlet; az ajtó mögött, hogy irigy szem ne lássa s vetélkedő száj el ne árulja, egy-egy kenyérszelet süllyed szoknyájuk mélységes zsebébe.

Aztán magunkra maradunk, foglalkozhatunk akármmel, jobban mondva: ahogy lehet. Mert könyvünk nincsen, ollót, kést, ceruzát elvettek; a magas, rácsos ablakra felkapaszkodni és azon kinézni tilos; az ágyat szétbontani és ráheverni csak orvosi engedéllyel szabad. Mit csináljon a szegény rab? A zárkám öt lépésnyi hosszú, jó félóraig föl-alá járok; aztán ülök a kis konyhaszéken és figyelem a napsugár játékát a falon. A nap talán egy óra hosszat süt be a zárkába, ezalatt a rab föllélekzik. Mikor a napfény eltűnik, újra sétálni kezdek, majd elunva az ingajárást, másodszor fészülködöm. Mikor ezt is bevégeztem, mentő gondolatom támad: tornászni fogok. Gsinálom a lépéseket, ütemre kinyujtom és behajlítom a karom, de ahogy nagyobbbat lépek, ágyam vasrácsába ütközöm, kinyujtott kezem pedig a falat súrolja. De azért tovább csinálom és föltett szándékom, hogy ezeket a tornamozdulatokat naponta gyakorlom. Amikor ebbe is

belefáradtam, leülök és a körmeimet fényesítem, sokáig, gondosan. Utána megint sétálok és amikor harmadszor is beleszédültem az ide-odalengésbe, — tilalom ide, tilalom oda — fölkapaszkodom az ablakra.

Odakünn zöldlombú négyszög: a kórház udvara; velünk szemben az emeletes épület maga a kórház. Próbálok belétekinteni s figyelem a ki-bejáró asszonyokat. A kék égnek csupán egy kicsinyke darabját látom, csak egyetlen fa bólintja felém lombját és mégis: a szabad természetnek ez a pici sarka is szárnyát bontja lenyűgözött gondolataimnak, szinte rajzani, táncolni kezdenek a napfényben.

— Mit csinál ott fönn? — a zárt tölgyfaajtó mögül valaki rámripakodik és a pohárfenék nagyságú, kis rostakorongon át két árnyékolt szem vizsgálón betekint.

— Csak kinézek egy kicsit, nagyon unalmas.

Az ajtó nyílik és egy fiatal nővér lép be. Arca erősen rózsás, semmitmondó kék szemei nem fejezik ki a haragot, amely a hangjából kiérződött. Az egész alak se nem szép, se nem csúnya, de minthogy fiatal, inkább csinosnak mondható: Anna nővér, az öreg Honória nővér mellé beosztott apácák egyike.

— Nem tudja, hogy az ablakon nem szabad kinézni? Jöjjön le azonnal! Siessen! Én többé ne lássam, hogy föl-mászott!

— Mi rossz van abban, kedves nővér, ha a rácsos ablakon át a zárt udvarra kissé kinézek? Tilos a fűre tekinteni? Hiszen ez olyan csekélység!

Anna nővér butácska kék szeme komolyan néz. Fontolgatva inogtatja vászonkalapjának fehér lepkeszárnyait. Végre megszólal:

— Az alma is csekélység volt, mégis mi lett belőle?!

— Miféle alma?

— Hát az Éváé, amelyet Ádámmal megevett.

— Pfff! — akaratom ellenére nevetésbe pukkadok. Ádám és Éva, mint meggyőző argumentumok! És ómiatuk ne nézhessenek ki az ablakon?

— Jöjjön le azonnal! — az apáca rózsás arca sötét-vörösre gyúl, majd hátat fordít és sértődötten kimegy.

Lám, mi lett az Éva almájából? Még a XX. század rab kommunistái is miatta unatkoznak.

Délben, a nélkülözhetetlen ima után, két csajkát helyeznek a deszkára: az egyikben az immár nem ismeretlen korpale, csakhogy most nagyszemű, sötét kásával sűrítve; a másikban — ez már valami! — borsófőzelék. Örvendezve merítek egy kanállal: ragacsos csirizben pergamenthéjak és amikor a számba veszem, töméntelen apró bogár recseg a fogam alatt. Hej, Nosztra, Nosztra! — sóhajtom, de mivel nagyon éhes vagyok, szemenkint kezdem szedegetni a borsót, meghámozom és kiveszem a zsizsikjét. Mikor vagy a huszadik szemnél tartok, beszedik a csajkákat, az ebédnek vége. Pogány hangulatban járok föl-alá. Igen ám, de mi keresztény országban élünk és keresztény kurzus alatt, méghozzá Mária-Nosztrán. Intő hangon, hogy el ne felejtjük, megszólal az ima és pereg, pereg az áhítatos, hálálkodó szóáradat.

Még ezt is megköszönjük? ezt a bogaras pergamenttel bélelt csirizt? A „Mindenható” az ő „bőséges asztaláról” vajmi fukar, furesa „adományokat” vet oda teremtményeinek. Ugy éreztem, hogy az imádság szavai gúnyként csengenek.

A délután öldöklő unalomban telik el. Sétára, mint-hogy még nem vagyunk regisztrálva, nem visznek. Járok a zárkámban, mint az óra ingája, aztán megint „manikűrözök”, masszírozom az arcomat, ha értenék hozzá, akár tótágast is állnék, hogy ezzel is teljék az idő. Végre jó az est, ima, üres korpale, amely után az Úr angyala ismét köszönti Szűz Máriát, ráadásul a hálák és könyörgések egész özöne. Mindezek multán, ha az ügyeletes ösz-szeszámlált bennünket, — vajjon ott vagyunk-e még a zárkán és nem akasztotta-e még föl magát valamelyikünk, — mehetsz aludni, istenfélelemben, hasznosan töltötted a napot. Ma és holnap és holnapután, hogy meddig, — a rab kalendáriumma nem mondja. „Tudom, Uram, hogy megfogok halni, de azt nem tudom, mikor,” — pereg esténként az intő ima. Tudom, hogy ki fogok szabadulni innen, de mikor, hej, mikor?! — térül-fordul unatkozóan a gondolatunk. Még csak egy napja vagyok Nosztrán, de már torkig jóllaktam vele s a szeplőtelen fogantatás cso-

dálatos históriája szinte a könyökömön nő ki. Valóban istenségnek kell lennie, aki ezt a vég nélkül ismétlődő szózuhatagot unalom nélkül tudja hallgatni, istennek kell lennie vagy — süketnek. Én egyik sem vagyok és az az érzésem, mintha egyre szalmagombócot nyeletnének velem, a tömkeleg nyomja a gyomromat.

Másnap a zárka folyosójára gyülekezünk; a főnöknő beszédet tart. Már nem emlékszem az intő és oktató szavak e színültig teli esajkájára; olyan volt ez is, mint a többi: szalmagombóc. Csupán *egy* mondat ütötte meg fülemet, csak a hangsúlyra ügyelt föl gyanutlanul ásitó elmém:

— Tisztességes magaviselettel *még maguk* is elérhetik az emberek becsülését, igen, *még maguk* is...

Hm. Ebben a pár szóban és ebben a hangsúlyban benne van a mi egész helyzetünk: kivetett utolsói, ronda páriái vagyunk a társadalomnak: az irgalmas apáca, a rabok főnöknője így érzi és érezteti velünk. Tőle meg a hozzá hasonló „különb” lényektől szédítő mélység választ el bennünket. Rendben van.

Igy húzódott tova még egy-néhány nap, a hajnali küblizéstől az esti Urangyaláig. Némi sápadt enyhülést, akár a téli napsugár, csak a harmadik nővér jelenléte hozott, azé a nyájas arcúé, aki az első este az ágyam szétbontásában segített. Ő ama bizonyos Szalézia nővér, akiről a rabnők azt regélik, hogy grófnő vagy egy gazdag kereskedő leánya; hogy valóban miféle származású, nem tudom. Vékonytestű, gyöngecsontú alak, nem szép, de vonzó; ibolyakék szeme mindíg mosolyog és ha nem látja senki, néhány szóra megáll.

— Hogy van?

Bólogat, tekintete részvéttel símogatja a rabokat, érezni, hogy szereti őket, mindegyiket. Néha kinyitja a kukucsot és egy darab kenyeret, vagy egy esajka megmaradt főzeléket nyújt be. Szeme oly ártatlan örömben csillog, hogy nincs szívem megmondani neki: ez a főzelék ehetetlen kotyvalék. Szépen megköszönöm. Ebben a nagy sárga épületben szárny-verdeső akaratok tömlöcében, azt hiszem, ő az egyetlen boldog és elégedett; távol a világ-

tól, a társadalom kivetettjei közt, az egész világot szereti. Mikor megtudta, hogy kommunisták vagyunk, arca gyermekesen fölragyogott.

— Kommunisták? Itt Nosztrán is voltak tavaly; nem bántottak bennünket. Azt mondták, annyit imádkozhatunk, amennyit akarunk, és kiengedték a rabokat. Olyan szép volt!

Igy történt tehát a valóságban az „apácagyilkos bolsevik banda véres garázdálkodása”. E tiszta kedélyben csak szép emléket hagyott ez a garázdálkodás.

...Talán öt napja lehettünk a fegyházban, amikor az öreg Honória váratlanul sorra kinyitogatta a zárkákat.

— Szedje össze mindenét!

Sietve kapkodok, összebogozom a batyumat: a folyosón már sokan állnak, — megyünk a terembe. Végre!

Valamennyien együtt vagyunk márs a hosszú, vézna Honória vizenyős tekintete ránk tapad.

— Aztán rendben menjenek, ne beszélgessenek; ha már odaát lesznek, más fog magukra vigyázni.

Az a fő, hogy amíg az övé a felelősség, rendbontás ne essék.

A fonnyadt, fakóarcú Honória le nem veszi rólunk szemét, amíg birodalma határát át nem léptük. Anna nővér is ott áll, az ő szeme semmit sem mond; szokászerűen pergeti rózsafüzérének gyöngyeit, e pillanatban talán még Éva almájára sem gondol. Szalézia nyájas mosollyal bólint, mindegyik fogolynak külön-külön; a mosolya azt mondja: élj boldogul! egyebet nem adhatok.

Kivonulunk a zárkából, a vasrácsos emeletek szürke árnyéka alól; ma este már nem nekünk pereg itt az ima. Nem gondoltuk, hogy e vasrácsos, magas kőházba rövidtálon még Éva almájára sem gondol. Szalézia nyájas nővér szűkre korlátolt apácaéletében egy kis tragédiát fogunk okozni... Megyünk a terembe, ahol kórusban, közös erővel hirdetik a dicsőséges csodát: „Az Ur angyala köszönté Szűz Máriát”...

Bársonytalpú macskák

Nagy sokablakú, tágas terem, hosszú asztalok egymásra következő kettős sora, mögöttük sötétkék rabruhás nők, fejükön fekete, kötött fityulával. Valamin dolgoznak, de félszemmel kíváncsin a bejövőkre sandítanak. Három apáca nesztelen léptekkel jár-kei közöttük, válluk felett a fehér lepkeszárnyak meg-meglibbennek.

A politikai foglyokat a bűnügyiek közé ültetik. Körülnézünk. Velünk szemben a falon, a nővérek asztala fölött fekete feszület; az ajtó félfáján meg porcellánból való kis szenteltvíztartó. A kereszt jegye alatt élünk.

A terem parancsnoka Mari nővér. Alacsony termetű, széles csipőjű, mint egy budakeszi milimári. Kövérkés orcái málnapirosak. Fürge, barna szemei pápaszem lerete alól pillantanak ránk. Egyenkint szólítgat bennünket.

— Sztechna Jozefin!

Az asztalok közül gyermekes szopránhang csendül:

— Itt.

— Hát álljon föl, ha szólítják!

— Hiszen állok...

A fegyvenők kuncognak, az apáca télt, piros arcát kíváncsian körüljáratja.

— Hol?

— Itt mellettem, tisztelendő kedves nővér -- mondja egy barnaképű rabasszony --, csak olyan picike, hogy nem látszik.

— Hát jöjjön ki, hadd lássuk!

A púpos kis Pipi -- természetére nézve alig tízesztendős gyermek, pedig már a húsz évét is meghaladta -- a nővér asztalához lép. Mari nővér végigmustrálja a vézna kis alakot, miközben ajka körül furesza mosoly bujkál.

— Alig látszik ki a földből s mégis fegyházba került?

Ez tréfa akar lenni, s így a rabnők illetudóan nevetnek.

— Aztán -- firtatja tovább az apáca -- mit csinált, hogy idejutott?

A kis nyomorék szeme hosszú pillája alól okosan tekint a kérdezőre.

— Semmi különöst, csak a munkatársaimat tanítottam.

— Maga?!... — A hangban több rejlik, mint egyszerű csodálkozás; kicsinylő lenézés vibrál benne. — Hát hány osztályt végzett?

— Csak három elemit.

— És mégis vállalkozni mert arra, hogy másokat tanítson?! Hiszen még helyesírást sem tudhat.

— Igaz, kedves nővér — (az első sorból egyik rabnő figyelmeztetőn súgja: *tisztelendő* kedves nővér”) —, én kevés iskolát jártam, nem sok tudományt szereztem; az én szüleim szegények voltak, nem taníttathattak... De sok mindent láttam az életből, milyen a munkásember sorsa és...

— Ahá! — Mari nővér hátrahajtja fejét és pápaszeme alól vizsgálón végigtekint a gyöngye kis alakon. — Hát erre tanította őket... Persze, persze...

Többet egyelőre nem mond, csak int a fejével, hogy mehet a rab. Betty, az egykori zárdanövendék, mozdulatlan arccal súgja nekem:

— Bársonytalpú macskák. Jó lesz vigyázni!

A nővérek mint az árnyak suhannak tova, a rabnőket szinte nem is látják; vajjon ismernek-e már? Súgva kérdem szomszédomtól, mire a terem másik végéből a citromképű Valentin nővér nevemen szólít, ne beszélgessek. Jól van, savanyú szent nő, most legalább tudom, hogy ismeresz és látsz, ha nem is tekintesz rám.

Mari nővér az asztalok két sora között jár; egyikünk és másikunk mellett csak úgy véletlenül megáll.

— Mit olvas? — vagy: — A férje hol dolgozik? Van-e gyerekei?

Mosolygó a kérdés és az asszonyok — hiszen a nyájas érdeklődés jólesik — készséggel felelnek. Sőt akad néhány — többnyire az élet gondjaitól megviselt asszony —, aki a maga sorsáról, bajáról kezd beszélni. Az apáca bólint, olykor sóhajt is. Valentin az asztalsor másik oldalán halad.

— Hát magának van-e hozzátartozója? — fordul most a kis Pipihez.

— Öreg szüleim vannak, öreg, megtört szüleim. En tartottam őket.

A nővér fejét csóválja.

— Ó!... És most miből élnek, ha maga nem kereshet rájuk? Látja, látja...

A púpos kis mell visszafojtott sóhajtól feszül, a halvány ajkak megremegnek.

— Nyomorognak... De — a gyermekalak fölveti fejét, okos szemében meleg fény csillan — ez most mindnyájunk sorsa, akik a dolgozó népen segíteni akartunk. Át kell vergődnünk rajta. Lesz még jobb világ is odakünn.

— Nana! — az irgalmas nővér mosolygón fenyegetve emeli föl két ujját. — Fog még maga másképp is beszélni! Ha majd a szülei megbetegednek és nem lesz, aki ápolja, mert maga itt ül és nem mehet hozzájuk. Ha majd csak a sírjukra borulhat, akkor banni fogja!

A vézna arcocska hosszú szempillái leboacsátkoznak, mintha fényük egy pillanatra belső mélységekbe merülne kutatva: vajon így lesz-e? Megtörténhetik?

Az apáca halkán nevet.

— *Politizálnak!* Ostoba lányok és asszonyok politizálnak... — És nesztelen léptekkel továbbmegy.

Bársonytalpú macskák. Meg fogjuk-e érezni karmaikat is?

Libbennek a fehér lepkeszárnyak, zajtalanul suhognak a sötétredős aszkétaöltönyök: Mari, Valentin, Euzébia tisztelendő kedves nővérek. Csak hosszan lecsüngő rózsafüzérük keresztül csendül meg olykor-olykor, finoman, mint egy parányi lélekharang: eljön a te időd is, mindenkinek eljő az ideje...

Álmos csönd nehezedik ránk, az idő mintha állna. Így lesz ma, így lesz holnap és még sokáig-sokáig... Zárt életünk sötét vize egyhangúan inog, mint egy földalatti tó tükre.

Odakünn sarjad a fű, valahol kalászbba szökken az élet; mi hallgatag, hideg falak között élünk.

Meddig?

A fegyencnök túlnyomó része már kivonult munkára, a majorokba vagy a földekre kapálni, gyomlálni; többen a ház körül dolgoznak, a mosodában, a konyhában vagy a könyvkötőben; akik idebent maradtak, a kézimunka inasai és mesterei.

Hátul a nagy asztalnál Mari nővér szab; előtte vakító vászonhalmaz, amelyet pápaszemén keresztül komoly, szakértő tekintettel méreget.

— Őt — mondja magában —, csak ötre telik; nem elég.

— Kinek csinálják ezt a sok fehérneműt? — kérdem sűgva az előttem ülő bűnügyitől, aki egy leheletfinom zsebkendő csipkéin öltöget.

— Ez itt kelengyébe készül, valami nagyúr rendelte; már három hónapja dolgozunk rajta. Micsoda pénz! Nem kéne nekem ennél több!

— És maga mit kap a munkájáért?

— Húsz fillért egy napra, no meg a vacsorát.

Húsz fillérnyi napszám... rabok munkabére, amelyet néhány hó vagy év múlva nagylelkűen a markukba számálnak, hogy a fegyház kapuján kilépve, „új életet” kezdjenek.

— És mit fizet a nagyúr a kelengyéért?

— Azt nem tudom.

Persze, persze; a dolgozó rabnak nem kötik az orrára, mit nyer az üzleten a nagyúr és mennyit a fegyház. Örüljön, hogy húsz fillért kap és hozzá *vacsorát*. Mert aki nem dolgozik, annak este csak üres korpálé jár, amin megélni nem lehet; az esti főzelék a cél, amelyért törtetnek, amelyért naphosszat itt görnyedve vagy a földéken izzadva dolgoznak; egy csajka üres főzelék, korpacsirizbe habart valami, de mégis *valami*, gyomortöltelék, amely az életet fönttartja. Csudafinom himzések és csipkék, nagyúri dámák művészin gazdag kelengyéje ily üres főzelékek csajkasorából szövődik.

— Már megint mi beszélni valójuk van ott, a negyedik sorban?! — pattog Mari nővér erős hangja s pápa-

szeme alól a kövérkés arc haragosan mustrálja a rabokat. — Mindig csak beszélni, beszélni, a munka meg nem jut előbbre. Azoknak a zsebkendőeknek már régen készen kellene lenni!

A nővér asztalához most néhány asszony közeledik.

— Kérem, kedves tisztelendő nővér, tessék már minket is munkába küldeni; több, mint egy hete, hogy itt vagyunk.

— I-igen? — Az apáca fölveti vászonkalapos fejét. — *Kérni*, azt tudnak. „Kérem, kedves tisztelendő nővér, tessék nekem is munkát adni, tessék engem is munkába küldeni!” Nem hagynak békét az embernek, folyton-folyvást könyörögnek. Aztán ha beosztottuk őket, ha megvan a mindennapi vacsorájuk, mert *megsajnáljuk* a nyomorultakat, — oda sem néznek a munkának! Jó, jó, csak aztán úgy vigyázzanak, hogy aki nem dolgozik rendesen, — szépen elvesszük tőle a munkát. Akkor aztán sírhat, hogy nincsen vacsora!... Maguk meg várjanak a sokukra! Még fiatalok, ráérnek. Menjenek a helyükre!

A rabok még próbálkoznak, alázatosan tördelnek pár szót, azután szontyolodottan elfordulnak, az egyik sírva fakad. Éhezni keserves, a gyomor pedig erőszakos kényúr, parancsolva követel. Mari nővér eléggőten szabdalja tovább a hófehér vásznat. Így van jól. Hadd lássa mindenki, hogy az asszonyok maguk akarják a munkát hogy könyörögnek, sírnak érte, s hogy a tisztelendő nővérek tiszta *jótekonyságot* gyakorolnak, midőn megengedik, hogy dolgozzanak és kiérdemeljék a mindennapi vacsorát.

A piros, kövérkés arcon a jótekonny hatalom jóleső öntudata árad szét, míg a politikai foglyok tekintete *egy* gondolatban találkozik: igen, ez a kizsákmányolás tetőfoka, ez, mikor a kihasznált, kiszípolozott ember maga könyörög: „Ó, ne hagyd abba, használj ki tovább, te vagy az én jótevőm! Szívd ki erőmet az utolsó csöppig!...

Nem durva erőszak, — gyöngéd női kezek keresztény irgalma vezeti a rabmunkát Mária-Nosztra fegyházában.

Oldalt az ablaknál egy rableány hímezget, Vilmának hívják, állítólag nevelőnő volt. Hajnalonkint, még alig

pirkad, ő a hálóteremben már a ráamájához ül és este, ha a többiek befejezték a munkát, ő még mindig dolgozik. Színes, finom selyemszálak habjából virágos minták alakulnak keze alatt, szemet gyönyörködtetően.

— Mi lesz ebből?

— Miseruha.

A gyöngye selyem közé nehéz aranyszálak szövődnek. Isten dicsőségére, ünnepi szent köntösül készül a mű.

— Miért dolgozik ez a leány tovább a többenél?

Valamelyik fegyverező megsúgja:

— Ő nem a mi termünkbe való, neki a III. teremben kéne lennie, mert visszaeső; csak szégyeli ezt és itt, mi köztünk akar maradni. Hát ezért, meg hogy a saját ruhájában járhasson, inkább tovább dolgozik.

Gitta társam megsajnálja.

— Milyen gyönyörűen hímez! Egész kis művésznő!

— mondja a leánynak és amikor Mari nővér arra halad, fölhívja reá a figyelmét.

Az apácának nem tetszik, hogy dícsérik a rabot.

— Semmi művészet! Nagyon is keveset tud, minduntalan hibát ejt. Itt is mi! — ujjával egy hajszálnyi elhajlásra bökk, fogja az ollót és a hímzést föl vágja. — Tessek, most újra csinálhatja! Miért nem vigyáz?!... Csak beszéljék tele a fejét mindenféle ostobasággal, még csakugyan elhiszi, hogy művésznő!

A nővér hangtalan nevetéssel tovább megy, míg a rab elvörösödve előlről kezdi a mai nap egész munkáját. Gittát bántja az eset, halkán tovább dícséri a lányt és olyasfélét mond, hogy nem méltányolják és nem fizetik meg a munkáját.

Ebéd után Mari nővér már szóról-szóra tudja, mit beszéltek a politikaiak; van nagy patália. Közben mi is értesültünk, hogy a besúgó — maga Vilma nevelőnő volt. Ez is a fegyház erkölcséhez tartozik, jobban mondvá: a kizsákmányoltak demoralizációjához. Mari nővér elégtelt arccal, hízott öntudattal jár-ke. — a politikaiak megkapták a magukét. Ugy kell nekik!

Csuda finom és drága kézimunkák egész halmaza fekszik a szekrényben. Valentin nővér éppen rakosgatja.

— Ezt a Haverda Mária csinálta — mondja egy fe-

gyencnő, vigyázó kézzel valami templomi ruhát érintve. A többi asszony, aki az asztal körül áll, áhítattal hajol a munka fölé.

— Jaj, be gyönyörű! Ilyen ügyeskezű asszony volt az a Haverda?

— Nono! — Valentin nővér gúnyosra húzza vékony, sárga ajkát. — Nem egészen úgy volt! Ne gondolják, hogy ezt a Haverda csinálta! Ő csak *segített*, de az egészet tulajdonképpen a *tisztelendő* nővérek hímezték. Hiszen amikor idejött, éppen semmit sem tudott; a tűt is alig fogta a kezébe, a tisztelendő nővérek tanították ki. Ugy bizony... Maguk is sokat tanulhatnak itt, ha igyekeznének!

Az első asszony meghúzza a szoknyáját és kacint.

— Nekem mondja?! Ezzel a két szememmel láttam, hogyan csinálta a Haverda. Ott ült ni, annál az ablaknál, azt reggeltől estig ezen dolgozott, nem tudom, hány hónapig.

Az ablak felé pillantok, ahol most Vilma nevelőnő ül, szintén hajnaltól éjtszakáig öltögetve színes, gazdag selyem munkákon, amiket néhány év múlva majd úgy mutogatnak, mint a tisztelendő nővérek művét. Mert a rab csak inas lehet, még ha mesterkézzel alkot is, buta inas, aki mit nagynehezen megtanult, tökéletes mesterei-nek, a tisztelendő nővéreknek köszönheti. Nemesak a munkaerejét sajátítják ki, hanem az érdemeit is. Mert minden dicsőség Isten hűséges szolgáláié.

*

A fegyencnőket már kivezényelték a munkára, ide-been nem sokan maradtunk. Néhányan foltozgatnak, akiknek könyve van — olyan, amelyet az irodán el nem koboztak —, előveszi, olvassa. Az apácáknak nem tetszik a foglalkozásunk, — nem eléggé rabstíli és főképp: nem jövedelmez a fegyháznak. Minduntalan a könyveink fölé hajolnak.

— Már megint ez az angol! Ugyan, mit akarnak vele?
— És Mari nővér még hozzáfűzi:

— Hát maguk mikor fognak dolgozni? (Mert ami nem

a fegyház érdekét szolgálja, az nem számít munkának.)

— Amikor beosztanak, dolgozni fogunk — feleli Gitta hangsúllyal.

Az apáca mosolyog, de ezt a mosolyt már ismerjük. Közben jól megjegyzi a hallott szavakat. Eltelik néhány nap; a szent rend taktikájához tartozik, hogy rögtön sohasem válaszolnak, sem szóval, sem tettel. De féledve semmi sincs és mindennek eljő az ideje. Itt ül ez a sok politikai, — mennyi használható munkaerő, jól fizetett kelengyék vagy drága templomi ruhák készítéséhez! Hanem ez a sok kéz mind a saját céljaira dolgozik. Mária-Nosztra rendjét kijátsszák, Mária-Nosztra kárt szenved. A fegyelemnek is árt, rossz példa a többinek. Erőszakkal kényszeríteni őket nem tanácsos, hiszen túlnyomó részük még csak vizsgálati fogoly, vagy legfeljebb börtönre ítélt rab. Hát ha kellemetlenkednek? De most világos, hogy csak kérni nem akarnak, ha azonban beosztják őket, dolgozni fognak, maguk megmondották.

...Mari nővér a nagyasztalnál szab: area komoly, szinte ihletett. Fontos és nagybecsű munka lehet, amelyre figyelmét oly teljes érdeklődéssel irányítja. Egy bűnügyi, aki mellettem elhalad, gyöngén megbök és szemével az apáca felé vág.

— Mari nővér a főtisztelendő úrnak gatyát szab.

— Ksss! — a nevetnének torkomat csiklandja, kiesi koboldok ugrálnak a levégőben. És a jelszó tovább száll:

— Mari nővér a főtisztelendő úrnak gatyát szab.

Csupa derűs arc, csupa huncutságban villogó szempár. A rabok sivár termébe pajkos napsugár szökött.

— Már megint mi nevetni valójuk van?! A citromképű Valentin kárhoztatón rázza fejét, majd oktató céltalattal valamit mesélni kezd, honnan merre és hogyan fordult, már nem emlékszem, de a végén csodálatos logikával és a nála megszokott ékes magyarsággal erre lyukadt ki:

— Mert úgy van az, ha van vegyes házasság.

Mindenemű zavarnak és bajnak az ő szemében ez a végső oka s kútforrása. A logikai kapcsolatok e cirkuszi műszámát az eredeti után közölt ékes magyarsággal Betty verse is szedte. S mert elmosolyodunk, a böl-

eselkedő nővér bosszúsan labdázza följebbvalójának a szót:

— Azt hiszem, kedves nővér, jó volna már ezeket is munkába osztani.

Mari, a terem főnöknője fölpillant.

— Igen, éppen ma akartam mondani. Délutár kimeznek az asszonyokkal a földekre kapálni, gyomlálni.

Ajkai körül kárörvendő gúny vibrál. Nesze nektek! Ez jobb lesz, mint a tiuom kézimunka, mi?

Fölragyogó arceal nézünk össze, kimegyünk a szabad ég alá! Sütni fog ránk a nap, nem érezzük a fegyház levegőjét! Hiszen ezt kívántuk! Ha tudná!...

Engedelmesen belenyugszunk a beosztásba. Mari nővér szeme fürkészőn mér végig, -- nem egészen ezt várta. Na, de nem soká fog tartani az örömük, próbálják csak meg azt a munkát!

Mínthogy munkaruhát nem kapunk, úgy segítünk magunkon, ahogy tudunk: ki az alsószoknyájában megy, ki a szomszédjától kap kölesön valami ócska holmit, aztán bekötjük a fejünket, — a fegyenchad kész. Az apácáknak nem tetszik a menyecskesre kötött kendő meg Betty kecses köténykéje, — nem eléggé rabszerű, de a politikaiak lezüllött megjelenése mosolyra készíti őket.

— Kapások! Gyorsan-gyorsan! — A kövérkés Amália nővér az ajtóban várja az ő „asszonyait” (a fegyencnők diszkrét elnevezése) és sietteti őket.

Indulunk.

Éles napfény verődik a szemünkbe, zöldelnek a vete-ményes kertek. Le a lejtőn jókora utat teszünk, míg a számunkra kijelölt helyre érünk. Az úton halkán beszélgetünk, — szabadabbnak érezzük magunkat. Most látjuk, hogy ez a komor fegyház micsoda gyönyörű vidék homlokán sötétlik.

— Milyen jó lehet itt nyaralni!

— De nem a fegyházban!

Nos, azok, akik ott, a kedves lugasban ülnek, amely a lejtő széléről a földekre pillant alá, ahol a rabok se-rege nyüzsgöve dolgozik, e tájnak bizonyára csupán a szépségét élvezik: a főtisztelendő főnöknő, egy fiatal asszony meg egy férfi s néhány apró gyerek; a lugas előtt

pedig, vállán vadászpuskával, maga a főtisztelendő plébános úr áll.

— Ki az a másik férfi?

— A főtisztelendő sógora, familiástól. Hej, ezeknek jó dolguk van! Mindent a fegyháztól kapnak, és ez mindenben kiszolgálja őket. Láttam azt a sok gyermekruhát, amit a múlt héten varrtunk? Mind nekik készült. Hát még ami egyebet kapnak, kosárszámra, — hej!... — A rabasszony sóhajtva csóválja fejét.

— Dolgozni is járnak hozzájuk?

— Járunk bizony. Most a télen szerencsétlenség történt: azt hiszem, februárban lehetett, még fagyos, kemény idő volt, amikor az egyik asszonyt kiküldték, pucolja ki a főtisztelendő úr halastavát. Térdig a jeges vízbe kellett állania, úgy tisztogatta. Hát bizony megfázott szegény, bele is halt. Nem könnyű munka! Én mondom!

Nem könnyű. No, de az a fő, hogy a főtisztelendő úr halai hízzanak és ízük jó legyen; akár a császárkori Rómában, ahol előkelő urak halait rabszolgahússal etették.

Valahol puska durran, — a főtisztelendő úr már vadászik.

Előttünk a III. termesek egy csoportja halad. Az út fölé cseresznyeág hajlik, az egyik asszony felnyúl és két szemet letép. A nővér hirtelen, mint a sárkány, hozzátoppan és kitepi a kezéből.

— Haszontalan népség! Hát nem megmondtam?! Ha még egyszer rajtakapom, hogy gyümölcsöt lop, nem jön ki többet munkára!

Az irgalmas nővér a letépett két szemet a földre veti és rátapos. Inkább a földön rothadjon.

Magas burjánnal benőtt földtáblához érünk; itt fogunk dolgozni. A rófnai magas mindenféle gaz már fulasztja a fejlődő veteményt, ki kell gyomlálnunk. Amália nővér megmutatja, hogyan csináljuk: egy kis vadnövényt gyökerestől kitep és közszemlére magasan tartja.

— Így, asszonyok: gyökerestől; különben újra kinő és az egész munka semmit sem ér. Megértették?

Persze, hogy megértették. Mindjárt hozzá is fogunk.

Előttem egy vadnövény ujnyi vastag szárral. Teljes erővel megmarkolom.

— Az istenit! — Fölszisszenve húzom vissza a kezem, hiszen ez csupa tüske! A szemléltető oktatásnál ezt az egyet nem mondták meg.

— Ó, ó! — Amália nővér rosszalólag csóválja vászonkalapjának szárnyait. — Káromkodni! Nem tudja, hogy ez bűn? Alul fogja meg, édesem, de vigyázzon, hogy gyökerestől húzza ki; csak gyökerestől!

A tókás arc szánakozón inog, a szeme sűrűn pislogat, mintha sajnálna bennünket. Nos, mi hamarosan föltaláljuk magukat: a szoknyánk szegélyével vagy valami rongydarabbal markoljuk meg és rángatjuk ki a tüskés szárazakat.

A munka elég gyorsan halad. Bár többünknek szokatlan, de jó kedvvel csináljuk. Versenyzünk, ki jut hamarabb a táblája végére. A hatalmas termetű Gittának könnyű; ő, akit Toldi Miklósnak szoktunk csúfolni, a leg-erősebb gyökeret is egy rántásra, könnyedén kitépi. Nekem többször kell nekirugaszkodnom, de viszont én sokat sportoltam, és így ha gyenge vagyok is, elég fürgén csinálom. Arcunk kipirul a verseny lázától, a földmunkás asszonyok meg csak mosolyogva végzik. — gyomlálás? Gyerekjáték.

Néhány nővér látogatóba jő, „megnézni a munkát”; persze, a politikaiakat figyelik, hogyan illik a kezükbe. Nézőink között egy kreolarcú, fiatal apáca áll, — Ágota nővér.

— Ez a legszebb — mondom, de nekem nem tetszik; olyan hideg a hangja s oly keményen cseng, mintha ére-pénzt számolnának.

Egy csomó tüskés növény egybefonódott, hiába bibelődöm vele; szét kéne vágni. Ágota nővér nagy kerti kést tart a kezében, de még csak egy pillanatra sem akarja ideadni. Pálinkás Böske önkéntelenül kifakad: „Hogyan lehet ilyen szép nővér ennyire keméyszívű!” Erre a fiatal apáca mosolyogva nyújtja feléje a kést.

— Vegye csak, magának jó szívvel adom.

Lám, lám, hát e fogadalmas, bezárt szíveknek is van kulcsa? S még hozzá egész egyszerű, közönséges lakat-

kulcs: a hízélgés. Csupán a hiúságra kell hatni s a szent öltönyből előbukkan a mezítelen, mindennapi ember.

Táblánk végére jutva, kissé megpihenünk, úgys meg-előztük a többit; a bűnügyiek alig felényire jutottak.

— Nézd, hogy esznek!

Csakugyan. Mialatt hajlott testtel látszólag a burjánt tépik, sietve a szájukba gyömöszölnék itt egy hagymát, amott káposztalevelet, répát, meg sem tisztogatva a rá-tapadt földtől, csak gyorsan, gyorsan, nehogy a nővér észrevegye. A gyökereket pedig, amelyik vastagszárú, rejtett bicskájukkal egyszerűen lenyiszálják és tövét a földbe tapossák. Közben félszemük mindig az ügyeletes apácán.

— Nos, már elég volt a munkából? — kérdi Amália, felénk tartva.

— Nem, csak egy percre megpihentünk, hiszen úgys meg-előztük a többit.

— Dolgozzanak tovább, asszonyok, dolgozzanak. Ha magukat ülni látják, a többiek is így fognak tenni. Ez nem jó példa.

Érdemes volt törekednünk? A következő táblánál már nem versenyzünk, és ha belefáradtunk, hajlott testtel, észrevétlenül pihenünk, mint a bűnügyiek. Alapjában igazuk van, mert a munkánál itt fontosabb a látszata, a fődolog pedig: a fegyházrend, a külsőség.

Gitta vitatkozni kezd a nővérrel, meg akarja győzni az igazibb erkölcsről. A kövérkés Amália sűrűn pislog.

— Maguk nagyon okosak, én ehhez nem értek; és én nem is vagyok olyan kitűnő szónok... Nézze, édesem, ott azt a gyökeret, benne ne felejtse a földben!... Mondom, én nem értek ezekhez a dolgokhoz, de azt tanácsolom maguknak, ne gondolkodjanak az ilyeneken. Aki mindenben gondolkodik, könnyen eltéved... Egészen hajoljon le, drágám, így jobban tudja kihúzni... Sokkal könnyebben üdvözl az ember, ha gondolkodás nélkül elfogadja, amit az Egyház tanít... Lássá, édesem, nem jó sokat beszélgetni, mert tessék, most rálépett egy hagymára!

Amália nővér tovább tipeg és nyájas érdeklődéssel másikat politikáit figyel.

— Maguk már foglalkoztak kerti munkával?

— Hogyne, kedves tisztelendő nővér, falun nőttünk fel! Tessék csak nézni ezt a paradicsomot, nagyon közel ültették egymáshoz; lám...

— Magyarázza el nekem, édesem, én olyan tudatlan vagyok! Tanítson meg rá, hogyan kell paradicsomot ültetni. Maguk olyan ügyes asszonyok!

A politikai beugrik és hévvel magyaráz. Aközben a nővér egyre a kezét nézi.

— Ne olyan lassan huzigálja, édesem, így nem megyünk semmire... Igazán? Lássa, magától sokat tanultam... És azt a rongyot vegye le a kezéről! Tudom, édesem, hogy szúr, de megszokja, megszokja, hiszen falun nőtt fel! Aki olyan szakértelemmel tud paradicsomot ültetni, csak nem fél egy kis tüskés növénytől? Rossz példa volna, édesem, rossz példa. És kérem, asszonyok, többet ne beszélgessenek, mert lám, hogy elmaradtak most a szomszédjuk mögött.

A símaszavú Amália a következő sorhoz lép, a fogoly pedig, akitől „sokat tanult”, úgy áll, mint akit nyakon öntöttek.

— A csudáját a mézes nyelvének, másodszor nem csal lépre! Még elhittem neki, hogy tanulni akar! Ó, te farizeus!

Az asszony azért is kezére csavarja a rongyot és bosszúsán kihúzza egy rőfös gyökeret.

Esteledik, hazafelé megyünk. A kezünk csupa tüske, a rongyok keveset használtak, de a szabad levégő és a testmozgás jól esett. Amália nővér sűrűn dicsérgeti az ő „szorgalmas asszonyait” és közben egyik gyanútlanból ügyesen kihúzza, hogy szívesen járunk ki.

A hálóterembe érkezve rögtön megmosakszunk, hisz kezünk-lábunk csupa tapadó föld. Mari nővér morogva nézi: „már megint pancsolnak!” Pedig a padlóra nem szabad, hogy sárfolt essék és a lepedőnek is tisztának kell maradnia.

Hozzák a vacsorát; a főzelékből most már nekünk is osztanak, munkások vagyunk.

Talán egy héten át járunk ki a földre, szívesen, jókedvvel. Aztán, aztán egy napon többé nem visznek. Miért? — nem mondja senki. Amália nővér roppantul „saj-

nálja", hogy nélkülözi az ő „szorgalmas” asszonyait; közben pedig másoknak elpanaszolja, hogy a politikaiak „vitatkoznak” és „kesztyűben” tépik a burját, ami „nem jó példa, nem jó példa a többinek”.

Mert a rabhoz keresztény alázat illik; ezért kell kézzel benyúlania a „bizonyos hely” kagylójába, hogy kitisztítsa (így követeli Mari nővér); azért kell a frissen rend-behozott istállóban saját tenyerébe fölfognia a lovak ganéját. A rabmunka első kelleke, hogy az embert megalázza; a politikai foglyok pedig bűnös göggel úgy dolgoztak, mintha szabad emberek volnának.

Véletlen-e, hogy a rabnők lopnak, ahol csak hozzájuknak s hogy nyersen eszik a föld termését, míg a burján tövét a földbe tapossák? Nem véletlen. Raberkölcset követel a gazda? Farizeus csaló lesz a szolga.

Hajnali mise

Dereng. Az égről sápadt világosság szűrődik a rácsok közt a hálóterembe. Föl, föl! Ma vasárnap van, ünnepi szentmisére megyünk. Sietve készülődünk. A rabnők tiszta kötényt és mellkendőt kötnek, aki még a saját ruhájában jár, annak az „ünneplőt” kell felöltenie. Amikor szemlátomást minden rendbe kerül, a közös terembe vonulunk, ahol adott jelre párba állunk. Elöl az áldozók mennek, mögöttük a többiek.

— Csak csöndesen! — int a nővér és a folyosó cementjén halkán csoszognak a fegyvenőkök szalmapapucsai.

Most a zárkaépület ajtaját nyitják; hideg falak levegője csap meg, mintha kriptába lépnénk. A vasrácsos emeletek sötétben tekintenek alá; sok-sok alacsony ajtó egymás mellett és fölött, — megannyi sírkamrája élő holtaknak. Megnyíltak a sírok, minden zárka előtt egy-egy rabnő áll, összekulcsolt kézzel. Amikor beérkezünk, őket is párokba terelik; a menet megnőtt. Az ismerősök szeme özszemosolyog: élsz még? Hogy vagy? — kérdi a néma tekintet és csöndes bólogatás a felelet.

— Szt! szt! — a nesztelenül suhanó apácák suttogva intenek; — az „Isten házába” megyünk.

A zárkafolyosó végén széles ajtó. Az apáca int, két rabnő kitárja. Előttünk félemeletnyi lépcső, amelyen lábujjhegyen fölhaladunk. Még egy ajtó, de ez már tárt szárnyakkal vár; az apáca utoljára tekint hátra, — csak csöndesen! — azután ujjait a szenteltvíztartóba merítve, mélyen térdet hajt. A fegyencnők kettős sora lehajtott fővel utána csuklik, — belépünk a rabok kápolnájába.

Hűvös félhomály, kövek és falak csöndje; a pad-sorok üresen várnak, a nővér int és mi elhelyezkedünk. Jobbról az első néhány pad posztóval fedett; ezt nem nekünk tartogatják. Azután mi következünk, míg a III. terem rabnői a baloldalra kerülnek. Föltekintünk, — a karzatról a zárkások pillantanak alá.

Most ráérünk szemlélődni. Szép templom. A fegyház rideg sivárságában dúskinesű oázis. Pálmák, örökzöld növények, mint valami télikertben, az oltárokon válogatott virágbokréta; előttünk képek, szobrok, finom művű terítők. Euzébia nővér meggyújtja a gyertyákat, majd egy rejtett gombot érint és egyszeriben a villanykörték egész koszorúi lángolnak. A főoltáron villanyglóriában Mária, a mellékoltáron Krisztus életnagyságú szobra teljes fénykoszorúban, lábánál liliomokból fehér fény sugárzik rá. Edison találmánya az ég dicsőségét ragyogtatja. Még egy gombhoz ér a nővér és láthatatlan fényszórók csillogó kékéket ontanak a főoltárra. Eszembe jut, hogy az egész nagy épületesoportban többszáz ember számára nem ég annyi lámpa, mint itt, a kápolnában.

Megtelnek a padok; a posztóval bevont díszhelyek uraságai is beérkeznek: egy öreg úr, — a főtisztelendő úr apja; aztán egy feszesen símahajú, laposmellű nő, — ez alighanem a falu tanítónője; még egy úr, borotvált vagy kopasz tekefővel és végtelenül közömbös arccal, — a „doktor úr”. Meg még egynéhány dáma. A fegyház tiszteletére korán keltek.

A nővérek hosszú sora a hátrább eső padokban helyezkedik el, míg leghátul a fegyőrök és családtagjaik ülnek. Megtelt az „Isten háza.” Ezalatt a rabnők imába fogtak, hosszan, véget nem érőn imádkoznak. Végre megszólal a csengő s a sekrestyéből két ministránstól kísérve,

kilép a pap, kezdődik a szentmise. A politikaiak figyelmét ugyanegy momentum ragadja meg:

— Nézd azt a miseruhát! Micsoda munka és fény, egy vagyon!

Még a miseing is csodafinom kézimunka. A kórusról most magas női hangok éneke száll alá. A fehér lepke-szárnyak egész raja rezeg az orgona körül, amelynél maga a főtisztelendő főnöknő ül és kíséri játékával az ünnepi szentmisét.

A pap újra mormol, a templomban csönd van. De mi ez? Mögöttem nyöszörgő sóhaj, mozgolódás, — egy fegyvenő elájult. Fölállunk, hogy segítsünk, de a sárga-képű Valentin nővér összeráncolt szemöldökkel int:

— Csak csöndesen, hagyják...

A rabnő feje szomszédja vállára hanyatlik, — nem baj, majd megint magához tér! A fő az, hogy a szentmise áhitatát semmi se zavarja. Azonban a zárkások közt is történhetett valami, mert a karzatról íme zavaros hangok sikongón csuklanak alá, — hisztériás roham. Ez már nagyobb baj, mert zajt ver; ezt már nem szabad annyiban hagyni. Az öntudatlanul vergődő asszonyt két társa kiviszi. A doktor úr, végtelenül közömbös arccal, nyugodtan a helyén marad; nem rabok szolgálatára, hanem az Ég urának tiszteletére jött az ő házába.

— Mi történt a szerencsétlen asszonyokkal?

Ugyan mi történt volna? Silány táplálék, éhgyomorra hajnali mise, tömjénfüst, hiszen magunk is érezzük, hogy az agyunk szédeleg. Ki kérdi? A zavaró esemény elmúlt, a kórusból diadalmasan zeng föl az ének és fényáradatban, aranyos gyertyatartók közt, selyempompában misézik a pap. E siralomvölgyben az isten háza ragyogva hirdeti: enyém minden dicsőség!

...Áldozás; áhitatos, szent percek, amikor a bűneitől megtisztult lélek az Ur testét magához veszi.

Elnémult a zene. ünnepi csöndben ötvenkét apáca vonul az oltár elé, földre szegzett szemmel, összekulcsolt kézzel. Legelől a főtisztelendő főnöknő hatalmas alakja. A szentély előtt letérdepelnek, a pap nyelvükre helyezi a szent ostyát, — betelnek az Urral. Meglátszik az arcukon, amikor visszatérnek lehúnyt szemmel, ébren alva-

járók. De azért el ne bizakodjál, hogy nem látják, mit csinálsz, mert megjáród, miként mi; e szent nők oly csodás tehetséggel rendelkeznek, hogy lehúnyt szemhéjakon át is pontosan észreveszik, ki hogyan viselkedik e fontos percekben.

Az apácák hosszú sora után a falu notabilitásai következnek, ők is áldoznak: az öreg úr, a tanítónő, a doktor úr. — hogyan? — hát ő nem zsidó?

— Kikeresztelkedett — magyarázza egy rabnő —, a nővérek megtérítették. Ó, annak jó dolga van! Azóta a fegyház mindennel ellátja.

Ahá! Ezért nem látja meg az elájuló rabokat; bebizonyítja az egyháznak, hogy teljesen az övé, a pompás, a dús, kertekkel és hízott marhákkal rendelkező egyházé!

Most a fegyőrök családi vonulnak az oltár elé, mert az irgalmas rend árnyékában ők is szent életűek; végül a sorban utolsókként a rabok, ahogy a társadalomban is azok. Vagy két tucat fegyenenő összekulesolt kézzel, illedelmesen lesütött szemmel megy a szentély elé: Nini! A két Kristóf-lány, a tolvajszakma specialistái meg Cifra, a házimunkásunk, aki olyan cifrán szokott káromkodni. Milyen jámboran haladnak most! Elmosolyodunk, mert furesán esik, hogy pont a legcsibészebb rabok járnak az áhitat mintáiként előttünk; vagy ez is a kópéságukhoz tartozik? Politikai fogoly nincsen az áldozók között, még nincsen...

A sekrestyéből újra kilép a pap, tehát prédikáció is lesz. Meghallgatiunk, de előbb figyelmesen szemügyre vesszük, mit várhatunk tőle. Középmagasságú sovány alak, semmitmondó tucatareccal, azt sem tudom, szőke-e vagy barna. Kissé kiálló szemei meredten néznek, „mint egy leszúrt kecskebaké”. — Betty szomszédnőm szavai szerint. Monoton hangon kezdi a beszédet, hogy miről és mit mond, már a következő percben elfelejtem, nem tudja figyelmünket lekötni.

Pedig meglátszik rajta, hogy tanult ember és igyekszik is kimutatni a tudományát; néha olyan régiókban jár, hogy mosolyognunk kell, — ugyan hány rajzoslány meg prostituált érti meg?

— Nem *nekünk* beszél a pasi? — kérdi egyik tár-

sam és a másik huncut arccal rábólint. Igen, a politikaiaknak prédikál. Ez szórakoztató. Egyébként „jó házból való” fiúnak taksálom; a formákat illően betartja.

A prédikáció végén — mintha maga is észrevette volna mulasztását — az egész tömeghez szól. A világi kísértések veszélyeivel szemben a fegyház lélekemelő munkájára utal. Csupán egyetlen mondat ragadt emlékezetembe: „és örüljenek, ha megtisztulva, itt e csöndes, szűk falak közt fejezhetik be életüket...” Még hogy az legyen a szerencsénk, ha Nosztra temetőjébe kerülhetünk?! Ez intő szózat oly képtelenül mulatságos, hogy ajkunk gyanusan megvonaglik és miként jelszóra, lehajtjuk a fejünket. Midőn ismét fölemelem, a pad szélé-ről szűrő szempár villan rám: Mari nővér. Ezek a szentek mindent meglátnak, pedig mindig imádkoznak.

Vége a prédikációnak, vége a többórás ájtatosságnak, kivonulunk az „Isten házából”. Sokat láttunk, sokat tanultunk ha nem is éppen azt, amit az „Isten szolgálói” akartak belénk diktálni.

A dús pompájú templomba hivatalos hívők, számító farizeusok és kényszeredett rablelkek közé új tömeg érkezett, új szellem költözött. Olyasformát érzünk, mintha kezünkben fáklya volna: az *öntudat* fáklyája. Nyugodtan megyünk ki a rabok templomából, ahol magunk is rabok vagyunk; villanylámpák csillogó koszorúinál, reflektorok fényénél erősebben, élesebben világít: a mi fáklyánk.

„E jelben győzsz!”

Ujra a teremben ülünk. Reggelenként hangos szóval hívják a csoportokat:

— Majorosok! Kapások! Gyorsan, gyorsan!

Viszik őket munkára, ki a szabad ég alá! Mi politikaiak benn maradunk. Nyárra fordult az idő, tikkadt álmosan tűrjük, hogy fejünk fölött a napok céltalanul tovatűnjenek. Egyhangúan telik az idő, mégis valami ideges feszültség vibrál e vegetálásban; — mit hoz a holnap? A fegyház levegője is oly különös, szinte kifejez-

hetetlen. A nővérek fehér lepkeszárnyai, amint zajtalanul libbennek, feszület, szenteltvíztartó, ima hajnalban, ima este, étkezés előtt és után, tömjén, mise, litánia, misztikus félhomály, fényestestű Krisztus-szobrok, a kórházból lélekarang csendül, holnap temetés lesz... Sajátos zsibbadtság nehezedik az agyra és szívre, mint egy hideg fémgyűrű, mely egyre szorosabban összefog.

Az apácák hosszú sora hétről hétre az oltár elé járul, hogy az „Ur testét” magához vegye, utánuk a falu népe, fegyőrök és rabok. És egy vasárnapon megjelenik a sorban lehajtott fővel, összekulesolt kézzel — egy *politikai fogoly*. Az első politikai fogoly (mert Szilvássy Mária tanítónőt, aki már kezdettől fogva megtagadta mozgalmunkat, sosem számítottuk magunk közé). De ez a mi társunk! Igaz ugyan, hogy nem öntudatos munkás, csak egy szegény házmesterné, kinek összes politikai bűne, hogy nem jelentett föl egy kommunistát, aki a házban lakott. De mégis — társunk, mert velünk érzett. Vajjon politikailag is el fog hajolni tőlünk? Aggódo szívvel szemléljük és ő nem mer a szemünkbe nézni.

Nehéz egymással bizalmasan szót váltanunk, — mintha a falaknak is fülük volna. Egész jelentéktelen, szót ejtünk, halkán, alig hallja az is, akinek mondjuk; és íme: másnap vagy akár hetek múltán célzás esik rá az apáca ajkáról és mindig ellenünk fordítva. Honnan, kitől tudta meg? Bársonytalpú macskák járnak közöttünk, igen.

— Semmi fölösleges beszédet, legkevésbé az apácákkal! És főleg: ne meséljük el a magunk ügyeit, ne adjunk fegyvert az ellenség kezébe! — Néhányan kiadjuk egymás közt a lözúgot. Harmadnap mindnyájunktól elszedik a könyveket és a politikaiakat széttelapítják. Akik egymással jó pajtások, a legmesszebbre szakadnak el egymástól; szomszédságunkba bűntényesek kerülnek, a hálótérembe is néhány fegyencnőt helyeznek, a sétán pedig — félőrai keringés az udvaron körbe-körbe — az a parancs: falat közbüik! Azaz egy-egy tolvajt vagy gyilkost a kommunisták közé. Az imádságba merült apácák észrevették a szervezkedést.

— Csak csöndesen, csöndesen... Megint vasárnap van, zizegnek a rabnők szalmapapucsai, kicsiny sírkamrák előtt, összekulesolt kézzel várnak élő-halottak. Az „Isten házába” megyünk. Csilingel a csengő, áldozáshoz járulnak a bűneiktől megtisztult lelkek: elől a nővérek, utánuk a falu népe, fegyőrök és végül a rabok. De ott... ott, a Kristóf-lényok előtt... ki az? Csak nem? De igen, ő az: Horvát Katica, volt képviselőjelölt, politikai fogoly. És a következő vasárnap összeharapott ajakkal számláljuk a bűnbánatban megtisztult lelkek közt: *három*, három politikai; s ez utolsók már nem öntudatlan asszonyok, sem vallásos nevelésű tanítónők, — *munkásnők*, szervezett, régi, vezető munkásnők.

Regisztráljuk veszteségünket. Itt is ott is elcsik egy, inognak a sorok.

— Csak az édesanyámért teszem; szegény, vallásos, öreg asszony, hadd legyen meg a nyugalma!

És a másik?

— A nővér kilátásba helyezte, hogy pár napra tán hazaengednek. Miért ne tenném meg nekik? Nem olyan nagy dolog és nekem megéri.

— Nem kell szembehelyezkedni a nővérekkel! Ezzel semmit sem érünk el. Itt az apácák közt más taktika: kell követnünk. Azért mi azok lehetünk és vagyunk is, akik voltunk.

Értem. A Kommunista Párt nem adott ki utasítást, mindegyikünk a saját meggyőződése szerint cselekszik. Ezek itt azt tartják helyesnek, ha alkalmazkodnak. Joguk van hozzá, mégis olyasféle érzés fog el, mint tavaly augusztusban odakünn, Fehérmagyarország utcáin: fogjuk, eltűnünk, minden-minden fehér párává lesz...

Titokzatos félhomály vesz körül bennünket, imádságok mormolása altatja a még ébren gunnyasztók pislogó öntudatát. A bűnbánat, vezeklés és isteni kegyelem szugesztíója már a mi sorainkból is szedi áldozatait. Villanylámpák fénykoszorúi ragyognak a templomban, fényszörők csillogó sugárkévei omlanak Szűz Mária oltárára. Mennyi pompa! Mennyi hatalom! Jövő vasárnap vajjon hányan járnak a bűnbánók sorában? És mi lesz egy hó-

nap, mi lesz néhány hónap múlva? A tömjén szaga zsibbasztóan ereszkedik agyunkra, láthatatlan veszedelmek szövik finom pókhálójukat.

*

Június első napjaiban Nosztrán nagy ünnep van: a Szentháromság ünnepe. A pompa emelésére minden élőlényt mozgósítanak. A körmenetben nemcsak a fegyház hivatalos és kényszerű lakossága, hanem a falu népe is részt vesz. A négyszögben húzódó folyosó egyik sarkában mennyezetig érő feszület áll a falnál; ennek a feszületnek az ünnephez valamiféle köze van, hogy mi értelemben, már nem tudom.

Minket is beosztanak a körmenetbe. Peregnek a vég nélkül ismétlődő imák és fáradtan pillantgatunk egymásra. Most a menet eleje a feszülethez ért és a káplán úr beszélni kezd; ma ő az ünnepi szónok. Kapkodva rikácsoló hangja kellemetlenül szaggatja fülünket. A kereszt hatalmáról és dicsőségéről prédikál. Felfigyelünk, amikor egyszerre csak e szavakat halljuk:

— Azért ahányszor a kereszt előtt letérdepelnek vagy magukra a kereszt jelét vetik, jusson eszükbe, hogy ez ama dicsőséges diadal emlékéket jelzi, amelyet a kereszt a *kommunizmus* felett aratott, midőn a *proletárdiktatúrát* legyőzte.

Micsoda? A politikaiak fölvetik a fejüket. Hogyan mondta? Velünk, kommunistákkal akarják ünnepeltetni a proletárdiktatúra bukását? Mi magunk demonstráljunk magunk ellen? Soha!

Eddig, ha templomba vittek, keresztet vetettünk és térdet hajtottunk. A belénk rögzített liberális tradíciók hatása alatt hűvös kritikával néztünk körül, de harcot vívni a vallás ellen nem szándékoztunk. Most azonban a helyzet megváltozott. Amit már hetek óta érzünk, végre tisztázódott, a káplán úr ostobaságában kibökte a valót: amit itt a vallás címen csinálnak, *politikai* célt szolgál, amelynek követésére minket is be akarnak állítani.

A körmenet soraiban, ahol a politikaiak állnak, mozgólódás támadt, félhangos szavakat továbbítanak; és ami-

kor a prédikáció végén a tömeg imádkozva leborul, — egy kis csoport dacosan fölemelt fővel állva marad.

— És ezentúl így lesz — mondjuk Adler Gizivel egymásnak —, soha többé sem térdet nem hajtunk, sem keresztet nem vetünk.

Megszorítjuk egymás kezét; Gitta, Betty s még néhányan egyetértően bólintanak. Nem hűvös kritikusok, hanem harcosok leszünk!

Külről tekintve ez csekélységnek tűnhetik. Hogy nem vetünk keresztet? Hát aztán? Vihar egy pohár vízben. De a magunk érzése szerint ebbe a kérdésbe, ebbe a dachau sűrűsödött egész harcos mivoltunk. Rabok vagyunk, de csupán a testünk az; belső világunkban szabadok maradtunk, demonstráljuk a fegyházban is: *minket*, kommunistákat nem igazott le Fehérmagyarország keresztje...

Ebéd után a halk társalgás egyetlen szabad félórájában izgatott vita folyt a politikai foglyok közt. A kérdés elvi jelentőségű és döntő a mi további magatartásunkra s ezzel talán a sorsunkra nézve is. Kötelező legyen-e, hogy nem vetünk többé keresztet és nem térdepelünk le, miután a káplán ezt az aktust politikai jellegűvé minősítette?

V. társunknak az volt a véleménye, hogy szervezetten kell föllépni egységes tiltakozásban.

— Ez nem lenne igazságos — mondtam én —, mert vannak köztünk hívő katolikusok is; ezeket arra kényszeríteni, hogy hitüket megtagadják, nem egyeztethető össze a lelkiismereti szabadsággal. Nem is szólva arról, hogy a dolog felelősséggel jár, hiszen nem tudjuk, hogy ezért milyen büntetést szabnak ránk.

— De hiszen a letérdeplés és keresztvetés itt Nosztrán *politikai* aktussá lett. Hallottad, mit mondott a káplán.

— Mindegy. Kérdezzünk meg egy hívő katolikusot, mi a véleménye erről. — Kérdőn néztem Madarász Andornéra, aki gyónáshoz járult, tehát hívő katolikus. A kedves és okos asszonyka, aki tanítónő és családanya (azonkívül jó elvtárs, az elemózsiáját mindig megosztja másokkal), halkán így szólt;

— Én — le fogok térdepelni és keresztet fogok vetni ezután is. Ne haragudjatok rám ezért.

V. társunk kissé elfintorította az orrát és valamit mormogott, de én Madarásznénak adtam igazat.

— Ha ő úgy érzi, hogy ezt meg kell tennie, hát tegye is meg.

— És ezt *te* mondd, a szabadgondolkodó?! — V. meglepődve nézett rám.

— Éppen azért mondom, mert szabadgondolkodó vagyok. Nincsen szörnyűbb nyomás, mint a lelkiismereti kényszer. Néha úgy érzem, hogy négyfelé vághatnának, mégsem engednék. Hát hogyan követelhetném akkor más-tól, hogy megtagadja a saját meggyőződését?

Most Pálincás Böske is közbeszólt: — Ezért jó nekünk, protestánsoknak; nálunk nincsen annyi ceremónia, sem fülbegyónás, miegyéb. És a mi papunk itt nem politizál, csak vigasztal bennünket, ahogy telik tőle.

— Ezt jól teszi. Ezért mennék szívesebben öhozzá istentiszteletre. Dehát lásd, vannak akiknek pont a katólikus vallás tetszik, akiknek az ígéreteit a misztikum, a szertartás meg a művészies külsőségek elégítik ki. Az én anyám például gyönyörködött a Mária kultuszban; a tökéletes nő ideálját látta Móriában, aki szűz és anya, közel van az emberhez, mert ember és mégis valami isteni van benne. Édesanyám, aki szeretett verselni, még költeményeket is írt hozzá.

— És mit szólt a leánya „szabad” eszméihez?

— Elmosolyodott és azt mondta, hogy a nagypapomra hasonlítok, aki voltaireánus volt. A szabadgondolkodás nálunk családi tradíció. Pedig apám legidősebb bátyja plébános volt és én gyermekkoromban minden nyarat nála töltöttem, a Nagykunságon, a kötelki parochián. A kedves Tóni bácsi volt az egyetlen rokonom — a szüleimen kívül —, akit igazán tiszteltem és szerettem. Mert jó ember volt, az egész környék szerette, az asztalához pedig protestánsok és zsidók is ülhettek. Én halálával gondolok rá, hiszen mint halálosan beteg gyerek, nála nyertem vissza az egészségemet és az ő példáján láttam, hogy az igazi pap mindenekelőtt — jóságos ember. Ezért én most sem a vallással szállok szembe, csak a lelkiismereti

kényszerrel és azzal, hogy a vallást politikai eszközül használják fel.

— Reakciós célokra — bólintott rá V.

Mari nővér a nagy asztalnál türelmetlenül megszólalt:

— Elég, elég már, asszonyok! Legyen vége a szóbeszédnek! Csitt!

Másnap Mari nővér már pontosan tudja a történeteket és csapkodva szidalmazza a kommunistákat. Adler Gizi föláll és megmondja a véleményünket, rámutatva arra, hogy a pap politizált.

— És mi közük maguknak ahhoz? Mi jogon kritizálják *maguk* a tisztelendő úr beszédét? Ki kérdezi *magukat*?

Hagyjuk csapkodni a jégesőt; mi sem kérdünk senkit, megyünk a magunk útján.

Ezentúl a politikai foglyok az utolsók, „rosszabbak az utolsó cigánynál” (Mari nővér szavai szerint), mert hiszen a gyilkos bűnügyi csak egy-két embert ölt meg, a tolvaj csupán néhány embert károsított, a kommunisták ellenben „az egész országot tették tönkre”.

A fegyencnők elégyülten néznek felénk; *őket* állították a politikaiak elé mintaképül... „Lám, Haverda Mária úrinő volt (hangsúllyal), mégis minő jámboran viselkedett a fegyházban! A politikaiak tanulhatnának tőle...”

Csendesen mosolygunk, — az anyagyilkos dicsőségére nem pályázunk.

Fejek és asztalok fölött a szemünk találkozik és beszél: Jobb így, jobb a nyílt harc; ez az alvó öntudatot is fölrázza, a tömegszuggesztiónak így kevesebb áldozata lesz. A bársonytalpak fölött kinyúltak a karmok, — de mi résen vagyunk.

A főnöknő is bejön, szintén nekünk prédikál.

— Csak vártam, vártam, azt gondolva: majd csak megjő az eszük nekik is! Észrevettem én, hogyan viselkedtek, de hagytam, vártam türelemmel hetekig, hónapokig. Azonban látom, hogy hiába! Sőt napról-napra még rosszabb lesz, még nő a merészségük. Hiszen kész botrány már, amit csinálnak!

S a főtisztelendő nagyságos főnöknő — uram, bocsáss! — földöz vágja: az imakönyvét... Két rabnő kész-

séggel kirohan a sorból, fölemeli a szent könyvet és áhítattal lefújja róla a port, míg mi elharapott mosollyal szemléljük a keresztény türelem végének e csattanós jelenetét.

Később e kis pattogások is elmaradnak és az apácák síma, illetőleg redős arca megint szeliden, nyájasan néz ránk. Gyanus csönd... Nagy kérdés, hogy mit jelent.

Egy hét múlva megkapjuk a feleletet: a politikaiakat büntetésből magánzárkába helyezik.

Látogatók

A délutáni sétán nagy nézőközönségünk akadt: egy polgári leányiskola növendékei jöttek látogatóba. A 10—15 éves leánykák — két tanítónőjük meg a helybeli főtisztelendő úr vezetése alatt — nagy, bámuló szemekkel merednek a körbe-körbe sétáló rabokra. A főtisztelendő úr magyaráz; látni s egy-egy szóban hallani is lehet: a kommunistákat mutatja be a vendégeknek.

— Ez itt X Sári, népbiztosi titkár... Amott X Betty, kommunista tanítónő.

A hozzáfűzött megjegyzések már nem érnek fülünkhöz. A kis leánykák nevetve lökdösik egymást:

— Mint a libák, mind egy sorban!

Valóban, komikus látvány lehet annak, aki csak — nézi. Fiatal és koros nők, dacos fejek és gondtól szántott homlokok, — egy letört forradalom harcosai, munkásnői; közbe meg hetyke mosolyú prostituáltak és álszentes, ravasz tolvajarcok. Alkalmas látvány arra, hogy Fehérmagyarország gyermekei tanuljanak belőle. A látogatók figyelmét kivált két rab kelti föl.

— Ki az a magas, pirosruhás nő?

— R. Gitta, kommunista agitátor.

— Milyen peckesen megy! — A kis vendégek vihognak.

Gitta tudomást sem véve róluk, fölemelt fővel elhalad.

— Nézd azt a kis törpét, hogy föltartja a fejét! Nahát, ez mulatságos!

A főtisztelendő úr halkán magyaráz.

— Ez a kis tökmag? Ez a nyomorék? Jól el kellett volna verni!

A kis púpos kommunista az „intelligens” nézőközön-
séget közderülségre fakasztotta. Mozdulatlan arccal já-
runk tovább, csupán a szemek villannak, mint a sivatag
vadjáé, mely rabui esve, ketrecében kering, míg a bátor
közönség a biztos rács mögül évdve nézi...

A polgári leányiskola eleget látott, a tanítónők bú-
csúzóul kezét fognak a kalauzoló főtisztelendő úrral meg
a tisztelendő kedves nővérekkel és a gyermekhad pukker-
lizve kivonul. A séta ideje is lejárt (ez mindig az ügye-
letes nővér tetszésétől függ), a rabokat bevezénylik.
A gyeplő szélén vadvirág nyílik. A kis Pipi lehajol, halo-
vány arcán mosoly játszik, — virág!... Letépi, megsza-
golja és a mellére tűzi. Benn a teremben Mari nővér
hangja pattog, — a gyönyörű padlón egy kis folt esett.

— Mint a disznók! Pedig de nagyra vannak mindig
azzal a tisztasággal! Semmi sem jó nekik! Aztán ők ma-
guk úgy esznek, mint a disznók. Tessék, hogy néz ki
most a padló! Ronda népség!

Ez nekünk szól. A sétálók sora bevonul.

— Hát ez meg micsoda?! — Valentin tisztelendő ked-
ves nővér a kis munkásleány púpos melléhez kap és le-
tépi az odatűzött virágot. — Rabnak nem való virág!
Megértette? — Az irgalmas kéz a padlót védő rongy-
pokrócra dobja a virágot és az apáca rátapos. — Ugy!...
Erre van eszük, de hogy a padlóra vigyázzanak, arra
nincs!

A rabnak szeme még egy mezei virág színein se
üdüljön.

„Örömgylkosok”, — melyikünk adta először nekik e
nevet, nem tudom; de azóta rajtuk maradt, közös címük
gyanánt; rajtuk, az „irgalom” nővérein.

*

Izgatott sürgés-forgás. A fegyencnők sietve végzik
a munkájukat és pontosabban, mint máskor; Mari meg
Valentin nővérek látható lámpalázban járnak, figyelve,

rendben van-e minden: a hálóban az ágyak, a teremben az asztalok, nincs-e folt a padlón és szabályszerűen van-e feltűzve a fegyencnök mellkendője. A konyháról ingerlő illatok szállnak felénk. Mi készül itt? Egy rabnő titokzatosan súgja:

— Itt az államtitkár úr, a nosztrai képviselő!

Vagy úgy?... A bűnügyieket az ebéd érdekli.

— Ma húsleves lesz.

— Nem igaz! Falsleves, de káposzta hússal; a konyhások maguk mondták. — Ezen aztán vitatkoznak.

Minket az államtitkár úr érdekel. Hogy hívják? A nevét senki sem tudja. Vajjon ránk tesz-e majd megjegyzést? A nővérek minduntalan ki-bejárnak, suttogó szavakat váltva. Néha megszólal a házitelefon, — na most! De mégsem. Az egész terem olyan, mint egy kisiskolás vizsgáé, ahová a tanfelügyelő urat várják. Végre — az idő már délfelé jár — a folyosón hangok, ruhák suhogása, — itt van.

A főtisztelendő főnöknő, a főtisztelendő plébános úr és még egynéhány házi nagyság kíséretében magas, barna, cvikkeres férfiú lép be, — a rabnök fölállanak.

Milyen ismerős arc! De milyen ismerős! Emlékemben egy pillanatig kutatok, aztán egy cvikkeres, barna fiatalember áll előttem, kezében dákóval, amint a biliárdasztal fölé hajol. Vele szemben, szintén dákóval — én állok, ő az én partnerem: Karafiáth Jenő. Vagy húsz esztendő előtt, diákkoromban együtt jártunk az Egyetemi Körbe, politizáltunk és írtunk az Egyetemi Lapok-ba. És most? Ő államtitkár, aki képviselői beszámolóra kerülésébe utazva, magas látogatásával megtiszteli a fegyházat; én pedig itt ülök, mint rab. Ez érdekes és mulatságos. Vajjon rám ismer-e?

A cvikkeres tekintet végigsiklik a sorokon. Egyik másik rabnőt kegyesen megszólítja, aztán bólint, — a kihallgatásnak vége, a fegyencnök leülhet.

Most újra körülnéz, a cvikker felém villan. A magas alak kissé meghököl, majd bizonytalan léptekkel közeledik.

— Mintha ott ismerős arcot látnék, — szól gondolkodón, tétovázón.

— Igen, ismerős... — mondom én és halkán elneve-
tem magam.

A főtisztelendő főnöknő szinte keresztüldöf a tekin-
tetével. Micsoda illetlenség egy ilyen magas vendéggel
szemben! De hogy ez a nagyúr *ismerősöm*, mégis lenyü-
gözi és egyelőre nem tesz megjegyzést. Az államtitkár
úr a túloldaltól érkezett a helyemhez.

— Hogy került maga ide?! — Kezét öntudatlanul fe-
lém nyújtja, de félúton visszahúzza, nyilván azért, mert
ráocsudik, hogy én mint rabnő állok előtte.

Illemtudóan fölállok, habár a helyzet fordulata mo-
solyogtató. Annakidején — mint ifjú gavallér — ő, Kara-
fiáth Jenő állt föl, ha én vagy egy másik nőhallgató
hozzá közeledtünk.

— Hogy került ide? — ismétli. — Hiszen én ismer-
tem magát, maga okos nő volt!

Értem a megjegyzést. Hogyan történhetett, hogy az,
aki valamikor együtt politizált Karafiáth Jenővel,
Bénárd Ágoston, Bernolák Nándor és más keresztény if-
jakkal, a magyar-keresztény nemzeti kurzus mostani kor-
mányférfiaival, — ennyire eltévelygett, hogy most rab-
ként áll előtte? Efféle kérdéssel bibelődhet és szinte el-
révedve mégegyszer mondja:

— Hiszen maga okos nő volt!

— De én *tovább fejlődtem*... — mondom csöndesen,
miközben az arcába nézek.

Kissé elvörösödik, lehet, hogy zavarában, de az is
lehet, hogy azért, mert a megjegyzésem felingerelte.

— Mit akartak? Látja, most itt ülhet -- mondja
ridegen,

— Nem fogok mindig itt ülni. A világtörténelem
kereke visszatarthatatlanul a kommunizmus felé halad.

Meghökken és gyors mozdulattal hátrálép, mintha
védekeznék, aztán gyorsan, elutasítóan megcsóválja fejét
és szaporán kiböki: — Dehogy! Maga téved... — Talán
szeretne még többet mondani, vitatkozni, mint valamikor
az egyetemen. Rövid, küzdelmes arcjátéka elsímul. Az
államtitkár észbekap, rabbal nem illik vitatkozni. Kegyes
főhajtás, a kihallgatásnak vége. Magasra emelt fejével,

gyorsan tovább halad és két sorral arrább már lenéző göggel mondja Bettynek:

— Nem kár magukért!

A keresztény kurzus kormányférfia hamar kilábolt zavarából és megtalálta önmagát. Ugy távozik tőlünk, ahogy illik: ő a reakciós úri osztály államtitkára, mi pedig a letiport, dolgozó nép bebörtönzött nevelői vagyunk, az ő szemében tehát a társadalom méltán megvetett páriái.

Előkelőn, büszkén lép ki a teremből, ahol én mint rab maradok, akire több mint nyolcesztendei börtön vár. Mégsem cserélnék vele. Mert az államtitkár úr megy építeni a börtönöket tovább, nagyobbra, az egész magyar nép számára. Mi pedig bent a börtönben úgy érezzük, hogy mi is építünk: a szabadságot, a jövőt építjük.

Rabszökés

A fegyházban nagy esemény történt: egy fegyencné megszökött. Az udvaron dolgozott és egy óvatlan pillanatban fölmászott a feszületre, amely a fal tövében irgalmasan pillantott alá a rabokra s átvette magát a falon a kertbe, de minthogy megbicsaklott a lába, nem jutott messzire és a csendőrök hamarosan elfogták. Ép az imént hozták vissza és most a nagykonyhán „vallatják”.

Mi a belső udvar négyszögében sétálunk, ahol minden fordulónál a nagykonyha előtt kell elhaladnunk. A fegyencnők izgatottan súgják:

— Ott benn van! Az Oláh csendőr meg a Márton vallatják. Lesz ott ruha.*

Most a főtisztelendő nagyságos főnöknő halad keresztül az udvaron, öntudatos, biztos léptekkel. Magas, testes alakja fölött mint vészmadár, csapkod kalapja két szárnya. Villog a szemüvege és apró, fekete szemének pillantása szúrósan ide-oda jár. A fegyencnők sora alázatos tisztelettel köszönti:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

* „Ruha” tolvajnyelven verést jelent.

A főtisztelendő nagyságos főnöknő alig észrevehetően billenti meg fejét és egy pillantással átfürkészi a sorokat. A kommunisták szótlan, hivatalos-fesztes főhajrával köszöntik, de úgy tesz, mintha ezt észre sem venné és sebesen a nagykonyhába lép.

— A kínai anyacsászárnő! Tízezer évig tartson a te dicsőséged! — mormoljuk utána csufondárossan.

Mások is érkeznek; a fehér szárnyak egész raja libeg az udvaron át, hogy a konyha ajtajában eltűnjék. Sietve, aprózott léptekkel követik egymást, mellükön összekulcsolt kézzel; nagyon siethetnek, hosszan, előrenyújtott nyakuk mintha meg akarná előzni kis léptekkel haladó lábukat.

Egy hasonlat jut eszembe.

— Te — súgom fogaim közt az előttem sétáló politikainak (Mari nővér ma szórakozott és nem veszi észre, hogy két kommunista egymás mögött jár) —, te, láttad már, mikor tyúkot vágtak és a beleket kidobják az udvarra, hogyan siet a többi csirke hosszan előrenyújtott nyakkal, hogy a finom falatból néki is jusson? Akár ezek itt... Ma nekik is lakomájuk lesz.

Odabenn a főtisztelendő nagyságos főnöknő beszél, hangja kicsattog az udvarra; öntudatos, biztos és szigorú ez a hang, mint egy ítélkező, kegyetlen bíró szava. Bünről és büntetésről szól, kötelességről meg bünbánatról, az örök kárhozat veszélyéről és az Uristen irgalmáról. Aztán rövid, határozott parancs:

— Csendőr úr! Tegye meg a kötelességét!

Valami suhog, — üvöltő jaj; újabb suhogás, — veszett jajveszékelés; a konyha ajtajában szorongó apácák lábujjhegyre ágaskodnak, hogy jobban lássanak, a sétáló fegyencnők riadt kíváncsisággal megállnak. Mi, politikai foglyok, összenézünk. A meg-megránduló szemöldökök alól undorral vegyes gyűlölet szikrázik elő.

— Gyalázat!

A mohón — kíváncsisággal leselkedő apácákra fenyegető pillantások esnek.

— Be, be asszonyok, vége a sétának! — Mari nővér idegesen terelget bennünket, bosszús, elégedetlen arccal. Neki benn kell őriznie ezeket az átkozott kommunistákat,

míg a konyhán vért bizsergetően suhog a bikacsök. Ő lemaradt a lakomáról.

Zúgva, háborogva vonulunk a terembe, a kezünk ökölbe szorul. Félhangos szavak mordulnak:

— Szadisták! Bestiák!

Egyikünk az asztal elé lép.

— Kedves nővér, ez is a *keresztény irgalomhoz* tartozik?

— Hallgasson! Magának itt semmi szava! Semmi, megjegyezni valójuk nincsen! Maguk itt rabok! Megértették?!

És a szent ököl keményen az asztalra esap. A csukott ablakon át fojtott jajok elcsukló nyöszörgése szűrődik a terembe.

*

...A kórházból lélekharang csilingel.

— Már megint? Hiszen tegnapelőtt volt temetés!

Hullanak az emberek, mint ősszel a legyek; tüdővész, vérbaj, baleset, öngyilkosság, — a rabnőket sűrű rendben kaszálja a halál.

— Nem tudja, ki halt meg?

A cigányleány készséggel feleli:

— Ázs á séréncsítlen ásszony, tudjá, áki á mináp meg-sékétt is a csöndérek össeverték. Háj! — Sűrű fejesóválás, a többiek is sóhajtanak. Biz', azt a szegény terem-tést csúnyán megrakták. Nem is kelt föl többet a kór-ágyból.

...Temetés. Ma nagy parádé lesz. Az összes rabokat kivezénylik, még a politikai foglyokat is. Az udvaron már fölállították a ravatalt és az apácák teljes számban állnak a gyalulatlan koporsó mellett. Néma figyelem. Ma beszéd is lesz, maga a főtisztelendő nagyságos főnöknő tartja. Nagy tisztesség a halottnak.

A magas, testes alak előlép. A hangja nyugodt és biztos, mint a bírőé, aki felolvasta a halálos ítéletet és most kegyelemre ajánlja a bűnöst. Újra a föld bűneiről beszél, a gyarló testnek kísértésiről és a vezeklés tövises útjáról, amelynek végén a mennyei üdvösség glóriája int. A sok szigorú és kegyelmes szó közül úgy

csendül ki egy mondata, mintha rég letűnt századok kései visszhangja volna:

— Nagy bűnös volt — mondja a főnöknő, kezével a koporsóra mutatva —, de gyarló teste már itt e földön megszenvedett vétkeiért és így remélhetjük, hogy elnyeri a mennyei irgalmat.

Mintha középkori máglyák sötét füstje emelkednék az ég felé és vörös lángok nyaldosnának körül vonagló emberi testeket, akiket szent öltönyű hóhérok megkínóznak, halálra gyötörnek, hogy — megmentse az áldozataik *lelkét*...

Szent inkvizíció, nem haltál meg! — suttogom magamban —, itt élsz ma is, irgalmas szűzek rózsafás kertjében, jámbor elmélkedés és csöndes munka békés falai közt.

A „Circumdederunt” siráma ideget hasítóan süvít, majd egy mélyen búgó hang kezdi keresztény megadással:

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

A fegyencnők térdre hullnak, néhány hangosan zokog. A íelt megadták, illendő sírni ilyenkor.

A mi kis csoportunk mozdulatlanul áll, hidegen, sötét, néma daccal. Nem halljuk az imát, nem hull térdre közülünk senki, nem kérjük vétkeink bocsánatát, csak nézünk mereven a ravatalra, nem is a ravatalra, — a koporsó felett magának a főtisztelendő főnöknőnek nagyságos arcába. A többi apáca is föltekint, riadt botránkozással; a két tábor — a térdeplő apácák hosszú, kettős sora s az álló kommunisták kicsiny csoportja — farkasszemet néz.

Ez mégis csak sok! A főfegyőr a csoportunk felé közeledik és tompított hangon, parancsolóan ránk mordul.

— Térdepeljenek le! Azt a kutyateremtésit! Mi lesz?!

Senki sem mozdul.

A nagybajuszú ember mintha vállon akarná ragadni a szélről állót, de előbb kérdőn pislant a főnöknő felé. A fehér, nagy vászonkalap alól szúrós, fekete szempár vibrál az álló csoportra, mintha mérlegelné az összeesapó akaratok erejét. Szinte megkövült arcok szemrebbenés nélkül álliak a nagyságos hatalmasság tekintetét.

Alig észrevehető intés, — a főfegyőr úr hátravonul

s gondolkodva megsodorja bajuszát... Ez itt másféle matéria, mint a többi; ilyen még nem volt a keze alatt. Tagadni a lopást, megszökni, — azt igen, azt megtették itt Nosztrán nem egyszer; de le nem térdepelni, mikor ezért büntetés jár?! És csak úgy, minden haszon nélkül, egyszerűen passziózva, mert így akarják?

— Furesa! A fegyőr úr érdeklődve nézegeti a csoportot. Az első sorban egy púpos kis nyomorék áll. Fél kézlegyintés földre rogyasztaná, s mégis áll.

— Még az a kicsi is? Na nézd!... A nagybajuszú ember többször megcsóválja tapasztalt fejét.

...A temetésnek vége; nyole fegyvenő vállára emeli a koporsót és kiviszi a temetőbe. A halottat csak volt társai, a III. terem rabnői kísérik.

Másnap az udvar faláról eltűnt — a feszület. Krisztus, a keresztre feszített, túlságosan irgalmas, az ő vállain át — szökni is lehet. Az „Istenfia” szobrát elbujtatták a kegyes nővérek, mert Mária-Nosztrán még az istennek sem szabad — irgalmasnak lennie.

Minket kommunistákat pedig a magánzárkákba csuktak.

A kriptában

Magánzárka... Aki még sohasem gunnyasztott lehetken, hónapokon át egy szűk, kicsi cellában, vaspántos, nehéz tölgyfaajtó mögött, ahová csak tompán szűrődik be a folyosón elhaladók egyhangú csoszogása; aki még nem leste hiábavaló vágyódással azt a kis darab eget, amely a vasrácsos ablak keskeny keretében látható, mi alatt tűnik nyár és tél és dideregve kúporog a rab a dermedt kőfalak közt, tétlen, értelmetlen kábulatban, hogy néha azt sem tudja már, élő-e vagy halott; — aki mind ezt nem szenvedte végig és nem érezte névtelen gyötrelmét, az nem tudhatja, nem értheti meg, mit jelent e szó: magánzárka.

„Puhítják a kommunistákat...”

Amikor 24 órában egyszer kivezénylik őket félórai, vagy ha jól megy, egyórai sétára, szigorúan ügyelve a

rendre: falat közibük! (azaz két kommunista közé egy bűnügyit), — a sok fénylő, önemésztő tűzben égő szempár kutatón mélyed egymásba: hogyan bírod? Állsz-e még? És a keringő körből mosolygó fejek bólogatnak egymás felé: semmi baj!... Egymást biztatják. Feledve a végtelen, borús unalmú nap, egy félórányi idő alatt az egész, magányban töltött nap összesűrített erejével üzennek a szemek, mozdulatlan ajkak közt kérdés, válasz alig hallhatóan suttog. A közbül sétáló bűnügyieknek egymás után „fáj a lábuk”, félreállnak, jól tudva, hogy ezért a szolgálatért a politikaiaktól kenyér jár.

— Rendesen menjenek asszonyok, ne beszélgessenek! — A fahangú, aszott Honória nővér megneszelte a mozdulatlan ajkak suttogását. A „falakat” ismét helyükre állítják és mi némán keringünk tovább, körbe-körbe. A nap ragyogón süt, nézzük az eget, a fűvet és azt a néhány szál virágot, amely az udvar végében nyílik. — virág, színek!... Szívjuk, szívjuk magunkba a képét, a fényt, a levegőt, hiszen huszonhárom órán át ezen kell édelegnünk. Azután ismét bemegyünk a zárkába, a tölgyfaajtó bezárul mögöttünk, körülfog bennünket a zárka tikkasztó nyomorúsága és küzdünk, vergődve küzdünk ellene.

Meg kell maradni öntudatos, erős, fölényes harcosnak! Győzni kell ezt is. Ez a cél élteti tétlen izmainkat és rezgi át elernyedő idegeinket. Nem engedjük eltemetni magunkat, nem akarunk elszakadni a külső világtól!

Falak zárnak körül, szigorú szemek őriznek, mégis kapunk és adunk hírt. Nem beszélünk meg a kintiekkel, akikkel havonként egyszer „családi” levelet válthatunk, de természetsszerűen, önként kialakul a magunk titkos nyelve. Megtudjuk, hogy „Iván bácsi” vagy „Olga” néni (orosz nevek) jól érzi magát és betegségéből szerencsésen felépült (1920); a jó „Piroska kuzin” hurcolkodik, most közelebb fog lakni hozzánk és hamarosan meglátogat; a „haragos szomszédot”, aki nekünk annyi kárt okozott, utólérte az „Isten büntetése”; a gyerekei az örökségen összevesztek és most se éiiele, se nappala. Ujjongva olvasuk e szigorúan „családi” levelet és másnap a küblizésnél vagy a sétán izgatottan továbbítjuk a híreket: „Szoviet-oroszország legyőzte az ellenforradalmat! A Vörös Had-

sereg közeledik, talán nemsokára itt lesz! Horthyék nagy bajban vannak, nem bírnak a pártviszályokkal!" Informálva vagyunk a nemzetközi meg belügyi helyzetről és reménykedve várunk a kis zárka mélyén, amelynek falán a hír ablakot nyitott a világ felé. Néha nagyon is burkolt a hír, vagy nem biztos, igazán politikai vonatkozású-e. Ilyenkor a levél kézzől-kézre jár és úgy töprengünk rajta, mint egy dódonai jóslaton. Hébe-hóba egy újságdarab is hozzánk vetődik. A családtagok friss újságokba csomagoliák a beküldésre szánt ennivalót. Aloizia nővér, a szigorú cenzor, megvetéssel dobja félre a papirost, — az ostobák! Még azt képzelik, hogy a nővérek újságostól adják át a rabnak a csomagot! De a csomag tulajdonosa, aki tanúja e műveletnek (esetleg segít is az élelmiszer kihámozásában), kémlelő tekintettel már elkapta a címeiket: „Kormányválság”, „A rabló kommunisták a bíróság előtt” stb. A bűnügyi rab pedig, aki Aloizia nővérek emelgeti a csomagokat és szétvagdossa a spárgát, érti a csíziót. Az öreg apáca háta mögött a zsebébe süllyeszt egy-egy újságdarabot, hogy egy óra múltán értékesítse. Tudja ő, hogyha kutyából nem is, de *újságból* szalonna lesz. Annak adja el, aki a legnagyobb csomagot kapta, vagy aki a legbökezübben szokott fizetni. Néha nem sikerül az üzlet, — siettében a kereskedelmi vagy a sportrovatot vágta zsebre; máskor jobban fog ügyelni, mit kémlel a politikaiak szeme. Idővel egész szakértőn lopták számunkra a híreket. Mert miként a bűnügyinek az élelem, a politikainak a hír a mindene, megtudni, mi történik odakünn. Asszonyok, akik politikával azelőtt sohasem foglalkoztak, most lázasan lesik és magyarázzák a közélet válságait; a politika s a mi életünk a legszorosabban összeforrtak. Akik a börtönbe csak véletlenül és színtelenül jöttek be, immár tudják, miben kell bizakodniok és mi a veszedelmük. A börtön a legjobb agitátor.

A cenzor szigorú szeme vigyáz, hogy tiltott holmit be ne csempésszenek; a kenyeret fölvtájiák, a cukrot papirosba öntik, sőt a lekvárt is fölktavariák. A szemfüles hozzátartozók érzik ezt és ügyelnek, nehogy ok legyen a csomag elkobzására. De akadnak merészek. Beleharapok

egy diónyi nagyságú süteménybe. — a fogam valami szívósba akad: pici papírgöngyöleg, újságcikk. Vagy itt van néhány alma, ez csak nem gyanus? Nem emberi kéz munkája, készen pottyant le a fáról. Beleharapok, — megint papirost kell kiköpnöm, az alma belsejébe csatornát fúrtak és újra betöltték.

De a drót nemcsak hozzánk fut, hanem ki is vezet. Akinek módjában van, a szennyesét a hozzátartozóinál mosathatja. (Az intézet ezzel is takarékoskodik.) A szennyeshez szigorúan csak a darabokat leltározó jegyzéket utasítással szabad mellékelni. Betty ezt írja rá: „Jól nézd át a fehéreneműt, mert lehet, hogy féreg van benne.” És a „férget” odahaza meg is találják — az ing belső oldalán ceruzával írva.

Ki tudná még elsorolni a sok apró fortélyt! Ha az őर éber, a rab még éberebb, hiszen benne az *életösztön* dolgozik; és mint a vak ember hiányzó érzékét a finomabb hallása s tapintó ujjai helyettesítik, ugyanúgy a rab ember is csodásan ügyesedik, hogy falak, rácsok és lelki bilincsek közt is rést találjon, amelyen beáramlik a szabad, friss levegő. A szó szoros értelmében *megérez-zük*, mi történik odakünn. Eltemettek, kriptába zártak, de nem vagyunk halottak! Beszélünk és hangunkat meghallják az élők világában; és a hozzánk beáramló szél meghozza a választ. Tudjuk, hogy a történelem kereke nem állt meg, hanem forog, forog előre... Hiába büntettek e meggyőződésünkért, mégis, mégis mozog a Föld!

A fő az, hogy kibírjuk erőben, akaratban. Ezért legnagyobb gondunk a testápolás: öntudattal, tervszerűen csináljuk. A bűnügyiek — még ha a magukkal hozott betegségeket le is számítjuk — valósággal ijesztő arányban pusztulnak. Amikor küblizéshez vagy sétához vonulva zárkaik előtt elhaladunk, megértjük, miért „halálgár” a fegyház. A nyitott ajtókból vagy akár a kukucson át is dögletes levegő csap felénk. Egy keskeny zárkában kétféle, néha négy ember, a sarokban meg a kübli... A rácsos ablak pedig zárva, mindig-mindig zárva; a vastag kőfalak magukba isszák az emberi párákat és nyirkossá telnek vele. Néhány hónap ebben a levegőtlen sírveremben fegyházi koszt mellett és — kész a tüdővész.

Mi föl vesszük ellene a harcot. Először is: a rácsos ablakot kinyitjuk; ha félóráig kell is dörömbölnünk, hogy megrökönyödve végre bejöjjön a nővér: „Mi az, miért csinálnak ilyen lármát?!” — Mi kitartóan követeljük a kámpós botot, hogy ablakot nyithassunk. Megengedik, minthogy a szellőzés kötelező, csak rendszerint nem törődnek vele. Nos, mi törődünk vele. Akik bírjuk, éjjel-nappal nyitvahagyjuk az ablakot. Az apácák — ki rosszszalólag, ki ijedten — figyelmeztetnek, csukjuk be, de mi ráutalunk, hogy a zárt ablak miatt olyan nagyarányú itt a halálozás. Ez nem kedvez a fegyház hírének, hát eltűrik, hogy ablakunk nyitva maradjon. Később, amikor az idő hidegre fordult, legalább egy-két órára nyitottuk ki reggel és délután, és ezt a szokásunkat tél közepén sem hagytuk el. A bűnügyiek rémüldöznek: „Megfagynak! mi beszögezzük az ablakunkat, mégis fázunk!” De mi nem fagyunk meg, sőt csodálatosképpen a mi szellőzött zárkánk melegebb, mint az övék, mert száraz, az emberi pára nem nyirkosítja. Aztán kieszközöljük a naponként kétszeri küblizést. Gitta, Adler Gizi és mások vitatkozó szelleme nem hagy föl a támadással, míg csak az apácák bele nem nyugosznak. Egyik-másik nővér, ha benyit hozzánk, néha csodálkozva szaglászgat:

— Milyen jó szag van maguknál! Mit használnak?

— Csak vizet és szappant, de minden nap egészen megmosakszunk és szellőztetünk.

A cellánkat szobává nem varázsolhatjuk, de börtön-szaga nincs.

Az egészségvédelem másik sarkpontja a mosakodás. A bűnügyiek megint ráüldöznek:

— Hideg vízben, fűtetlen zárkában mossák a hátukat, lábukat! Nyitott ablak mellett! Reumát kapnak! Tüdőgyulladást!

Nevetve dörzsöljük mezítelen tagjainkat pirosra és — sem reumát, sem tüdőgyulladást nem kapunk. Rabságom egész ideje alatt még náthát sem szereztem. Hogy jobban megédzödjünk, még fortélyokhoz is folyamodunk. Amíg a nap még melegen süttött és naponként egy-két órára az én zárkamba is küldötte sugarait, arcomat, karomat megnedvesítve odaálltam az ablak elé, hogy rám

vetődjék a fény. Egy hét alatt úgy lesültem, mintha strandoltam volna. Látogató missziós hölgyek megütődve néznek végig.

— Meg sem látszik rajta a börtön! — és arefintoruk elárulja, hogy e tény a humánus hölgyeknek csalódást okoz. A bebörtönzött kommunistán lássék meg, hogy testen és lélekben megtört.

Azért sem! Még szorgosabban folytatom a „kúrát”. Néha sót teszek a kis mosdótálba és így „tengeri fürdőt” használok. Amikor első ízben látogat meg jóbarát, örömteli meglepődéssel mondja:

— Hogy lesültél! Mit csinálsz itt? Jobb színben vagy, mint odakünn voltál!

Az apácára sandítok és szándékosan dicsekszem:

— Pedig magánzárkában ülök, egész nap szűk falak közt; de azért vagyunk öntudatos emberek, hogy a körülmények ne tudjanak legyűrni bennünket. Naponként strandolok — a börtön ablakán át, a zsirtalan fegyházi kószat pedig kigyógyított a gyomorhajomból. Ingyen karlsbádi kúra.

A jóbarát jóízűen nevet, a nővér azonban kelletlenül ráncolja szemöldöke kopasz helyét; ezek a kommunisták szemérmetlenül hetykén hordják a fejüket!

Örömünk és büszkeségünk abban telik, ha úrrá lehe-tünk a körülményeken. Nem hagyjuk magunkat leigázni. Torna, aremasszás, napozás. — gondosabban ápolom a testemet, mint odakünn valaha is. És ez a tervszerű gondozás egyébre is jó: foglalkoztat, hogy hamarabb teljék az idő. Mert a legnehezebb harcunk: a tespedő, idegölő unalom ellen vívott küzdelem. Könyvünk nincsen, munkára nem visznek; feszítve kutat az agyunk, míg nem itt is megteremti a maga eszközét. Az egyik politikai fogoly apró rongyoescákból babát készített és titokban büszkén mutogatta. Egy hét múlva mindnyájan bábukat gyártunk: egyik nécert, a másik kínait állít elő, majd specialisták támadnak: van kakas, van kutyaszakértő stb. Néhány fogoly valóságos művészettel alkot. Versenyzünk és örülünk a babáinknak, mint a gyerekek, de ez a játék alapján: *életfenntartás*. Legyőztük a tétlenséget, a melankólia ködtengere nem nyel el, — a magános kriptá

dermesztő falai között is készülünk a jövőre, mert tudjuk és minden idegünkkel érezzük, hogy — hiába tagadják! — mégis, mégis mozog a Föld...

Egy szál deszkán úszunk...

Mennyi ideje ülök már a vaspántos áitó mögött? A rab lassanként elveszti az idő mértékét. Holnap, holnap!... Mindig csak a holnapot várjuk, mintha egyebet hozna az egyhangú, végtelen üres mánál. Néha eltűnődünk a tegnapon, hogy aztán egy szökkenéssel megint a holnap álombirodalmába vessük magunkat. Nem is álom az, hanem valóság! Ami lesz, ami valahol messze vár reánk, hogy egy napon elibénk toppanjon, értünk jöjjön. — az a mozgó, cselekvő, színes kép, ez a holnap: élő valóság. Az is, ami régen történt, amikor még kint jártunk a szabad ég alatt és vitt a lábunk, amerre akartuk, nem szűk karikában, szédítőn egyre csak körbe-körbe. Tegnap és holnap, — bennük élünk, alakjaik körüllebegnek. Néha gyermekkorunk egy kis jelenete jut eszünkbe, amire évekig nem gondoltunk és most egyszerre fölbukkant reített mélységekből, olyan élettelijes eredetiségében, hogy hal-kan elkacagiunk magunkat. Milyen furcsa is volt, mikor a tanár úr kiállított a sarokba s a többi gyerek bámész félvigyorral ránkmeredt. Hogy is vehettem azt komolyan?! Pedig akkor nagy ügynek éreztem és furdalt a sértett önérzet.

Kis zárkám megtelik ismerős alakokkal, jóbaráttal, ellenséggel: jönnek-mennek, szólnak hozzám és én vitatkozom velük, észre sem veszem, hogy a falon a napfény arrébb suhant, már az ajtón túlra került és mindiárt el fog tűnni ott, ama kis lyuk mellett, ahol a vakolat egy krajcárnyi darabon levált. Akkor lassan homályosodik a zárka mélye, árny ereszkedik rám, hogy egyre sűrűbb és sötétebb fátylakkal elborítson. És aztán jön az éjszaka... Éjjel leomlanak a börtön falai, láthatatlan párává tűnik a fegyház: amikor álmodunk. Künn járunk szabadon az utcán, az erdőben vagy otthon; emberi beszéd, muzsika szól hozzánk, szabadon lélekezünk, *emberek*

vagyunk. Mindig-mindig a szabad világban járunk, soha egyetlen éjszakára sem maradunk a fegyházban, mihelyt szemünk lehunyódik. Szeretem az éjszakát. Amikor közeledik, már eltűnődöm: vajjon miről fogok álmodni? Szeretnék az operába menni. Halkan füttyörésem a „Rigoletto” áriáit. Éles hang riaszt fel:

— *Maga füttyül itt? Hát nőnek illik füttyülni?! —* A kis lyukacsos rostakukucsos át az apáca figyel.

Nem szabad füttyülni, nem szabad énekelni, a rongybabánkat is elszedte Agota nővér, aki valami címen bejött a zárkánkba szaglászni; semmi olyant nem szabad cselekedni, aminek köze van az élethez. Azért magánzárka a magánzárka, hogy sívár magánosságban tarisa a rabot. Úgyelnek arra, hogy ezt a sívárságot ne enyhíthesse semmi. Így törik meg, így *puhul* a rab, ha idegzete többé nem vezetheti le a felgyülemelő feszültséget. A rab forduljon befelé, „szálljon magába”. És valóban, a társas élet minden formájától megfosztott rabok nagy része áldozatul esik a képzelődésnek vagy az álmodozásnak.

Reggel a küblizésnél odasúgom Bettynek:

— Kitaláltam valamit, ami foglalkoztat: olyan élénken képzelek magam elé valamit, mintha élő valóság volna. Ez nagyon érdekes.

— Nagyon érdekes — kacag Betty —, de ez: a boldogság kezdete. Csak folytassad! Legjobb út a megörüléshez.

A szó szíven üt. Valóban így lenne? Ma még játék, tudom, hogy a felidézett képek a képzelet pusztá tünevényei. De az alakok egyre inkább megelevenednek, egyre életteljesebbek, egyre valóságosabbak... Lehetséges, hogy egy napon elfelejtem: én vagyok, aki életre hívtam őket, én vagyok a mesterük és egy borús órában talán úrrá lesznek fölöttem és én riadtan *hiszek* bennük... Ezt nem akarom! Véget vetek a játéknak. Inkább teljenek öldöklő unalomban napjaim.

Figyelmesen nézem a falon a napsugár játékát és találgatom, meddig számolhatok, amíg a fény a kisasztal egyik sarkától a korszóig érkezik. A lomb árnyéka, amint bevetődik, furesán mozgó alakokat rajzol a falra: az egyik árnyék az asztal fölött olyan, mint egy hosszúszakállú

öregember, vállához lapulva egy kis kopasz püpos röhög, akinek az egyik szeme kópésan lehúnyva; mögöttük nagykalapú dáma lépked peckesen, — milyen mulatságos!

Már megint?! Hiszen én nem akarok játszani! Észre sem vettem és a fantasztikus látogatók ismét fölkerestek magányomban. Hogy már akaratomtól függetlenül, meghívás nélkül érkeztek, nyomasztóan nehezedik szívemre. Nem akarom látni a fintorgó kis püpost. Bárcsak este lednék; és jönne az éjszaka, az álom, a *természetes*, egészséges álom!

...Besötétedett, az esti ima is elhangzott. Elnyújtózkodom a kemény szalmazsákon és a sötétben is feketéllő ajtóra bámulok. Fekszünk kis sírkamráinkban, dobogó szívvel; a vastag, nehéz falak között sok-sok élő, pihegő ember; lobog bennük az élet mécsese, önnönmagát lassan emészti. Hogy lobog! Szinte száll és gomolyodik feketéllő füstje, terhesen, nyomasztón...

Velőkbe vágó, metsző sikoly hasítja át az éjszakát. Rémes, vérfagyasztó, dermesztő sikoly. *Ember* hangja ez?! Üvölt a hang, mintha idegen világokból jönne, — mégis, nem jóbarát hangjára emlékeztet? *Ki az?! Ki* örült meg? *Ki* nem bírja el tovább azt, ami mindannyiunkra súlyosodik, hogy elfullad tőle a lélegzetünk?... A borzalmas hang tovább hasítja, kaszabolja a csendet, sikong, üvölt, nyöszörög. Nem tudom tovább hallgatni, befogom a fülem, — így is tépi agyamat; fejemre húzom a pokrócot, befúrom magam a szalmapárnámba, — a rettentő hang hozzám hatol. Testemen kiüt a verejték, — és ha holnap én kerülök sorra?... Ráz a hideg, dobálja tagjaimat a kemény ágyon, fogaim összeverődnek, — nem, nem! Én *erős* akarok maradni! Az öntudatomat, az *öntudatomat* nem hagyom! Minden egyéb elveszhet, minden elviselhető, csak az *emberi mivoltom* maradjon meg! Hogy az legyenek, aki vagyok és ne idegen, ismeretlen hatalmak tomboljanak bensőmben!... Vajjon ki lehet? És ha közülünk való, — *melyikünk?*

A kukucsot halkán nyitják. Egy remegő hang besusog:

— Hallotta? Juliska megörült...

Juliska! A barátunk, a társunk! Forradalmár, harcos bajtársunk...

A hír oly lesújtó, hogy nincsen reá válasz. Feszült idegeim elernyednek, zokogni kezdek, mint egy gyermek.

Juliska... vége, vége... és *így?*! Vagy van még *onnan* is visszatérés? Fenyegetőn tátong előttem egy ismeretlen kapu fekete torka; mi van fölébe írva? Vezet innen még vissza is az út?... Hogyan örülhetnek, micsoda diadalt ülhetnek most *ezek!* Egy kommunistát a „rossz lelkiismerete” örületbe kergette.

Ti! ti! a *ti* művetek ez! Ti csináltátok, csak ti! — Benőmet előnti a gyűlölet. És ettől a perzselő gyűlölettől fölszikpad hideg testem verejtéke, már nem fázom, már nem vacog a fogam. Csak összeszorítom, hogy szinte csikorog, — szét tudnám tépni ezt az álszent, embertelen és képmutató hadat. Most kél először életre bennem a pusztító gyűlölet ellenségeink iránt; eddig csak szilárd meggyőződéssel, tárgyilagosan a feladathoz szabva magatartásomat: küzdöttem ellenük. Most érzem át első ízben teljes mélységéig azt, amit az elnyomott, üldözött és kisémmizett dolgozó tömegek érezhetnek. És ez a harag *befelé* fönsségesen megnyugtató: nem fogok megörülni, sokkal jobban gyűlölöm őket, semhogy ezt az örömet, ezt a diadalt megszerezsem nekik. Akárhogyan fordul, de mi leszünk az erősebbek.

Odakünn siető léptek zaja, utána hangzavar támad, majd egy megnyitott zárkaajtó csikorgása, aztán az üvöltés egy pillanatra még erősebb; végül tusakodás, leszorított kiáltások, amelyek lassan nyöszörgésbe fulladnak, — a mi társunkra, harcossal barátunkra ráhúzták a — kényszerzubbonyt...

*

Másnap hajnali mise. Kiállunk a zárka folyosóra, majd sorba terelik a párokat. Egymást keresik a tekintetek néma kérdéssel. Fakó arcok, zavaros szemek. Egy asszony, akire otthon a négy gyereke vár, bambán maga elé mered, nyitott ajka petyhüdten csüng alá. Riadtan rászólok:

— Molnárné! Mi baja?

Föleszmél és kezével lassan végigsímit homlokán.

— Rosszul érzem magam. Egész éjszaka benem hűnytam a szemem. Meglátja, én is megbolondulok.

És így beszél még kettő-három, még egy féltucat.

Bettyre nézek, — *egy* a gondolatunk:

Multkor a teremben egymás után három bűnügyi kapott hisztériás rohamot; itt az örület sikolya gyötri kényszer gondolattal a magányban tépelődőket. Megbomlott az öntudat ereje, az emberek elvesztik magukat.

Templomba vonulunk. A mi helyünk, mint zárkásoké, fönn, a karzaton van. Elmélyedve nézzük a rabok egyforma sorait; a magas ablakon át sápadt világosság dereng, talán ettől oly halványak ma az arcok. A fák lombja csendesen bólogat a hűs, hajnali szélben, messzebb az erdő sötétlik, felette felhőző pír lebeg. Egy dal jut az eszembe, melódiája, mint egy zenélő óra, halkan játszódik bennem: „Messze a nagy erdő, messze száll a felhő...” Messze kerültünk az élettől és elmúlik a nyár. Azóta, valahányszor templomba vittek és a magas ablakon át tekintetem a távolban sötétlő erdőre esett, összezárt ajakkal, némán mindig ezt a nótát daloltam. Fájt és jól esett, hiszen gondolatom a felhővel szállt, túl az erdőn, a határon is túlra...

Benn, a kőfalak közt, az „Isten házában” fakó arcú rabok ülnek. Villanykoszorúk gyúlnak föl, liliomokból fehér fény sugárzik a leomló palástban álló Krisztus-szoborra. Az arca szelíd s a két keze kitérve, mintha mondaná: „Jöjjetek, akik terheltek és fáradtak vagytok...” Ó ki nem az? Kire nem súlyosodik az élet terhe, hogy csak inogva bírja s roskadozik alatta? A rabok sorából kilép egy asszony, odabiceg az oltár elé, ahonnan kitárt karokkal tekint alá a fényestestű Krisztus-szobor; ránéz a szelíd márványarcra, aztán hangtalan zokogással — földre borul. Ott vergődik a lépcsőkön, néma vonáglásban, egész testével sír, de szava nincs a fájdalmának. Ki ez az asszony? A karzaton a fejek előrebuknak s rámerednek a vonágló alakra, egy pillanat és a vállak megremezzenek, halk susogás hullámszik végig a sorokon:

— Mária... Mária... a megőrült Juliska testvére...
öt siratja...

Juliska testvére, politikai fogoly. — lelkiileg összetört
ő is és most az oltár előtt vonaglik.

Zokogni szeretnénk, annyira fáj. Megszorítom Betty kezét; egy pillanatra Betty a karzat párkányán nyugvó félkarjára hajtja fejét, de gyorsan erőt vesz magán. Nem szabad sírni, nem szabad! Fájdalmunkat féreértének, a vergődő rabok imbolygó öntudata könnyen ellobban a sötétségben.

Hátradőlünk; merev arccal, egyenesen, nyugodtan ülünk, — nem történt semmi; csak egy szenvedő ember kérdezte meg gyötrelmeinek egy percében még az élettelen márványt is: miért kell ennyire szenvednünk? De a szobor nem felelt s a vonagló asszony fölkelt a síket oltár lépcsőjéről.

... A napok ólomsúllyal járnak; mintha minden óra azt súgná, hogy az egyik sírkamrában egy élő-halott lakik. Vajjon mit érezhet? Juliska nem tűr a közelében apácát, őrzöng, ha látja őket; de mikor a nyomorék kis Pipi társunk nyitott be hozzá, egész nyájasan beszélgetett.

Nem kivételes sors itt a Juliskáé; a téboly mindenkire leselkedik. A következő nap újabb sikolyok reszketnek át a köépileten, egy másik zárkából. Egész közelről hallok, amint valaki egyre a gyermekéért kiált, majd babusgatja, doktort hív hozzá s mutogatja neki a beteg kicsikét. Naphosszat ezt panaszolja, százszor is ismételt szavakban, újra meg újra sikolt, — képzeletében elrabolták tőle gyermekét. Az étel nem kell neki, a falnak lötytyenti s letép magáról minden ruhát. Erre őt is kényszerzubonyba kötik; most már ketten vannak. Mi többiek pedig hallgatjuk a borzalmas hangokat és éjszakánként itt is, ott is megkérdi önmagától egy-egy magános rab: vajjon énám is ez a sors vár?...

Más útja is van a menekvésnek, nem kell éppen megőrülni. Egy asszony fölakasztotta magát az ablakra. Idejében észrevették és levágták a kötényből sodort kötélről. Csak annyi baja történt, hogy mint „rendbontót” szigorúan megbüntették. Árt a fegyház tekintélyének, ha a hivatalos beszámolóiban öngyilkosságok szerepelnek, arról

nem is szólva, hogy az öngyilkosság „halálos bűn”, amelyért a merénylő menthetetlenül elkárhozik.

Várjon a rab türelemmel, míg megkapja a tüdővést, hogy Istennek tetsző módon és az utolsó kenet szentségében megtisztulva hagyhassa el a siralom völgyét; ha pedig az Ur ezt nem akarja (az ő végtelen bölcsességének útjai kiszámíthatatlanok) és a fegyenc elméje „rossz” teeteinek súlya alatt megbomlik, — ebbe is bele kell nyugodnunk.

Esténként elmélkedhetünk az ima szavain: „Tudom, Uram, hogy meg fogok halni csak azt nem tudom, mikor.” Mi pedig hozzátehetnők: és „hogyan?” Nos, Mária-Nosztrán mi sehogysem akarunk meghalni.

Egyik reggel, miközben a seprőt továbbítjuk, Betty besurran hozzám és kicsire összehajtott papírt nyom a kezembe.

— Olvasd el és holnap add vissza!

Mihelyt a takarítás után becsapták az ajtót és egyideig nem leselkedik rám fürkésző apácaszem, előveszem a papirost és meglepetten látom, hogy verset írt rá Betty:

Az éjszaka dala

<i>Jertek velem, ti</i>	<i>Eltűnt a rőt fény,</i>
<i>Szomorú szemű,</i>	<i>Nincsen már veszély,</i>
<i>Meggyötört lelkű,</i>	<i>Koppan az ablak,</i>
<i>Bús szegények!</i>	<i>Zizzen a lég.</i>
<i>Elviszlek messze,</i>	<i>Szárnyalunk az űrben,</i>
<i>Idegen vizekre,</i>	<i>Uszunk a ködben,</i>
<i>Dagad a vitorlánk,</i>	<i>Feledjük a létet,</i>
<i>Előre tehát!</i>	<i>Alom az élet...</i>

Nem sok költőiséget találtam ebben a versben, mégis úgy éreztem, hogy valamit híven kifejez: az éjszaka álma a mi valóságunk, az ólmos nappal pedig — rossz álom.

Másnap, amikor visszaadom a verset, Betty megnyugodva mondja:

— Most már minden jól van. Ami fáj, ami gyötör, — megírom. Mindent megírok és ettől megkönnyebbülök. Én is nekifogok az írásnak; csak úgy tódulnak a té-

mák, a gondolatok a ceruzám alá; de ahogyan jelentkeznek ezek a gondolatok, le nem írhatom, mert elkoboznák. Fel kell öltöztetnem őket idegen ruhába, hogy első tekintetre rájuk ne ismerjenek. Meséket írok és úgy elfoglal a munka, annyira benne élek, hogy a máskor végtelen unalmú, hosszú nap most szinte elröppen.

Minden nap egy kis papirosszeletke nyomul a markomba, amiért cserébe néha másikat adok. Szavak, gondolatok, keservek, de már fölszillan bennük a remény. Aki írja, — gyógyul, és ez a fontos.

Az élet hajótöröttjei

(Betty verse.)

*Mi vagyunk az élet hajótöröttjei.
Egy szál deszkán úszunk,
Remegve, hogy elnyel
Az örvénylő tenger.
Odaveszett minden,
Gyöngyünk, drágaságunk,
Meztelenek vagyunk,
Kifosztott szegények.
S a felbőszült tenger
Szilaj hullámai
Labdaként dobálnak
Veszett jókedvükben.
Egy merész hajítás
Az Új világ felé,
És mi parton vagyunk.
Új világ küszöbén
Bízó reménységgel,
A régi világnak
Kifosztott, megvetett,
Koldus szegényei...*

A versek és mesék, elbeszélések és szatírák elindulnak és bejárják a börtönt, besuhannak a magános zárkákba. Vigyázva adogatják kézzől-kézre a kéziratokat és rab barátaink, akik olvassák, kacagnak a szatírákon és meg-

értőn bólogatnak a verseknek, a szárnyas vágyakhoz. Sír-kamránkban virág nyílik és a ragyogó nap felé fordul. Élünk, mert sikerült megfogalmazni azt, ami gyötör bennünket és azt, ami után sóvárgunk. A sikolyt már nem halljuk. A feketetorkú kapu mögött talán mégsem az örök homály nyelte el, akik a kapun beszédültek. Visszafelé is vezet út. Talán valamikor, új világ küszöbén az élet e legkifosztottabb hajótöröttje is megtalálja elveszett kincsét, — öntudatát.

Egy szál deszkán úszunk.*

Melyik volt?

Amikor a magánzárka nyomasztó tétlensége ellen küzdve Betty szomszédom meg én irogatni kezdtünk, minden lenyügzött érzésünket, minden forró gondolatunkat igyekeztünk formába önteni. És íme: a zárka falai nem lehelnek többé dermesztő kripta-magányt, körülötünk éledni kezd egy egész világ.

A reggeli küblizés a „szellemi termékek” kicszerelésének ideje; a sétán pedig mozdulatlan ajakkal vitatkozunk az írárok felett. A beszélgetés e fortélyában már mesterekké váltunk.

Egy napon, mikor sétára vezényelnek, új fogoly tűnik a szemembe.

Nini, hiszen ez, igen, ez Vilma! Megint együvé kerültünk. A sudár, magas, szőke tanítónő, arcán a szeptembernek még alig hervadó szépségével, kissé negédesen lépked; fejét fölényesen hátraszegve, gúnyoros mosollyal néz el az előtte haladó feje fölött. Ahá! Amott előtte Sári megy.

* Juliska, aki a kicszerelési akció révén szintén a Szovjetunióba került, csakugyan kigyógyult és hosszú éveken át hasznos munkát végzett. Az a bizonyos roham a nosztrai zárkában, nem elmezavarból támadt, hanem idegeinek túlfeszültségéből. Egy véletlen esett, amikor a romlott burgonyától több fogoly megbetegedett, azt a gondolatot ébresztette benne, hogy az apácák meg akarnak bennünket mérgezni.

Amikor a sétáról beterelek, Bettyvel addig mesterkedünk, mígnem Vilával néhány szót válthatunk. Már hallotta, hogy harcban állunk az apákkal és kissé csodálkozik rajta.

— Csak nem szállnak szembe a nővérekkel? Mi értelme volna ennek?

Ahogy lehet, rövidesen elmagyarázzuk, hogy ez politikai kérdés, mivel a nővérek arra akarnak kényszeríteni bennünket, hogy kommunista voltunkat megtagadjuk. Ezt Vilma, úgy látszik, megérti. A következő napokon az írásainkról is mesélünk, sőt egyet-mást átolvasásra Vilma cellájába csempészünk. A versek és mesék tetszenek neki, s egyszer óvatosan arra célozgat, hogy mindent ki kéne csempésznünk. Neki tudomása van róla, hogy a Korvin Ottó naplója megvan, ezt okvetlenül meg kell menteni, legokosabb volna a mi írásainkkal együtt Bécsbe juttatni. Igen, ámde hogyan? Az alkalom nemsokára kínálkozik: Zsigmondné szabadul és Böske barátnőnk táskáját viszi magával, amelynek titkos dupla feneke van. Nagyszerű! Egész föllelkesedünk. Csak egy a nehézség: honnan vegyünk papírost? Minden kis papírrongy darabkát elhasználtunk már, most pedig tiszta kellene. Honnan szerezhetnénk papírt?

Szalézia nővérhez fordulok, hogy az angol nyelv gyakorlásához szerezzen nekem egy kis papírost. A jámbor, jólelkű teremtes sóhajtva elgondolkodik.

— Megkísérlem. Talán... — mondja halkán, aztán eltávozik és nem sok idő múlva mosolygó arccal néhány ív szép, tiszta, rózsaszínű papírost hoz.

Betty füzeté is, amelyet nagynehezen beadtak, erre a célra kellett; és az első lapok, meg a feltűnőbb helyek valóban angol szavakkal telnek. Közbe-közbe azonban egy-egy magyar vers ékelődik bujkálva, nálam meg az elbeszélések folytatása. A tervről az érdekelt feleken kívül csak Gitta meg az ötlet mestere, Vilma tud. Feszült várakozásban telik az idő, alig várjuk, hogy a postagalamb kirepüljön. A zárka udvarán sétálva özszemosolygunk. Tehát holnap! holnap!

Csitt, Gitta, vigyázz! Olyan erős a hangod! Még csak ne is súgjunk.

Mikor betereinek bennünket, az ajtó előtt Böske int, juttassam el hozzá, ami még nálam van; most akarja bevarni. Nem hallhatta senki, mégis körülnézek. Mögöttünk a két bűnügyi egymással veszekszik s így nem törődik velünk; előttünk pedig két jóra való munkásasszony, megbízható politikai áll. A harmadik sorból Szilvássy Mária, a hetigyónó tanítónő egy pillanatig rámnéz, de ő nem hallhatta. Most ez egyszer alig várom, hogy a zárkában lehessenek.

A délutáni küblizésnél még átadtuk az utolsó anyagot és Zsigmondné szerencsésen bedobta hozzám az íráskulcsot, amellyel majd kintől egy „családi” levélben értesít az eredményről. Így minden kész, a posta indulhat. Mihelyt odakünn elhal a zaj, el fogom olvasni az íráskulcsot és megsemmisítem.

Ülök a zárkában. Várakozásteljes, feszült a hangulat. Holnap!...

Egyszerre léptek, kulcsok csörömpölése, az ajtóm kintárul és Valéria nővér lép be, mögötte pedig aggódó arcú Szalézia. Kelletlenül állok föl, ki nem állhatom ezt a gyűlölködő szemű Valériát. Ha csak meglát egy politikai foglyot, már szinte tájékozik, pedig semmi köze hozzánk, ő az irodás főnök.

— Mutassa a holmiját! — A parancs metszön csikorgóan rideg.

Mi a fenét keresnek már megint! Talán bicskákat akarnak elkobozni. Előszedem a ruhaneműmet és szétbontom. Valéria az ágyhoz lép.

— Ezt is!

— Kérem. — Nyugodtan szétnyitom az ágyat; ő beletúr és úgy tapogatja a kukoricaháncsot, mintha fegyver után kutatna.

— Mit tetszik keresni?

— Az nem tartozik magára! — Valéria nővér körül néz és fejével a fali szekrény felé int.

— Hát ott mi van?

Kinyitom. Az angol könyvem és írások; de ezeket tán csak nem veszik el?

Valéria fogja az egész csomót és a hóna alá csapja. Ez nekem nem tetszik.

— De ha áttekintették, ugy-e visszakapom?

Az apáca nem méltat feleletre, csak némán az asztal fiókjára mutat. Kihúzó. Szappan, fésű s miegyéb. Közben a kezem egy apró cédulát érint; hopp, el is felejtettem, hogy az íráskules még itt van. A fogkefémmeel együtt tartom. Valéria héjjaszeme mégis észreveszi.

— Mutassa azt a cédulát!

Éppen neked! — gondolom magamban. Közömbösen szétnyitom és mintha csak holmi firkálás volna, lassan széttépem.

— *Mutassa azt a cédulát!!* — Az apáca hangja fenyegetően emelkedett.

Mosolyogva föltekintek, miközben a papirost apróra tépem.

— Mondtam, hogy adja ide!! Azonnal! — Ki akarja ragadni a kezemből.

Elkacagom magam, mialatt a sarok felé hátrálok, majd egy hirtelen mozdulattal az egész halmaz papiros-laskát a küblibe dobom.

Valéria tajtézkzik, toporzékol, fogai szinte csikorognak. Ha a másik nővér nem állna itt, tán meg is cibálna.

— Ronda teremtés! Szemétnépség! Hát nem rosszabb az utolsó cigánynál?! — Csak úgy reszket tehetetlen dühében, míg halottfehér arcán két égőpiros folt gyullad. Szaléziához fordul.

— Nézze kedves nővér, mit csinált! Ilyen szemtelen merészség! Szemtelen cigánynépség!

Szalézia fájdalmasan tekint rám ibolyakék szeme mélyéből és jámbor gyámoltalanságában fejét ingatja. Miért is tépte el ez a szerencsétlen rab a cédulát? Lám, most nagy baja lesz.

Valéria lesújtó pillantást vet szelíd, csöndes rendtársára. Ennyi az egész? Bizony, hathatósabb támogatást várt. Node egymaga is elvégzi. Még egyszer fenyegetően végigmér.

— Ezért lakolni fog!

— *Azt tudom.* Az *irgalmas* nővérek mindenért megfizetnek. A hatalmukban vagyunk, az életünket is elvehetik, — mondom csendes hangon.

— Az élete nekünk nem kell.

— Csak *részletekben*, kedves nővér, apránként, ugy-e? észrevétlenül...

Valéria porcellánkéek szemeiben feneketlen gyűlölet mélye nyílik és mint kemény golyók forognak üregeikben. Olyan ez a fehér apáca, mint egy sebesült hiéna, amely még tépni akar.

— Ezért bűnhődni fog! — sistergi vonagló szájjal és dühtől reszketve kimegy; hóna alatt az iratesomóval.

Az ajtó becsukódik, kulcsa fordul, majd a vasrudat is elébetolják, — dupla zár alatt vagyok. Fejemet vakarva állok a cellámban, — már most mi lesz? Ez a motozás nagyon rosszkor jött. Mégis bizakodom; Betty versei már a táskában kell, hogy legyenek és ha nem éppen az írásokat keresték, Zsigmondnétól talán el sem vették, ami nála van. Csak tudnám, hogyan állunk!

A kukucson egy politikai vigyázva benéz.

— Zsigmondné kérdezteti, nincs-e baj? nem került-e rossz kézbe valami? Tőle mindent elszedtek.

— Mondja meg neki, hogy bajba senki sem került, de én ki fogok kapni.

A sétán nagy az izgalom, a nővérek minduntalan ránk szólnak, de nem törődünk velük. Hát bizony, nem jól áll az ügyünk: valamennyi írásunkat elvették.

— Még semmit sem varrtál be? — kérdem Böskétől.

— Az a szerencsénk, hogy nem, mert így mit sem bizonyíthatnak ránk.

— Tudják ők, miről van szó, — hiszen egyenesen a táskát követelték.

— Vagy úgy?... Valaki beárulta a tervet. De *kicsoda*? Rabra életbevágóan fontos, hogy tudja, ki köztük az áruló; még csekélységekben is. És az *ügyre* nézve fontos.

Néhány politikai neheztel, hogy nem avattuk be a tervbe. Sári egyre az orrunk alá dörzsöli.

— Persze, mert mibennünk nem bíztak, de holmi Szilvássy Máriákat beavattak.

— Ugyan miket beszél! Egy Szilvássyval nem pak-tálunk!

— De Vilmával igen.

— Csak nem akarja azt mondani, hogy Vilma volt az áruló?

— Én csupán azt mondom, hogy maguk mindig túlságosan bíztak Vilmában. Egy kommunista, aki Veres főügyésszel meg a fegyőrökkel tárgyal...

— Nézze Sári, ha mi többen itt, nyíltan dacolunk, ez még nem jelenti azt, hogy más taktikát nem szabad használni. Vilma diplomata-karakter, úgy tud az emberekkel bánni, hogy észre sem veszik, mikor szedi ki belőlük azt, amit akar. Nem kaptunk-e híreket az ő révén?

— Ez az. És honnan tudják, nem csinálja-e fordítva is, azoknak?

— Sári, Sári, Maga csak azért beszél így, mert Vilmával nem állhatják egymást.

Egy pillanatra átsuhan az én agyamon is a kérdés: honnan tudod, hogy nem ő az? ki biztosít? De elhárítom. — lehetetlen! Vilma a mi legszűkebb baráti körünkhöz tartozik! ez nem lehetséges!

Másnap külön terelnek a sétára s mi a fegyelmeselek körében baktatunk: Betty, én meg — Szilvássy.

— Hát maga miért került fegyelmeibe?

— Egy cikk miatt, — mondja a sárga arcú, cvikkeres nő fontoskodón nevetve — egy cikk miatt, amelyet a Népszavához akartam kicsempészni; képzelhetik, hogy nem tetszett az apácáknak, amit ott a papokról írtam!

Gyanakodva szemléljük. Provokátor? vagy csupán hóbortos.

A többi „bűnrészes” is szigorúbb felügyelet alá kerül: Böske, Gitta, sőt Sári is, bár neki mi része sem volt az egészben. Csupán Vilmát nem érte baj, pedig egyik mesém nála volt.

— Hogy-hogy nem találták meg?

— Még idejekorán eltéptem.

Idejekorán...

Dupla zár alatt ülünk és várunk. Egyideig a „fölbujebbalóink” is várnak, hogy majd mosakodni, magyarázni, kérni fogunk. De mi tovább hallgatunk. Szalézia nővér sóhajtván aggódik a sorsunkon.

— Egy nagyúr van itt! Az tud angolul! A főtisztelendő úr is tud! *Mindent* elolvastak!

Elkacagom magam.

— Hiszen *magyarul* írtuk!

A nővér kétkedve néz rám. Az a nagyúr meg a fő-tisztelendő úr csak nem hiába böngészik az írásokat? Valami titok, valami borzasztó titok lehet ott angol nyelven írva, hogy egy nagyúr Budapestről ezért külön ide-utazott.

Hogy magunk nem jelentkezünk, végre is hivatnak. A főtitisztelendő úr kihallgatásra rendel. Persze, nem *ebben* az ügyben (az egyház rég bevált taktikája szerint mindig a kerülő út a legbiztosabb), no de beszéd közben amúgy mellékesen erre is sor kerül. A fegyházban tanusított viselkedésemet bírálva, a pap a jólértésűtség gesztusával sejteti, hogy „mindent” tudnak, ez a mostani eset nem az első, „máskor is csempésztek ki levelet.”

Várakozón elhallgat. Én csak mosolygok.

— Büszke volnék az ügyességemre, ha valóban sikerült volna kicsempészni valami levelet.

A plébános úr trükkje nem vált be, hát másképp fordítja.

— Nem sikerült! Az a levél nem érkezett meg rendeltetési helyére, elfogták, megvan!

Még derűsebben mosolygok, — hiszen — amiről a papocska nem tud — szóbelileg már választ kaptam rá. Ócska fogások. Közömbös mozdulattal jelzem, hogy ez az ügy engem nem érint, ami pedig az elkobzott írásainkat illeti, csupán az unalom elűzésére, saját szórakozásunkra firkáltuk. Ez csak nem fegyelmi vétség?

A főtitisztelendő úr szeretné tovább firtatni az ügyet, amúgy szélről gyöngén bizonyos terveket érint, majd családi érzéseimre próbál apellálni.

— Nemrégiben levelet kaptam Aradról...

A szívem megdobb, de arcom nyugodt marad.

— Egy paptársam írt az ön érdekében; értesült róla, hogy maga itt hogyan viselkedett és nem érti, tévedésnek tartja, mert azelőtt — ahogy írja — nem viselkedett a vallással szemben ilyen elutasítóan. Például, amikor az édesapja a halálos ágyán feküdt, *papot* hívott hozzá... Így volt?

— Igen, így volt. Metzger Márton főtitisztelendő urat

hívtam hozzá, ugyanazt, aki önnek levelet írt az érde-
kemben.

— Akkor nem értem mostani konokságát...

— Én azért hívtam papot apám halálos ágyához,
mert apám hívó volt és én nem akartam megfosztani
utolsó vigaszától. Ez csak természetes. Mi kommunisták
nem a vallás ellen, hanem az ellen harcolunk, hogy a
vallást politikai eszközül használják fel.

A pap mintha még mondani akart volna valamit, de
azután meggondolta, egy percig még vár, de nekem nin-
csen mondanivalóm, s a kihallgatásnak vége.

Bettyé tovább tart, nála a lelkiatya érzelmi húro-
kat penget: nem várta volna tőle, stb. Kivált az esett
neki rosszul, hogy Betty így nyilatkozott volna róla: „a
főtisztelendő úrnak olyan a szeme, mint a leszúrt bak-
kecskéé.” Igaz volna ez? Ő nem akarja Bettyről feltéte-
lezni. A fitos orrú Betty a legártatlanabb pofácskáját
vágta, — ő? hogy ilyet mondott volna a főtisztelendő úr-
ról? Betty már régen észrevette, hogy a lelkiatya mele-
gebben érdeklődik iránta.) Mire a pap bizalmasabb han-
gon, bár burkoltan sejteti vele, hogy az áruló a mi so-
rainkból került ki.

Bettyvel megrágjuk a hallott szavakat; a pap célzá-
sai egy intellektuel politikai fogolyra utalnak. De me-
lyikre?

Egy hét múlva Szilvássyt kiveszik a fegyelmiből, va-
sárnap a templomban ismét ájtatosan letérdepel, szent
gyónáshoz is járul, — megtért. Avagy nem is járt eret-
nek utakon. Most a megtért ember botránkozásával szid
bennünket, hogy mi vittük a „rossz útra”. Jutalmul a
könyvkötőbe helyezik, ahol munka közben a többi fog-
lyot — figyeli.

— Vigyázzon a bőrre, magát még fölakasztjuk, ha
kimegyünk! — úton-útfélen ezt vágják szemébe a poli-
tikaiak. A fenyegetéstől megvadulva, tüntetón a följobb-
valók, az egyház védelmébe helyezkedik; pedig ez az egy-
ház...

— Ha bármikor rákerülne a sor, mi *írássokkal*, jegy-
zőkönyvvel igazolhatjuk, hogy nem mi találtuk ki a vá-
dat, hanem hogy nekünk ezt szóról-szóra így mondták

be; — mosakodott a pap, mikor egyízben azt mondtam neki, hogy ezért valamikor talán felelniök is kell majd, — mi *gondoskodtunk* róla, hogy minden írásban legyen lefektetve.

Igen, az egyház első szóra kész prédául odadobni azt, akit eszközüil fölhasznált. Ez a selymák sorsa.

Szilvássyt bojkottáljuk, hiszen ő a mi — szegényünk.

Csak *egy* körülmény maradt megoldatlan: honnan tudhatta tervünket? És ennyire pontosan minden részletében?

...Szegény Szalézia is bajba került. Meséimet arra a rózsaszínű papirosra írtam, amelyet ő adott nekem. *Intézeti* papiros! „lopott” holmi!

— Hát *arra* kellett a papiros? — kérdi a nővér szomorúan és lehajtja fejét. Szemrehányást nem tesz, továbbra is a régi nyájas. Sőt, mintha még több részvételt pillantana rám, hiszen ez a rab büntetésben van, szenved; azzal pedig, hogy miattam neki is kellemetlensége támadt, — ő, azzal csak az ő javán munkálkodtam, mert aki másokért tűr, az az *üdvösség* útján jár...

Ahányszor kukucsom deszkájára teszi a kenyeret, mosolygó szemmel benéz hozzám.

— Hogy van?

És az a konok kommunista, aki az apácától kapott papirosra a *politizáló egyházat* ostromozta, szintén nyájas mosollyal válaszol:

— Köszönöm, kedves nővér, megvagyok.

Két ellentétes világból bölintünk egymás felé, jószándékú emberek két végpontról, amelyek kölcsönösen megfoghatatlanok egymásnak. Mégsem gyűlölködünk.

Arra megy Szilvássy Mária, aki mostanában sokat járkál a folyosón. Szalézia nővér megrezzen, szemét lesüti és némán tovasiet. Én — mintha az a sárga evikeres arc üres levegő volna, — merev közönnyel eltekintek fölötte.

— Júdás...

— Áruló...

A két ellentétes póluson Szalézia nővér meg én, a kommunista, talán egyszerre gondoljuk a szót... A nagyúr, aki angolul tud, eredmény nélkül utazott vissza Bu-

dapestre. Vajudtak a hegyek, hogy kommunista összeküvést szülnének és egy kis egér, — néhány rabverszületett. Börtönéletünknek ezt a kis epizódját ezzel le is zárhatnám; minek még több szó? De kétely nyugtalanít. Mennél tovább, az időknek mennél nagyobb távlatból tekintek vissza, annál áthatolhatatlanabbnak érzem a bizonytalanság ködét. Ujra meg újra egy jelenet tolakszik emlékembe, de egyre változnak a színek és eltorzulnak a vonások.

A szigorított magánzárkában töltött hosszú fegyelmi büntetés beteggé tett; az orvosnál jelentkeztem. A rendelőből kijövet beosonok Vilmához, aki éppen egyedül van a kis betegszobában. Arca halvány, szemei alatt mély, sötét árnyak, — az orvosnő kezdődő tüdőbajt állapított meg nála. Vilma kényszeredetten mosolyog.

— Hát igen, így vagyunk... De üljön le egy kicsit, felolvasok magának valamit.

Szája furesán rezdül, mint amikor valaki önmagán mosolyog, nehogy a másik kinevesse. Levelet vesz elő.

— Ezt a református esperesnek írom; neki, akiről meséltem, hogy a legnagyobb ellenségem. Az, aki idejuttatott.

— Annak ír? Ugyan minek?

— Hallgassa csak meg a leveletem.

Meghallgattam. A levéltől valóságos hidegrázást kaptam, aztán kivert a forróság. Egy bűnbánó, vezeklő ember megalázkodása volt a levél, győztes ellensége előtt, alázatos könyörgés: bocsáss meg és segíts rajtam!

Mintha a szívemet markolásznák; egy pillanatig megkövülve nézek Vilmára, akinek ajkán még mindig ott rezeg az a furesa mosoly.

— Vilma! ez a levél — rettenetes... Ne küldje el!

— Már elküldtem; ez csak a fogalmazvány.

— Hogy fog ez az ember diadalmaskodni! És itt az apácák is, amikor elolvassák. Hogy tudott maga így porig alázkodni az ellenség előtt?!

— Nézze! — Vilma elkomolyodik és hűvös tárgyilagossággal tárja fel a helyzetet. — Ha itt maradok, két-három hónap és — elpusztulok. Kinek használok vele? Mit nyer az ügy, ha elvisz a tüdővész? Nekem innen ki

kell kerülnöm! Ha ismét kint vagyok, mennyi kapcsolatot hozhatok létre! Mennyi embert nyerhetek meg! Ismerem az Alföldet, kivált a református vidékeket, nem is hiszi, milyen jó talaj az még most is. Mit nekem ez a papiros! Megéri.

Érzem, hogy nehezen lélegzem. Ha jól meggondolom, Vilmának igaza van. Csak olyan szörnyű ez a földreborulás, ez az önmagunk lekövése, — én ezt nem tudnám megcselekedni. Minden csöpp vérem, minden idegszálam lázadozik ellene. Csöndesen mondom:

— Ami az egyik embernek belső törvény, nem mindig az a másiknak is. Én erre a lépésre, amit maga tett, sosem tudnám rászánni magam. De lehet, hogy igaza van. Odakünn kellenek emberek, akik illegálisan dolgoznak. És maga ezt a munkát jól értené. Én, — én idebenn használlok többet, mert olyan emberek is kellenek, akiket nem hajlít meg nyomás és erőszak. Én *ehhez* értek jobban, mert ez a belső természetem, odakünn talán nem volnék elég alkalmazkodó. Végezze hát mindegyikünk a maga feladatát.

Elhagyom a betegszobát és nem szólok senkinek arról, amit hallottam. Sokan félreértenék és Vilma gyanuba kerülhetne: Egy ember, aki rászánja magát *ilyen* levél megírására, csak hogy kiszabaduljon, hátha egyébre is képes? De sokáig az eszemben maradt Vilma arca. Milyen különös, hogy azon nyoma sem volt megalázottságnak vagy nehéz belső harcnak, sőt mintha élvezte volna a maga tudatos fensőbbségét.

A levélre hamarosan megjött a válasz. A diadalmas, gyűlölködő pap az alázatos kérést — elutasította. „És ott fog elrothadni a börtön szalmáján...” — írta Vilmának. Hát kellett ez?

Vilma nem beszélt újabb tervekről, hétköznapi közönnyel sétált a többiekkel körbe, mígnem egy napon eltűnt, — kiengedték. Nem szabadulásképpen, csak szabadságra; magas uraságok (állítólag egy Hohenlohe herceg is) garanciát vállaltak érte és az ügyész megbízott benne. Miért, milyen érdemek alapján? Mivel bizonyította be a megbízhatóságát? Milyen szolgálatokat tett valahol az

uralkodó rezsimnek? Akkoriban nem tettem föl magamnak e kérdéseket.

A bizalom letéteményese kiment és — nem jött többé vissza, átszökött a határon. Dolgozott-e odakünn valamit az ügyért vagy sem, arra nézve eltérők a verziók. Becsapta az ügyészt meg Hohenlohe herceget, de vajjon — *minket*, hát minket vajjon becsapott-e?

Nem tudom, sajnós, mind e mai napig nem tudom.

Problémám maradt ez a kis epizód, amelyet leírtam és sokat adnék érte, ha tudnám, kicsoda, melyik volt az árulónk, amikor néhány rabverset és mesét akartunk kicsempészni. Csakugyan az a sárgaarcú, cvikkeres volt-e, amint akkor hittem, vagy a másik, a fölényesen mosolygó, a tűnő szeptembernek még alig hervadó szépségével?

Az elveszett kulcs

Elszedték minden papirosomat, el még a ceruzámat is, gyilkos unalomban ülök kettős zár alatt. Betty a maga zárkájában szintúgy. Az apácák parancsba kapták, hogy a fegyházi, sőt a fegyelmi rendet is szigorúan betartassák. A fegyelmeselek sétáján még Szalézia nővér sem tűri, hogy a foglyok közt akárcsak egy odavetett szó essék. Megállók előtte.

— Kedves nővér, *emberek* vagyunk és egész nap egyedül, némán, tétlenül ülünk a zárkánkban. Oly iszonyú vétek és veszedelem az, ha egy-két szót váltunk?

Az apáca szemét a földnek szegzi s mint aki csak *egy* utat akar látni, önmagát erősítő, monoton hangon mondja és ismétli a szót:

— *Kötelességem*; ez az én legszentebb kötelességem.

— Mi? az, hogy gyötörjék az embereket, ez *szent*, ez krisztusi kötelesség?

Szalézia arcán zavar játszik, küzd benne az ösztönös jóérzés a főnökétől ráosztott parancssal. Szinte kérve néz reám.

— Nekem *parancsba* adták, hogy vigyázzak magukra. Legyenek jók!

— Jók! Hát tudja maga, *mi* az a jóság, amelyet tö-

lünk követelnek? Az, hogy *halottak* legyünk, élőhalottak! És a parancs, amit maga jámboran keresztül akar vinni, az, hogy segítsen benünket élőhalottakká tenni. Ez szent parancs?

Az udvar ajtajából az öreg Honória nővér felénk néz, nem tetszik neki, hogy az apáca rabbal beszélget. Szalézia int, sétáljak tovább. Folytatom a keringésemet. Honória mellett most egy fiatal nővér jelenik meg. A kemény vonalú rendi ruhában is karesú, kecses a testtartása, arcvonásai finomak és nagy, árnyalt szeme kisötétlik a fehér, szárnyas főköttő alól. Kutatón átpillantja a két körön sétáló rabok sorait és ajkait lekicsinylőn gúnyosra rezdíti.

— *Igy* sétálnak itt a foglyok? Ez rabséta? — cseng a hangja hidegen és keményen, rámutatva két politikaira, akik nem teljes három lépés távolságban követik egymást. — Ha *én* volnék itt, majd megtanítanám én magukat a rendre! — Katonásan int, hogy a két politikai közé egy bűnügyi lépjen be falnak.

Az öreg Honória röstellkedve szólítja rendre az aszszonyokat. Őt, a hajlott korú, tapasztalt zárdafőnöknőt ez a fiatal apáca nyilvánosan megszégyenítette. A büszke Ágota még egyszer végigmustrálja az előtte elvonuló rabokat, mint káplár szokta a bakákat, aztán ugyanazzal a lekicsinylő titkos mosollyal visszatér az épületbe. Bíznák csak őreá, majd ő megexerceíroztatná a kommunisták rabseregét.

Ismét visszavonulunk a magányba. Az öreg Honória kettőzött gondossággal ügyel, hogy minden pontosan történjék és mi, mint a dróton rángatott bábuk, gépiesen lépkedünk. Ő, mennyire gyűlölöm ezt a gépezetet, amely fogva tart és húz ide-oda dermedt szabályai között. Szeretném széttörni és fölrugni az egészet! Ha becsapódik mögöttem az ajtó s a nehéz vasat rátolják, néha úgy forr, sistereg bennem a gyűlölet, kiadásig emelkedve, mint a kráterben a láva. Szeretném megrázni, szétvetni ezt a magas, vasrácsos épületet és nem tehetek semmit, tétlen-tehetetlen ülök egy kamrában, tűrve az idő renyhe múlását.

Osztják a kenyeret, Szalézia nővér nyájasan betekint.

— Hogy van?

Megdühödöm.

— Ó, kitűnően! Kívánom a kedves nővéreknek, hogy ilyen jól érezzék magukat. De mennél hamarább!

Szalézia jámbor együgyűsége nem fogja föl teljesen szavaim értelmét, de a szememből kiolvassa, hogy aligha valami istenes dolog. Halk megnyugtató hangon mondja:

— Legyen türelemmel. Délután behozok magának valamit.

Ebéd után, mihelyt Honória az apácák ebédlőjébe vonult, Szalézia csillogó szemmel benyit.

— Hoztam egy könyvet, olvassa el; ez az én *legkedvesebb* könyvem, mindig lapozgatom. Ó, ettől meg fog nyugodni, meglássa! — Ahítattal elem teszi. — De ne mutassa meg senkinek! Ebben *minden* benne van...

Nem tudja kifejezni gondolatát, hogy ebben a könyvben az ő legbelsőbb lénye, küzdelme, vágya foglaltatik, hogy őt magát értem meg belőle s minden szenvedések célját.

Valahol egy ajtó nyílik, a nővér sietve távozik. Kezembe veszem ezt a csodálatos könyvet, amiben „minden benne van”. Külseje olyasféle, amilyen a szentek legendáinak. De amikor fölnyitom, látom, hogy roszzabb annál: Krisztus jegyeseinek előkészítője, hogy méltó élettel szolgáljanak üdvösségük elnyerésére. Hm. És *ettől* fogok én megnyugodni?... Pusztán kíváncsiságból nézegetni kezdem. Német nyelven írt szabályok, oktatások és példák. Már az egyes fejezetek címei is elég furcsán hangzanak: „Az akarat megőlése”, „A hús, megőlése”... Ejnye, bé gyilkos egy művecske! Nézzük csak, mit mond. Im egypár példa, miként kell megőlnünk a magunk akaratát.

Egy fiatal tüdővész apácának a rendfőnöknő megparancsolja, hogy az udvar egyik sarkában lévő hatalmas kőrakást hordja át a másik oldalra. A nővér neki fog és napokon át cipeli a nehéz köveket; midőn végre valamennyit áthordta, a főnöknő int, hogy most hordja vissza az egészet. S a tüdőbajos apáca szó nélkül engedelmeskedik. Midőn az egész halmot visszahordta a helyére, másodszor is újra kell kezdenie a munkát és az-

után megegyeszer. A nővér nem kérdezi, miért és meddig, nem panaszkodik, csak hordja a köveket, szótlanul követve a kapott parancsot. Ez egyik próbája volt annak, vajjon méltó-e arra, hogy apácává avassák.

Egy másik példa: Nagy egyházi ünnep készül és az egyik novicia azt az utasítást kapja, hogy a szentmisét orgonán kísérje. A nővér alázatosan megjegyzi, hogy még sohasem próbálkozott orgonán és nem tud játszani. Nem tesz semmit, a parancsot megismétlik. Erre másnap az ünnepi misénél az apáca leül az orgonához és engedelmesen ütögeti a billentyűket.

Igy kell megölnünk a magunk akaratát és ez az útja az üdvösségnek, mert a parancsért az felel, aki adta, az apáca érdeme pedig — az *engedelmesség*.

Hangosan kifakadok: örület! Hát *ezt* gyömöszölik élő emberekbe, fiatal teremtésekbe, akik rajongással az égi jegyest keresik? Így nyomorítják kész eszközökké őket a hatalom kezében. Most már értem, miért kínoznak, miért kényszerítenek élő halottakká minket is: aki arra köteles, hogy önmagát meggyilkolja, miként is tűrhetné, hogy egy bűnös rab élő, gondolkodó és vágyakozó, akarral bíró ember maradjon?

És *ettől* a tanítástól nyugodjam én meg?... Szegény jámbor Szalézia tán arról álmodott, hogy e szent példák olvasására fölöttem is megnyílik a boldog szolgák ege. Pedig minden porcikám *láza*d ez ellen és úgy érzem, mintha a könyv helyett üreges szemű, vigyorgó koponyát tartanék a kezemben. Kriptaszag, kriptarények, halálkultusz, amely elveti a színes, forró, eleven életet, hogy dohos sírokból sápadt kísérteteket csalogasson elő. Kimondhatatlan undorral félreteszem a könyvet.

Másnap Szalézia várakozón boldog mosollyal köszönt be.

— Nos? olvasott belőle?

Visszanyújtom a könyvet.

— Köszönöm, kedves nővér, de nem nekünk való. Mi az emberi akaratot nem *megölni* akarjuk, hanem ellenkezőleg: mi a milliók akaratát kívánjuk és fogjuk megvalósítani. Ez a *mi* üdvösségünk útja.

A nővér kezébe fogja kedves könyvét, belső küzdel-

mekben erősítő vigaszát és szomorúan nézi. Amit mondtam, nem érti meg, idegen világ, idegen erkölcs, nem a krisztusi üdvösség fájdalmasan gyönyörűséges útja. Egy pillanatig eltűnődik, de más vigaszt nem talál.

Bennem a lefojtott erők a megpattanásig tusakodnak és itt a szentek glóriájáról álmodnak! Eh! Hadd lássa a való életet! Egész közel lépek hozzá.

— Kedves nővér, gondolt-e már valaha arra, mit érez a rab, akire rázárja az ajtót? Tudja-e, minő társaságban hagyja őt magára? Maguk csak dirigálnak és azt hiszik, az imádsággal elintéznak mindent és hogyha a rab szótlanul a zárkájába megy, — minden rendben van. Még sosem kérdezte önmagától: mi forrong ebben az emberben? Milyen tervek születnek és rajzanak agyában? Maguk azt képzelik, hogy irgalmas nővérek, de még soha egyikük sem vett annyi fáradságot magának, hogy megismerje, mi megy végbe a *látszat alatt* a rabok lelkében.

Szalézia kissé zavarban emeli rám ibolyakék szemét. Én lázasan folytatom:

— És ha abban az emberben, akit élve sírkamrába zártak, a bosszú érzése ébred? Nem gondolja, hogy ezért maguk a felelősek?

Az ibolyakék szemekben az imént bizonytalanul rezgő tekintet fölcillanó, meleg fénné olvad. Valamit mondani készül, de odakünn ajtó nyílik.

— Később... később bejövök — suttogja —, akkor beszélünk róla.

Kisiet. A vasat most nem rakják az ajtóra.

Délután csakugyan benyit.

— Kicsit beszélgetni jöttem magához, hogy ne legyen olyan egyedül.

— Nem fél a raboktól?

— Ó, én nem félek tőlük, engem még sohasem bántottak. Pedig egyszer majdnem úgy volt, hogy megölnek. Az egyik asszony, a Kóbori Rózi társa, ellopott egy zárkakulcsot, úgy, hogy észre sem vettük. Aznap estére én voltam a napos. És tudja, mikor a templomban fölöttem az imakönyvemet, éppen arra a sorra nyitottam: „Imádkozzál a lelked üdvösségeért!” Olyan furesza érzésem támadt, szinte végigszaladt a hátamon, — mi az,

hát én ma meg fogok halni? Aznap nagyon sokat imádkoztam. Késő este, mikor végigmentem a zárkafolyosón, egész véletlenül az egyik ajtóra néztem. A kukucs nyitva volt és két sötét szem nézett rám és mikor jobban odafigyeltem, hát láttam, hogy az ajtó is csak be van támasztva.

— Mi az? — kérdeztem, de az asszony nem hagyott tovább beszélni.

— *Maga* az, kedves Szalézia nővér? — súgta — éppen *magának* kellett jönnie? Jaj, siessen, fusson el innen! A Kóborinál ott a nagy kés, hogy a napos nővért megölje. De hogy éppen magát öljük meg, — nincsen lelkem hozzá. Meneküljön!

— Kifutottam, aztán persze segítség jött és a kést elvették. De lássa, még az a gyilkos rab sem bántott, mert tudta, hogy én a rabokat szeretem. Ó, jók a rabok, én mind szeretem őket!

— A többi apáca nem így beszél; *tisztelendő* kedves nővérek, akik fönséges magasságból néznek le a megvetett rabra. Van, aki még a ruháját is félrehúzza tőlük, hogy közelségüktől be ne szennyeződjék.

Szalézia arcán benső áthatottság rezeg.

— Tudja, sokszor jut az eszembe és annyit gondolkodom ezen, hogy az úristen talán egész másként nézi az embereket, mint mi. Egyszer a templomban egy asszony, aki megölte a férjét és rávette a gyerekeit is, hogy segítsenek a gyilkosságban, odatérdelt egy nővér mögé s keservesen sírt. Ugy sírt, olyan szívszaggatóan azért, hogy miért is volt ő olyan bűnös, hogy még a gyermekeit is megrontotta. Akkor elgondoltam, hogy az úristennek ez a nagy bűnös, ez a szerencsétlen asszony, aki olyan mély bűnbánattal térdel az oltár előtt, — talán sokkal-sokkal kedvesebb, mint ott előtte az a tiszta nővér... Ó, *belülről* és az Isten előtt talán egész másképpen van minden...

Egy házimunkás elhívja a nővért. Kis idő múlva Szalézia zavart arccal benéz a kukucsban.

— Nem hagytam itt a kulesomat?

Körülnézek: a kis asztalon, az ágy deszkáján nincsen; egyebütt pedig nem lehet.

— Nem, kedves nővér, nem maradt itt kules.

Leülök és elgondolkodom. Nem telik bele csak néhány perc, ismét benyit a zárkamba Szalézia nővér.

— Igazán nem hagytam itt a kulcsomat? Nem találom sehol.

Ugy néz a szemembe, mint aki becsülethitre kér: mondjam meg az igazat! Furesán kellemetlen érzés fog el. Csak nem gondolja talán, hogy elloptam a kulcsot?! Kihúzom a kis asztal fiókját, mutogatni kezdem a holmimat. A házimunkás is bejön, segít keresni. Szalézia röstelkedve érinti a karomat.

— Hagyja! Elhiszem. Talán mégis odakint hagytam a kulcsot. — És kimegy. Minthogy többet nem jött be, úgy gondoltam, előkerült a kulcs. Esteli kenyérszótásnál jóformán csak udvariasságból kértem, megvan-e már a kulcs. Szalézia szótlanul a fejét rázza s arca oly lemondó, mint egy mártíré. Háta mögött a házimunkás int:

— Nagy baj! Elveszett a zárkakulcs.

Hűhai! Hát *erről* van szó?... Kezd melegem lenni, hiszen akkor szén csávéba kerülhetek! Még a Kőbori Rózsi követőjeként szerepeltetnek. S miért ne? Nem én magam mondtam-e éppen ma Szalézia nővérnek, hogy a lezárt rabban végül a bosszú gondolata ébred?

A folyosón izgatott szóváltás; a főnöknő méltatlankodó hangja üti meg a fülemet:

— De hát *hol* volt utoljára, kedves nővér? Csak tudja talán, hogy merre járt?

A másik hang halkabban és bizonytalanul az én nevemet említi.

— És mit keresett ott? Mi keresni valója volt kedves nővérnek annak a rabnak a zárkájában?

— Semmi... Én... csak beszélgettünk...

— *Beszélgettek?* Érdekes! Egyszerűen csak beszélgettek!

A folytatást már nem hallom, a léptek arrább vonulnak. De mások közelednek halkán, súlyos léptek, és foitott hangok cserélődnek; úgylátszik ma fegvőrök strázsálnak. Az esti szemle a rendesnél is szigorúbban megy végbe: a zárkába élesen bevilágítanak, majd dunlán bezáriák és még ki is próbálják az aítót. Ne képzelje egyikünk se, hogy itt rabszökés történhetik.

Éjjel kétszer arra ébredek, hogy a kukucson át élesen rámvilágítanak. Vinné az ördög azt a kulcsot, még aludni sem hagynak miatta! Pedig dehogy is nem hagynak, reggel arra ugrom ki az ágyból, hogy a nap már a zárkamba süt. Micsoda? Hát ma nem volt küblizés? Sietve rendbehozom magam, aztán söpörni akarok; kopogtatok, mert lehet, hogy énrólam megfélelkeztek.

— Mi az, mit akar? — Anna nővér kelletlenül kérdi.

— A seprőt szeretném.

— Várjon! — A kukucsot becsapják.

Az idő idegőrlőn lassan telik; a folyosón egyre csak suttognak, járnak-kelnek nyugtalanul, de a zárkamat nem nyitják. Az ám, ma még az imádság is elmaradt. Igazán kifordult sarkaiból a világ.

Miféle furcsa zizegés az odakünn? Előbb távol, majd egyre közelebb, mintha érett búzavetést mozgatna a szél. Feszülten figyelek, nem tudom kitalálni, miféle zaj lehet ez.

Végre nyitják a zárkamat. — Küblizés. A folyosón szerte kiterítve szalmazsákok fekszenek, melyekből két nővér meg egy házimunkás kiszórja a száraz kukorica-háncsot. Ez zizegett hát olyan titokzatosan.

Az udvaron kettős felügvelet, fegyőrök és nővérek. nehogy egyetlen szót is válthassunk: némán, sietünk el egymás mellett, csupán a tekintetek beszélnek. A gödör fölé sűrű rostélyt fektettek, amelyen dézsa áll; a küblik tartalmát egyenként átszűrrik, sőt meg is kavariák, hogy az ember csak úgy szédeleg a dögletes büztől. Szorosan a gödör mellett, ott, ahol a bűzölgő kübliket kiürítik, Szalézia nővér ül, hogy a vizsgálatot ellenőrizze. Ő a vétkes, ő vesztette el a kulcsot, most meg kell szenvednie szegénynek. Szótlan alázatossággal figyeli a műveletet, mialatt Tóth Rozál, egy erélyes házimunkás rab, odaadással kavargatja a szennylevet. Ugy tűnik, mintha Rozált a bűz nem is gyötörmé. Kedve szerint dirigálhatja, sőt meg is szidhatja a rabokat és Tóth Rozálnak gyönyörűsége: a *hatalom*, — ha mindjárt csak egy pöcegödör füstölgő bűze közepette gyakorolja is ezt a hatalmat. Sajnos, vannak ilyen emberek.

Mire visszatérek, az én szalmazsákomat is kihordták és a cellámban Ágota nővér áll, büszkén parancsoló tekintettel. A mennyezettől a padlásig mindent végigkutat, tárgyat, zúgot, talán még a levegőt is; pillantása engem is, veséig boncol, miközben hangja acélhidegen vág, mint a sebész kése. Amit most csinál, — házkutatás, rabok macerálása, dirigálása, neki is élvezetet szerez, akár Tóth Rozálnak a szénnyelvek kavarása. *Hatalom!*... Neked adnám, nagyravágyó Ágota nővér, Budapest valamennyi szeméttelepét, — tiszbitd ki, csinálj ott rendet! Vagy az ocsmány üzérek hadát, azok közt csinálj rendet! Érténél hozzá! Csak *ember*, küzdő, szenvedő ember nem való a kezéd alá, ha fehér is ez a kéz. A te kacód is ostort szeret vagy akár kutyakorbácsot, s ha egyéb nincs, — a cirokseprő is jó. Szent Vince rendjének irgalmas nővérei közt bizony ilyen típus is akad.

Mialatt a folyosón a szalmazsákomat bontják, az ajtóm zárva. Tudom, föltétlen bizonyossággal tudom, hogy énnálam nincs a kulcs, hiszen nem is láttam. Mégis, az a nyomasztó gondolatom támad, hogy éppen az én zsákomban fognak rátalálni. Az, aki ellopta, vagy egy másik, talán odarejthette, hogy a gyanút magáról elhárítsa; lehet, hogy egyenesen föl is biztatták azért, hogy a politikaiakon üthessenek. Dobogó szívvel állok a zárt ajtó mögött és hallgatódzom; halkán, selymesen zizeg a szalma, amint a kőre hull. Most fog csörömpölni, ahogy a cementre esik a vaskulcs! És akkor én „loptam”, akkor bűnügyi leszek és feneketlen mélységbe süllyedek. A gyilkosok és tolvajok kriptájába. Előre hajtott fővel, feszülten figyelek, egyszer aztán hallom, hogy a szalma már távolabbról zizeg; ekkor megkönnyebbülten föllélek: nem volt benne a kulcs! Mintha nem tudtam volna amúgy is, mintha másként is történhetett volna.

A motozás befejeztével a szemben fekvő zárkából hangos beszéd hallatszik, egy férfihang meg egy női. A férfi kérdez, rábeszél, a nő meg hol nyugodtan, hol hevesen tiltakozik. Vallatás. Valami gyanús levélkét emlegetnek, amelyet egyik rabnő a társához írt. Egyszerre sikongó iajgatás, — a fegyőr megunta a szép szót. Csak úgy zuhognak a pofonok.

Ha minket is így találnak vallatni?

Egy ajtó becsapódik és ráfordítják a kulesot. A dübörgőn távozó férfileptekeket tompa zokogás és panaszló sírás követi. Most a másik oldalon kezdődik a tánc, verszett ordítózás, segélykiáltások, birkózás, — valakit kicipelnek. A női hang úgy visít, mint a malac, ha ölik. Egyik házimunkás a kukucsomat nyitja, kérdem tőle:

— Megtalálták a kulesot?

— Dehogy találták! Hiszen azért verik az asszonyokat, hol az egyiket, hol a másikat és viszik a sötétbe. Csak már megtalálnák azt az átkozott kulesot!

Magam sem bánám, csöppet sem kellemes hallgatni a váltakozó jajokat abban a csiklandós bizonytalanságban, mikor kerül énram a sor. Egész nap vallatnak, hol a főnöknő, hol a fegyőrök hangját hallom. Az ebédet későn és hidegen kapjuk, sétára nem visznek. Kopogok: „Ma még nem sétáltunk!”

— Nem is fognak, míg a kules elő nem kerül.

És ha egyáltalán nem kerül elő? Dohogva, feszült idegekkel várok; és eltelik a nap, elmúlik a másik is, szinte légmentesen el vagyunk zárva. Midőn harmadnap végre ismét fölcsendül az ima: „Az Ur angvula köszönté Szűz Máriát...” — könnyebbülten sóhajtok: csakhogy már imádkoznak! Az élet visszatér a maga rendes medrébe. Azt hittem volt, nincs gyilkolóbb a zárkaélet egyhangúságánál; és íme! Oly szegények vagyunk, az igényünk oly hihetetlen mélyre süllyedt, hogy még a kikényszerített ima monoton hangja is könnyebbség. A házimunkás beszél:

— Megvan a kules! A pincében találták meg a hamulúgban. Csakhogy már előkerült!

Mindenhonnan örvendező hangok, kacagás, a nővér is derűs arccal nyújtja be a kenyeret.

— Megvan a kules!

A sétán ma kevésbbé szigorú a rend, az asszonyok egymásnak súgják a részleteket. Hogy ki lonta el, nem biztos, csak azt tudják, hogy Szalézia derekáról vágták le. A Vas Irénre gyanakodnak, de rábizonyítani nem sikerült.

K. Anna azt újságolja, hogy őt és vele a politikaia-

kat bele akarták keverni az ügybe. A Vas-leányt azért faggatták, hogy bevallja, miért kapott Annától egy darab szalonnát, vajjon nem a politikaiak biztatták-e föl a lopásra? Jóakaró öreink egy nagyszabású „rabszabadítás” szálait kutatták. Mekkora ugrik a fantáziájuk, ha kommunistákról van szó!

Az esetnek egyébként messzeható következményei támadtak. Nyilvánvalóvá lett ugyanis az a „megdöbbentő” tény, hogy a felügyelő nővérek a politikai foglyokkal barátságosan beszélgetnek. Ha legalább megtérítették volna őket! De nem. Ez, ez összeférhetetlen a rendi tekintéllyel, ez rontja a fegyelmet. Valéria nővéren kívül, aki „elvből” szigorít, kivált Ágota nővér szítja a tüzet. Ez *rend?*! Bezeg ő megmutatná, milyen a fegyházi fegyelem, ő megtáncoltatná a politikaiakat!

A főnöknő föl van háborodva s haragjának egész súlya a vétkes mulasztású nővérekre zúdul. Egy napon az öreg Honória mellett a fiatal Ágota lépked, ő parancsol a sétán és ő osztja a kenyeret. Még egy másik apáca is mutatkozik: a szeplőskénű kis Olivia. Szalézia, aki énvelem, és Anna nővér, aki Adler Gizivel beszélgetett, elűnnek a zárkák környékéről. A fegyenőket azt suttogják, Honória is megy.

— És ki jön a helyébe?

— Hát Ágota! Ő mutatott rá a hibákra s ő már régóta szeretne zárkafőnöknő lenni.

Vasárnap a templomban az öreg Honória tenyerébe hajtott fővel, sokáig sír. Másnap reggel a folyosón hideg, kemény parancsok pattognak, fagyos szél fúj a zárkán át, — a sírkamrák birodalmát Ágota nővér vette át.

Amikor a templomból kimenet az öreg Honória áthalad a zárkafolyosón, a párban álló rabok hangosan és nyájas tekintettel köszöntik. Sohasem volt a barátunk, de az ellenségünk sem, rendtartó, pontos hivatalnok, kiaszott, de gyűlöletnélküli: nem üldözte a kommunistákat. És Mária-Nosztra fegyházában, a „keresztény nemzeti” irányzat idején, ez is fegyelmi vétségnek számított.

Az öreg apáca fölemeli lesütött szemét és sárga pergament-arcán gyöngye mosoly dereng, vizeskék szeme barátságos rezzenéssel visszaköszön, — megértette, hogy ez

elégítéladás volt. A büszke Ágota pár lépésnyiről figyeli a jelenetet, majd síma nyájaskodással megszólítja, akit megalázott és kitűrt a helyéből, hogy önmaga emelkedjék hatalomra. Honória nem szól, mozdulatlan arccal csak bólint és tovasiet, — csöndes megvetéssel mellőzi. Az apácák életében is folyik az ádáz harc a fontosabb szerepkör megkaparintásáért.

Kormányok nemcsak a nagypolitika porondján buknak, hanem a börtön vasrácsa mögött is, hogy helyükbe új nagyságok kerüljenek. Honória most más munkakört kap: ő a templomnövér. Gyűjtögetja a gyertyákat, díszítgeti az oltárt, — „szent” munka, de: hatalom nélküli. Olyan, mint amikor a robotjában elnyűtt hivatalnokot tanácsosi ranggal — nyugdíjba helyezik.

De a főbűnös Szalézia volt. Őtőle lopták el a kulcsot, mialatt politikai rabokhoz diskurálni járt; ő adott papirost, *intézeti* papirost egy kommunistának, aki aztán istentelen politikai dolgokat írt rá; az ő felügyelete alatt szövögettek csempészési terveket, és ő mindebből semmit sem látott, soha egy szigorú szava nem volt; ő rontotta meg a fegyelmet. Szalézia nővérek bűnhődnie kell, példás és riasztó módon, hogy a többi nővér okuljon rajta s eszében tartsa a szent parancsot, amely mindenek fölött való: a *fölöttlen* engedelmességet. Szaléziát nem osztják be rabokhoz, Szalézia vezekelni fog: ő lesz a többi tisztelendő kedves nővér — szolgálója. *Cseléddé* fokozták le. A vékonyesontú, finom alak csöndesen, változatlan türelemmel végzi a rárótt szolgamunkát. Talán kedves könyvére gondol, amelyben meg van írva, hogy a tüdőbajos nővér panasz nélkül cipelte ide-oda a nehéz köveket. Ha egy politikai sajnálkozott rajta, szinte boldogan mosolygott. Ó, ő nem haragszik ezért, hiszen amit rámértek, nem büntetés, hanem kegyelem; mert aki itt e földön megalázkodik, az *amott* üdvözl.

Az udvaron a főnöknővel, a szigorú Virginiával találkozik. Két apáca, egyforma rajtuk a rendi ruha és ugyanaz a „szent” fogadalom bilincseli őket. Az egyik alázatosan lesütött fővel megy, hiszen aki szembe jő, istentől rendelt följebbvalója, akinek szavát úgy kell követnie, mint magának az úrnak parancsát; a másik büszkén,

öntudatos biztonsággal halad, és a tekintet, amelyet rendtársára vet, a hatalmas *uraságé*, aki megbüntetett cselédjével találkozik.

Szalézia adósának érzem magam. Nem törődve a rabokat dirigáló Ágotával, hangosan, mély tisztelettel köszöntöm a cselédnővért:

— Tisztelendő kedves nővér! Örülök, hogy magát megismertem, legalább elmondhatom, hogy találtam Nosztrán egy *igazi* irgalmas nővért is...

A lefokozott apáca nyájasan fölpillant; nem érti a szavak rejtett mérgét, amely a többi nővért éri, csak azt, hogy mi foglyok jó szívvel vagyunk hozzá.

A másik apáca, a büszkén dirigáló Ágota, a *fullánkot* fogta föl. Hideg, kemény, szinte fenyegető tekintetet vet rám. — mintha azt mondaná: fog ez a rab még megalkodni előttem! Hamarosan bevezényel, katonásan dirigálva lépéseinket. Hátrafordulok.

— Ugyebár, itt a kedves nővérek elsősorban — fegyőrök?

— Micsoda beszéd ez?! Ne „csináljon” megjegyzéseket, hanem menjen!

Pedig igazam van. Nem véletlen, hogy éppen az az egy apáca, az egyetlen, aki a szó szoros értelmében „*irgalmas nővér*”, — itt bűnösnek találtatik és cseléd sorba kerül. Mária-Nosztrának nem Szent Erzsébetekre, hanem fegyőrökre van szüksége: e mérték szerint emelik, e szerint büntetik az apácákat. Az egyház is állami intézmény, amely osztálypolitikát szolgál.

Különleges rabok és jótékony missziók

A bűnösségnek is megvan a maga ranglétrája. Mária-Nosztra fegyházában, az anyagilkos Haverda Mária után, aki letöltve büntetését már kiszabadult, Kóbori Rózi lett a primadonna. A „Mágnás Elza” gyilkosa már „hírnevesen” jött a fegyházba, itt pedig apácát akart ölni, amiért egész különleges elbánás alá került. Az ő ajtaján még a kukucs is lakatra zárul, sétára mindig egyedül viszik, külön fegyőr felügyelete alatt. Ő külön-

leges példány. Minthogy azonban élethossziglan nem hagyható munka nélkül, viszont a terembe sem bocsátható, vele készítették naphosszat a rabnők zizegő szalmapapucsait és e téren oly szaktekintéllyé emelkedett, hogy másokat is kioktat. Így valamennyire mégis emberek közé kerül és néhanapján mi is látjuk.

Arca, noha fiatal, visszataszítóan durva vonású. Magatartásán meglátszik, hogy tudja, kicsoda: ő a Kóbori Rózsi, a legveszedelmesebb rab, az állatkert királytigrise. Büszke és fennhéjázó, akárkire rá sem néz.

Egy idő óta azonban erős versenytársai támadtak, akiket nálánál is többet szoktak emlegetni s a látogatóba jövő uraságok legelőször őhozzájuk néznek be a kukucson. „Politikaiak”-nak nevezik őket. Ezek közt is vannak különleges rabok, akik hónapok óta szigorított zárkán ülnek, olyan kemény felügyelet alatt, mintha apácát akartak volna ölni. Kóbori Rózsi méltányolja a hasonló érdemeket. Az udvaron, ha találkozunk, úgy pislant ránk, mint az augur az augurra, — hiszen kollégák vagyunk! A házimunkásoknál állandóan érdeklődik sorsunk iránt, sőt egyszer bizalmasan megüzente, ne féljünk semmit, nemsokára változás lesz.

Még lehetünk elégedve, — a bűnösség ranglétráján legfölsőre egyenesen Kóbori Rózsi mellé kerültünk. Rajtuk kívül Nosztrának még csak egy furcsa nevezetése van: a „borjúarcú asszony”.

Balról tekintve elég tűrhető emberi fei, de jobbról az egésztest lila lebernyeg borítja, mely a száját eltakarva, le a nyakig csüng, mint a pulyka szakállá; ha tulajdonosa enni akar, a lebernyeg alatt tolja föl a szájába az ételt. Semmi emberi vonás, a torz arc kifejezésében van valami borjúszerű.

Nem akarjuk a szerencsétlent kíváncsisággal megbántani, de lehetetlen rá nem nézni, ha pedig egyszer a szemünk rávetődött, egyhamar le nem vehetjük róla. Hogyan születhetett ily furcsa szörnyeteg? A fegyencnők közt az a mese kering róla, hogy amikor az anyja állapotos volt vele, valaki egy véres borjumasát vágott a testéhez.

— Miért került ez az asszony fegyházba?

— Megölte az édesanyját.

— *Ezért? Elkeseredésből?*

— Nem. Szerelmi história: belebolondult az anyja szeretőjébe. A legény állítólag házasságot ígért neki s fölbiztatta őt, hogy ölje meg az anyját.

A rabasszony hallgatag, magába zárkózott és aligha talál örömet abban, hogy exotikumnak tekintik. Milyen lehet ennek a torzembernek a belső élete?

A látogatók szemében mi „konok” politikaiak, Kóbori Rózsi meg a borjúarcú asszony egy csoportba tartozunk mint látványosság, mint a ketrecükben gunnyasztó vésszes ragadozók.

Hallom, amint a kis kukucs lemezét félretolják. Hátat fordítok az ajtónak, — nem vagyok szemléleti tárgy. Kint női hangok sutognak:

— Milyen dacos! Nem is bánja, amiket elkövetett!

Valaki a falon függő fejtáblát mozgatja.

— „Osztályellenes izgatás és istenkáromlás!” Ejha! Szégyelhetné magát! És az *ilyenek* tanították a mai magyar ifjúságunkat!

Megint a kukucsomat mozgatják.

— De hogy meglátszik rajta, nemde? Valami megalkodott gonoszság van az egész magatartásán. Borzasztó!

És elmenőben még egyszer a fejtáblát érintik.

— „Nyolc év és száz nap...” Megérdemli! Csak hadd üljön!

A nemeslelkű hölgyek tovavonulnak, a kommunisták súlyos büntetésében jólesőn tapasztalva erkölcsi fensőbb-ségüket.

Egy másik alkalommal — már esto volt és a zárkámban homály terjengett — egyszerre betoppan egy nő. Én az ablak alatti sarokban ágyam leeresztett rostélyán ülök magamban tünődve. A nő — se szó, se beszéd — elibém guggol a földre s egy vastag könyvet üt fel. A betűket a mély árnyékban ki nem böngészheti, de úgylátszik, könyv nélkül tudja az illető passzust, mert kenetteljes, éneklő hangon, folyékonyan kezdi, „Pál apostol” nem tudom melyik levelének hányadik szakaszából melyik versét és végigmondja, noha én kétszer is kérem, hagyja

abba. Bizonyára úgy gondolja: földolog, hogy az ige magvait elszórjuk; azok közül egyik tán mégis termékeny földre hull.

Bevégezte. Mondom neki:

— Köszönöm, de kár a fáradságért.

A hölgy — missziós feladatának immár eleget téve — becsapja a bibliát és ezzel egyszeriben átváltozik: a prédikátorból közönséges, kíváncsi nő lesz.

— Mondja, hány éves? Igaz, hogy nem akar megtérni? De hogy tudott nő létére olyan borzalmas dolgokat elkövetni?!

— Miket?

— Hát ami az újságban áll, hogy saját növendékeit küldte a rossz útra. Hiszen ez rettenetes! Nem félt az Ur haragjától?

Kezdem már únni, hogy egyre cáfoljam ezt a nemtudom melyik gonosz és ostoba agyban született aljas, hazug mesét.

A missziós dáma most a magas politika mesgyéjére tér.

— Mondja meg őszintén, hogy lehet az, hogy magyar nő létére azokkal tartott, akik hazánkat tönkretették! Ősi magyar család sarja, hogy tudott így bedőlni annak a rabló zsidó bandának?! Ez vérárulás. Hiszen maga nem tanulatlan nő, hogyan tehette?

— Éppen azért történt, mert nem vagyok tanulatlan és meggyőződtem arról, hogy a tudomány a kommunis-táknak ad igazat. Én nem „dőltem be” a zsidóknak, én teljes öntudattal mentem a forradalmi proletariátussal, hogy a legjobb úton szolgáljam a hazám, a magyar nép ügyét.

A folyosón mozgolódnak, mire a missziós hölgy hirtelen felugrik. A kíváncsi nő egy pillanat alatt ismét az Ur szolgálóleányává változik. Zárkám közepén gyorsan felölti ájtatos magatartását, szemeit a mennyezet felé fordítja és hosszan nyúló, édeskés hangon csorogni kezd szájából valami ótestamentumi zsoltár, akár a szirup. A bibliás nő egyszerre hirtelen megszakitja az éneket és kiperdül a zárkából. Amikor a nővér bezárja az ajtót, alig leplezett kicsinylés biggyeszti ajkait. Az a

missziós hölgy ugyanis — protestáns. Többé nem is látuk sem őt, sem társait, noha még többször próbálkoztak. Mária-Nosztra fegyházában „eretnek” misszióknak nincs sok keresnivalójuk; vannak itt, akik az „egyedül üdvözítő” hitre vezessék a lelkeket.

Mi, — se nem nyertünk, se nem veszítettünk vele.

...A házimunkások újságolják:

— Egy *nagy* úr van itt! Egyetemi tanár. Az *mindent* megvizsgál.

— Egyetemi tanár? Nem tudja, hogy hívják?

— Valami Marcel vagy Marcell.

— Nem Marczali?

— De igen, Marczali. Az hát.

— Még nem járt a zárkán?

— Még nem. Most várjuk, mindjárt jön.

A rabnő tovasiet. Régen letűnt emlékek tájáról jóleső melegség árad szét bennem. Az én volt tanárom... Most, hogy felidézem és eltűnődöm rajta, nem tudnám megmondani, mit és mennyit tanultam tőle; kissé színtelenül beszélt, mint előadó egyáltalán nem érdekelt. Hanem ha leszállt a katedréről és mint atyai barát szólt hozzánk, olyannak tűnt ez az ember, mint maga a leszűrődött öntudat. És micsoda emberismerő! Szólnunk sem kellett, mégis tudta, min vajudik a gondolatunk és akaratunk, tanácsa útmutatón irányított. Néha azt kérdeztem magamtól, miképpen lehetséges, hogy ez az ember nem tud — érdekesebben előadni? Mint történetírót, sok támadás érte, mennyire jogosan, nem kutattam; volt az egyéniségében, a magatartásában valami, ami a gyanúsítások fölé helyezte.

Csak egyszer történt, hogy majdnem összekülönböztünk. Én akkoriban az Egyetemi Körbe jártam, ahol dühös pártesaták után a „Nemzeti Ideál” harcosai, az új kurucok ütötték fel tanyájukat. Sokat vitatkoztam velük, mert „fajküzdelmük” erősen antiszemita jellegű volt; de azért jó pajtások voltunk, és én úgy éreztem, hogy valamiben igazuk is van. A *gseft* a társadalom rohasztója. Marxizmusról persze még sejtelmem sem volt, hogy ezt a kérdést gyökerében megérthettem volna. Egy alkalommal Marczali a kollégáimra terelte a szót:

— Maga nem látja, mi készül ott, micsoda sötét jövőndöt szőnek azok a kurucok; maga komolyan veszi a szép jelszavaikat. Pedig higgye meg: amit ott előkészítenek, az olyan piszkos és alávaló dolog, hogy nem fognék kezét egyikükkel sem.

A professzor arcát sötét pír borította, a fölháborodás haragja. Én kissé sértődötten válaszoltam, — meggyanúsította a pajtásaimat. Azóta két évtized pergett le. Az egykori ifjú kurucok most „Nemzeti Ideál”-jukat valóra váltották, úgy hívják, hogy: Horthyország. Akik pedig az „újjászületett” nemzet kormányát a kezükben tartják, — nagyrészt az én egykori kollégáim. Marczalinak igaza volt: nem láttam, mi készült ott. De azóta kinyílt a szemem, — azért ülök most börtönben. Ma pedig eljön az én volt tanárom, aki úgy vitatkozott a hallgatójával, mintha a barátja volna s aki belelátott, mélyen belelátott az emberek belsejébe. Ma eljön, hogy meglátogassa az új kurucok foglyait. Vajjon hogyan fog szólni hozzám? Meg kell mondanom neki: tanár úr, magának akkor igaza volt.

Ülök a zárkámban és várok. Léptek közelednek, — ez ő lesz. Hallgatódzom, a léptek elhaladnak a zárkám előtt és egyre távolodnak; talán mégsem ő volt. Tovább várok, sokáig, türelmetlenül. Leszáll az est, sorra nyitogatják a kukucokat. Kiszólok a házimunkásnak:

— Mondja, az az egyetemi tanár nem jött a zárkába?

— Dehogynem, már el is ment.

Elment... és hozzám nem jött be, meg sem nézett. Vagy nem tudta, hogy itt vagyok?

Másnap Vilma meséli, hogy Marczali meglátogatta, üzenetet hozott az ügyész úrtól és egyben kérdezte, nincse valami kívánsága. Vilma, abban a hiszemben, hogy a professzor nálam is járt, érdeklődött:

— Egykori tanítványától jön, ugyebár?

A missziós tanár arca elborult.

— Nem — hangzott a válasz —, nem akartam, hogy az alig gyógyult sebek újra felszakadjanak.

Kinek a sebeire gondolt a tanár úr? Az enyémekekre vagy az ő sebeire? Én nem szégyelem, hogy fegyházba kerültem, hiszen igaz ügyet szolgáltam. Talán neki fáj, hogy engem börtönbe zártak? Vagy talán még fülében

csengtek a saját szavai, amelyeket egykor nekem mon-
dott: „Maga nem látja, mi készül ott... higgye meg,
olyan piszkos és alávaló dolog, hogy nem fognék kezét
egyikükkel sem.” De ezek az új kurucok most nagy urak
lejték, miniszterek, akikkel a tanár úr nyilván megtisz-
telve kezel; én pedig fegyházban ülő rab vagyok. Ho-
gyan foghatna velem is kezét? Jól van, tanár úr, én ezért
nem haragszom. Elvégre ez bátorság kérdése vagy mi-
egyéb; ahogyan ízlés dolga például, hogy Morgenstern
rabbi fia ma a zsidókra vet becsmérő szót — Mária-
Nosztrán. De *egy*et, tanár úr, sohasem fogok önnek meg-
bocsátani: ön is oka annak, hogy egy évtizednél tovább
hamisított történelemmel butítottam az ifjúságot, mert
ön és a tanár urak sohasem tanítottak meg rá, mi az
a — marxizmus, még magánbeszélgetés közben sem, s ha
már leszálltak a katedráról, akkor sem. Ezért voltak
unalmasak az ön előadásai is, most már tudom; ön
— jobb tehetsége és tudomása ellenére — hamis és érték-
telen világszemléletet tanított, ez pedig a legnagyobb bűn,
amit tanár és történelemtudós elkövethet. Persze, persze,
a valóságot, az osztályharcot magyarázni kockázatos és
nem gyakorlatias dolog; nem jó üzlet. Az ön támadói
nem hazudtak, valóban: önnek a tudomány is üzlet. Nem
változtat ezen az igazságon az a másik sem, hogy a tá-
madóinak a tudománya sem volt egyéb, mint üzlet.

Jól tette, hogy nem jött be hozzám, sebeit féltő ta-
nár úr.

Egy fejedelmi látogatás következményei

Ha a világ örömei el is hagyják a rabokat, — az
ég kegyelme intézményesen fölkeresi őket. Bértálás lesz!
A rablelkek megerősödhetnek a hitben és a malasztban.
Ákik pedig valamikor már részésültek benne, most ta-
núi lehetnek annak, miként száll a szentlélek társaikra,
s elméjükben földízhetik gyermekkoruk emlékét, amidőn
még tiszták és ártatlanok voltak, nem pedig büntetésüket
szenvető bűnösök.

A fegyház komoly méltósággal készül a nagy ün-

nepségre. Ami a szent aktust most a rendesnél is magasztosabbá emeli, az ama különös megtiszteltetés, hogy maga az ország egyházfejedelme, az esztergomi hercegprimás jó Nosztrára bérálni. A világ megvetett, kitagadott bűnöseihez isten kiválasztott szolgálja érkezik, hogy saját személyében hozza nékik az ég kegyelmét. Az apácák ezt ünnepélyesen újra meg újra elmagyarázzák, a rabnók pedig illő tisztelettel és meghatóttan hallgatják.

— Klassz ebéd lesz! — súgja be a kukucson a házimunkás — a *hercegprimás* jön.

Egyik nővér számbaveszi a bérmandókat. Ami engem illet, én még tizenkétéves koromban részesültem e szentségben, amelyet csupán egyszer vehetünk föl. Meg is erősödtem a hitben, — egy év múlva, nagy titkos gyönyörűséggel, már Büchner Lajos materialista írásait olvastam. Most látni fogom, miként kapják mások az égi erősítőt, Bűnbánó Magdolnák meg tékozló leányok, akik a fegyházból kilépve, biztosan megint az utca sarkára állnak vagy tovább lopnak, csak — ügyesebben. Mert ez a törekvése s önmagát biztató vigasztalása minden földvajnak, aki lebukott: máskor jobban fogom csinálni!

Csernoch János esztergomi hercegprimást a fegyház belső udvarán fogadjuk. Az ajtót, amelyen át jönnie kell, zászlókkal és lombbal díszítették.

— Érdekes! — súgom Gittának — nézd csak: a nemzeti zászlót fordítva tették föl. Az ám, a piros alulra került. Vajjon véletlenül vagy szándékosan?

Megszólítom a rendezgető Ágota nővért: „Tessék nézni, a nemzeti zászlót fordítva tették föl.”

— Ne törődjenek azzal, nem a maguk dolga! — És a zászló úgy marad.

Elmosolyodunk. Az „állami” fegyház szint vall, kitűzi az ébredők zászlaját; hja, a pirosnak sehol sem szabad felülmaradnia, leszorítja s diadalt ül felette — a zöltség.

Az ajtótól az udvar közepe felé, ahol a harmónium áll, futószőnyeg vezet. A rabnók sorai elrendeződnek, itt az ünnepélyes pillanatot. Az apácák főköetőinek lebegő vázonszárnyai izgatottan röpködnek, a harmóniumon —

kissé hamisan — fölbúg a főpásztort üdvözlő himnusz és a lombos — zászlós ajtón át jöltáplált pap lép be, — fontos jelenet. Egy fegyencnő előlép, hogy „saját egyszerű szavaival” elmondja, amit az apácák jóelőre megfogalmaztak és amit ő olyan jól betanult, mégis, mégis... No, de sebj! Az ilyen kis baleset csak a jámbor együgyűség és meghatottság jele; a főpásztor kegyesen méltányolja. Majd ő maga veszi át a szót és kissé gyatra magyarsággal, idegen kiejtéssel mond valamit. Ezzel az ünnepség első fölvonása véget ért.

Következik a bérálás. Mi a karzat első sorának éppen a sarkában ülünk, áttekinthetjük az egész jelenetet. Alattunk a bérálandók sora áll, mindegyik jelölt mögött pedig a bérmaanya; erre a tisztségre a fegyőrök feleségei vállalkoztak (nem jár költséggei, mert a szokásos bérmaajándék elmarad). Mi politikaiak tárgyilagosan megállapítjuk, hogy dekoratív hatás tekintetében a katolikus egyház vezet. A pompa, a ceremóniáknak az a fejlett rendszere, amely ilyenkor kibontakozik, kétségkívül hat a közönségre és lenyűgözi a hiszékeny lelkeket; a fegyház riasztó sívárságában pedig esztétikai kielégülést nyújt. Érdeklődve figyeltük az ünnepséget.

Az ünnepi prédikáció következett. A szószékkel éppen szemben ülve, a főpásztort közelről tanulmányozhattuk. Ahogy a prédikáció kezdetén kiteszi az óráját, a gesztus ismerős.

— Te, ez tanító volt, megszokta, hogy számon tartsa, hány percig beszélhet, — súgja a szomszédom. A prédikáció végén pedig, amikor a mondottakat összefoglalja s főbb pontjait megismétli, nekem is az a benyomásom: a hercegprímás sokáig lehetett hitoktató.

A főpap most a „Miatyánk”-hoz ér és letérdepel; mi — vele szemben ülve — hátradülünk; az orgona mellől egy kis fekete szempár gyilkos tekintete dőf át, — a főnöknő.

— Kijutunk mi valaha a fegyelimből? — kérdem Gittától.

Vége a ceremóniának, kiérünk a templomból. Szilvássy Máriát valami piszkálja, jobbra-balra fordul, de

senki nem néz rá. Végre nem bírja tovább, kipukkad belőle a pletyka.

— Ó, a Csernoch Jancsit én jól ismerem! volt egy esetem vele. — Gitta csúfolkodón fordul feléje.

— Már hogy maga minden papot ismer!... Csak nem volt „diszkrét” esete vele?

— *Nekem* nem, de... ó, nagy kópé a Csernoch Jancsi! Ismerem én őt!

— Be, be, aszonyok! ne beszélgessenek! — dirigál a nővér, s a pletyka a heti gyónó tanítónő torkán akad. Bemegyünk és ez a nap is eltelik, felhőtlenül fényes ég alatt. Nem gyanítottuk a fergeteget, amely nyomában érkezett.

A zárkában ülök, nem tudom, mire gondolva, amikor sietve nyitják a kukucst és Gitta hangja izgatottan suttogja:

— Fegyelmibe tesznek! Most voltam a főnöknőnél. Téged is lehivat. A hercegprimás miatt; kacagni való, tudod...

A kukucst éppoly sietve ismét becsapják és a léptek eltávolodnak. Tűnődve állok a zárt ajtó mögött, de nem sokáig kell gondolkodnom, engem is hivatnak.

Lent az irodában pár percig várnom kell, mert a főnöknő a másik szobában a pappal beszélget. Az íróasztalnál Valéria nővér, a háttérben pedig Ágota foglaltoskodik, mígnem a mindnyájunk diktátora megjelen.

— Mit nevettek maguk tegnap a templomban?

— Tudtommal a templomban nem nevtünk.

— De előbb, az udvaron igen! Meg utána, kijövet is nevettek. Mi nevetni valójuk volt?

— Egy-két megjegyzést tettünk.

— Miféle megjegyzéseket?

Megismétlem, amit a fordítva föltett nemzeti zászlóról meg a főpap órájáról mondtam. Hiszen egész jelentéktelen dolgok.

— Maguk mindent és mindenkit megkritizálnak, pedig semmi joguk a bírálatra! Maguk rabok, akik a fegyház rendje alá tartoznak és kell, hogy ahhoz tartsák magukat. Csodálom, hogy tanult nők ezt nem értik meg.

— Lehet, hogy a mi viselkedésünk nem felel meg a

fegyház rendjének és szokásainak, de ez onnan van, hogy mi az egész ittlétünket jogtalanak tartjuk; mi azt a törvényt, amely bennünket idezáratott, nem ismerjük el. Mi a vasrács mögött is *szabad* embereknek tartjuk magunkat és úgy viselkedünk, ahogy szabad emberek szoktak.

Jobbról, az íróasztal mögül egy fehér arc villan rám; mintha egy halott nyitná föl a szemét, és csak a szeme élne, szikrázó gyűlöletben, határtalan gyűlöletben. Valéria színtelen ajka rezegve szisszen, nem hallani, mit: az élet száll-e ki belőle, vagy csak egy elfojtott káromkodás?

A főnöknő taktikát változtat.

— Odakint mint szabad emberek is talán *tisztességesen* viselkedtek, vagy nem? Itt ülnek a templomban, olyan mereven, mint a szobrok; ha az oltárnál fölmutatják a legfölségesebb oltári szentséget, maguk? Oda se neki! Semmibe sem veszik. Odakint is így csinálnak?

— Odakünn senki sem kényszerített rá, hogy templomba menjünk; ha meg valaki a saját jószántából megy, nem volna helyénvaló, hogy a mások érzését sértse. Itt azonban nem a saját akaratunkból ülünk a templomban, hanem parancsszóra; azt mondják, ez a fegyház rendje. Jól van. De úgy tudom, Magyarországnak *még jelenlegi törvényei* is meghagyták formálisan a lelkiismeret szabadságát; arra, hogy hitvallást tegyünk olyasmiről, ami bennünk *nincs*, senki sem *kényszeríthet*.

— Maga katolikus?

— Papiroson.

A fehér arc újra rámvillan és valamit sziszeg, — valóban érthetetlen a főtisztelendő főnöknő határtalan türelme.

El is fogyott: a jól megtermett alak kiegyenesedik, két haragos, kicsi szeme közt szigor ráncolódik.

— *Kényszeríteni* senki sem fogja; a maga lelkiismerete „szabad”... De mint rossz példát a többi rab előtt, ezennel — *ki-til-tom* a templomból!

Vária a hatást. El tilalom valóban megsemmisítő. Udvariisan meghajtom magam.

— Köszönöm. Örülök, hogy a szándékunk találkozott.

— Örül? — A főnöknő egy lépést hátrál, mint aki most készül, hogy a döntő csapást mérje, miközben kuta-

tón kémli areomon a hatást. — És... hogy a maga példája... el ne ronthasson másokat is... a többiektől... *elkülönítve* fog sétálni... A *lelkiismerete* szabad (gúnyos hangsúllyal), — de csak azon a szűk kis helyen, a cellájában... Ott azt hiheti, amit akar, nem bántja senki.

Lassan tagolta a szókat és most diadalmasan néz rám. Nem mutatom, hogy ez az ütés talált, hogy nekünk a külön séta kemény büntetés. Másodszor is meghajtom magam.

— Ha *azért* jár nekünk fegyelmi, szigorított magánzárka, mert nem térdepeltünk le...

A főnöknő észbekap.

— Nem azért, hanem mert rendetlenül viselkedtek, nevettek. Többen is látták és jelentették nekem. Még a fegyvenőrk is fölháborodtak.

— *Mehetek?*

Az intézet hatalmas feje egy utolsó, drámai eszközhöz fordul, hogy kikényszerítse a félelmet és megtörje a rabot. Ujját intőn fölemeli és patétikusan rezgő hangon kezdi:

— De ha majd egyszer a halálos ágyán...

Félbeszakítom.

— Nem félek.

— Nincs *semmi* bűne? Semmi rosszat sem követett el az életében?

— Semmi különös rosszat, csak amit minden ember.

Az apáca-főnöknő szúrós tekintete az enyémbe mélyed, nem szól, de arcán egy kérdés lebeg. E pillanatban nem apáca, nem főnöknő, csupán ember; ember, aki szintén meg fog halni s ákit ez a tudat nyugtalanít. Elszakadt a világtól, megtagadja a természetet, csakhogy elnyerje a földöntúli üdvösséget, és minden nap újra meg újra kell küzdenie érte, imádkozik, böjtöl, bánja, gyónja vétkeit, hogy el ne veszítse az ígéret országát, amelynek reményében föláldozta a földi valóságot. És mégsem biztos, halála órájáig nem bizonyos, hogy eléri-e; sohasem lehet nyugodt, mert az utolsó pillanatban is jöhet a kísértés, a kaján, bűnös gondolat, amely Krisztus fölkent jegyeseit sem kíméli... Itt pedig egy rab áll, bűnös vi-

lági életű, aki nem töri magát lelke üdvösségéért és mégis nyugodtan gondol a halálra...

A száj nem szól, de az arc egy percre önfeledten mond valamit; a hatalmas apácafőnöknő, a szent fogadalmas szűz — mintha irigyelné ezt a bűnös rabot.

Utoljára hajtom meg magam, feszesen, szótlantul, aztán megyek, visszamegyek a magános kriptába.

Amikor másnap Gitta meg én, egymástól félkör távolságban, elkülönítve sétálunk, és nem is apáca, hanem fegyőr ügyel ránk, látom, hogy a másik körön néhány bűnügyi kering; ők is fegyelmesek. Az egyik lopott, a másik meg elszökött, mialatt a fegyház fejedelmi vendégét ünnepélyes hódolattal fogadta; még két másik rabnő is ott sétál, hogy miért, nem tudom.

A két kör, amelyen a rabok sétálnak, egy ponton szomszédos; ideérve néhány szót süghatunk egymásnak. Egyik keringésnél a kérdés, másiknál a felelet hangzik el, vagy a fele vagy a harmada. Mire a sétát befejezzük, egyet-mást mégis megtudunk. Igyekszem, hogy a legkisebb távolság pontján új társainkkal találkozzam.

— Miért kerültek fegyelmibe?

Az asszonyok tovább vonulnak. A következő fordulónál felém susog a válasz:

— A hercegprimás miatt.

Mi a macska, ezek is? Alig várom a folytatást. A körön egyet fordulunk?

— Mit csináltak?

A két rabnő kópésan nevet. Tovább keringünk.

— Díszítettük magunkat; piros pántlikákkal.

Gyorsított tempóban sétálunk.

— De nem a hajunkba fontuk ám, hanem...

Fene lassan megy ez a diskurzus!

— Odakötöttük a máslit, ahová nem szokás.

Pfff! Micsoda idea! Siettetem a lépteimet. Olyan ambícióval rójuk a két kört, mintha fizetnének érte.

— Aztán honnan tudták meg az apácák?

A két kör szomszédos pontjához érve, az egyik rabnőnek kioldódott a papucspántja; nekem is babrálni valóm akadt.

— Na gyorsan, hogy volt?

— Este a kórházban parádét rendeztünk, hogyan kell fogadni a hercegprímást. Hát mi is bemutattuk.

A fegyőr rámszól, ne nevessek. Elharapom, de irtóztatón csikland. A rabnő büszkén meséli végig a csípős kis tréfát:

— A betegek nagyon jól mulattak, az ápolónő is... Utolsót keringünk.

— De valaki elköpte a dolgot, minket fegyelmibe raktak, az ápolónőt meg elcsapták.

No lám, micsoda következményekkel jár egy hercegprímás látogatása. Mint afféle nagyúr, ő csak jön és megy, a rabok meg nyöghetnek utána. Féltucat fegyelmi: ki azért kapja, mert nem imádkozott, ki meg azért, mert máslit kötött oda, ahová nem szokás.

Az apácák föl vannak háborodva, szeretnék a két ügyet összekapcsolni, hiszen piros pántlikáról van szó, a kommunisták színéről. Csak ezeknek az istentelen gazoknak juthat az eszébe, hogy az egyházat ily szemérmetlenül kigúnyolják. De akárhogy forgatják az ügyet, két bűnügyi rabnőből nem csinálhatnak politikait. Így haragjuk teljes súlya az ápolónőre zúdul, aki látta ezt a szörnyűséget és — képzeljék! — nevetett!! Ne-ve-tett!!...

Amália nővér, a diplomata, úgy tesz, mint aki csak félfüllel hallott valamit és ezért pontos részletességgel elmesélteti magának az egész történetet.

— Ó, ó!... De... hogy is volt?... Hová kötötték azt a máslit?

A könyvkötőben dolgozó asszonyok tapintatosan, nehogy az apáca szüzi szeméremérzetét megsértsék vele, körülírják. A szent nővér nem győz eleget szörnyülködni.

— Ó, ó!... Ilyen borzasztó dolog! Ilyen förtelmes bűnös gondolat! De... az előbb nem értettem meg egészen: hová is kötötték azt a piros máslit?

És harmadszor is elmondhatja magának, hogy „egészen jól értse”, amit félreérteni nem is lehet, de ami oly szörnyűséges bűn, hogy az apáca kéjesen összeborzong, amikor diszkrét körülírással, de mégis csak elmeséli.

— Ó, ó! — A molett Amália kipirult arccal, sóhajtván ingatja fejét.

A fegyelmesek tovább keringenek, a piros pántlika hősei az egyik, mi a másik körön: és nem is olyan tréfás az eset, mint ahogy messziről látszik. Nem tréfa dolgot hetekig, hónapokig ülni egy magános zárkában, újabb „szigorított” fegyelmi alatt (az előbbi még le sem járt), befalazva lesni az idő múlását, mert itt járt egy nagyúr, Magyarország papi fejedelme, aki áldását osztotta a raboknak, hogy a hitben megerősödjenek.

Megerősödtünk! A zárka magánya is bérnál a maga módja szerint, egész életünkre eltörölhetetlen nyomot hagyva.

Aki az orgyilkosnál is rosszabb

Új zárkába kerültem, az első emelet folyosójának szinte a legvégére; a saroktól csak egyetlen egy cella választ el, amelyben jelenleg egy bűnügyi tartózkodik. Azonkívül, hogy reggelenként átvujtunk egymásnak a senrőt, nem igen érintkezünk. Válthatnánk ugyan néhány szót is, de én az erőlyes Tóth Rozált a gorombasága miatt nem kedvelem: ő néha mézes-mályásan közelít hozzám, de csak azért, hogy elkunyorálja az utolsó darabka szalonnamat azon a címen, hogy gyomorgőrese van és nem bírja a fegyházi kenyeret.

Enyhén meleg az est, magas, rácsos ablakom nyitva: ügylőnk, a Tóth Rozálé is, mert tisztán hallok a beszédjét. Kivel társalog? Tudtommal egyedül van a zárkán, sőt büntetésben, ma még munkára sem engedték.

Csupán egy hang beszél, dohogva-morogva. A rabasszony elégedetlenkedik, elmondja a sérelmeit, hogy nem viszik munkára, és szidja Olivia nővért. Maid kamalával megkopogtatja az ajtót, beszélni szeretne a nővérral.

— Itt semmi beszélőnivaló nincs! Máskor ne feleseljen, akkor nem fog büntetésbe kerülni. — A kukucst becsapiák.

A fegyenő morgása most hangosabbra emelkedik, kiabál, csapkod, de hogy senki nem hederít rá, lassan alábbhagyja. Csak fortyog-fortyog, mint az alágyujtott üstben a víz, sőt a hangján érezni, hogy a hangulata

egyre forróbb; haragja már bugyborékol, nem fér a tartályába és sistereregve keres utat, hogy lefusson. Most valamit kotorász.

— Hová is tettem? Hová a fenébe dugtam?! Az embernék úgy el köll dugnia itt mindent, hogy végül maga sem tanálja!... Ehun van ni! Mögvan.

Rekedt nevetés.

— E jó lesz. Jó hosszú! Csak nem ölég éles; kicsit mög köll élesíteni.

Egy-két lépés, aztán a fűtőkészülék vasrácsán valamit köszörülnek; jó sokáig, gondosan, közben néha kipróbálják.

— Még nem jó.

Tóth Rozál úgy elmerült munkájába, hogy észre sem veszi, hogy beszél. Darabosan, tempósan szakadnak ki belőle a szavak, ahogy a munka ritmusa kiváltja.

— Megállj!... megállj!... többet nem fogsz macerálni!... drágalátos *Olivia* nővér... mögkapod a magadét!...

Hűhaj! Itt készül valami. Fölfigyelek: vigyázzunk csak! Itt nem babra meg, a játék. Lábujjhegyen az ablakhoz közeledem, hogy egyetlen szót se szalasszak el. Tóth Rozál, nem tudod, hogy aki madarat tartogat a kalitkában, nyitva ne hagyja az ajtaját? Neked veszedelmes szokásod van: *hangosan* gondolkodol; a fejed kalitkája nyitva s a rejtett gondolat kiröppen belőle.

— Na jól van, mos mán ölég éles... *Olivia* nővér. drágalátos, nem fogsz többet macerálni!...

Pár perc múlva odaát újra megkoppintják az ajtót. A házimunkás kinyitja a kukucst.

— Mit akarsz?

A rabasszony hangja lágyan, ártatlanul hízeleg:

— Szólj az *Olivia* tisztelendő kedves nővérnek, jöjjön egy kicsit ide, szeretnék vele beszélni; *bocsánatot* akarok tőle kérni.

— Most nincs itt, kenyérért ment le; majd a kenyérosztásnál szólhatsz neki.

A kukucstokat sorra nyitogatják, mindjárt kikapjuk az esti kenyeret. A szomszédban csönd van, valaki gondolkodik. Én is gondolkodom. A véletlen egy gyilkos terv-

nek tudójává avatott. Ha Tóth Rozál ma becsalja Olivíát a zárkájába, végez vele; előre tudom, a saját fülemmel hallottam. Mit tegyek? Hagyjam az eseményeket haladni: amerre a sodruk viszi őket? Legyek télen megfigyelője annak, ami következik? Ki tudja rólam, hogy ismertem az orgyilkos tervét? Ki sejtheti, hogy Tóth Rozál elmondta egy monológban, mint ahogyan a színpadon szokták? Nem kötelességem, hogy tudjam. És akit meg akar ölni, nem ellenségem-e nekem is, nem gyötör-e engem is éppen úgy, sőt még jobban, mint azt a bűnügyi rabot? Itt ülök hosszú hónapok óta idegölő tétlenségben, mégsem visznek munkára; az a fegyencnő csak egy napja, hogy így ül és már gyilkolni akar. Az árulója legyek? Nem szenvedő ember ő is, akárcsak én? *A porkolábot védjem meg, vagy az orgyilkos rabot?*...

Számolom a következményeket: ha a tervet bemondom, a merénylőt megbüntetik; de ha elköveti a gyilkosságot, százszorta szigorúbb büntetéssel sújtják. Nem órála van tehát szó, kára lesz így és úgy. Hát kiről? Olivia nővérről? Talán *sajnálom*? Sokkal mélyebb a gyűlöletem, semhogy sajnálhatnám. Akkor hát miért tétovázom? Mi késztethet, hogy a merényletet megakadályozzam? Vizsgálom saját bensőmet, azt akarom, hogy ne a pillanat hangulata, hanem az öntudat döntsön.

Aki egy készülő gyilkosságról tud és nem jelenti, hallgatagon részesévé lesz. Én *politikai* fogoly vagyok; egyéni terror-akciók nem tartoznak a programunkba. Benisztkitsam a zászlónkat? Az apácák azt mondiák rólunk, hogy a gyilkosokkal is rosszabbak vagyunk; íme, lássák, mi a különbség az *osztályharc* és bűntény közt.

E szén szavak alatt fedve, mélyen még valami motoszkál, bár ezt érvnek nem akarom elismerni: kissé — irtózom az orgyilkosságtól. Humanista hagyományok gyökerének maradványai, akarom vagy nem akarom, de bennem vannak.

Hozzák a kenyeret és a kukucsom deszkáira teszik. Még egy pillanat és döntenem kell, Olivia már tova készül, a Tóth Rozál ajtaja elé.

Kezemet a nővér kezére teszem, szemmel a szom-

széd zárka felé intve; nem is suttogás, csak lehelet, amit mondok.

— Ne menjen oda be... kést köszörült és magát átkozta.

A kis apáca piros arca elfehéredik, színét vesztett ajka megremeg; köszönön bólint, majd odaszól a házmunkásnak, fogja addig a kenyeret, ő mindjárt jön, csak egy kis dolga van. Sarkon fordul és elsiet. Pár pere telik el, aztán Ágota nővér folytatja a kenyérosztást; amidőn az összes zárkákat végigjárta, hallom, amint aprózva siető léptek mennek el az ajtóm előtt, a folyosó sarkában megállva: Tóth Rozál ajtaja fölpattan és egy ércesen hideg, kemény hang parancsolón szól:

— Tóth Rozál, adia ide a kést!

A falon által mintha látnám a büszke Ágota alakját, ahogy a meglepett orgvilkos előtt egyenesen áll. A kezében nincsen korbács, de a hangjában ott suhog; *élvezi* a hatalmat, mint a ketrecbe lévő állatszelist. A másik, a viesszorgó ragadozó meghunyászkodva mordul:

— Tessék, kedves tisztelendő nővér, itt van ni!

Pillanatnyi szünet; utána a parancsoló hang élesen, metszően cseng:

— Ez nem az, ennek nincsen éle. A másikat adja, azt, amelyet az imént köszörült.

— Én, kedves tisztelendő nővér? Én nem...

A hideg hang közbevág:

Szép szerivel mondom magának: adia ide azt a kést!

— Nekem nincsen másik, kedves tisztelendő nővér, csak ez a budlibieska, ni!... — Ártatlanul, jámboran mondja, talán még a fejét is csóválja.

A parancsoló hang a nyitott ajtón kiszól:

— Kérem csak, fegyőr úr!

Döngő léptek közelednek, mire a megjuhászított rab halkán mondja:

— Vagy talán ezt a kést tetszik gondolni, kedves tisztelendő nővér? El is felejtettem, hogy ez is még itt van...

Rövid szünet.

— Ez az. Frissen meg van élesítve. Jól van. Honnan szerezte ezt a kést?

Most hosszas magyarázkodások következnek, a fegyőr is köze-közbe szól, végre befejezik az „előzetes” vizsgálatot és a rabot ismét lecsukják, de most kettős zár alá. Hosszú csönd borul a zárkámra; végre halk, bizonytalan hangon, csak úgy önmagától kérdi valaki:

— *Honnan tudhatta?...*

Megint csönd, majd fortogó morgás:

— *Ez... odaát... ez mondhatta!...* Átkozott kommunistája!

Hangosan, sokáig, fenyegetve átkozza az egész „bandát”. Később lehiggadt tónusban ismét monologizálni kezd de most tudatosan, célzatosan *nekem* beszél, hadd halljam az ő ártatlan szándékát.

— Hiszen csak egy kis szalonnát akartam magamnak levágni, azért élesítettem a kést... Nem akartam én semmi rosszat... Már meg is bántam, hogy feleseltem Olivia tisztelendő nővérrrel és bocsánatot akartam tőle kérni... Igen, bocsánatot akartam tőle kérni, azért szerettem volna vele beszélni.

*

Két napig szörnyen szigorú őrizet alatt tartják, de meg is van a hatása: Tóth Rozál bűnbánatot tart. Az apácáktól egyre könyörgi a bocsánatot és beszéde istenes jámborságtól csöpög. Most is hallom, amint Ágotával beszélget; nagyon istenfélő lélek, csak — Isten bocsássa meg a gyarlóságát! — a *kommunistákhoz* nem tud jó szívvel lenni; hiába, azokra nagyon haragszik, minthogy olyan szörnyű gazok.

A máskor ridegen parancsoló hang most csak szeliden korholja:

— Nem szabad így beszélnie, Tóth Rozál; mert ha igaz is, hogy ők az ellenségeink, akik hazánkat pusztulásba taszították és borzasztó sok rosszat követtek el, — de nem kell-e *megbocsátanunk* az ellenségeinknek? Hiszen keresztények vagyunk.

Tóth Rozál sóhajt; engedelmesen fogadja a krisztusi tanítást, de azért nehéz, nehéz követni, mikor azok a kommunisták olyan szörnyűséges gazok!

Egy hét múlva Tóth Rozál bűnbánata megérett arra, hogy vezeklőjét a gyónás szentségében minden salaktól megtisztítsa; és amikor már hófehérré lőn, a jámbor lélek ájtatosan lesütött szemmel, mellén összekulcsolt kézzel az oltár elé vonul, hogy az úr testét magához vegye.

Tóth Rozál most tiszta és aki bűneitől fehérre tisztult, nem szabad, hogy továbbra is szennyes bűnösként kezeltessek. A rabnőt megint munkára bocsátják, sőt Ágota nővér — hogy nemes bizalmát és keresztény érzését kimutassa iránta — holmi ellenőri szerepet juttat neki a küblizésnél. Ha hajnalonként kivisszük a küblit, egy erélyes hang parancsolgat nekünk:

— Közelebbről öntse, a csudában! De nagyon fél a szagától!

Engem sanda szemmel követ, míg csak be nem léptem a zárkámbe; ha társaimmal szót váltok, ő az, aki bemondja. Tóth Rozál az orgyilkos tervező, bizalmi személyé lett.

A kommunisták pedig tovább ülnek magános zárkáikban és minden lépésükre árgusszemek vigyáznak; munkára nem bocsátják őket. Miért? Talán apácát akartunk gyilkolni? Nem. A *mi* bűnünk még sokkal-sokkal nagyobb: *nem tértünk meg*... Nem könyörgünk bocsánatért, nem verjük a mellünket, nem járunk a lelkeket tisztító gyónás szentségéhez, — megrögzött bűnösök maradunk. Az orgyilkosból is válhatik hófehér báránya a mennyei pásztornak, ha bűnbánóan hozzátér; örök kárhozat csupán arra vár, aki az üdvösség útjából konokul kitér.

Ó, azért Ágota nővér nem *gyűlöl* bennünket, bármennyire is az ellenségei vagyunk (neki meg Tóth Rozálnak közösen), az irgalmas rend apácája igaz keresztényhez illően — *megbocsát* nekünk. Amit velünk mivel, mindazt, amivel gyötör az előírt szabályokon felül is, nem gyűlöletből teszi, isten ments! Sem ő, sem a főtisztelendő főnöknő, sem a főtisztelendő úr, de még Horthyország igazságügyminisztere meg Surgoth bíró úr sem gyűlöletből üldözik, kínozzák, ítélik és akasztják a kommunistákat. Hiszen valamennyien keresztények!...

Szigorított magánzárkám hosszú hetei és hónapjai alatt bőségesen elmélkedhettem az efféle keresztény erkölcs fensőbbiségéről és üdvözítő hatásáról.

„Puhítani” akarják a kommunistákat?

A börtön keménnyé gyúrja őket.

Akik meghalnak és akik nem halnak meg.

Mintha nyíló remények röpködnének a levegőben. Ki mondhatná meg, hogyan szállnak át a falakon, hogy a börtön udvarán gyökeret eresztve kivirágozzanak? Tegnap még puszta és sívár volt körülöttünk minden, az égbolt ölmosan szürke és dohosan fojtott a fegyház levegője. Ma — csupa élet, tavaszi zöld és szökdelő napfény játszik velünk. Kiszabadulunk!

Igen, szabadulunk; minden-minden ezt susogja. A nővérek kegyes arca, amely most nem akarja észrevenni, hogy a sétáló politikaiak közt nincsen fal; a katolikus főtisztelendő úr furesa megjegyzései a „bosszú” nemtelenségéről stb. stb.; a református pap célzatos vasárnapi beszéde, még a főtisztelendő főnöknő is leereszkedő mosollyal bólint, ha mellettünk elhalad. (A református pap — protestáns társaink értesítése szerint — a politikai foglyok iránt mindig jóindulattal viseltetett és amennyire tőle telt, vigasztalta őket. Ezért a katolikus foglyok közt is jó híre volt és többen szívesebben jártunk volna hozzá istentiszteleltre, de ezt a fegyház szigorú rendje nem engedte.) Ma pedig amikor a templomban megint a házáért imádkoztak, a könyörgő szakaszt *háromszor* ismételték meg. Ez jelent valamit!

Megcsípem a szomszédom könyökét.

— Bajban vannak!

Bajban... Odaát az öreg kórházapáca sóhajtva mesélte a rabnőknek, hogy a tisztelendő nővérek — csomagolnak. Igaz ugyan, hogy szegény öreg kikapott, amiért így eljár a szája, — „már a lámpásban van az esze” — morogta társa mérgesen, de az elszólást többé visszacsívní nem lehetett.

Kacagunk. Titokzatos hírek kelnek szárnyra: abban

a rejtett alagútban, mely Nosztráról állítólag egyenesen Esztergomba vezet, a templom minden ezüstműjét elszállították, rengeteg élelmiszert is főlhalmoztak, ezt maga az a rabnő mesélte, akinek — amint mondja — az elemózsiát néhanapján meg kell forgatnia, hogy el ne romoljék. Ezen az alagúton át fognak az apácák menekülni, ha — ha jönnek a vörösök...

Mert már közelednek. A templomban most csakugyan más, egyszerűbb gyertyatartók állanak. De kézzelfoghatóbb bizonyítékaink is vannak. Tépett ujságdarabok, amelyek kézről-kézre járnak. Adler Gizi pedig tegnap a doktornőtől egy egész ujságot kapott, amelyben az áll, hogy a Vörös Hadsereg rövidesen Varsó alá érkezik. Éljen a Vörös Hadsereg!

— Amnesztia lesz, — hirdeti mindenki — Szent Istvánra kiszabadulunk. A doktornő ravasz csalafintasággal érteti meg velünk.

— Ezt az orvosságot még beveszi, Szent Istvánig még elég lesz. Azután meg már... (jelentős mosoly) nem lesz szüksége rá...

Ahány politikai orvosi vizsgálatra jelentkezik, mindet „nagybeteg”-nek minősítik és kórházba kerül. A politikai szélkakas szabadulásra áll.

A sétán halkán zümmögve ballagnak a foglyok, össze-összekacsingatva: bizony, szabadulunk. Sőt van, aki esomagolni kezd, az elemózsiánk pedig gyorsult tempóban fogó, — minek tartogatnók?

És mintha a nagy Kaszásban is volna humor, — a mi leggyűlölködőbb ellenségünk, Valéria nővér meghal.

— Nem bírta elviselni, hogy kiszabaduljunk — sutogják a csipős nyelvek — belehalt.

— Nem akarta látni a kivonulásunkat, inkább a halálba ment.

Senki sem sajnálja. Pusztá látásunkra a szeme már szikrát vetett. Hogy lakozhatik „irgalmas nővérben” ily emésztő gyűlölet? mi oka lehetett rá? A rabnók elbeszélése szerint az apja szegény hivatalszolga volt; nem azt várhatnók-e, hogy az elnyomottak igazságát érezze? De neki alacsony sorsból végre sikerült fölemelkednie, *tiszteletendő* nővérré lett, szent személlyé, akinek mások kezét

esőkolnak. És amikor végre elérte, hogy nem őt tiporják, hanem ő tiporhat, — jó egy „banda”, amely minden rab-szolgát föl akar szabadítani, hogy nekik adja a világot; most, amikor ő már *úr*, aki *parancsolhatna!*... A volt szolgaszemély tajtékozott, szava sem volt elég a fölháborodásra.

— A *cseléd* akar úrrá lenni! — toporzékolt egy ízben kommunista munkásnök előtt — Cselédek maradnak! azért is cselédek!

Nem akarta kiadni kezéből, amit oly nehezen megszerzett: a korbácsot, amelyet végre ő suhogtathat.

De jött a halál és kifújta a kezéből. Utolsó napjai riasztóan hirdették földi voltát: föloszló teste oly öldöklő szagot árasztott, hogy senki sem bírt a közelében maradni. Ki ápolja? Ki nyújtson neki egy pohár vizet? Ki tegye meg a legalantasabb szolgálatokat büzlő féltetemének? Az, akit ő maga büntetésbe, szolgasorsba taszított, mert a rabokhoz jó volt: Szalézia nővér. Az apácák cselédje nem tartja számon a sérelmeket és megaláztatást, nem fél a gyilkos levegőtől, nem érez undort, irtózatot; egyedül ő marad Valériával az utolsó percig; a gyűlöletet a szeretet kísérte sírjáig. Nem undorodott meg Valéria a saját köntösétől?

...Ünnepélyes temetés, mindnyájan az udvaron vagyunk. Kissé távolabbra húzódunk, mert a koporsó lezárt földelén át is áradozik felénk a hullaszag. Búcsúztatják a szent halottat, nagy segédlettel folyik a ceremónia. S a beszédben, amely a tetem fölött elhangzik, szinte az ég trónusáig kísérik a földi szenvedéseitől megváltott apácát, akinek „apró” gyarlóságait az égi bíró kegyesen fogja elbírálni.

Színház. Mert íme egy *hiénát* földelnek el és glóriás szentként helyezik fölszentelt talajba. A többi apáca látszólag megilletődött. Tiszta komédia; amíg élt, titkon agyarkodtak egymásra.

Feszült várakozásban töltjük a napokat. egyre emelkedőbb hangulatban. Még néhány nap és.... Ekkor egy reggelen zord arcok sötétlenek felénk, a nővér minden semmiségért ránk mordul; gúnyos megjegyzések esnek, fagyos szél fúj. Mi történt? A templomban ujjongó hála-

ének száll az égnek, a pap hangja ridegen érezteti a börtönfalak rendíthetetlen biztonságát, a kórházból a politikaiakat — akármily nagybetegek is — nyakra-főre kiírják, mint „gyógyultakat”, — a szélkakas megfordult.

Napok multán tudjuk meg, amit akkor egy pillanat alatt megéreztünk; a Vörös Hadsereg visszavonult. A börtön jó szeizmográf, bizton jelzi a távoli földrengést.

Amnesztiáról többé szó nem esik és akik elsietett számításból fölették a készletüket, rezignáltan koplalhatnak. Furesa módon Valéria jut az eszünkbe: ha ő ezt a diadalt megérhette volna! De a fehér hiéna már nem mozdul és a falaton mások csemegéznek.

*

Az apácák között járvány ütött ki. Egyre-másra dőlnek ágynak, úgyhogy a munka szinte megakad. Az orvosnő vérhaszt konstatál. A betegség csodálatosképpen esupán a nővérek között terjed, rabnő még egy sem kapta meg. Ez, ez érthetetlen, ez — mondjuk ki nyíltan — fölháborító. A szakszerű vizsgálat megállapítja, hogy a járványt egy gyerekes csíny okozta: két fiatalelő bűnös, akiket javítóintézet híján egy idő óta itt tartottak, a nővérek kútjába emberi ürüléket dobott.

A veszedelmes csínytevőket rövidesen elszállították, de a baj már megtörtént, az apácák nagy része, öregje, fiatalja vérhasba esett. A büszke Ágota sem kerülte el és a kis pajkos Emerika nővér, a kórház főnöknője, akivel szépségben riválisak, gyönyörűségben úszva mesélte el a rabnőknek, hogyan ugratta beteg nővértársát.

— Meglátogattam a kedves Ágota nővért, akinek napok óta koplalnia kell és meséltem neki hurkáról, kolbásztól, mindenféle jóról. A végén már könyörgött, hogy menjek. Ugy-e jól csináltam?

Egyik fiatal, gyöngeszívű nővér belehalt és egy harmadik is elhunyt, ámbár nem vérhasban, csak szolid aggkori gyöngeségben.

— Ilyen rövid idő alatt *három* kedves nővér halt meg és még egyetlenegy kommunista sem! — sopánkodott az öreg kórháznővér. — Mintha maga az úristen is az ő pártjukon volna; őket védi...

A foglyok mosolyognak; ez az együgyű öreg apáca jókat tud mondani. Tőle tudjuk meg azt a furcsa esetet is, mely az elhunyt agg nővér halálos ágyát égi glória helyett piros tűznyelvekkel fenyegette. Az égi jegyeséhez térő apáca egy reggelen megdöbbenő kijelentéssel lepte meg a társait: ő most látja, hogy az ő egész élete hiábavaló volt, most jött rá s ez a megismerés bánattal tölti el... A szent szűzek rémülten hallgatták ez eretnek szavakat és a hivatalos bölcsek úgy döntöttek, hogy ez a gonosz lélek kísértése, „a sátáné”, ki az üdvösség jelöltjét utolsó percében meg akarja fosztani földi erényeinek mennyei jutalmától. És a szegény haldoklót, életének egyetlen világos pillanatában, buzgón imádkoztatták, nehogy a kaján Gonosz győzedelmeskedjék rajta.

— Hát maguk közül mikor fog már valaki meghalni?
— kérdi az egyik nővér „tréfásan”. — Szeretnénk kommunista temetést látni.

— Mi nem halunk meg, kedves nővér, legalább *itt*, Nosztrán nem.

— Nem? Csak el ne bizakodjanak!

Játszin esik a szó, de a tréfák alján elégtelenség iszapja ül: már három nővér halt meg s még egyetlen kommunista *sem*!

Valóban, nem szép az úristentől, hogy a maga keresztény pártállását nem bizonyítja a halál pecsétjével is. Még azt hihetné az ember, hogy... Igen, „mintha az úristen is őket, a kommunistákat védené...”

Közjáték

Miért közjáték? Valamilyen misszió látogatta meg a fegyházat, amire bennünket rövid időre a közös terembe helyeztek, mígnem újabb „fegyelmi vétés” megérdemelt büntetése visszaparancsolt a kriptába.

Meszelik a termet, ma korábban térünk a hálóba. Örülünk az alkalomnak: *meg-mo-sakszunk!* Aki sosem volt börtönben, nem is sejtheti, mit jelent ott a mosakodás. A mosakodás probléma, a mosakodás harc, a mos-

kodás gyönyörűség és szenvedély, mint dohányosnak a cigarettát: nem élhetünk nélküle. A mosakodás a mi börtönéletünk legfontosabb napi teendője és csak itt Noszt-rán tanultuk meg, hogy még valami egyéb is: furfangos ceremónia. De hogy ezt mindenki megérthesse, le kell írnom hálótérünk berendezését és hagyományos házsabályait.

Tessék elképzelni egy hosszú termet, amelynek egyik keskeny falában rácsos ablak, a másikban kemény tölgyfaajtó. A két hosszú fal mellett az ajtótól az ablakig sorakozik egymástól alig emberszélességnyi közökben hét-hét összecukható vaságy, valamennyi tetején deszkalappal. Ha esténként szétnyitjuk az ágyakat és a kétrét hajtott szalmazsákokat egész hosszában kiterítjük, az egymással szemben leheveredő rabok talpa gyöngén összeér. Aki az ablaktól a ajtóhoz akar jutni (már pedig odamenni néha éjjel is kell), tizennégy fekvő rab lábain bukdácsol keresztül, mint valami akadályversenyen, miközben a megtiport lábaknak felriasztott, álmittas tulajdonosai a nyájas titulusok egész aranyesőjét zúdítyák a törtetőre. Az ajtótól jobbra kályha díszlik (esupán díszlik, mert befűteni fölöslegesen fényűzés), balra diszkrét függöny; e függöny mögött állanak — kis deszkaemelőnyen, amelynek egyik lába ép a legkényesebb pillanatban szokott kiesni — a küblik. Ezek a küblik nappal tisztán ragyognak és egészen tetszetősek; tetejükön laposan ovális dézsa, egyik élére állítva, mintha csak csoda tartaná, rajta fölbeterített rongy szárad. A falnak támasztva még egy nagy, négyszögletű deszka látható, mellette összehajtott pokróc. A mosakodás műveletéhez ezek a legfontosabb kellékek.

Mielőtt azonban rátérnék magára a mosakodásra, a vele ellentétes, de kapcsolatos teendőről kell szólnom: az ágyalásról, amely a mosakodással olynemű dialektikus viszonyban van, hogy egymást kölcsönösen akadályozzák. A hivatalosan megszabott időtartam ugyanis a fölkelés és a terembevonulás között felette rövid. A *mi* jelszavunk: mosakodni! Az apácáké: előírás szerint, pontosan ágyalni. Itt rejlik az összeütközés dinamikus indoka.

Mert ne gondolja senki, hogy az ágyalás holmi cse-

kély és rövidesen elvégezhető, játszi föladat. Talán ott-hon, a te proli- vagy akár burzsujágyadat illetőleg igen, de Nosztrán? Itt az ágyalás egész különlegesség, mondhatnám, művészet, amely hosszas gyakorlatú szakértelmet igényel. Rögtön akárki is beláthatia.

Az adott viszonyok és fölállított követelmények a következők: minden létező holminkat, legyen az ruha, kabát, tiszta vagy szennyes fehérnemű, cipő, fésű, könyv, levél avagy fogpaszta, természetszerűen — az ágyban kell tartanunk, de úgy, hogy még csak egy csücske se lássék ki, még a takarón át sejtelmes körvonalban se. Kivételt csupán az ételneműekkel szabad tennünk, amelyek a folyosón lévő közös szekrénybe kerülnek. Nos, ezt az egész cók-mókot részben a szalmazsák és az ágy hátsó része közt lévő ürbe, részben a szalmazsák két egymásra haitott fele közé kell préselnünk szép, egyenletes alakúvá, elől-hátul egyenlőn magasra. Ha ez megvan, ráterítjük az összerakott pokrócot, majd — most jön a java! — az egészre, fönt és körös-körül ráfeszítjük a lepedőt, de úgy, hogy se ránc, se púp ne essék rajta és a belérejtett holmiból akár csak azok árnyéka is illetlenül elő ne tűnjék. Arra is szigorúan ügyelni kell, hogy kerekded, puhább vonal létre ne jöjjön, mert az rombadöntené a remekművet, amely akkor áll elő, ha az ágy minden oldala pontos téglalap, mértaniam egyenes, kemény élekkel, mintha nem is ágyneműből, hanem fából építették volna.

Igy szabályszerű, tehát szép is, Szent Vince nővéreinek rendi esztétikája szerint.

Világos, hogy aki e különös fortélyokat elsajátította és hibátlanul ágyal, az Nosztrán tisztelt szaktekintély. De tanonckorunkban, hej, eszi az életünket ez a koporsó-esztétika, amellyel hajnalról-hajnalra elkínlódnunk, s ráadásul kezünk-lábunk a föl- meg lekapcsolandó vasrácsokkal való bibelődéstől ki nem fogy a kék foltokból. Ha kész a mű, a szobaasszony (rendszerint egy tekintélyesebb bűnügyi) szigorúan megvizsgálja s ha nem találja jónak, az egészet szétbontja, kezdheted előlről. Itt persze tág tere nyílik a korrupciónak, akarom mondani: a nézeteknek, amelyek Marx szerint végső fokon az ökonómián alapulnak. Ezért, ha csomagot kapsz, ne felejtse el, hogy az

első „kóstoló” a szobaasszonyé legyen. Csakhogy a szobaasszonynak is ügyelnie kell ám, mert az ágyakat még a napos nővér is fölülbírálja. Ennélfogva egy valóban „jóindulatú” szobaasszony inkább maga csinálja meg újból az ágyadat, ha nem volna akkurátusan szabályszerű. (Dupla adag kóstoló.)

Ebből ugyebár akárki megérti, hogy a mosakodás lehetőségére nagyon is kérdéses dolog. Azonban mi sem engedünk a jogunkból és minden akadályon át is sietünk az előírásoknak megfelelni:

Az ajtó elé a padlóra leterítjük a függöny mögé rejtett pokrócot, erre a négyszögű deszkalapot helyezzük és a deszkára rátesszük a dézsát. A dézsába beleállítjuk a kis mosdótálunkat, aztán hogy megmosakodhassunk, szépen — letérdepelünk. Ez stílszerű és praktikus is (persze nem annak, aki csinálja). Minthogy a dézsába egyszerre csak két mosdótálacska fér, reggelenként valóságos vízi-esata folyik. A legfontosabb, amit sohasem szabad szem elől tévesztenünk, az, hogy *a padlóra egyetlen csöpp víz se kerüljön!* Hogy a *nyakunkba* jut-e víz vagy sem és hogy van-e szappanunk, az apácák nem kérdik. Minek is? Mikor panaszkodtunk, a nővér csodálkozva nézett ránk.

— *Hétköznapra szappan?* Hiszen még mi nővérek is hetenként csak egyszer mosakodunk szappannal.

E tanulságos példa minket azonban nem vigasztal. Elvégre nem fontos, hogy az ég menyasszonyai mosakodnak-e vagy csak a lelküket fürösztgetik. Nekünk a gyógyás spirituális tisztálkodásánál is fontosabbnak tűnik a jó materiális szappan.

Mindezek után és alapján egy szabad délután, amelyen kedyünkre mosakodhatunk, ugyebár, nem csekély gyönyörűség?

*

Néhányan már elkészültünk s most ágyunkon ülve beszélgetünk. A mosakodásban egy fiatal suszterné a soros, aki a dézsában állva, éppen javában önti magára a vizet — persze meztelenül —, ahogy mindnyájan szoktuk. Észre sem vesszük, amikor az ajtó halkán nyílik

s két fehér lepkeszárny alól pirosan kövérkés arc tekint be.

— Jézus Mária! — a lepkeszárny riadtan visszaröppen, a piros arc bíborpirosra válva hátracsuklik és az ajtót zajosan becsapják.

Erősné, a mosakodó menyecske, aki — nem akarván az apácát megbotránkoztatni — szemérmesen a kályha mögé ugrott, kacagva visszatér és buzgón kezdi szappanozni a lábát. Mi is nevetünk.

— Nő, ez alaposan megijedt. Lesz holnap erkölcsi prédikáció!

Félperc sem telt még bele, amikor hálónk aitaia ismét tárul. A fiatal asszonyka megint félreugrik, valaki megint iézusmáriázik, utána ajtócsapkodás.

— Ejnye, hát már sehogy sem hagynak békén mosakodni? — Erősné nevetve csóválja fejét, mialatt a másik lábát szappanozza be.

De mi ez? Az ajtó harmadszor is nyílik.

— A Királyné nincs itt?

Egy ismeretlen nővér kérdi, s válla fölött ki kukkant be? Öreg fogolytársunk, a keresett Királyné.

— Hiszen ott áll a kedves nővér háta mögött!

Az apáca, ki a mezítelen alak láttára természetesen szintén szörnyen megijedt, zavartan visszakozik. A mosakodó menyecske mosolyogva felénk kacint.

— Mi a szösz! Ezek alighanem énrám kíváncsiak. Nem bánom, de én többet félre nem ugrom, ha még tízannyian jönnek is. Hadd káprázzék a szemük! — szól és erélyesen tovább mosakszik.

És csakugyan negyedszer is megfordul sarkában az ajtó és a molett Amália nővér, a síma beszédű diplomata néz be. Szeme bővílten mered a fiatal női testre, lélekzete akadozva száll, mígnem egy csukló Jézus-Máriával ő is kihanyatlik.

Nem bírjuk tovább, fuldokló kacagás közt hempergünk az ágyunkon.

— Erősné, ha még sokáig mosakodol pucéran, a szent szűzek egész rendje idesiet látogatásodra.

Sokáig mulatunk az eseten, miközben egyik társunk.

aki eddig a folyosón dolgozott, elharapott nevetéssel bejön.

— Mi volt odakünn!... Pfff! — pukkadozva leül.
— Kész bohózat... Mikor Mari nővér, aki elsőnek nyitott be, meglátta a mezítelen alakot, magánkívül szaladt a folyosón föl-alá. Két apácának, akivel találkozott, rögtön elmondta, micsoda szörnyűséget csinálnak ezek a kommunisták, mire persze amazok is bekukueskáltak. Egész riadalom támadt; Mari nővér mindent fordítva parancsolt. Végül félrehívott és azt kérdezte, így szoktak-e mosakodni a többiek is?

— Remélem, nem tagadtad le?

— Még mit nem! Megmondtam, hogy amikor csak lehet, mi politikaiak mind így mosakszunk, mert mi szeretjük a tisztaságot.

— Te! Amália is benyitott.

— Tudom. Nahát, ez volt még csak a muri! Egy ideig hányta magára a keresztet és égnek fordította szemét. „Ó, ez az Erősné, ez a szerencsétlen Erősné! Hogy tehet ilyet?! *Meztelenül* mosakodni! És hozzá mások előtt, hogy láthassák! Hiszen ez bűn!...” — Aztán, úgylátszik, eszébe jutott, hogy ő maga is látta, hát ő is bűnbe esett. „Én — kezdte — én tulajdonképpen semmit sem láttam... valóban, én nem láttam... csak egy lábat... Azt sem tudom, ki volt az, aki ott mosakodott; nem is akarom tudni...” Le akart menni a lépcsőn, de megbotlott és egy pár fokon lezökkent, a főkötője is félrebillent; ha meg nem kapják, leesik a fejéről.

Ez bizony nagy szenzáció lehetett. És mi bűnösök, gyanutlanul, nyugodtan ültünk itt, föl sem fogva, micsoda világrengető esemény játszódott le körülöttünk.

Másnap, ahogy sejtettük, erkölcsi prédikáció következett. A kommunisták „szemérmetlenségére” Mari nővér csak nehezen talált méltón elítélő szavakat. A citromképű Valentin nővér pedig kioktatott bennünket, hogyan „illik” egészen megmosakodni, miután — hosszabb vita árán — végül belenyugodott abba, hogy mosakodni mindenütt kell. Hát hallgassuk csak: volt neki egy kis növendéke, aki alig tíz esztendőt számlált, de illemérzékével megsegyeníthetett volna bennünket. Ez a kis lány mindig

ingecskében mosdott, hol az egyik, hol a másik vállát gombolva le, amikor pedig meg kellett emelnie az ingecskéjét, illedelmesen a jelenlévő apácahoz fordult: „Kérem, kedves tisztelendő nővér, tessék egy percre elfordulni!” — Hát *így* kell mosakodni.

A szórakoztató oktatást tudomásul vesszük.

A könyvkötőben Amália nővér fáradozott, hogy ama bizonyos botránkozttató szokásunknak véget vessen. Arra „kérte” Erősnét, ígérje meg, hogy soha többé nem fog meztelenül mosakodni.

— De miért, kedves nővér? Hiszen nincsen abban semmi.

— Ne higgye azt, édesem, ne higgye. Az ilyesmitől az embernek... rossz gondolatai támadhatnak... Lássa, én... pedig én tisztelendő nővér vagyok, én... egész éjszaka nem tudtam aludni...

Nos, *mi* nagyon jól aludtunk, noha egymást teljes meztelenségben láttuk, bár mi nem vagyunk szűzi fogadalomban élő, jámbor apácák. Vagyhogy éppen ezért? Szabad gondolatunkat nem csalogatja, nem nyugtalanítja az örök kárhozat árán tiltott paradicsomi „bűn”...

Égi erények

Már maga a cím is rámutat, hogyan közeledjünk egy irgalmas nővérhez. „*Tisztelendő*” kedves nővér. Nem a „kedves”-en van a hangsúly, hanem a „*tisztelendő*”-n; az irgalmat elnyomja a tekintély, a fönség. Ha nem adtuk meg valamelyiknek a teljes címét, kijavították, nem ritkán meg is szidták érte. A főnöknő hivatalos kijelentése szerint a „dícsértessék” helyett így is szabad köszönteni: „Kezeit csókolom.” (Ez a nem-katolikusok és a dacos kommunisták számára adott engedmény akart lenni.) Ha a rabnők meglátnak egy apácát, megrohanják és kezét, ruháját csókolgatják; a világi hívságokról lemondott nővér eléggült mosollyal mímeli a háritást és — tovább tűri a hódolatot. A bűnügyiek ismerik parancsolóiknak ezt a kis gyöngéjét és a kézcsókot bókókkal tetézik.

— Ó, ez a kis patyolatkéz! Micsoda pirinyó!

Néha még földibb bókot is megkockáztatnak:

— Jaj, ez a drága tisztelendő nővér milyen szép ma!

Egy negédes meglegyintés, de az apáca szeme s ajka mosolyog. (A kézsókokban való gyönyörködésüket csak a kommunisták rontották el, akik holmi verbaiok veszedelmét emlegették. Azóta a „patyolat pirinyó” kezek egész komolyan rejtőznek el a csókok özöne elől.)

Az apáca magasabbrendű lény. Lássék ez meg a viselkedésén is. Ezért az apáca világiak előtt nem eszik, de még csak egy pohár vizet sem illik innia. Testi funkciók látása a laikus tömegben könnyen azt a téves benyomást kelthetné, hogy az apáca is egyszerű földi lény. Viszont nem haragszik és nem utasít el, ha letérdenelsz előtte s ruhája szegélyét csókolod. Közben ilyesmit is szabad rebegned: „Madonna!” Hallottuk, láttuk is és — sajnos — politikai fogoly, egykori szocialista agitátor volt, akinek földön kúszó hódolatát a büszke Ágota nővér kegyes királynőként fogadta.

Az apácák a külön, az istennek tetsző életet élik, e főlemelő ténynek tudata áthatja egész lényüket. Midőn Betty társam egy ízben megkérdezte Ágota nővért, miért kell oly ridegen viselkedniök, a büszke arcon titokzatos mosoly jelent meg.

— Mutatok magának valamit, bár ez tulajdonképpen titok. — Köntöse balkarjának hosszú ujjából egy kis tubust szedett elő s kinyitva a fogoly elé tartotta.

— Látja ezt?

A tubusban apró, fehérkés gombocskák feküdtek, olyanfélék, mint a — purgópirulák. Betty figyelmesen nézte.

— Látom.

— Most már érti?

A kommunista mégegyszer megnézte a gombocskákat, aztán értelmetlenül a fejét rázta. Mi közük lehet e piruláknak az apáca rideg viselkedéséhez?

Ekkor Ágota boldog büszkeségtől kipirult arccal magyarázta el, hogy e csontocskák egy szentnek az ereklyéi (a szent férfiú nevét elfelejtettem), amelyeket ő, az apáca, magánál hordhat.

— Most már érti?

A kommunista udvariasan bólintott, bár később nekem bevallotta, hogy e csonttörvény *ésszerűségét* megérteni soha az életben nem fogja.

A rend nővérei még egymással sem barátkozhatnak. Minden földi érzés veszedelem, mert le a röghöz húzza az égbe törekvőt. Ágota nővér saját életéből vett példával jellemezte, miként kell ennek a kötelességnek eleget tenni.

— Egyszer lelkigyakorlat alatt — mondotta — azt vizsgáltam, van-e valamim, amit jobban szeretek, mint ahogyan üdvösséges. Volt egy kedvelt érmem, emlékébe kaptam és nagyon szerettem. Egy ideig tusakodtam magammal, de másnap reggel elővettem és bevittem a templomba. Odatettem Szűz Mária oltárára. Mi senkihez és semmihez sem ragaszkodhatunk, ami nem az üdvösségünket szolgálja.

Erről aztán Bettyvel vitatkoztunk a teremben.

— Kriptaerköles — mondotta Betty.

— A természetet megölni nem lehet; leszorítva, lenyűgözve is ezer póruson át újra feltör. És ahol megtagadják, a merénylet bosszulja meg magát — mondtam én.

— Aki nem szomjas, nem gondol a vízre — véli Betty. — Vond meg csak tőle az italt, nemsokára *egy* érzés lesz úrrá egész lényén, *egy* gondolat tölti be egész belső világát: inni! És ha nem akarja tudomásul venni, akkor is benne settenkedik a vágy, és ha öntudatából fölényesen, győzelmesen kiszorítja, — öntudata *alatt* él tovább, titkon táplálva a gondolatok gyökerét, bujábbra növesztve a színes képzelőerőt.

— A fogadalmat tett szüzek egész életét az erotikum hatja át, abnormálissá torzult vagy átalakított formában, de lényegében erotikum — folytatta Betty, aki apácák intézetében tanult. — Megfigyelhettétek, hogyha véletlenül nyitva a blúzunk, amikor egy apáca benyit, tekintete önfeledten tapad szabad mellünkre. A rendi ruha páncélja alá préselt testük kárpótlást szív magába természetes női formák pusztá látásából is. Így lesz a meztelenség számukra izgató látvány, szenzáció, amely „rossz gondolatokat” ébreszt és elveszi az álmukat.

Egy este Vlach Mária elvtársunk a szomszédja ágyán ült és mesélt neki. Majdnem valamennyien a hálóban voltunk. Egyszer csak benyit Mari nővér, szikrázó szemmel méri végig a két beszélgető asszonyt, aztán fölháborodástól vonagló ajakkal sziszegi:

— Ha ninesen ló, jó a számár is; ha ninesen nadrág, jó a szoknya is. — pfuj! — És becsapja az ajtót.

Értelmetlenül bámulunk egymásra: mit akart ezzel mondani? A házimunkások hamarosan bemondták: a szent nővér nem bírt lelke háborgásával és a folyosón tisztogató asszonyok előtt kiöntötte tiszta szíve egész méltatlankodását, micsoda „botrányos” dolgokat kell nekik, „tisztelendő nővéreknek” ellenőrizniök, és mégsem vigyázhatnak eléggé, mert ezek a romlott teremtések még itt is, még egymással is fajtalanzkodnak.

Nos, lehetséges, hogy a fegyházban szerzett tapasztalatok tették ártatlan elméjét ilyen gyanakvóvá. Elvégre a nővérek nem tudhatják, hogy az ú. n. politikaiaknak mi minden tartozik az elvükhöz, hiszen szabad felfogásúaknak hirdetik magukat és valószínűleg istentelenek. Hanem az hogyan eshetik meg, hogy e gyanu nemcsak bűnös rabnőket érint, hanem — isten, bocsáss! — még a Szent Vince rendnek fogadalmat tett irgalmas nővéreit is befröccsenti?

Ha egy apáca nyájasabban beszél a rabokkal, ha részvéttel viselkedik sorsuk iránt és kevésbbé fájón húzza meg a gyeplőt, — a többi nővér már számon veszi és az engedelmesség szent parancsa szerint bejelenti a főnöknőnek. Miért? Csupán fegyelemsértésért? Hogy mi mindent „vizsgálják” és büntetnek ilyenkor, a következő eset tanúsítja:

Egy fiatal nővér a földekén dolgozó asszonyokhoz volt beosztva. A rabnők kedvelték, mert mindig nyájasan bánt velük. Ez gyanút ébresztett és a főnöknő a titkon bevádolt noviciát magas színe elé idézte. A jámbor kis nővér álmélkodva hallgatta, micsoda szörnyű „bűn” az, amit elkövetett, sehogy sem tudta megérteni, mígnem a főnöknő „megmagyarázta” neki. A szegény kis apáca halálos rémülettel csak most vette észre, mivel gyanúsítják.

— Száradjon el a nyelve annak, aki ezt kitalálta! — kiáltott fel kétségbeesett fölháborodásában.

Midőn röviddel ezután a testvérbátyja meglátogatta, panaszosan hozzáfordult védelemért. A férfi dühösen kijelentette, hogy ilyen viszonyok közt egy napig sem hagyja itt tovább, és minthogy a kis nővér a végleges fogadalmat még nem tette le, mindjárt haza is vitte.

Az eset érthető feltűnést keltett nálunk. Az apácák igyekeztek eltitkolni a botrányt, de az egész fegyház tudott róla. Mi politikaiak örültünk, hogy a kis nővér kiszabadult, kár lett volna érte.

Bizalmasabb estéken, amikor a napos szolgálatát végző Mari nővér látogatóktól már nem tart, a jókedvű s nagyhangú Gizának (aki azért került ide, mert a találkozóan meglopta a „vendégét”) meg szokta engedni a teremben, hogy — kuplékat énekeljen. A „művésznő” hozzákezd. Az első versszak után csodálkozva nézünk az apácára, — megengedi a folytatást? A nővér úgy tesz, mintha nem is figyelne, de a zsebkendő mögött, amelyet szája elé tart, a kövérkés arc fojtottan nevet. És jön a folytatás, a második meg a harmadik szakasz, hatodrangú mulatók közönséges, trágár nótái. A bűnügyiek vihognak, mi hüvösen várjuk a „műdal” végét; tréfát, szellemet, amin igazán derülni lehetne, a legjobb akarat tal sem találunk benne. A nótának vége, a közönség tapsol. Mari nővér csillapítón emeli föl az ujját: „Csitt!” Egy pillanatig vár, hogy talán mások is jelentkeznek vagy a társaik majd ajánlják őket. Amikor aztán újabb ajánlat nem érkezik be, látszólag közömbösen — az ajkak szélén azonban ott vibrál az élvezet mosolya — odaszól a prostituátnak:

— Na, énekelje el még egyszer!

Neki még ez a közönséges szellemtelen trágárság is gyönyör, mert egy tiltott világból szól felé, ahol a „bűn”, a testek bűne gőzölög.

Mi sem tévesebb azon hiedelemnél, hogy a szerzetesi élet nem ismer hiúságot. Ha Ágota és Olivia nővérek egymástól igyekeznek elkaparintani a hízelgő udvaroncok seregét, ha kölesönösen egymás ellen és közösen a csinos kórház-nővér ellen áskálódnak, akinek szintén meg-

ván a maga táborá, és ha a denúnciálások eredményeként a főnök, hol az egyiket, hol a másikat fokozza le munkakörében: csak a rendi és a fegyencruhá teszi a különbséget, maga a harc ugyanaz, akár a kulisszák világában. Ezt persze soha egyikük sem hinné el; hiszen ők különb, istennek tetsző életet élnek, hiszen ők — *szűzek!*... Ez a legnagyobb égi erény, ez adja még minden értéküket. Szakadatlan küzdelmük, melyet tudatosan — öntudatlanul a saját emberi természetükkel vívnak, az a tömördek energia, amelyet erényük gyakorlásába belefojtanak, képzeletükben óriássá növeszti testi érintetlenségük értékét. Mint *ember* lehet az apáca bárminő, — ha fogadalmát megtartja, e pusztá ténnyel már magasabbrendű lényvé vált. A nővérek szeretnek is példákat mesélgetni, amikor kaján szándékok egy apáca lilomát el akarták törni, de hiába, az erény diadalmaskodott, a lilom tiszta s ép maradt.

Jaj annak, akié eltörik!

Benfentes bűnügyiek elbeszélése szerint az apácák ebédlőjében hatalmas kép látható: egy leplekkel alig takart rendtestvér, amint újszülöttjével kétségbeesve világgá tévelyeg. Intő és riasztó példa gyanánt: íme, ily mezítelenül, szégyenben fogsz a világ elől bujdokolni, így fognak az otthonból kiűzni, ha lilomod eltörik. Mari nővér a házimunkásoknak elmesélte, hogy egyszer csakugyan megtörtént az a szörnyűség, hogy az egyik apácának gyermeke született.

— De hát *honnan?! —* vetette csodálkozva közbe a hamiskás súrolóasszony.

Mari nővér felsóhajtott.

— A paptól — mondotta egyszerűen és gondterhelten bólogatott a súlyos esethez.

A pap... A tisztelendő kedves nővérek világában a pap kiváltságos, rendkívüli helyet foglal el. A fegyőrök meg csendőrök alárendelt, durva közegek, más férfi, mint hivatalos személy, csak ritka látogatóként jön. A pap az egyetlen férfiú, aki körükben otthon van, aki istenes kapcsolatokkal hozzájuk fűződik, akihez bizalommal nemcsak szabad, hanem kell is lenniök, hiszen a szent gyónásban legbensőbb titkaikat mondják el neki. És mind

amellett — férfi! Mint isten szolgája, — hatalommal rendelkezik lelkiük fölött, oktatja őket, tanácsot ad, korholja a vétkezőket és bünbánatot szab ki rájuk; mint férfi — veszedelem, fenyegető kárhozat, akitől óvakodniok és félniök kell.

Vonzás és taszítás közt inogva, nem csoda, ha számukra a pap a legérdekesebb ember, probléma, ideál. Szent gyónáskor árgusszemekkel ellenőrzik egymást, nem marad-e valamelyik tovább a gyóntatószék előtt, mint ahogy szükséges. Sőt a rabnőket is figyelik, — nem lehessen tudni... Bettyt például, aki hosszas ösztökélésre végre gyónni ment, azután már szinte visszatartották, mihelyt észrevették, hogy a pap bizonyos érdeklődést tanúsít iránta.

— Nem szükséges ám gyakran gyónnia — jegyezte meg Emerika zavartan és halkabban hozzátette: „De úgy-e, nem fog a szeme közé nézni?”

Mindez azonban csak csalogató gondolat, ingerlő játék a tűzzel. A kölcsönös, féltékeny ellenőrzés és a főnöknő szigorú ébersége cherubként áll őrt, lángoló pallossal.

Nemcsak a pap veszedelem, nemcsak a rendtestvér barátsága és a rabok ragaszkodása, hanem veszedelem a könyv is, veszedelem az újság, sőt még a szentkép is, ha — hiányos az öltözeke. Egyik társunk otthonról kis képeslapot kapott, melyen virágfüzerek közt angyalkák táncolnak. Nem csekély szórakozásunkra mindegyik angyalka fekete tintával rajzolt diszkrét — szoknyácskát kapott. A felelős cenzor, az öreg Alojzia nővér, még az angyaloknak sem engedi meg, hogy mezítelenül lebegjenek köztünk.

Hogy a kísértés mindig és mindenütt jelen van, még a rendház és a templom szentelt falai közt is, a hatalmas főnöknő nyilvános imája bizonyítja, aki a Boldogságos Szent Szűz segítségéhez folyamodik, tartsa távol tőle a kísértést, védelmezze meg a bűnös gondolatoktól.

Az egek e jövőendő örököseit minden földi szenny érthető undorral tölti el. Így amikor Olivia nővér egyszer megint „szomorú” volt (világi néven: dühös, de Krisztus jegyese nem ismerheti e gyarló érzést), a rabnők mellett

elhaladva, lenéző ajkbiggyesztéssel húzta féltre szent szoknyáját.

— Ilyen *szemetekkel* kell egy *tisztelendő* nővérnek érintkeznie!

Az emberi szervezet rendje is a szenny bélyegét hordja. Maga a házasság szentség ugyan, hiszen nélküle papok és apácák sem volnának e világon, de ez aztán teteje is az isteni nagylelkűségnek, melyért eleget nem is hálálkodhatunk.

— Gondolják meg, — prédikálta valamelyik lelki-gyakorlat alkalmával a főnöknő s a csodás égi kegyelem elképzelése közben apró szemei vibrálva csillogtak —, gondolják csak meg: egy férfi meg egy nő szerethetik egymást, *egészen*, nemcsak lelkileg, de testileg is, szabad szeretniük egymás *testét*, még a testét is! És a nélkül, hogy ez bűn volna!... És *ezt* a kegyelmet nem tudják megbecsülni!

Csakugyan borzasztó. Hát még ami ezenkívül van! A hatalmas főnöknő szinte nem is érti az Egek Urának hosszú türelését.

— Ha én — az Isten volnék, *kénköves esővel* pusztítanám el *azokat* a házakat.

De azért ne tessék azt gondolni, hogy az apácáknak a természet rendje iránt semmi érzékük; ha az emberrel mint az Ég örökösével szigorúan bánnak is el, akad még a természetben néhány lény, amelynek földi igényeit megértően méltányolják. E boldog kivételek: a hasznos háziállatok. Ezeknek testi kapcsolata — akárhányat szeretnek — nemcsak megengedett, mert bűn nélkül való, hanem örömmel fogadott, sőt pártolt ténykedés, amelynek sikerét még égi hatalmak közvetítésével is előmozdítják. Hiszen a tehén, a juh, a disznó az *egyház* gazdaságát gyarapítja és így szaporodásuk istenes célt szolgál, amit az emberről nem mondhatunk ilyen biztosan. Ezért magától értetődik, hogy amikor a tehén megborjadzik, földi tehénbába hiányában az égiekhez fordulnak és az apáca meg az állatok mellett dolgozó rabnők közös erővel imádkoznak.

Azonban a legkisebb boci megszületéséhez sem elég az imádság; valami egyéb is kell. Pont ez az egyéb

emésztette egy ízben iszonyú nagy gonddal a Szent Vince-rend tisztelendő nővéreit. A helyzet a következő volt: a gazdaság új bikája meg a tehénké — hogy is mondjam csak? — „nem értették meg egymást”... Hiába volt minden igyekezet, minden csábok beállítása, — az a bizonyos előfeltétel, amely nélkül kis borjuk száz üdvözlégy mellett sem születnek meg, nem akart bekövetkezni.

Mitévők legyenek? Az ügyeletes nővér egyideig csak pergeti, pergeti a rózsafüzérét. A kis bikát mindenképpen próbálják kedvre hangolni: hoznak elébe fehér meg tarka tehénkét, leányzót és menyecskét, hadd válogasson, hiszen nála nem bűn, sőt ékes erény, ha mennél többet szeret. Mindhiába. A tehénké érintetlen ártatlanságban maradnak, és az apáca — életében bizonyára először — sopánkodik az el nem tiport szüzességén.

Nagy tanácstalanságában a rabasszonyokhoz fordul. Az egyik, aki faluról való, hamarosan pedzi a bajt.

— Kicsi a bika.

Az apáca nagyot néz. No de ilyet!

— Kicsi?

Méretegeti a teheneket, aztán az erényes bikát. Csakugyan kicsi. Bíz az baj. Hogyan lehetne ezen segíteni?

A rabnő erre is tud kádenciát:

— Mélyebbre kell állítani a tehenet.

A tisztelendő nővér örömmel fogadja a jó tanácsot és maga is segédkezik, hogy a legszebb tehenet egy kis mélyedésbe állítsák. Az apáca hátrább lép, a bikának utat engednek és...

— Imádkozzanak, asszonyok! — parancsolja a szűz és maga is imára kulcsolja kezét. A rabnők kórusa hal-kan mormol, kéri ama bizonyos szentnek segítségét, aki az ilyenekben szakértő, és a derék szent nyilván hajlott arra, hogy felismerje az ügy fontosságát, mert íme, csodálatos! A bika és a tehénke — egymásra találtak.

Ha a kórházban egy rabasszony szül, ki törődik vele! Hiszen csak egy *gyermek* jön a világra, egy „bűnben” fogant gyermek, nem pedig egy hasznos boci. És ha az újszülött meghal (már pedig ez gyakori), annál jobb, legálább „angyalka” lesz belőle.

Az égi erényeknek csodálatos a logikájuk, csodálatos a szépségük is. Minden földi, emberi igény fölösleges, a szappantól a szerelemig és az anyaságig. Nélkülözhetetlenül szükséges csak az, ami a *lélek* üdvösségét szolgálja: a templom és minden, ami az egyházhoz tartozik, a paptól a tenyészvikáig.

A csodatevő érmecske és a kommunisták

Egy bécsi újság immár a második cikket hozta a márianosztrai fegyházban uralkodó állapotokról. Az apácák, a mi irgalmas felvigyázóink, elámulnak és megzavarodva, gyűlölködve fürkésznek bennünket.

— Hát mi van abban a cikkben, tisztelendő kedves nővér? — kérdi a vészterhes célzásokra egyik-másik politikai fogoly.

A legtöbb apáca maga sem tudja, minthogy a rend fegyelme nem engedi meg, hogy újságot olvassanak. De a főtisztelendő nagyságos főnöknő s a főtisztelendő plébános úr, no meg Aloizia tisztelendő kedves nővér, aki a cenzurát kezeli, elolvasták és — képzelték! — azt a cikket gonosz kezek vörös ceruzával vastagon aláhúzva, merő gúnyból egyenesen beküldték az intézetnek. Igazán fölháborító.

Az apácák gyanakodva fürkészik arcunkat, — valóban ne tudnának erről a kommunisták? Alig néhány hete, hogy egy hasonló, vörösén megjelölt cikk a fegyház legbensőbb ügyeit tárta a nyilvánosság elé; a főnöknőnek remeg a hangja az izgalomtól, ahányszor csak megemlíti. Ilyen istentelen írás csak kommunistától eredhet. De hogyan, *hogyan* tudták ebből a biztonságos épülethől kicsempészni? A fegyház minden erőt megmozdított, hogy a bűnösöknek nyomára akadjon, — hiába. Ez a konok banda összetart, mint a bogács. Mit tehetett a fegyház hatalmas főnöknője, hogy a ház tekintélyét megőrizze? Szigorú vizsgálatot indított és minden politikai foglyot szigorított magánzárkába helyezett. És az eredmény? Egy *második* cikk, mely az egész büntetőeljárást apróra leírja és — *kigúnyolja*. Ráadásul tegnap még egy bizott-

ság érkezett, „megvizsgálni” a foglyok helyzetét, mire az egész istentelen bandát a magánzárkából megint a terembe kellett helyezni. Az apácák izgatottan csóválják fehér főkötőjüket, hogy szárnyai reszketve billegnek, hiszen az ő felügyeletük alatt történt mindez, így mind-egyikük felelős. Nehéz sóhajok szállnak a rendi ruha alatt összepréselt tüdejükből. Ó, ezek a kommunisták! Hát nincsen mód a megfékezésükre?

A magas tanács új módszert eszel ki: *kultúrerőket* kell a frontra vetni! Abban a gyalázatos cikkben többek közt az is állt, hogy a fegyház nem törődik az analfabétákkal. Jól van, a rabok oktatásban fognak részesülni, de nem ám csak a bűnügyiek! *Mindnyájan*, a politikaiak is. Visszafelé fog elsülni a fegyverük. Ez lesz ugyanis a legjobb alkalom, hogy őket a katolikus vallás és erköles igazságainak megtanulására szorítsák. És ha már egyszer eddig jutottak, a gyóntatószékben a titkok is ki fognak derülni.

Egy napon szikár, idős apáca lép a közös terembe, arca szigorú, orra hegyes. Az asztal mögött ünnepélyes tartásban megáll és beszédbe kezd. Megtudjuk, hogy ő — Stella nővér — magas képzettségű tagja a rendnek: okleveles tanítónő elemi iskolák számára, okleveles *polgári* iskolai tanítónő és még valami, — három diploma! Ráadásul hosszú, áldásos működés az oktatás és nevelés terén.

A bűnügyiek elámult arcot vágnak, — ennyi tudomány! Ó, ó! (és titkon összekacsintva, oldalba bökkik egymást). A politikaiak várakozó álláspontra helyezkednek. — mi lesz ebből? A talányt maga Stella nővér hamarosan megoldja, tudomásunkra adva a főtisztelendő nagyságos főnöknő és a főtisztelendő plébános úr kegyes határozatát, amely szerint ezentúl *oktatásban* fognak részesülni.

Stella nővér szünetet tart, hogy a hatást emelje és a fegyenénök hálazuhatagát elfogadja. A bűnügyiek megértik a néma jelt és a padokból kirohanva, exaltált csókáradattal borítják el a kegyes nővér mindkét kezét. Min-
ket szórakoztat az ügy, — majd meglátjuk... Hosszú rab-ságban mindenféle változatosság kellemes.

Most megvizsgáztatják a foglyokat és ismereteik foka szerint osztják be őket csoportokba. Külön az írni-olvasni nem tudókat, külön a többit. Stella nővér az általános műveltségi tárgyakból fog oktatni, a főtisztelendő úr hit-tánt ad elő. Harmadnap Stella nővér megkezdi magas kultúrfeladatát.

A háromszor diplomás tanítónő elsőbben is természet-tudományi ismereteivel kápráztat bennünket: naprend-szer, üstökösök (ne nektek, gúnyolódó kommunisták, lát-hatjátok, mi is tudjuk, mi van a világon!). Égitestek és természeti erők e világképe után azonban hirtelen a „mé-lyebb” tudomány felé fordul, az „örök isteni”-re tér és ezzel a természetet egyszer s mindenkorra félresöpri és mi már magasabb erők titokzatos világában állunk, az isteni csodák birodalmában. Stella nővér most elemébe kerül.

A „Csodatevő Szűz Mária”, — ez minden következő oktatásnak alaptémája; a többi, a világi tudomány röpté-ben odavarázsolts képe csak bevezetés volt és díszletként szolgált. A szent szűz csodái fognak kioktatni és meg-téríteni bennünket (hogy több kompromittáló cikk ne jelenjék meg, az írások gonosz szerzőit ellenben végre le-álcázzák). Az öreg apáca magasra tart egy érmet.

— Ez itt a csodatevő Istenanya képe, a mi Szűz-anyánké, Máriáé. Figyeljenek jól és jegyezzék meg ma-guknak az ismertetőjelt: két kitárt tenyeréből sugarak áradnak. Ha a sugarak hiányoznak, nem igazi az érem, jól vigyázzanak! Ez az érem itt az olcsóbb kiadásból való, de van ezüstmű készült is, amely persze drágább, de szebb. A fődolog, hogy az igazi csodatevő érmet kapják. (Milyen jó ügynöke a cégnek ez a jámbor nővér!)

A bölcs apáca ajka bámulatraméltó történeteket me-sél. Élt például Svájcban egy fiatal szociáldemokrata, akinek nem volt hite s minden szent és isteni dolog az ő számára csak gúny tárgyául szolgált. Világi és bűnös életet élt és a templomról mit sem akart hallani. Az ifjúnak egy barátja azonban hitt Istenben és mélyen szo-morkodott ifjú társa tévelygésén, aki valaha, mint gyer-mek, hívó lélekkel együtt járt vele a szent gyónáshoz. A jó barát elhatározta, hogy társát megmenti. Egyszer

séta közben észrevétlenül egy szentelt csodatevő érmet csúsztatott a szociáldemokrata zsebébe, aztán búcsút vett tőle és egy mellékutcába kanyarodott. A szociáldemokrata egyideig tovább sétált, de egyszerre megmagyarázhatatlan érzés fogta el: valami húzta-vonta, maga sem tudta, hová, és mindenféle sajátságos gondolata támadt, visszaemlékezve gyermekkorára, amikor még hívó volt. Hirtelen föltekintett és — egy *templom* előtt találta magát... Már-már elhaladt mellette, de valami ellenállhatatlanul vonta s egy benső hang hívogatva suttozta: „Lépj bel!” Belépett az isten házába, letérdepelt az oltár elé s ajkai önkéntelenül a „Miatyánk”-ot rebegték, gyermekkorra imádságát; könny szökött a szemébe, fájdalom fogta el bűnös, hitetlen életére gondolva. Midőn fölemelte szemét, tekintete a gyóntatószékre esett, amelyben az isten szolgája várt. Gyors elhatározással odalépett és bűnbánó, általános gyónást tett. Megerősödve s derűs kedvben hagyta el a templomot és amikor kilépett, kit pillantott meg? Ifjúkori barátját, aki az utcán várta.

— Tudtam, hogy ide fogsz jönni, — mondotta mosolyogva a jó barát — biztosan tudtam, mert hiszen a „Csodatevő Szűz Mária” érmét csúsztattam a zsebedbe.

Most vette észre a fiatalember az érmet a zsebében, elámult és hálásan rázta meg jámborlelkű böles barátja kezét.

— Te megmentettél a kárhozattól, áldott legyen a Szent Szűz neve, kinek képe ezt a csodát rajtam elkövette!

A böles, öreg apáca diadalmasan nézett körül. Igen, ilyen hatalmas, titkos erők hatnak ebben a szentelt jelenvényben. (Most láthatjátok ti istentelen kommunisták, mennyit érnek a ti úgynevezett elveitek! Minden összeomlik, semmivé válik a Csodatevő Szent Szűz érmének pusztá érintésétől.)

A politikai foglyok szája körül áruló mosoly rezdül, — ilyen dajkameséket találunk föl tudományként? Ezzel akarnak megtéríteni? A fegyvenők oldalvást ránk pislognak, kíváncsi szemük kópésan hunyorog, aztán egyik-másik megböki a szomszédját és mosoly fut végig az ő soraikon is. Stella nővér fakó arcába háborgó harag

sötét pírja szökken. Csontos keze parancsolón üt az asztalra:

— Megtiltom, hogy nevéssenek!

A nevetés tilalma a komor fegyházban nem kevésbé csiklandóan hat, mint a kisiskolában. A fejek az asztal fölé hajolnak, hirtelen zsebkendők kellenek, prüszkölés, köhögés rázza a sorokat, többen inni mennek. Mari nővér, a terem főnöknője, gyilkos pillantások tördöféseit osztogatva, erkölcsi prédikációt tart.

Az oktatás — a nevetés szigorú tilalma mellett — tovább folyik. Stella nővér a „történelmileg igazolt tények” egész gyűjteményét nyújtja nekünk: foglalkozás, kor, lakóhely (többnyire egy távoli országban), időpont, megadva nemcsak az évet, de a napot, sőt néha az órát is, midőn a csoda megesett, — ez csak elég bizonyíték? És a csodálatos megtérések hőse mindig egy megátalkodott szocialista vagy szabadkőműves vagy protestáns (ezt a három kategóriát az apácák *egy* kalap alá fogják), csak a kommunisták hiányoznak — egyelőre, mígnem a legendák krónikása majd róluk is regélni fog.

Néhány hét multán, amikor a nővérek úgy vélték, hogy lelkünk immár megérett a gyakorlatra, — megtörtént az első, halkán puhatolódzó kísérlet. Az öreg Aloizia nővér, leveleink cenzora, egy alkalommal titokzatosan félrevon.

— Mondja csak — és az elszáradt apáca csontos-bütykös kezét váratlanul bizalmasan a vállamra fekteti —, elfogadna tőlem egy szép érmet a Csodatevő Szűz Mária képével?

Elfogulatlanul, mintha az apáca tervét nem is sejténém, tekintek a nagy orron ülő pápaszem mögé.

— Miért ne? *Emlékeül* miért ne fogadnék el egy érmet?

— De — *tiszteletben* is tartaná? Nem dobná el? Mert ez nagy bűn volna! Meg kell őriznie. El ne dobja!

— Miért dobnám el? Ezek az érmek — Stella kedves nővér megmutatta nekünk — művészi kidolgozásúak. Mi kommunisták nem vagyunk barbárok, mi szeretjük a szépet.

Az öreg nővér, aki feltűnően hasonlít a mesebeli vas-

orrú bábához, mert hosszan lenyúló hegyes orra szinte az állát éri, a nagy okulárén keresztül figyelmesen fürkészi az arcomat.

— Hm. Hm. Igérje meg, hogy magánál fogja hordani az érmet! — A nővér hangja elfojtott izgalomtól remeg.

(Micsoda dicsőségére szolgálna Szent Vince rendjének, ha sikerülne megtéríteniök a kommunistákat; szent legendás könyvek hirdethetnék a csodát még késői nemzedékeknek is!)

— Magamnál fogom hordani az érmet, kedves nővér — mondom komolyan.

A nagy okularé még egyszer fürkészőn ráammered. Ez a szokatlan engedékenység nem jelzi-e máris a Csodatevő Szent Szűz hatalmát?

(Ördögöm van, amint mondják, és a kis manó pajkos örömmel ugrándozik bennem.) — Kedves nővér, mi nem vagyunk olyan vademberek, ahogy gondolják. Mit árthat az nekem, ha egy szép érmet magamnál tartok?

A fanyarul összezugsugorodott száj széles, böles mosolyra derül. Mit tud a világi ember szűkkörű értelme a titkokkal teli Gondviselésről, amelynek ajtót tár?

— Jól van. Adok magának egy érmet. Ezüstből! De — és az apáca sovány ujjja megfenyít — mindig magánál hordja!

— Magamnál fogom hordani, kedves nővér. Köszönöm... — Éneklő kedvem van. Ó, én egész bizton magamnál hordom az érmet, a nővérek meggyőződhetnek róla. És a csodatevő érem meg fogja tenni a maga csodáját.

Másnap reggel mise után egy szép ezüst érmet találok a helyemen. Mellette fenyőág fekszik és egy kis szentkép: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” Célzatos. Néhány politikai fogolytársam szintén kapott érmet. Zsebre rakom a kis érmet, — rajta! A titkos erők megkezdhetik működésüket.

— Érzek már valamit? — kérdi Betty mosolyogva, amikor prüsszentenem kell.

— Igen, azt érzem, hogy éhes vagyok és a kiskonyháról szálló illat csiklandja az orromat.

Napok múlnak. A templomban elharapott ásitások

közt, unott közönnyel ülünk, mint mindig. A kórusról az apácák szuggerálón merednek ránk, — most lesz a fordulat, most kell a csodatevő éremnek hatnia. Avagy eldobták volna az érmet? A zsebembe nyúlok és csak úgy véletlenül a zsebkendőmmel együtt kiveszem; megnézem az érmet megfordítom, azután újra zsebvágom. Láthatják az apácák, hogy megvan, a csodának mi sem áll útjában.

*

Ahol maga a természet nem tudja a gyermeket világra hozni, szakértő kézzel segíteni kell. A mi megtérésünk csodájának is meg *kell* születnie, ha akár vasfogóval is. Egy napon nagy újság járja be a fegyházat: a váci püspök őeminenciája jön látogatóba. A fegyencnők hada síkál és tisztogat, mígnem minden ragyog és csillog; a nővérek konyhájáról peccenyék elbűvölő illata lebeg hozzánk, sőt a foglyok számára is húsadagok készülnek. Mégis csak jó, ha a fegyházba néha magas vendég száll, — egyszer jóllakunk. A foglyok sorai új mellkendővel és tiszta fityulával (főkötővel) felruházva várnak. Mari nővér ünnepélyesen kihirdeti a nagy kegyelmet, amely reánk, „katolikusokra” a magas látogatásból száll: őeminenciája elfogadja a foglyok gyónását.

— Aki tehát mindezideig a szent gyónás kegyelmét vakon elhárította magától, hamis szégyenből vagy hiúságból, mert még mindig azt képzei, hogy a pap visszaemlékezik a bűnökre, amiket a gyóntatószékben hallott, — most minden asszony kihasználhatja az alkalmat és nyugodt lehet, mert őeminenciája itt senkit sem ismer. És ha némelyik fogolynak a főtisztelendő plébános úr talán nem tetszett elég magas állásúnak ahhoz, hogy tőle kapja a fölloldozást, úgy jegyezze meg magának, hogy a püspök úr őeminenciájának hatalma van a bűnök *mind-egyikét* megbocsátani, *valamennyi* bűn alól fölloldozást adni, — igen.

— Te, ezek azt hiszik, hogy a kommunistáknak egész különleges bűneik vannak és ezért nem mentek gyónni. Megható gondoskodás, hogy az elveszett báránykákat visszatelereljék.

A kegyelem e hetében napjában kétszer vezetnek templomba. A prédikációk lágyan kezdik, szelíd csalogatással, a bűnösnek isteni irgalmat és megbocsátást ígérve, azután (mi lesz már?!) borzalmas színekben ecsetelik a poklok minden kínját, örök kárhozattal fenyegetve a bűnökben megrögzöttet. Egyik társunkat, aki kórházban feküdt, éj közepén rázta föl a soros nővér.

— Reszkessen, Vlach Mária! — szól az apáca síri hangon — *van* pokol! Öminenciája, a püspök úr, maga mondta ma a templomban.

A beteg kommunista, nehezen elért szenderéből fölrázva, szikrázó szemmel nézett az irgalmas nővérre.

— Igen, van pokol: itt, tinálatok, Mária-Nosztrán! És *ti* vagytok az ördögök, ti kínzó szellemek, akik a szegény foglyokat gyötritek. Még a beteget is fölrázzátok álmából, hogy butaságokat mondjatok neki! *Itt* a pokol, itt!

Dühösen hátat fordított az apácának, udvariatlanul istent és ördögöt egyben emlegetve. A szent nővér riadtan hátralépett és keresztet vetve, gyorsan kisurrant.

Igen, igen, a pokol. Fűtik a kazánt alattunk, hogy rettegjünk az örök tűztől és fogesikorgatástól. A templomban a püspök úr hangja úgy dörög, hogy beléreszketnek az ablakok; a fegyencnők tátott szájjal hallgatják, ami azonban nem gátolja őket, hogy ebédkor néhány szellet kenyéret el ne lopjanak.

Ebéd után Mari nővér kihirdeti a magas lelkipásztor kegyelmének utolsó lehetőségét.

— Hogy minden asszony tudja és utólagosan senki nekünk szemrehányást ne tegyen, hát most mindnyájuk előtt mondom: ma van az utolsó nap! Aki még ma sem megy gyónni, többé már nem kaphatja öminenciájától a föloldozást. Holnap öminenciája már nem ér rá. Holnap már késő. Megértették?

— Még most sem érzel semmit? Nem húz valami titkos erő a gyóntatószékbe? — súgja a szomszédom.

— Még nem. Pedig sugaras az érem, igazi csodatevő érem.

Másnap reggel Mari nővér zordon arccal tudomá-

sunkra hozza: Mint *kivételes* kegyelmet, őeminenciája megengedte, hogy akinek *különös okai* vannak, még ma is mehet gyónni. De — ez a legeslegutolsó alkalom. Azután már késő lesz a bánat!... És aki talán szégyelli, hogy nyíltan a szent gyónáshoz járuljon, — a folyosón a kisajtón is bemehet: nyitva lesz.

Hát nem vásári bódé ez? „Először, másodszor, harmadszor és utolszor, — senki többet!” Hunyorgatva találkozik a szemünk pillantása: nézd csak, még a kisajtót is nyitva hagyják! Milyen diszkréték!

Este, a rántottleves kiosztásánál, izgatott kérdések röpködnek: — Igaz? Voltál gyónni?

— Ki mondja?!

— Mindenki beszéli, a nővér meg, akit megkérdeztünk, csak titokzatosan mosolyog.

Most értjük meg a trükköt, mire kellett a kisajtó, melyet diszkrétén nyitva hagytak. Ki tudja bebizonyítani, hogy mi *nem* voltunk gyónni? Az egyháznak már nem is a *tény* fontos, hanem a *látszata*. És a látszatról itt valóban ravaszul gondoskodtak. A püspök úr őeminenciája meg a Csodatevő Szűz Mária érme csak nem vallhatnak kudarcot!

Hát azért sem! A mi becsületünket nem fogják hazugul elorozni!

A következő reggelen nagy parádé van soron: először nagymise, utána ünnepélyes körmenet. Nemcsak az ötvenkét apáca, a fegyőrök és foglyok, hanem még a falu lakossága is résztvesz az ünnepségen. Nekünk sorfalat kell állnunk, a mi kettős soraink közt vonul el a körmenet.

Tömjénfüstöt lengető papok és ministránsok közelednek, utánuk mennyezet alatt őeminenciája, a váci püspök halad, fődött kézzel magasra tartva az oltáriszentséget. Ötvenkét apáca következik, égő gyertyákkal, fehérruhás Mária-leányok csoportja, nyakukban égszínkéék szalaggal; majd a falu előkelőségei lépkednek, végül a börtönőrök és az egész község; imponálóan hatalmas körmenet.

És most, most kell a csodának megtörténnie: tömjénfüst felhői és harangzúgás közt viszi az egyházfejedelem a szentek szentségét, a sorfalat álló fegyveresek térdre

hullanak, a tömegszuggesztio mágikus erővel hat és mi is térdet hajtunk.

Jobbról és balról a sorban már suhognak a szoknyák, az élő fal összeomlik, a fegyencnők leborulnak. A falnak támaszkodunk és nézzük ezt a látványosságot! A püspök urat, az arany- és pirosselymű mennyezet alatt.

A szentkönyvet tartó pap, aki a baldachin alatt haladó püspök előtt lépked, összerezzen, lába megtorpan, szemei kitágulnak és egy pillanatra úgylátszik, mintha bűnös fejünkhöz akarná vágni a szentkönyvet. De nem szabad botrányt csinálni; a pap lesüti szemét és remegő ajakkal halad tovább. Az apácák szemei a gyűlölet mérgezett nyilait lövelik ránk, — és nem csap le villám a mennyezből, hogy az istenkáromlókat földre sujtsa?! A falu népe csodálkozva tekint a mereven álló foglyokra. Halljuk a suttogást:

— Kommunisták. Ezek a kommunisták.

Szomszédnőm, Madarászné, aggódó szeretettel fogja meg a kezem.

— Ó, maga szerencsétlen, ezért bűnhődni fog! Ezt a botrányt soha meg nem bocsátják.

De bennem újjong a győzelem: politikai csodára akarták kényszeríteni Szűz Máriát, hogy megtérítse a kommunistákat, de Szűz Mária, úgylátszik, nem foglalkozik politikával, azt csak a papjai csinálják.

Hogy ezzel a „közjáték”, a közös teremben töltött rövid időnk megint véget ért, — csak természetes. A fő-tisztelendő plébános úr, magából kikelve, fölemelt ököllel fenyegetett meg:

— Sohasem fog innen kiszabadulni! Itt pusztul el a magánzárkában!

De a pap jóindulatú jóslata nem teljesült. Zsebemben a Csodatevő Mária éremmel, egy másik, az apácáktól nem várt és nem kívánt csoda következett be: a politikai foglyokat a szovjet kormány kiszabadította. Addig azonban még sokat kellett szenvedni.

Tovább a kriptában

A hétköznap a munka ideje; ha így vesszük, nekem minden napom ünnep.

Lázasan keresem, az izmok minő játékát alakíthatnám *munkává*. Egy idő óta hull a hajam; eszembe jut, milyen csinos kis gyűrűket láttam orosz hadifoglyoknál — lószőrből fonva. Miért ne sikerülhetne az efféle *emberhajból* is? Rendezni kezdem kihullott hajszálaimat, külön a feketét, külön a fehéret — csodálatos — még tarka is van: egyik végében fekete, másikban már fehér. A rendezés napokig tart; és amikor ezzel készen vagyok, nagyság szerint válogatom össze s a körülbelül egyenlő hosszú szálakból vékony fonadékokat készítek. Most veszem csak észre, hogy a hajam, amely a fejemen ősznek tetszik, csupán fehér szálaiban egybetartva, nem is fehér, hanem olyan, mint a nyersselyem és akárhogyan mosom, ilyen marad. Senki sem mondaná rá, hogy haj. Mikor a munka nyersanyagával ekként elkészültem, azon tűnődöm, hogy milyen „ékszer” alkossak belőle? A különböző vastagságú fehér fonadékokat ornamentikus mintákba hajlítom és hajszálakkal összevarrom, majd a fekete hajból „ékköveket” erősítek beléjük; a másik példánynál fordítva csinálom. Egész csinos karperec; csak valami csat kellene, hogy összekapcsolhassam. Ezt is kifundálom; szép tarka lepkét készítek, a teste fekete, a négy szárnya közepen fehér, kifelé egyre sötétedő gyűrűkben, még pávaszemet is varrok a sarkába. A csápokról sem feledkezem meg: nyole hajszál egybefonva és a végén kicsi csomóba varrva egészen jól megfelel. A karperec másik végére hurkot fonok s a pillangó szárnyai alatt hurkolom a test köré; kész a karperec.

Büszke vagyok a művemre és titokban mutogatom a társaimnak. Nagyon tetszik és többen emlékebe kérnek egy-egy példányt. De miből? Ej, tulajdonképpen minek nekem ez a hosszú haj? Ugysem kedveltem soha, itt a tisztántartása is nehéz, most pedig munka, munka kell, másként megbolondulok ebben a végnélküli tétlenségben.

Új rabcsoport érkezett, csupa bűnügyi. A fegyháznak két udvara volt, az egyik, ahonnan az apácák úgyneve-

zett kiskonyhája nyílt, a közös termekhez tartozott, a másik a zárkákhoz; az előbbi szűk négyszöget alkotott, az utóbbi hosszú és tágasabb volt, pázsittal. A zárkudvaron mosdatják őket, ami nem éppen könnyű feladat. A fürösztest (persze csak részletekben és roppant diszkrét módon) a házimunkások ellenőrzik, sőt, ahol kell, ők maguk öntik a vizet az újone nyakába. A foglyok nagy vedrekben hordják a vizet, a fegyház egész rabserege az udvaron van. Ágota nővért a művelet irányítása nagyon igénybe veszi, nem ér rá, hogy a többi rabot rendesen sétáltassa; így kegyesen megengedi, hogy a vízhordásban s miegyébben mi, fegyelmiek is segédkezhessünk. Nekünk ez persze szórakozás, mert furcsa látványban van részünk.

Itt egy fiatal leány, a testén selyemruha; mikor a blúzáát levétetik, hát — inge nincsen. Egy másik, szintén prostituált, annyira tele van féreggel, hogy a haját tövig le kell nyírni, alatta a bőr csupa seb; még a szemöldökéből is potyognak a tetvek. Szinte hihetetlen, hogy ember ennyire lezülljön; a férfirabok közt *ilyen* szenny, ekkora rothadás aligha található.

A harmadik, negyedik fegyenenőnél már rövidebben csinálják: az újone szétbontott hajjal a házimunkás elé áll, egy pillanatnyi szemle és — ha nemcsak tetű, hanem serke is van benne — a hajerdőt tövig levágják. Persze, nagy a tiltakozás, méltatlankodás, no meg azért is, hogy a hátukat hideg vízzel mossák le. Ki hallott ilyet?! Hátat hideg vízben mosni? Kész betegség!

Mi nem vagyunk ilyen ijedősek; engedélyt kérünk, hogy a mosdótálunkat kihozhassuk. Azután általános fejmosást rendezünk. Utána pedig kiülünk a napra száradni. És ekkor, egy óvatlan pillanatban elkövetem a merényletet: levágatom a hajam.

Ágota nővér föl van háborodva, mert amit ők büntetésből szívesen kimérnek, az — ha mi magunk csináljuk — engedetlenség.

De mi az? Megbolondultak ezek a politikaiak? A mosakodó, fésülködő csoportból még egy és még egy fiús fejbontakozik ki, mintha csak összebeszéltek volna. A nővér gyanút fog és haragosan ránk támad:

— Jól tudom én, mit jelent ez! De elég volt! Le ne merje vágni a haját akár csak egy is még, mert tövig lenyíratom, mintha féreg lett volna benne! Tudom én, mit jelent ez az új divat!

Ó tudja? Én igazán nem tudom, csak azt, hogy amit a *politikaiak* csinálnak, az mindig gyanús, akármilyen ártatlan dolog is. De mit bánom én! A fő, hogy van „anyagom”, amelyen eldolgozhatom akár egy évig is.

Egyre-másra készülnek a karperecek és broszok különböző stílusban, lepkék meg makkocskák váltakozó színkombinációkban. Néhány társamnak jut belőle emlékként. Csak az apácák el ne kobozzák! Szerencsére nem vetnek rá gondot, mert nem sejtik, hogy e kicsiny pillangók őrzik meg az életerőmet. És milyen jól lehet e munka mellett gondolkodni! A lassan kialakuló formák szárnyát bontják a képzeletnek. Ha majd egyszer kiszabadulunk, amiben kétség nincsen! — s megmutathatom másoknak ezeket a pillangókat, elmesélve, hogy miképpen éltünk mi kommunisták Fehérmagyarország fegyházában, — mit is fogok elmondani társaimról? Milyen arcképet fessek róluk? A politikai foglyok közt a legfeltűnőbb jelenség kétségkívül Gitta. Már a külsejénél fogva is. Magas, erőteljes és amellett arányos alak, büszke, egyenes tartású s mégis ruganyos, ringó járású, akár egy kalotaszegi menyecske. Az arca is hamvas barack; mintha most jött volna faluról. Barna szemében meleg kacagás, de tud haragosan fenyegetni s parancsolni is. Sáriék „szolgabíró kisasszony”-nak csúfolják, de én más képet festenék róla, mert külön érték rejlik benne. Én úgy festeném le, amint széles gesztussal agitál. Mert tényleg agitátor-tehetség, szeret és tud is beszélni, odakünn tömegeket nyert és szervezett meg a forradalom ügyének és még itt a fegyházban is egyre vitatkozik. Vannak gyöngéi: hamar bízik az emberekben, sokszor külsőségek után ítél, kissé úriasan kényelmes, nem törődik a mások véleményével; de mindig becsületes és jóhiszemű. Itt a fegyházban kemény, kitartó harcos. Ezt a kis pillangót neki készítem, ha multkor össze is kaptunk, a fegyelmi büntetéseink sorozatában mégiscsak ő az állandó társam.

Egészen más jellem a kollégája, Pálinkás Böske. Nem

feltűnő, nem ragyogó, de olyan, mint az erdő tölgye: csupa megnyugtató erő és biztonság. Ha azt mondanák nekem: az ország kincstárát kell valakinek a kezére bízunk, kit ajánlsz? Böske neve jutna az eszembe. Vagy ha halálos veszedelmű titkokat kellene megőrizni, — megint csak őrá gondolnék. Jobban bízék őbenne, mint saját magamban, mert ő nem szórakozott, nem impresszionista, nem esztéta és az ő elméjében sohasem játszadoznák kicsiny ördögök. Ő *puritán* a szónak teljes értelmében, komoly és tiszta arc külsőleg és lelkileg is. Forradalmunk ügyének saját élete veszélyével nagy szolgálatokat tett, amiről nem szokott beszélni, mert inkább másokban látja az érdemet. Azt a másik pillangót emlékebe neki tervezem; én sem fogom elfelejteni Pálincás Böske emlékét.

Van egy társam, akivel ritkábban találkozom, mert sok időt a kórházban tölt: Adler Gizi. Amikor elfogták, félholtra verték ezt a gyöngye tüdejű nőt, a fegyház is árt az egészségének. Mégis — lelkileg töretlenül áll, bátran dacol és mint meggyőződéses, kitartó kommunista, például szolgálhat. A munkásasszonyok körében, azt hiszem, ő a legnépszerűbb, mert figyelmes, aki a mások ügyét a magáénak tekinti. Érdekes a külseje: ébenfekete hajhullámok keretében egyiptomi szabású, barna arcából féhéren ragyog elő fogsora és csillog a fekete szeme; a teste, noha kissé szögletes és fejletlen, mint egy tizenégyéves fiúé, mégis kecses. Eleinte elég sokáig idegenkedtem tőle, mert valami valószínűtlent éreztem a magatartásában, azt hittem, hogy alakoskodik; egyszer aztán kibeszéltük magunkat és én megértettem, hogy egy ember, aki élete felét betegszobában töltötte, a való világot inkább csak képzeletének színein keresztül látja, és hogy ez nála nem erőltetett magatartás. Azóta közeledtünk egymáshoz.

Szakasits Árpádné is tetszik nekem. Az arca olyan üdén hamvas, mint az őszibarack. Amikor még a közös teremben voltam, mulatságos eset történt vele. Mari nővér valami csekélységért „példásan” meg akarta büntetni és a terem közepén letérdepeltette. Azt hitte, most mindnyájan megdermedünk az ijedtségtől. Mi összenézünk és egyszerre valamennyien — elneveltük magunkat.

Egy háromgyermekes anyát kitérdepeltetni, mint valami kicsi elemistát, hát nem kómikus „büntetés”? Mari nővér zordonan nézett ránk, észrevette, hogy a dolog visszájára sült el, hát kis idő múltán kegyesen a térdeplő asszony felé fordult:

— Na, visszamehet a helyére, aztán máskor rendesen viselkedjék.

Amikor Szakasitsné a helyére ment, halkán gratuláltunk neki, mire ő megjegyezte: „Ezt el fogom mesélni a gyermekeimnek.”

Nyílik a cellám ajtaja s Ágota nővér lép be; munkát hoz, munkát!

— Ebből a papirosból hajtson borítékokat. Itt ez a lezárt csomó száz ív; a nyitott is annyi; összesen kétszáz ív.

Átveszem; szép papiros, olyanféle, amilyent egyszer Szalézia nővér adott nekem, amit aztán elkoboztak, mert politizáló meséket írtam rá. Ágota figyelő arcán alig észrevehető mosoly suhan el; jól tudja ő, micsoda kincs nekünk egy darab tiszta papiros, amire az ember írhat.

A nővér kimegy és én — inkább csak szokásból és a rend kedvéért — átszámolom a nyitott csomó íveit. Száztizenegy. Furcsa! Átszámolom mégegyszer, — megint annyi. Kibontom a másik csomót, — ez száz. Hm. Mit akarnak ezzel? Miért adtak többet, mintha nem is tudnák?

Egész nap hajtogatok, másnap reggel Ágota bejön érte.

— Nő, megvan a munkával?

— Meg.

— Kétszáz darab, úgy-e?

— Nem; kétszáztizenegy. Kedves nővér eltévesztette. Az apáca arca gyöngén megrezdül.

— Kétszáztizenegy, igen; hiszen annyit mondtam. vagy nem?

— Nem, kedves nővér csupán kétszázat mondott.

Ágota nem feszegeti a kérdést, hanem az egész csomót sietve kiviszi. És sem aznap, sem másnap, sem azontúl nem hoz be többé munkát; hiszen a cél nem a rab foglalkoztatása volt, de még csak az sem, hogy ennyi meg

ennyi borítékot csináljon. Csupán provokáció volt: a foglyot lopásba ugratni. Hadd dugja el azt a tizenegy ívet abban a hiszemben, hogy a nővér tévedett; hogy aztán diadallal rábizonyíthassák: lám, a kommunisták is tolvajok, közönséges tolvajok...

*

Sokan közülünk köhögősek lettek, a börtön levegője sorvaszt. Az orvosnő rendelőjében mind többen jelentkeznek. De a diagnózisból nem annyira rabtársaink egészségi állapotára lehet következtetni, mint inkább a kül- és belpolitikai helyzet változásaira. A múlt héten a politikai foglyokat azzal küldték vissza: „Semmi bajuk, mit kényeskednek!” Csüggedten horgasztottuk le a fejünket, baj, baj, talán a Szovjetek országában is baj van.

Most a kis Pipi jelentkezik; szúr a melle, köhög, a jobb csuklóján pedig valami gyulladás keletkezett. Az orvosnő megkopogtatja a keskeny, púpos mellet, megnézi a daganatot, azután vállat von.

— Tuberkulotikus baj, de — a zárkán is kezelhető. Kérje meg a tisztelendő nővért, engedje ki magát az udvarra napozni.

— Nos? — kérdik a kicsikét, amikor a rendelőből visszatér.

— Se hús, se hal: a helyzet bizonytalan. De én — tüdővésztes vagyok...

Első nap a púpos kis leány künn fekszik az udvaron. Süttetheti vézna tagjait és a napfény tüze jólesően járja át vértelen testét. Az éppen sétáló raboknak nevetve int, tetszik neki, hogy mind körülötte keringünk. Még két napon át künn hever, azután ismét a zárkán marad.

— Mi az? Hát már nem napozol?

— Nem enged a nővér, azt mondja, hogy nekünk mindig „extra” kell; ő is tüdőbajos, mégsem heverészik odakint.

— Nem mentél gyónni, Pipike, ezért nem is érdemled meg, hogy rád süssön a nap. Ha akár a testünk, akár a kedélyünk sebzett, ott támadnak, hogy legyűrjenek.

...Kukoricafosztás, — falun a leányok öröme; a rab-

nők szeme csillog, amikor a zárka udvarán csoportokban ülve szaggatják a kukorica csövére a háncest. És hogy milyen jó annak, akire a tisztelendő nővérek büntetése nem sujt le, szemléltetón élénk tárják: im ezek a rabnők halkán tereferélhetnek, míg minket külön fegyőr kísért, nehogy egy szót is odavethessünk egymásnak; félóra múltán pedig be kell mennünk, míg a többiek estig künn maradhatnak. Hadd csorogjon a nyálunk!

Új társakat is látok. Föltűnik egy szép, gödröcskés orcájú, szilaj magyar menyecske, valami Forgácsné. Csak néhány szót sikerült váltanom vele, de meglepött a színes, zamatos beszéde. Amikor elfogták, kivitték a nyílt tokaji piacra és megbotozták, amit — amint mondja — szó nélkül kiállt. Nyolc és félesztendei fegyházra ítélték. Lelkes forradalmár-jelleméért jakobinus-asszonynak neveztük el.

Váltják egymást börtönéletünk mindennapi, apró eseményei. Bűnügyiek szöknek, aztán visszahozzák és összeverik őket; ma büntetésben vannak, holnap bűnbánóan szent gyónáshoz járulnak; tölünk kenyeret kérnek és a hátunk mögött beárulnak, de azért tovább lopják a kezünkbe (persze, nem ingyen) az irodán elkobzott újságokat. Meglepően sok a közös vonás úgy szavaikban, mint tetteikben, ami a hétköznapi szürkeségével hat; kiütközőbb egyéniségek közülük csak egyes gyilkosok. De azokkal ritkán válthatunk szót.

A sétán elnézem az esthajnali égen úszó vérvörös felhőket. Milyen gyönyörűek! Az a mélytűzű pára, amely a robotjukból hazatérő rabnők fáradt sorai fölött lebeg, mintha leheletükből a magasba szállott vörös zászló volna. Megállok és csak nézem, nézem elmerengve, — ó, be szép! Mások is észreveszik, mások is megállnak és nézik, szinte megbűvölve az égre festett vörös zászlót.

— Miért álltak meg? Mit néznek úgy?! — Ágota nővér tekintete követi szemünk irányát.

— Nézze csak, kedves nővér — szól az egyik —, milyen csodaszép az a vörös felhő.

— Igen?! — a hideg hang metszőn cseng. — Tudom én jól, mit néznek maguk, értem én a nyelvüket!

A sétáló foglyokat egy-kettőre bevezénylik, hogy ne

lássák azt a veszedelmes színt, amelyben annyira gyönyörködünk. S a csodálatos ősnek legszebb napjain estig a zárkán tartanak, mialatt odakünn búcsúzik a nap és vörös felhők lebegnek az égen. Amikor zárkánkban már a szürkület terjeng és a tárgyak bizonytalan homályban úsznak, — akkor nyitják csak az ajtókat: sétára!

A kezem ökölbe szorul. Örömgylkosok! Még a napot, a napot is elorozzák előlünk! Az élet egyik forrását a másik után zárták el, most még a napfény sem áradhat ránk egy percig se. A fegyőröknél is fegyőrebbek a mi „szent” porkolábjaink!

Lassan peregnék a hétköznapiak. Zárkámban ülve ismét figyelem a napsugár játékát a falon: még a sarokig suhan, még egy félóra, aztán vége, — rámborul a nyomasztó szürkület. Nem is tudja az, aki künn van, mi csoda éltető esodaerő a nap!... Olyan epesztő vágy fog el fényének meleg ölelése után, hogy le tudnék borulni előtte. No, de... nyitják a zárkákat.

— Sétára!

Fölugrom. Még látni fogom a napot, még belenézhetek a tűzvörös felhőbe. Lázas gyorsasággal lépek ki a falak közül, minden pillanat drága, minden pillanat odabenn a homályban, — veszteség, veszteség. Tagjaim remegnek, testem megrázkódik, és amikor a fegyház sötét ajtaján át az udvarra érek, ahol körülölel a napfény özöne, — könny hull a szememből.

Mi ez? Hiszen én beteg vagyok, kedélybeteg; két karomban, ha hozzáérek, tüzes nyilak szúrnak és eleven parázként éget a két könyököm. Lázam nincsen, mégis mintha tüzek gyúlnának az izmaimban, kezem-lábam perzselődni kezd. Másnap az orvosnőnél jelentkezem — kórházba rendel. De hogy mi az, ami tüzével testemet emészt, nem tudom. Ha nem szégyelném, ha nem tartanék attól, hogy bolondnak hisznek, azt mondanám a doktornőnek: szeretem a napot.

Az orvosi vizsgálat után a zárkamba térve, az öreg Aloizia nővér levelet nyújt át; nagy, gömbölyű betűk, — gyermekírás. Miért remeg a kezem? Alig tudom kibontani a kis levelet, a torkom elszorul... Cicuskától... a kis Cicuskától, aki szomszédok gondjaira maradt, míg

engem a forradalom messze sodort, messze, és most immár második éve, hogy itt ülök.

„Hogy vagy, kis anyukám? Nem éhezel a börtönben? Én most a gimnázium második osztályát végeztem, majdnem csupa jelessel, csak a latin tanár, aki tirátok haragszik, adott jót. A Kapitány-család üdvözlét küldi, én vagyok náluk a nyolcadik gyerek. Mi mindnyájan nagy politikusok vagyunk, én és Böske, de kivált Etu. Vigyázz az egészségedre! Csókol sokszor Cica. Irj!

A Krenner tanár úr a gyámom. Ő is üdvözlét küldi; minden vasárnap náluk ebédelek. Hortense nénitől könyvet kaptam, mert jó volt a bizonyítványom. Az az újság, hogy tudok már háton úszni. Csók.”

Minden-minden jól van, semmi baj. Vannak még jó emberek a világon, barátok és jó szomszédok, akik nem félnek oltalmukba venni egy bebörtönzött kommunista hozzátartozóját. Meghálálhatom ezt valaha?... Falak, mérőföldök és országhatárok választanak el a kis Cicuskámtól, de ma boldog vagyok, hogy országhatáron is túl van, biztonságban, s nem a dühödt Horthysták, nem az ellenség kezében.

Egyszeriben szabadnak érzem magam a szűk zárkában; éltető meleg fut át a tagjaimon, mintha a nap fényes sugaraiban fürödnék. Ma ünnep van! Mikor a rab otthonról kap levelet, megnyugtató, biztató, meleg, derűs levelet, akkor eltűnnek a falak, fölszáll a nyomasztó köd és madárdal cseng a napfénytől rezgő, tiszta levegőben, — ünnepi hangulat árad a fegyház zárkájában. Ünnep van.

„A jóisten angyalkái”

A rabok világában a kórház a szerencsés, a kiváltságot élvező helye. A kórházban nem kell naphosszat munkában görnyedni vagy tétlenül egyhelyben gubbasztani, az ember fekehetik, ha beteg és sétálhat, ha jobban van, el is beszélgethet a szomszédjával, szóval: kissé szabadabb. És ami a fő: ott jobb az étkezés, sőt ha az ember egy parányit ügyeskedik és érti a módját, még azt is elérheti,

hogy a kiskonyháról kapja az ételt, ahol a nővérek ebédjét készítik. Ennyi ugyebár éppen elég arra, hogy a szegény, kikoplalt és reguláktól nyugözött fegyenc a kórházba kíváncsozzék. Tudja ezt a doktornő is, aki úgy osztogatja a fölvételt, mint a főnök úr szokta kiadni alantasainak a régen vágyott szabadságot, míg viszont a „kiírás” büntetésszámba megy.

A kórház belső életéről már sokat hallottam; akik onnan jöttek, gyönyörűséggel meséltek a kis Emerika nővéréről, aki „nem olyan, mint a többi”, hanem „olyan drága, mint egy gyerek” és még lop is a betegeinek. Mások az újonnan jött doktornőt dicsérték, hogy politikai híreket adogat le a kommunistáknak. Amikor engem fölvetett, fölcsólitott, segítsek neki délután porokat csomagolni. Négyszemközt maradva, mosolyogva felém fordult:

— Miért nem megy gyónni? Hiszen látja, hogy *ezeknek* ez kell. Meg fogják nyomorítani, tönkre fogják tenni magát, hát érdemes?

— Nézze, doktornő: minden ember a saját bőrében érzi jól magát; nem tudok kibújni a bőrömből.

— Hát tágitson rajta, tágitson egy kicsit. Lássa, én a diktatúra alatt is egész jól megvoltam és most is megvagyok. Akkor vörösnek hittek, most fehérnek tartanak. Hát nem mindegy? Vagy itt a fegyházban: azt hiszi, engem nem szekíroznak? De én szépen kiparírozom és majd csak megleszünk. Azért van az embernek esze, hogy segítsen magán.

Hm. A szélkakas politikai „Hiszekegy”-e. De hogy a doktorkisasszony az apácák minden gyöngéd és kevéssébbé gyöngéd célzása dacára sem tért még át, miként elődje, hanem továbbra is — uram bocsáss! — eretnek kálvinista, ez rokonszenves jelenség.

A kórház háromféle elemet foglal magában: a tulajdonképpen betegeket, a terhes asszonyokat állapotuk utolsó heteiben és — a kis gyermekeket. Az állapotos nők — annak fejében, hogy a kórházban lehetnek — a házi teendőket végzik; a kicsikék egy része itt született, másik csoportja előttünk ismeretlen uraságoké. A zárkában néha sajátságos, ugatásszerű hang ütötte meg a fületem, de ha a rácsos ablakból az udvarra néztem, csak néhány

gyermeket láttam. Most megtudtam, hogy az állati hang szerencsétlen tulajdonosa egy néhányszertendős gyermek. Testben elég normális, de a feje hosszúkás és a szemfogai élesek, mint egy kutyáé. Beszélni nem tud, az értelme is feiletlen; ha ételt kap, mohón rágni kezdi és egyetlen játékszere egy lánc, amellyel nap hosszát rágicsál, oldalt tartva szemfogai közt, mint ahogy a kutya fogja a csontot. A rabnők azt mesélik, hogy valami előkelő dáma gyermeke.

Egy másik, csinos fiúcska néma. Hogy a többieknek mi a bajuk és miért vannak itt, nem tudom. A gyermekekre egy öregasszony ügyel, gyilkosságért élethossziglanra ítelt fegyencnő. Sokat kiabál és — mikor azt hiszi, hogy nem látja senki — sűrűn osztja az ütlegeket. A gyilkos mint gyermeknevelő. — ez is nosztrai specialitás.

A szoba, ahová helyeztek, nyolc ember számára való s első benyomásra tiszta. A padló tiszta, folttalan ragyogása szigorú szabály, elhítette a látogatóval, hogy a belsőbb kellékek is ilyen makulátlanok. De amikor a takarót fölhajtottam, a lepedő piszkos és vérpecsételt volt. Emerika nővér ott állt és mosolyogva szemlélte kelletlen arcomat.

— No, adjunk neki tiszta lepedőt! — mondotta olyan hangsúllyal, mint aki soron kívüli kedvezményt ajánl.

A szomszédnőm, akit látásból már ismertem, a bűnügyiek legfőbb előkelősége: Nagy Pálné, valóságos altábornagyné Divatos frizurája, fekete selyemköpenye s magassarkú, kivágott cipője, amelyben negédesen tipeg, már messziről hirdetik, hogy nem közönséges fegyenc kellékei, amin nem változtat az a tény, hogy a selyem foszladozik és a frizurában — férgek is akadnak. A selyem, ha rongy is. — selyem, úri származású, miként a gazdája, akivel együtt a fegyházig züllött; a férgek pedig — eh! írino nem szokta meg, hogy maga fésülködnie. Nagy Pálné, a prédikátumos hölgy, azért mégis külön, mint a többi, mutatja az a körülmény is, hogy — rövid megszokásokkal — állandóan a kórházban lebzsel.

Beszédbe ereszkedünk. A sárgásan sötétbőrű, kelletlenül csúnya asszony tetszeleg magának abban, hogy még itt, a züllöttek helyén is betartja az úri formákat.

Mindíárt a családjáról és ismerőseiről kezd beszélni és öt perc múlva azzal örvendeztet meg, hogy szegről-végről rokonok vagyunk. Béla nagybátyámat közelről ismerte, amit nem hinnék el neki, ha nem mesélne tucatnyi jellemző történetet róla. Nézem ezt a lezüllött „úrínót” és érdekelne, hogyan jutott idáig, mert hogy — amíg lehetett — a botrányt kerülték, az bizonyosra vehető. Ómaga egy zavaros ügyet mesél el, amelynek bonyodalmában — persze ártatlanul — őt fogták le a bűnös nevelőnő helyett (micsoda munkásbarát ez a kapitalista társadalom!). Az egész zavaros történetből csak nagynehezen hámozom ki a valóságot, hogy az altábornagy neje fiktív célokra jótékonysági pénzeket gyűjtött — sajátmagának. Azt hiszem, morfinista.

Velem szemben egy parasztasszony fekszik, ő a szoba legnagyobb betege. Talán hamarosan meg is hal. A fegyház majorjában, ahol dolgozott, a szekérrúd összenyomta, most hashártyagyulladását kapott, hogy mi egyéb belső sérülés és ronesolás érte, még nem tudni. Tegnap hozták — saját lábán, hja, rabokkal nem sokat teketóriáznak.

...Jól esik feküdnöm az ágyban, amely kevésbé kemény, mint a zárkai koporsóé. Emerika, nővér, a „drága gyermek”, folyton jár-ke, nyitva hagyva maga után minden ajtót, pedig novembert írunk és fűtésről még szó sincs. Ahányszor a nővér kimegy, valamelyik beteg fölkel és csukja utána az ajtót. Szeretném, ha a kórháznővér kevésbé volna „drága gyermek”, ellenben többet törődne az egészségüggyel. Csattanóan piros arca olyan, mint a legtöbb szlovák parasztlányé: fejét kissé ferdén tartja és úgy néz fehér vászonfőkötője szárnyai alól az emberre, mintha pajkosan szégyenkezne. Megszokta, hogy dícsérjék, hogy lépten-nyomon utána mondják: „cukros” és „drága nővér”. Énrám is úgy pillant, mint akit eleve meghódított, de én nem találok semmiféle szép szót és a nővér tovább perdül. Azt szeretném megmondani neki, hogy ahol halálos beteg van, nem kell rohanni, mint a fergeteg.

Az orvosi vizsgálat nálam idegbajt konstataált, valószínűleg a hosszú, tétlen üléstől; én azt hittem: izületi gyulladás. Most porokat szedek és pihenek. Nyugalmam-

ban csak az zavar, hogy egyre a párnám és takaróm rendjére kell vigyáznom. Fájó karomnak jólesnék, ha a párnámra hajthatnám, de Emerika nem szereti az ilyen „rendetlenséget” és nekünk olyan tartással kell feküd-nünk, mintha mindig látogatót várnánk. Ahogy a zárkán a koporsó-esztétika szabályai az irányadók, itt meg az a szép, ha a beteg máris merev halottként fekszik ágyában.

— Mint a Szmetya-utcai hullaházban — jegyzi meg valaki. Öt perc múlva Emerika már megint fejcsóválva korhol, miközben maga igazítja a párnámat:

— Ejnye, ejnye, ez a kommunista! Nem tud szépen feküdni?

A mértani rend mint öncél.

De azért a „kis cukros” nem haragszik rám, sőt inkább le akar venni a lábamról: az ebédet én is a kis konyháról kapom. Étvágyamat csak az rontja, hogy használt, mosatlan csajkában adják az ételt. Ügylátszik, ez itt nem számít rendetlenségnek.

Estefelé nagy ceremóniára készülnek: a nagybeteg az utolsó kenetet kapja. Leemelik az ágyról, akárhogy nyög belé, lecibálják róla a köntöst és újat húznak rá (pedig belső vérzésre gyanús), az ágyra pedig a díszpárnát helyezik. Aztán valamennyiünket — könnyű és súlyos beteget — kikergetnek az ágyból és a szomszéd szobába terelnek. Jöhet az isten szolgája. A papnak azonban egyéb dolga akadt vagy hogy nagyon is ráér, mert két óra hosszat várakoztat, mialatt a nagybetegnek nem szabad elaludnia. Én a kis púpos Pipi ágyán ülök és halkán beszélgetünk.

— Ej, de megmacerálják a szegény betegeket azért a szent vigaszért!

— Ez még semmi — mondja Pipi —, de a multkor egy asszonyt, akiből dőlt a vér, cibálták így: le az ágyból, vissza az ágyra, aztán hogy elment a pap, még egyszer, mert csak nem hagyják a díszágy neműt a beteg alatt, ha az isten szolgája már eltávozott!

— Hja, a nosztrai kórházban a *lélek* gyógyulása a fő. Mások is hozzánk ülnek.

— És mi történik, hogyha egy beteg *váratlanul* hal meg? — teszem föl a kérdést.

— Ó, azon ők könnyen segítenek: felöltöztetik a halottat, elhívják a papot és a szertartást akkor is megcsinálják.

Nem tudom elhinni; mi valamikor a hittanban más-kép tanultuk. Mikor Emerika egy percre bejön, neki adom föl a kérdést. Fehér vászonfőkötője alól hamiskásan hunyorít rám.

— Ugy bizony; maga sem fogja elkerülni, hiába ágas-kodik! Amíg a test meleg, a kenet még érvényes, mert a lélek még útban van; hiszen neki is idő kell, míg elszáll! Maga is meg fogja kapni az utolsó kenetet, úgy bizony!

Kimondhatatlan düh fog el. Hát itt még meg sem halhat az ember úgy, hogy rá ne adnák az egyházi kényszerzubonyt? S még a halottat sem kímélik?! Hiába volna minden akaratumk, hiába dacolnék velük az utolsó percig, — ha megszűntem létezni, mégis a magukénak hazudnának?! Nem akarok meghalni Nosztrán!

Halljuk a kis csöngetyűt, végre megérkezik a pap és áhitatos csönd lengi át a kórházat. A rabnók térdre hullnak és mialatt odaát végbemegy a szent aktus, itt hangosan imádkoznak. Amikor visszaengednek a szobába, a haldókló betegről éppen nagy sietve rángatják le a tiszta köntöst. A lélek megfürdött, a test visszatérhet szennyes ruhájába.

*

Sokszor hallom a lélekharang vékony csengését; ilyenkor a rabnók azt mondják: „Emerika nővér új remekművet csinálhat.” És csakugyan, nemsokára mint a szélvész, nyargal a termeken át, minden ajtót tárva hagyva. Skatulyát kell szerezni, virágokat és papirosból csipkésre vágott halotti leplet! Hamar, hamar! A skatulyába azután behelyezi a kis halottat, körülkeríti virágokkal és teremről teremre hurcolja, ragyogó arccal mutatgatva remekművét:

— A jóisten angyalkája! Nem szép?

És a rabnők hízelgő mosollyal dícsérik a fölcicomázott hullát:

— Jaj, be szén! Igazán a jóisten angyalkája.

...Csöndes hétköznapiak következnek; új betegek érkezése s régieknek kiírása, születés meg halál, — ennyi az egész változatosság. A sajátságos ugatást már nem hallom. — a kis torzszülött meghalt. Teher és szegény volt a szülőknek, a rabnők azt sóhajtiák: „Jobb neki így!” Két másik kis gyermek is meghalt, anyjuk — a fegyház rabnői — nem igen búsulnak utánuk. A kis holtakat fölcicomázzák és Emerika nővér — karján a skatulyakonorsókkal — megint diadalmasan jár szobáról szobára, mialatt a fegyencnők kórusa hízelegve dícséri a művészt: „Jaj, be szépek! Igazán a jóisten angyalkái!”

Az én átellenes szomszédnőm, akit a szekérrúd összenyomott, mégis kilábolt, ámbár alighogy öntudatra tért a krízisből, majdnem elpusztult. Az eset úgy történt, hogy Emerika nővér megint aranyos kedvében volt és elbájolón sajátkezűleg etette a beteget — paprikás csirkével. Estére a doktornő sehogysem tudta megérteni, mitől szökött fel a láz.

— Talán evett valamit? Hiszen szigorúan megtiltottam.

Emerika ártatlanul vonogatja vállát.

— Én nem tudom. — És titkon az ápolónőre kacsint, míg kezével a háta mögött nekünk int, hogy hallgassunk.

A rabnők mosolyognak.

— Milyen drága! Még hazudik is, pedig ő maga etette a beteget. A rabnők különös érdemnek tudják be, hogy a nővérke hazudott; valahogy közelebb hozta ez a hazugság az apácát a fegyencnőkhöz.

— Nem is olyan, mint egy apáca, meglássák, ez még férjhez megy.

Illő, tiszteletteljes hangon a szemébe is mondják ezt, mire az apáca csak negédesen vállát vonogatja.

— Tudom én, hogy férjhez mehetnék, akár egy grófhoz is. Hja — és rendi szoknyáját kissé megemelve, táncosan maga körül forog —, Emerika nővér csak egy van a világon.

Boldogító képzelet, amely a rothadás fölött lebeg.

Hogy elámulna a „kis cukros”, ha nem a hízelgés szépségtükrébe, hanem a valóságba pillantva, meglátná öntudatlan szerepe igazi képét — egy bűnrovatban: „Emerika tisztelendő kedves nővér, a márianosztrai *angyalcsináló* fegyverekórház felelős főnöknője.”

*

Emerika nagy munkában van: le akarja pipálni a termet, a zárkát, sőt a könyvkötőt is, ő akarja elsőnek elkészíteni a karácsonyra szánt kötött kabátkákat. A fegyház tömérdek anyagot kapott, amit a fegyvercsinálók fognak földolgozni. Emerika ambíciója, hogy a kórház megelőzze a többi csoportot.

A baj csak az, hogy nincsen hozzá minta, s minthogy a nővér nem tudja elmagyarázni, egy helyett sok mester akad és mindegyik a maga tapasztalatát kívánja irányadónak. A kis apáca perdül-fordul, nem tudja, ki-nek adjon igazat, végül rábízza az asszonyokra. Az ajtóból még visszaszól:

— Csak gyorsan, asszonyok, gyorsan, hogy a kórházé legyen elsőnek kész!

A rabnők lázasan dolgoznak, aki nem haldoklik, hajnaltól estig köt, minden egyéb — betegség, orvosság, borogatás — mellékes; az egyetlen cél: kötni, kötni, mennél gyorsabban, mennél többet kötni. Az altábornagyné a leggyorsabb, noha vért köp, neki különös érdeke, hogy érdemeket szerezzen: csak így maradhat hónapokig a kórházban és kapja a kiskonyháról az ebédet.

A versenyfutás sikerült: valóban a kórház szállította az első kabátkákat, de — ó, szörnyűség! — nem akadt emberi lény, akire e torzformákat ráhúzhatták volna. Mindent föl kellett fejteni, mindent újra előlről kezdeni.

— *Minket* akart a kórház megelőzni, *minket!* Itt van, ni!

A munkateremben, a magánzárkán s a könyvkötőben egyforma gúnnyal mosolyogtak a nővérajkak.

Emerika gonosz tekintettel nyargal a szobákon át, minden ajtót nyitva hagyva, a kiskonyháról senki sem kap ételmet és másnap a doktorkisasszony egy tucát poli-

tikáit is egészségesnek talált és kiírt. Akik ilyen tempóban tudtak dolgozni, csak nem lehetnek betegek?

*

Régóta ismét magánzárkán ülök, noha tagjaim nem kevésbé fájnak, mint annakelőtte. Ahogy egyszer orvosi vizsgálatra jelentkezem, a lépcsőn Emerika nővér jön velem szembe, karján a jól ismert skatulyával. Arca ragyog és büszke mosollyal — mint a gyermek a babáját — orrom elé dugja a kékes hullát.

— Nem szépen díszítettem föl? Ma megint egy újszülöttünk van, talán az is meg fog halni, akkor együtt temetjük el a kettőt.

Az apáca világoskék szeme gyermekes örömben csillan.

— De miért kellene az újszülöttnak meghalnia?

Emerika fitos orrát negédesen magasra tartja.

— Hogy a jóisten angyalkája legyen belőle!

És a jó apáca eltalálta: ez az újszülött is meghalt. És amikor a tavaszi nap a betegeket az udvarra csalta, a kedves, néma fiú sem volt többé, aki titkon néha hozzánk simult, ha felügyelő „ápolónője” nem figyelt oda. Egy pár gyermek lézengett még, félősen nézve a felügyelő rabnőre, s ahogy az rájuk kiáltott, szepegve egy sarokba ültek, csöndesen és szomorúan. Mintha éreznék, hogy e házból, amely „Isten anyja” nevét hordja, már sok szegény kis társuk útja egy sötét, nedves gödörbe vezetett, amely őket is, őket is várva-várja. De előbb földiszítik a holtat tarka virágokkal és a foglyok egész raja megcsodálja a remekművet, hogyan válnak a jóisten angyalkáivá, akik itt e földön nagyurak kelletlen emlékeztetői vagy a fegyháznak, az irgalmas nővérek vezetése alatt, fölösleges terhet jelentő, „bűnben” fogant teremtményei voltak.

Lejtőn

Hol is kezdődött? Régen volt, még mielőtt a kórházba kerültem, két büntetés közötti intervallumban, midőn megint a terembe helyeztek.

Csöndesen ülünk és kötünk. Mari nővér újra tudtára adja az „asszonyoknak”, hogy a főtisztelendő plébános úr kész holnap a bűnbánók szent gyónását meghallgatni; aki tehát stb., stb. — Mari nővér újra elismétli a vallásos agitációnak már százszor is hallott szövegét, amely a raboknak már a könyökén nő ki. Betty gyöngén oldalba bök.

— Nincs kedved hozzá?

— Ó, mennyire gyűlölöm a lelkiismereti kényszernek ezt a farizeus módszerét! Ezt a gyúrását a lelki téstáknak, míg nem készre dagasztják, hogy az egyház szent kemencéjébe dughassák. Megérdemelnék, hogy az ember megfizessen nekik a saját pénzükkel. Hiszen láttuk, tapasztaltuk, hogy nekik nem is a meggyőzés, a lelkek valódi megnyerése a fő, hanem a lelkek fölötti hatalom birtoklása és a látszat. Igen, a látszat. Mit gondolsz: ha valamelyikünk például meggyónná a papnak, hogy nem hisz és nyíltan szemébe mondaná, mi a véleménye az egyház politikai szerepéről, — föloldozná-e a pap az illetőt?

Betty kétes mosollyal a vállát vonja.

— Tulajdonképpen nem volna szabad föloldoznia a gyónásban azt, aki hitetlen; és bűnbánat is kell a feloldozáshoz. De a taktikájuk azt kívánja, hogy a látszat bizonyítsa: lám, a kommunisták is megtértek. Érdekes probléma.

Betty huncutul sunyít és fitos orroeskája vállalkozón szaglász a levegőbe. Én aztán el is felejtettem az egészet.

Néhány nap múlva Betty rosszul lett és erős torokgyulladással csaknem két hétig a kórházban maradt. Vasárnap szokott helyünkön ülünk a templomban, ünnepi csönd, esilingelés, — a „megtisztult” bűnbánók hosszú sorban szent áldozáshoz járulnak. Egyszeriben mintha villanyütés érne, káprázó szemmel bámulok egy rabnőre, — füрге alakja, kicsi, fitos orra oly ismerős és mégsem. Szendén lesütött szemmel, mellén összekulesolt kézzel halad. Körülöttem mozgolódás, nyugtalanul rebbenő fejek.

— Betty! Betty... — hallom, amint suttogva ismétlik és egymásnak adják át a szót — Betty megtért. Nézd, hogy megy!

A látvány, a suttogás szíven kap; szeretném kiáltani: nem igaz! Látszat, csupán játékos kísérlet.

A suttogás halkan morajló hulláma sorról-sorra terjed. Mari nővér ingerülten hátrafordul: „Szt, szt!” — de amint szeme tekintetünk irányát követi, diadalmas mosoly lángol föl málnavörös arcán; — igen, Betty, a kommunista, megtért.

Kelletlen érzés csavarodik a szívemre, mint egy hideg kígyó. Ó, az a csacsí Betty, most megvalósítja, amit én ötletszerűen, csak mint kérdést vetettem fel. Ejnye, legalább szolt volna, hogy előbb megbeszélhetnök! Ejnye! Az ilyen lépést alaposan meg kell gondolni; az ember könnyen lejtőre kerülhet... Valami nem tetszik a dologban, akármilyen érdekes is talán, de érzem, hogy hiba történt és önnönmagamra haragszom az ötletemért. Az ember néha játszik a gondolataival. Valami eszünkbe jut, — milyen érdekes lenne! Követjük útjában, vele megyünk egy kicsit, aztán elsodor bennünket. Igen, elsodor és észre sem vesszük, hogy többé nem tudunk a sodrásból kivergődni. Magával ragad a maga természete szerint, ismeretlen cél felé... A kezdete pusztá játék, a vége — talán tragédia.

Mikor a templomból kiérünk, megindul a vita. A nővér hiába int: „Csak csöndesen, csöndesen!” — szidnak bennünket, mint a bokrot, a politikaiak mégis „összedugják a fejüket”. A teremben a nem katolikusok közt egy pillanat alatt híre terjed az esetnek; egyesek kacagnak, mások haragszanak. Sári meg a társa gúnyosan biggyesztik az ajkukat. K. Anna, miközben a helyére indul, egész hangosan mondja:

— Jövő szombaton én is gyónni megyek! Ha egy kommunista *tanítónő* megteheti, miért ne tenném meg én, a fizikai munkásnő?

— Hallod-e! — Karon ragadom a volt szocialista agitátornőt. — Mit kiabálsz? Hiszen Betty nem komolyan csinálta! — És halkan elmondom az esetet. De Anna gögösen hátraveti a fejét.

— És mit gondolsz, miért fogok én a gyóntatószékbe menni? Tán bűnbánatból? Eszembe sincs. A *véleményemet* akarom megmondani a papnak, csakúgy, mint Betty.

Ő, miket fogok én a papnak odavágni! — És gúnyosan elkacagja magát.

Megrázom.

— Anna légy eszeden! — De nem hagy végigbeszélni, dühösen kitépi magát.

— Vagy azt hiszed, csak az *intellektueleknek* van meg az a kiváltságuk, hogy kedvükre kísérletezhetnek? Ben-nem, *munkásnőben* nem bíztok? — Szikrázó szemmel elfordul.

Jól tudom, hogy belőle most nem a munkásnő, hanem a megalkuvó opportunistá beszél, aki örül az alkalmának, hogy az apácákkal a rég óhajtott kompromisszumot megkösse. Betty esetével igazoltnak látja és nyíltan hirdeti a megalkuvás politikáját. Pedig a munkásnők túlnyomórésze nem megalkuvó. Ott van Pipi, Juliska és a többiek, akik kemény forradalmárok. Az ostoba kísérlet íme már megtermi gyümölcsét: a tétovázók elhagynak bennünket.

A következő vasárnapon a megtisztult bűnösök sorában csakugyan Anna is ott halad és mögötte még néhány politikai. Később diadallal meséli hőstetteit, amiket a gyóntatószékben állítólag véghezvitt. Nagyszerű, hős, bátor asszony! Miket vágott oda a papnak! Egy pár politikai mosolyogva hallgatja és az egykori agitátor úgy tekint maga köré, mint aki teljesen igazolva van; — amit cselekszik, nemcsak elnézést, hanem elismerést is érdemel.

Ez idő óta Anna a fegyházban egy *irányt* kezd képviselni, egy taktikát: az opportünizmusét. Sokan neki adnak igazat: az apácákkal szemben csak így érhetünk el valamit. Ez a „valami” szerintük közérdek, bárha láthatóan csak a személyes haszon világlik ki és néha még az sem. Így Anna meg én lassan-lassan két ellentétes pólusra kerülünk; ez volt az első lépés, ezentúl útjaink szétváltak. Melyikünk iránya helyes, — a jövő fogja megmutatni. Kettőnk közt pedig Betty áll, az én barátom, a behódolás-taktikájának látszólagos igazolója. Körülnézek: hányan is vagyunk még? Hová tűntek a kritikusok? Ajtatos arccal maguk segítenek tömjéneznii, ha

belül közömbösek is. Az öntudat fáklyáját véka alatt tartják, nem úgy, hogy világítson.

Ezalatt Betty fölgyógyult és most megint köztünk ül. A ráirányított szempárok keresztútjében halvány orcái gyöngö pirba borulnak. Sógva kérdi tőlem:

— Mi az? Feltűnést keltett az eset?

— Többet, mint amennyi hasznos. Mondd: miért tetted?

Betty elmosolyodik.

— A kis Emerika nővér úgy kért, olyan bájosan, mint egy gyerek; aztán eszembe jutott, amit *te* mondtál és — megpróbáltam.

— Na és?

Alighogy Mari nővér a szekrényben kezd kotorászni, Betty fojtottan nevet.

— Csak láttad volna a pap arcát, mikor meggyóntam neki, hogy nem hiszek. Egész megzavarodva hebegte végre: „De hát — *Istenben* csak hisz?” — „Nekem egyáltalán nincsen hitem.” — „De hát az ég szerelmére, miért jött akkor gyónni?” — „Én a lelki atyámnak mindent elmondok, amit gondolok és érzek; hiszen a gyónásban semmit sem szabad eltitkolni.” — „No igen, igen, de — maga *bánja*, ugyebár, maga *bánja*?” — „Lelki atyám, nem tehetek róla, de én semmiféle bűnbánatot nem tudok érezni.”

— Rémülten meredt az arcomba, aztán letörölte homlokáról a verejtéket. — „Mit csináljak most magával? Bűnbánat nélkül nem adhatok föloldozást...” — A döntő azonban éppen az, hogy ő *akart* föloldozni, hogy muszáj volt föloldoznia, különben nyilvánvalóvá lett volna, hogy én nem tértem meg. Ezt a tromfot pedig semmikép sem akarta kiszalasztani a kezéből. Így végre kérni kezdett: „Mondja legalább, hogy *bánja* a vétkeit!” — És amikor egy néma gesztussal sajnálatomat jeleztem, hogy nem hazudhatom, sóhajtvá adta rám a kereszt jelét. — „Ugy veszem a gyónását, mint jószándéka bizonyítékát.” — Szóval: föloldozott.

— Kétértelműséget nem kérdezett?

— Dehogynem. Gondolhatod! És amikor a várt pi-

kantériából semmit sem kapott, mikor észrevette, hogy én... —

Betty akadozik.

— Akkor az „érintetlen szűz” kihozta sodrából, úgy-e?
A fitos orrocska pajzánul bólint.

— Igen, igen, ez mind igen mulatságos, hanem — a te példadat már két politikai követte. Hogyan bizonyítod be nekik, hogy te nem tértél meg?

— Mi sem könnyebb ennél: én az maradok, aki voltam.

— Azaz te továbbra is konok maradsz? Vigyázz, mert a pap meg az apácák most minden eszközt megragadnak, hogy legyűrjenek. Ne feledd, hogy az egyház *tekintélye* forog kockán! Mint a vadászok, hajszozni fognak, nyiltan és lesből, orozva támadva. Biztos vagy benne, hogy vértezett, hogy sebezhetetlen vagy?

— Ostobaság! Melyik ember sebezhetetlen? Mindenkinnek megvan a maga Achilles-sarka, ahol halálos sebet kaphat. Csak azt tudjam, hogy a testvéreimnek meg az anyámnak nem esik bajuk, — próbálja meg akkor valaki fölvenni velem a harcot!

— *Egytől* kell őrizkednünk: hogy a gyöngénket eláruljuk, — legyen az testi vagy lelki betegség vagy akár egy mélyebb érzés. Ettől függ minden. Csak vértezetlenül ne mutasd meg magadat! Emlékszel, mit csináltak ezek szegény Janicsnéval? Egész a hisztériáig gyötörték, titokzatos célzásaikkal sejteni engedve, hogy a gyermekei meghaltak. Otthonról kapott leveléből mindent kicenzuráltak és a megmaradt szöveg azt jelentette, hogy a házuk kigyulladt és gyermekei bentégtek. Szegény asszony majdnem megőrült fájdalomában. Amikor aztán fegyőr kíséretében hazaengedték, hogy megnézzze, mi történt, hát kiderült, hogy a nagymama szerencsésen eloltotta a tüzet és a gyermekeknek nem esett bajuk. Ezt a levélben meg is írták, de az irgalmas cenzor kitörölte a szövegből. Nálam is próbálták kikémleni a gyöngé pontot: a multkor, mikor átadták Cicuska levelét, a pap egész idő alatt izgatottan figyelt, amíg elolvastam. Aztán nehéz hangsúllyal kérdezte:

— *Vállalja a felelősséget, hogy a szegény kicsikét egyedül hagyta idegenek közt?*

De nem, engem nem fog meg! Hideg közönnyel vállalt vontam.

— Hát a világháborúban hány millió gyermek maradt egyedül? Ki törődött ott a felelősséggel?

Betty rábólint.

— Alarcban kell járnunk, mosolygó álarcban.

— Nem, Betty, *páncélban!* Acélos páncélban.

Hónapok múltak. Ujra magánzárkán ülünk és az apák hangosan pattognak a „megátalkodott” kommunisták ellen. A megtérés nem akar dülőre kerülni: Annán kívül, aki rendszeres gyónóvá „emelkedett”, a többi politikainak közönye sehogy sem olvadozik. Betty írásai közt még gúnyversekre is akadtak. Ezért most egy újabb offenzívában „puhítják” a kommunistákat.

Ágota nővér, a zárka-épület új főnöknője, aki a régi, vétkeken elnéző felügyelet „visszaéléseit” fölfedte, nyíltan dicsekedett, hogy ő a kommunistákat ugyancsak meg fogja táncoltatni. Most a szép, gögös apáca mint egy káplár, vezényli a foglyokat, hogy a magas bizalmi állásra méltónak mutakozzék. A magánzárka az élők kriptájává lett. No, hanem az erény is elnyerte a maga jutalmát: Anna a megtért szocialista agitátor, házimunkássá lépett elő.

— A ti javatokra! — súgta bólogató jóakarattal, de az elért kiváltságos helyzet csak neki biztosított szabadabb mozgást, nekünk nem.

— Enrám duplán ügyelnek, mert tudják, hogy hozzatok tartozom. Siessetek a zárkátokba! Ne kompromittáljatok engem!

És az ajtókat még gyorsabban és biztosabban zárták ránk, mint annak előtte, mikor még tolvaj vagy prostituált volt a felügyelő, nem „elvtárs”, aki hozzánk tartozik. Egy este, amikor a folyosóról behangzott az „Urangyala”, ismerős hang mondta az imát, oly ismerős, csak nem?... De igen: Anna, derék agitátornőnk, — *előimádkozó* lett.

De mit akar Bettyvel? Sokszor hallom, amint a szomszéd zárkában suttognak, és Anna nem szereti, ha látogatásait észreveszem. Betty most gyakran nyomott hangulatú, — otthonról rossz híreket kapott. A két kisebbik nővérét az iskolából kizárták, a két idősebb elvesztette állását Horthy-Magyarország keresztény nemzeti kurzusa nem kívánja kommunisták rokonait alkalmazni. Miből éljen most az özvegyasszony a négy leányával?

Egyszer Betty az irodából jövet kinyitotta zárkám kukucsát, halovány orcáin könnyecseppek peregtek alá.

— Mindent elviselnék, mindent, hanem hogy a saját testvéreim nem értenek meg, hogy szemrehányással halmoznak el és azt akarják, hogy én... — Betty szava elakadt.

— Azt akarják, hogy behódolj, úgy-e?

— Azt. És mennyire kihasználják ezek a bestia apácák az alkalmat, hogy a családom előtt befeketítsenek! A beszélőn a testvéreim, az ostoba kislibák a kezüket csapták össze rémületükben. „Lehetséges, Betty, hogy te olyan kihívóan viselkedel?! Ó, te mindnyájunkat bajba döntesz, gondold meg, tedd jóvá!”

Valaki közeledett és Betty zárkájába suhant. Halk zokogását még sokáig hallottam. Igen, egy ilyen jó kispolgári család alaposan megnehezítheti nekünk a harcot és ha az osztályharcos ráadásul melegszívű és a családját mindenek fölött szereti... Csak az az átkozott Anna ne kuksolna mindig nála! Multkor még Ágota nővér hangját is hallottam Betty zárkájából.

Röviddel karácsony előtt a főnöknő kihirdette a kegyteljes határozatot: minden fegyelmi büntetést fölfüggesztettek. Ezentúl tehát megint közös sétára mehetünk. A következő gyónáshoz Betty is jelentkezett.

— Ez egyszer még hadd legyen! — mondta Betty. — A pap egyenesen a szemembe vágta, hogy a multkor alighanem csak gúnyból gyóntam. Homokot kell szórnom a szemükbe, máskülönben megeshetik, hogy a büntetésem lejártá után internálótáborba visznek. A főnöknő állítólag ilyen értelmű célzást tett. Ha pedig én egyszer oda kerülök, ki tudja, meddig tartanak ott; — akkor a családom éhenhal.

A következő napon Betty — mintha kieserélték volna — könnyű szívvel és vidáman csicseregget, mint egy kis madár.

— Jó napot, elvtársnő! Nem csodálkozol, hogy minden nehézség nélkül hipp-hopp, egyszerűen betoppanok hozzád? Vedd tudomásul magas méltóságomat: én vagyok a fésűhordó-nő, viszem a fésűket zárkáról-zárkára. Egész kellemes, mi? Az ember mindent hall, mindent lát és minden fogollyal beszélhet.

— Jutalmul a gyónásért.

Betty pajkosan fölkapagott.

— A buták! Most azt hiszik, hogy megfogtak. Aprópos: ha valakinek üzenni akarsz, rendelkezésedre állok. Te! Ágota tegnap elmesélte, hogy a főnöknő a pappal arról tárgyalt, hogy a politikaiakat is, ha tisztességesen viselkednek, föltételesen hamarább kellene kiengedni. E szerint én már a jövő hónapban szabadulhatnék. És ha egyszer künn vagyok, nektek is jobban segíthetek híreket becsempészni, kapcsolatokat létrehozni stb.

— Csak el ne veszítsd magad!

Egyet már elvesztettünk. Multkor, amint az irodából jöttem, az apácázárka félig nyitott ajtaján át láttam, ahogy Anna *térdepel* Ágota nővér előtt és rendi ruhája szegélyét csókolja. „Madonna!” — rebegte áhitattal és imádón nézett föl a gögös apácára. Ágota észrevette, hogy valaki az ajtó előtt megállt, kilépett és elutasító hangon parancsolta: „Rögtön menjen be a zárkájába! Mit keres itten?” Én félvállról végigmértem.

— Irgalmas nővér? Nem fegyőr? — És gúnyosan az arcába nevettem.

Könnyek szöktek a hiúságában megsértett, büszke apáca szemébe. „Mint egy utolsó rongyra, úgy nézett rám, *énrám!*” — panaszkolta el Annának, aki szemrehányón kérte számon tőlem, hogy bánthattam meg Ágotát.

— Helyes. Ezt akartam; megfizetni neki azért, hogy a mi kínjaink árán akar érdemeket szerezni. Hanem te? Hogy tudtál annyira megalázkodni, hogy az ellenségünk előtt *térdepelsz*?

— Ne mondd! Ő nem az ellenségünk! Már régen nem az. Mi megnyertük őt.

— Nem vettem észre. Mint egy káplár, egzercíroztatja a kommunistákat.

— Nem ismered őt. Te nem tudsz vele bánni. Ágota finomlelkű lény, akit gyöngéden kell kezelni.

— Hát *ő mihozzánk* gyöngéd-e? Kérdi ő valaha, hogyan kell *mivelünk* bánni? Nyíltan a szemedbe mondom, mit gondolok rólad: talpnyaló vagy!

— *Nekem* ilyesmit! *Nekem* mondja! — Extatikusán a mellét verte, aztán hirtelen zokogásra fakadt. — Két kicsi lányomat hagytam odahaza, két gyermeklányt, akit már húsz hónapja nem láttam! Ki adja vissza nekem? Hogy szeretném, ha csak egyszer is, megsímogatni a fejüket, fehér máslit kötni a hajukba, becéző szokat szólni hozzájuk! Hát nem érted? Te hideg és kemény vagy, nem érzed, mi az, amikor az ember mindig magánosan egy kis gyöngédség után vágyik.

— Hát cirógass egy politikait, vigyen el az ördög, ha már enélkül nem lehetsz meg, de ne hízelegj azoknak, akik minket össze akarnak törni.

Igen, ennyire elveszítheti az ember önmagát. Csak ez a Betty ne kövessen el valami ostobaságot!

*

Alkonyodik. Még mindig a keskeny sírkamrámban ülök, egyik nap a másik után, tétlenül, a tegnapi és holnapon tünődve. Hirtelen félretolják ajtómról a vaszárat és Anna lép be.

— Betty okvetlenül beszélni akar veled: eridj át hozzá! — Majd észrevéve csodálkozó, kérdő tekintetemet, hozzáteszi: — Ágota nővér megengedte, tíz percig maradhatsz. Ő... attól tart, hogy Betty... még kárt tesz magában.

Besietek a szomszéd zárkába. Betty a szétnyitott ágyon fekszik, tagjai görcsösen össze-összerázkódnak, néha egész testét a magasba vetve.

— Mi az? Beteg vagy?

Lázban égő szemei nyugtalanul tévelyegnek.

— Nem, nem, semmi különös, csak — levettek a házmunkáról és újra a zárkába dugtak. Mint egy elhasznált kapcarongyot, eldobtak, félredobtak.

— És miért?

— Egy csekélységért, valami kis hibaért, aminőt minden ember csinál, pedig mindjárt exkuzáltam magam. És mégis olyan ridegen, olyan keményen szólt rám Ágota.

— És ezt annyira a szívedre veszed? Mi egyebet vártál tőle?

— Azt hittem, úgy látszott, hogy félig már megnyertük. Sokszor beszélgettünk és ő mintha kezdett volna megérteni bennünket, mintha közelebb került volna hozzánk.

— De Betty, te gyerek, ez megbocsáthatatlan hiszékenység. Hinni, hogy azt a számító, hiú apácát megnyerheted a mi ügyünknek! A dolgozó nép ügyének ezt a nagyravágó, uralomra törő teremtetést, aki hidegen lépett át nővértársain, csak hogy egy lépesőfokkal magasabbra jusson! Hogyan képzelhettél ilyet?

— Ne neved ki, de — ha oldalról néztem rá, úgy éreztem, mintha a testvérem állna előttem, tudod, a második, az, aki mindig a legjobban megértett. És ekkor azt gondoltam...

— Hogy a „rózsás pír” igazi, úgy-e? *Csalás*, Betty-kém, *találka*, csupán egy másik módja a kommunisták behálózásának, hogy aztán diadallal a főnöknő lábai elé vesse őket. A becsvágó, kedves tisztelendő nővér kitüntetésre áhítozott, ennyi az egész. A cél szentesíti az eszközt, — régi jezsuita tanítás.

— Igazad lehet — szól Betty halkán és a lélekezete eltikkadt.

— Lázas vagy.

— Nem nem, semmi testi baj, csak itt belül — és remegő kézzel a mellére mutatott — itt egy *fekély fészkel*, amely *rothad* és mindig tovább eszi magát, mindig mélyebbre... Ó, ó, ki szeretném tépni ezt a borzalmas fekélyt, kitépni ezt a rothadást és messzire, messzire hajítani! — Vad kiáltással, kétségbeesve a magasba dobta magát.

— Betty, te nem mondtál el *mindent* nekem.

Betty tekintete a kopár falon tévelygett.

— Tegnap... tegnap beszélt velem a pap... Azt akarta, követelte, hogy *bizonyítsam be* a megtérésemet, azt, hogy igazán komolyan gyóntam, nemcsak látszathból. Azt követelte, hogy én ...forduljak el tőletek, szakítsak a kommunistákkal... hogy én... mondiak el mindent, amit rólatok tudok... hogy én... *figyeljem* a kommunistákat...

Kezeit zokogó arca elé csapta.

— A *kémjünk* legyenek! árulóvá legyenek!

— És mert te ezt az utolsó lépést megtenni nem akartad, elhaiítottak, mint egy használhatatlan tárgyat. No, persze, aki az uzsorásnak adóssága *utolsó* részletét meg nem fizeti, azt egzekválják, mintha semmit sem fizetett volna. Úgy számítanak ők, mint az uzsorások. És az utolsó részlet, az egyetlen teljes értékű bizonyítéka annak, hogy a politikai egyháznak szolgálsz: az *árulás*, a *mi* ügyünk elárulása.

Anna kopogott.

— Letelt a tíz perc Fridi.

Betty megragadta a kezemet.

— Bocssástatok meg! Én... ó, ha *rátok* gondolok, a magános zárakakra, ahol ti oly hosszú hónapok óta ültök, mindig úira és újra büntetés alatt, én... szeretnék leborulni előttetek, a földig, a földig hajolni... *Ti* vagytok a boldogok, ti, — akik *szenvedtek* az ügyért!...

Másodszor kopogtak. Erős kézszorítással távoztam zokogó rabtársamtól és nem jutott eszembe fölvetni a kérdést: miért kért *bocsnatot* tőlünk és mi az a fekély, amely rothad benne? Miért *elhasznál* kapcarongy, ha nem szolgált és miért akar leborulni előttünk, ha ő maga ellenállt és *ezért* dobták félre? Hiszen akkor *ő* is az *ügyért* szenved! Miért vagyunk csak *mi* a boldogok és nem *ő* is? Sziklasúlyú kérdések, de oly érthetetlenek tűnt a másik eshetőségnek csak pusztá sejtelve is, hogy mindez csak elsuhant figyelmem látóhatárán.

Az idő telt, Betty büntetése is lejárt. Mari, nővér málnavörös arca titkos kárörömben ragyogott.

— Egyetlen napot sem nyert, egyetlen órával sem hagyja el hamarább a fegyházat.

Betty csöndes volt és rezignált.

— Mindennel leszámoltam, mindenbe belenyugodtam, csak a koncentrációs táborba ne vigyenek.

Megbeszéltük a további összeköttetést: úgy körülbelül két hét múlva jön majd az első levél, ártatlan „családi levél”, de titkos jelentőséggel. A meghatározott napon, amikor Betty ideje lejárt (csakugyan egy órával sem hamarabb), két éven át legközelebbi fogolytársam elhagyta a fegyházat. Számoltuk a napokat, — nemsokára itt lesz a levél. De három, sőt négy hét is eltelt, — semmi hír.

— Elsikkasztották a levelét — súgták a politikaiak egymás fülébe.

Hanem egy napon a könyvkötőben Amália nővér egy levelet olvasott föl, egy levelet, amelyet Betty — a tisztelendő kedves nővérekhez intézett, teli hálával és alázatos tisztelettel. S az apáca gúnyosan mosolygott a politikai foglyok megzavarodott arcába.

— Csalás! Csinálmány! — volt az első gondolatunk, mikor a hírt a terembe hozták.

De nem volt csalás, nem volt csinálmány, többen is fölismerték Betty kezeírását. Látogatók aztán kiegészítették a képet: Betty nővérei munkát kaptak, ő maga is; a főtisztelendő plébános úr segítségükre volt.

Anna nyugodt hangon meséli el nekem és kihívón az arcomba néz. A torkomba forróság emelkedik, nem tehetek másként, — köpnöm kell.

— Ez az egész válaszod, ez a véleményed Bettyről, a te legjobb barátnődről?

— Betty nem tartozik többé hozzánk, ő maga rekesztette ki sorainkból önmagát.

— Mit vétett? Semmit. Kit árult el? Senkit.

— Aki megszövik a harc elől, az is áruló; gyöngék így szokták elárulni az ügyet. Egyébként — mit tudom én, nem volt-e áruló másként is?

— Szívtelen vagy, nincsen benned semmi emberi érzés; mindig tudtam. Ilyenek voltak a diktatúra alatt is. Zavartan másra tereli a beszédet. Elvégre nem lehet sen tudni, hogyan — miként fordul meg a kocka és...

Hátat fordítok az előimádkozó dicső agitátornak és visszatérek a zárkámba. Zaklat a kérdés: Betty, az én

régi társam, a kedves, a költői lelkű harcos, Betty, aki gondtalanul lejtőre lépett és lesiklott, ez a letört, megcsúfolt forradalmár vajjon hogyan gondol ránk? Nem lett provokátor, hiszen nem írt nekünk, de megtagadott bennünket és lehet, hogy egyszer, fojtogató szent kezek talán megvallatták ellenünk. „Itt belül egy fekély fészkel, amely rothad és mindig mélyebbre eszi magát... ki szeretném tépni s eldobni magamtól messzire, el, el!” — Még a fülemben cseng vad, kétségbeesett sikolya. Betty nem tépte ki a rothadás fekélyét és mit nyert? A családjának egy meleg vackot, de az önbecsülését örökre elvesztette. Mélyen-mélyen szánom elesett, „kifosztott” egykori társamat.

Némán ülünk tovább a jéghideg falak közt, némán meredünk a szürkületbe, mi, a *boldogok*. S nem cserél-nénk a szabadon családja körében melegedő, titkon rothadó, elveszett egykori baitárssal.

Mennyi finomság, meleg érzés, értelem és érték volt az én szegény társamban. És mit csináltak belőle! Frökölesi ronesot, aki ha sokat nem is ártott, de a *saját* lelkiismerete előtt kémmé, árulóvá lett. Nem inkább annak kellene a napok igazi humanista hivatásának Jennie, hogy az embereket jobba, nemesebbé emeliék és boldoggá tegyék? Nem e-e az igazi krisztusi gondolat lényege? És ha ezt tennék, nemcsak egyes példákban, hanem az egész vonalon intézményszerűen, akkor a világnézeti különbségek ellenére sem harcolnánk ellenük. Lejtőn az út könnyebben visz lefelé, mint fölfelé. Mi kommunisták, fölfelé akarjuk vinni az emberiséget; és mindenki, aki ebben a nehéz munkában segít, — szövetségesünk.

Kísérletek és álmok

Mennél csöndesebb a kriptánk, annál színesebb belső életünk. A külső világnak az a néhány szürke, szegényes benyomása, amely a hosszú-hosszú nap unott egyformaságában órapontossággal egymást váltja. — küblizés, ima, étkezés, ima, ima, ima, ima, — nem táplálja a szellemünket, nem ad tárgyat a gondolatnak. Éppen, hogy a felszínen tudjuk tartani magunkat, nehogy teljesen elmerül-

jünk belső világunk hullámozó, viharos, örvénylő, feneketlen óceánjában.

Feneketlen... mert az a különös, hogy mennél tovább rostokol az ember egyedül és tétlenül a maga zárkáiában, annál több új, váratlan és néha megdöbbentő mélység szakad fel a lelkében. Így történt tegnap is... Itt van például a mi harcunk, amelyet a politizáló egyházzal és fegyházzal vívunk. Két éve vagyok börtönlakó, másfélesztendeje Nosztrán. Másfél év óta egyre birkózunk, minden nap újra meg újra kezdve és soha be nem végezve. Nem személyes ügy ez a harc. — itt két világnézet csap össze, két szívós és mondhatnám fanatikus akarat birkózik egymással.

— Letörünk! Addig gyötrünk, míg nem megpuhulsz és megtagadod, hogy kommunista vagy. Addig késztetünk arra, hogy egyedül és tétlenül vívódj önmagaddal, amíg nem adod lelkiismereted kulcsát az egyház kezébe, hogy rendelkezze veled, amíg meg nem térsz hozzá alázattal, hogy kegyelemre megadd magad.

— Az maradok, aki voltam; magam vagyok a lelkiismeretem ura, az én törvényem és az én világom más; és mindvégig birkózni fogunk, mert az én egész életemnek ez adja az értelmét és minden értékét, hogy az emberiség nagy, világfelszabadító harcában akár egy jelentéktelen kis posztón, de én is harcolok.

Ugy elfoglalt, úgy lekötött ez a szüntelen birkózás, annyi erőmet követelte, annyi súlyos terhet dobott rám, hogy szinte megszűntem magánember lenni s minden egyéb gondolatom és érzésem mintha elsorvadt volna. És most?

Az éjszaka furcsa álmom volt, minden kihámozható indok nélkül hirtelen egy Rép pergett le előttem, mint amikor az utcán váratlanul beleütközünk egy jelenetbe.

Állok egy magas, épülő ház valamelyik emeletén, előttem állványok, gerendák, kötelek, ahogy az ilyenkor lenni szokott; egyszerre csak valami ütődés recsegő zaja és a magasból, az állványok és gerendák közt, lebegő kabátkában lezuhan — az én kis Cicuskám; ahogy ön-maga körül megfordul, egy pillantást vet rám, — nem

tudom elfelejteni — szótlán búcsúzás és ... nem némi szemrehányás is?

Mi ez? Hát én attól félek, hogy valami baja talál élni? Megszoktam, még aradi időmből, hogy néha saját-ságos allegóriákban álmodom; váratlanul, úgy, mint most is, átélék valamit, oly élethíven, oly megdöbbentő realitással, hogy emléke mint mélységes, *valódi* élmény még évek multán is bennem remeg. Ezek a furesa, életteli-es erővel ható álmok mindig kifejeztek valamit, ami ben-nem élt, nőtt és megérett.

De hát félek én, hogy Cicuskát baleset érheti? Nem. Nem is lakunk emeleten, semmi veszedelmes helyen, az-tán meg ő olyan okos, mondhatnám érett az ilyen dolgok-ban, vigyázatosabb és ügyesebb, mint én magam. Jó kör-nyezetben él, ahol úgy tekintik, mint a saját, a nyolcadik-gyereket. Furesa az is, hogy Cicuskát nem olyannak láttam, amilyen most: nem iskolás, immár tizenegyvéses kislánynak, hanem sokkal kisebbnek, az a régi kabátkája lebegett rajta, amit a világháború előtt vásároltam neki. S hogy-hogynem, egy jelenet jut az eszembe: az íróasztá-lomnál ülök a szobámban, valami cikken dolgozva, ami-kor a kisleány benyit.

— Kis anyukám...

Már bele is fáradtam a munkába, fölállok és oda-megyek hozzá.

— No, mi az?

A kicsike átfogja a derekamat, rámnéz apró, mongo-los szemével és kedvesen kérő hangon mondja:

— Kis anyukám, adj a politika mellett nekem is egy kis helvet a szívedben...

— Ő, te kis csacsi, hát azt hiszed, hogy te nem vagy a szívedben?

Olyan kedves volt a mondása és oly okos, hogy el-meséltem a barátaimnak is; azoknak is tetszett, megsimo-gatták érte a kislányt és — minden maradt a régiben. Szerettem őt, mindenben gondoskodtam róla, de lelkem a közeledő vihar felé repdesett.

Magával ragadott a vihar, idedobott a börtönbe, és a kisleány tőlem távol, jó emberek, de mások körében maradt, ott nevelkedik.

— El fogom veszíteni, — mondom hirtelen, szinte akaratom ellenére —, elveszítem, mintha lezuhanna egy épülő házról és én nem tudok odafutni, hogy karjaimban felfogjam.

Amióta a fegyház lakója vagyok, időről időre furcsa idegállapotba kerülök, melynek sem okát, sem természetét nem értem. Ha álom környékez, de még ébren vagyok, néha egyszerre csak zsibbadni kezdek, de csak akkor, ha féloldalt fekszem és a két kezem összekulcsolom a mellem alatt, vagy ha kezeim legalábbis érintkeznek. Nyenkor csattogó zúgást hallok, mintha repülőgép szállna a fejem fölött, fülem még a szelét is érzi a motornak, azután — kezdődik az „előadás”. Tisztára olyan, mint a mozi. Filmszalag pereg le csukott szemem előtt, még a sercegését is hallom és látom a mozgó vásznon az ugrálva feltűnő fénypontokat, majd valami kép vonul át, többnyire gyönyörű tapétaminták, gazdag ornamentikus formák, oly tisztán és élesen, hogyha festő volnék, le tudnám pingálni. Csak néhány pillanatig tart az egész, aztán fölenged a zsibbadtság és kinyithatom a szemem. A zárka magányában különös gondolatom támad: miért kell nekem mindig csak ezeket a szép, de értelmetlen ornamentikus formákat látnom? Nem tudnék valami egyéb filmelőadást felidézni? Ha például egy kérdést vetnék föl, hogy ezzel bizonyos irányba terelném az egymást váltó képeket, — hátha bizonyos „választ” kapnék a kérdésekre. „Választ” persze nem olyan értelemben, mintha volna valaki, akit nekem válaszolna; hiszen nem vagyok spiritiszta és tudom, hogy az a válasz a *saját* válaszom lenne. De éppen ez az, ami érdekel. Mi lappang az öntudatom *alatt*? Nem szeretem, ha ismeretlen hatalmak gazdálkodnak bensemben; lássuk őket!

És legközelebb, amikor megint zúgni kezdett fejem fölött a láthatatlan repülőgép és tagjaimat elektromos zsibbadtság feszítette, gondolatban sietve dobtam oda a kérdést: mi a halál? E pillanatban megjelent a film, — sötét kerethen sötét vászon, és nincsen egyéb, mint az az üres sötétség, pedig pereg a film, hallok a sercegését és

látom a fel-feltűnő kiesi fénypontokat, de maga a kép üres; aztán egyszerre zuhanni kezdek, le, valami sötétbe és — kész. Ujra teljesen magamhoz térek.

Különös, azaz tulajdonképpen nem is különös, hiszen én materialista vagyok, hát mi egyéb „választ” várhatam saját magamtól? De hogy ez ilyen pillanatszerűen formába szökött, ez az érdekes, mert erre a *formára* nem is gondoltam. És megértem, hogy emberek, akik ilyen problémákkal tudományosan nem foglalkoztak és akik kevesebb ellenőrző önkritikával rendelkeznek, hogy ezek az emberek az ilyen színes és érzékek útján jelentkező belső élményeket (színek, hangok, tapintás) valóságnak veszik és megtörtént látomásokról beszélnek. Nekem ez csak érdekes, de nagyon érdekes tanulmány, mint valami laboratóriumi kísérlet. *Én* csinálom és én regisztrálok. Aztán még valami. Irtózom minden „túlvilági”, testetlenszellemi felfogástól, vallástól, képzelődéstől, engem a „mennyei üdvösség” soha nem tudna csábítani. Amióta az eszemet bírom, szabadgondolkodó materialista vagyok. De *egy* gondolat, egyfajta felfogás vonz, talán a költői szépségével, — vagy mert az élet himnuszát jelenti: az a gondolat, amiben Petőfi hitt: a többszörös *földi* élet, testileg, egész fizikai mivoltunkban. Ahogy Petőfi mondotta:

Voltam már és leszek még... Érdekesebb lett volna egy ilyen értelmű kép. Még egyszer fogom föltenni a kérdést, de most már nem ilyen általánosságban.

Sürgetem a mozi, mindig féloldalt fekszem, mielőtt elalszom, mellem alatt összekulesolt kézzel. Néhány nap és — ahá, most jó!

— Van-e *élet* a halál után és van-e vizionálás valamiféle formában? — Gyorsan dobom oda a kérdést, hogy a képet megelőzze; s ugyanabban a pillanatban már pereg is a film. Gyönyörű kert vonul el csukott szemem előtt, piros meg fehér virágok egész szőnyege. Ennyi.

Meglepetésemben összerázkódom. No de ilyen! Hát kertre gondoltam én?! És mi az értelme az egésznek? Sokáig töprengek rajta, de csak egyféle magyarázatát találok: a halálból új élet támad úgy, ahogy a régi földön virágok nyílnak, mert minden a természet kertje s

egyéb viszontlátás nincsen... De szép volt a mozi, noha nem ezt vártam. Bennem az a gondolat bujkált, hogy materialista tudatom alatt *érzésben* mégis csak a Petőfi hitét hiszem: voltam már és leszek még. És most íme, éppen a fordítottja derül ki, az, hogy ez az én vágyam *tudatos* (igaz is, hiszen *gondolkodom* e problémán), de tudatom alatt egy másik érzés lappang: a *valóság* meg-érzése. Szavakban, gondolatban így fejezhetném ki: szép, szép ez a te kedves elképzelésed, jó is volna, ha igaz volna, de sajnos, nem igaz, az igazság csak ez a kép: voltál föld és virág és újra az lehetsz, egyéb viszontlátás nincsen.

Milyen komplikált valami is az emberi tudat és tudat alatt!

Sokat kell gondolnom Dosztojevszkijra. Nem tudom, van-e még egy író, aki ennyire ismerné az emberi tudat sokszoros és ellentmondásokban váltakozó rétegződését. Milyen nagyszerű is volt az a jelenet a vizsgálóbíró előtt! Hogyan hámozódnak le a rétegek a gyilkos tudatáról, hogyan nyílik egy ajtó s még egy ajtó, mindig mélyebben és még mélyebbre; mígnem hirtelen kipattan egy észrevétlen utolsó — és *itt* a valóság, amely most napvilágra jutott.

Egy ötletem támad. Ha most, mondjuk, engem val-latna egy vizsgálóbíró s azt mondaná: ezt a nehéz büntetést azért kell elszenvedned, ami rosszat életedben elkövettél; te tudod, mi az, valld be! — ugyan mit is felelhetnék? Sok mindent követtem el, ami nem egyezik a társadalom mai rendjével és felfogásával, de nem törődtem vele, a magam útját jártam. Hanem volt-e olyasmi is, amit *énmagam* súlynak érzek? Hát persze, bizonyos, hogy volt és van is, nem vagyok én olyan nagyon jó ember. De mégis, — mit találnék tudatom legutolsó, legmélyebb kamrájában, ha hirtelen kipattanna ajtaja? Érdekes kérdés annak, akinek nincs és nem lehet más dolga, mint a saját belső tengerének hullámain hanykódni.

Gondolkodom, válogatok, de már besötétült és én el-álmósodtam. Feküdjünk le!

Sokáig és mélyen aludtam, álmodtam-e valamit, nem tudom. De egyszer csak arra ébredek, hogy kemény

szalmapárnám csupa víz és orcámról meleg könnyek folynak. Es mintha távolból visszhang felelne, még halkán hangzanak bennem az utolsó szavak: „Es az én, anyám megsiratlanul szállt a sirba...”

Sötét a cella, odakünn is vak sötétség, éjjel lehet. Ki tudja a gondolatomat? Ki tartja számon az érzéseimet? Ki számlálja a hullajtott vagy el nem sírt könnyeket? Kire tartozik ez mind? Meghalt egy asszony és egész szerelme, nagyleány-gyermeke áll a havas gödör mellett, ahová dübörögve dobják a fagyos rögöket. Valahol színek tobzódhatnak, valahol hív az élet, és a havas-fagyos gödör mellett a leány száraz szemmel áll...

Nehéz, malomkő súlyú órái az önmegismerésnek. Ó, tudják a papok, hogyan szorítsák össze mellünkön a vas-abroncsot! Hogyan gyötörjenek, hogy összezúzva, ronggyátéppvé végre lábaik elé hulljon a szármalmas ember-roncs...

De ha holnap az „isten szolgálja” újra belép hozzám és újra mondja: „Idegenek közt, egyedül hagyta azt a szegény kicsikét, vállalja ezért a felelősséget?” — tusakodásoktól gyűrött arcom újra kisímul, hideg, áthatlan márványosra s újra közömbösen válaszolom: „Hát a világháborúban hány millió gyermek maradt egyedül? Ki vállalja azokért a felelősséget?” — És ha a fegyház főnöknője talál hivatni és megint intőn fölemelt ujjal tremolázná: „De ha majd egyszer a halálos ágyán... Nincs semmi bűne? Semmi rosszat nem követett el életében?” — én megint csak úgy felelnék, mint néhány hónappal ezelőtt: „Semmi különös rosszat nem követtem el, csak amit minden ember...”

És tovább fogok önmagammal dialógusokat folytatni a zárkában, tovább fogok álmokat és furesán allegorikus mozgó képeket látni, néha talán könnyes szemmel ébredek, de ha ezt a hullámszántotta, örvénylő tengert, amely homokot, hínárt és elsüllyedt hajók roncsait dobja a mélyről a felszínre, ha ezt az ideg-fárasztó tengert, amelynek partját még nem látom, ha ezt egyszer átúsztam, — akkor tudom, hogy a posztomat megálltam.

Sötét a zárka, odakünn is vak sötétség.

Éjjel.

Új nemzedék

Egy napon új politikai fogoly jelenik meg a munkateremben; fiatal leány, szabályosan szép arcú, nyugodt és komoly, mint egy Minerva-szobor. Andics Erzsébet a neve, tizenkilencéves bölcsészettan-hallgató. A diktatúra bukása után Vas Zoltánnal, Berei Andorral és másokkal illegális ifjúsági mozgalmat szerveztek, röpcédulákat terjesztettek stb., ezért tizenötévi börtönre ítélték. Most itt ül előttem a második sorban és csöndesen olvasgat. Nagynagy érdeklődéssel nézem.

Eddig csak a saját nemzedékem leányaival és asszonyaival találkoztam, 1918 és 19 forradalmainak szereplőivel. Ez a leány akkor még gimnazista volt. Hogyan látta és milyennek látta a mi harcainkat? Mit tanult belőlük? A következtetés, amelyet társaival együtt levont, harcossá avatta, mert íme — megbukott a Tanács hatalom, fehér terror dühöng az országban és ők, a fiatalok mégis új harcba kezdtek. Ez öröm és biztató, mert lám, a mi harcunk nem múlt el nyomtalanul, van aki folytatja, itt — az új nemzedék.

Nézem, nézem és elcsodálkozom; nem ilyennek képzeltem. Erről a komoly, nyugodt arcról nem olvasná le senki, hogy földalatti forradalmáré, aki életkockázattal folytatott egy elbukott harcot; nincsen benne semmi egzaltáltság, semmi érzésbeli túltengés, — még csak tizenkilenc esztendő és érett gondolkodó.

Ebéd után van egy félóránk, amikor halkan beszélgethetünk, a köztünk levő padon bűnügyiek ülnek és a fejük felett megindul az eszmecsere. Csakhamar otthon vagyunk; közös olvasmányok és egyetemi tanulmányok; vitatkozunk és én felajzva észlelem, hogy ez a fiatal diáklány — kitűnő partner, a vele való vita felfrissítő szellemi torna.

És ezentúl nap-nap után igyekszem vele vitatkozni, mert legjobban vele tudok és szeretek vitatkozni; logikánk összecsapásán csiszolom saját elmémet. Erzsébet hallott a mi nagy belső harcainkról, amelyek itt a fegyházban már lezajlottak és habozás nélkül a mi táborunkhoz, az ellenállók táborához szegődik. Nem megalkuvó jellem,

nyugodt és bátor, nem használ nagy szólamokat, de tudja, hogy mit akar. Érdekes az én fogolytársaimhoz való viszonya. A legszorosabban csodálatosképpen Forgácsné, a „jakobinus asszony” ragaszkodik hozzá és Erzsi is kedveli az érdekes, színes beszédű, szép, harcos asszonyt. Forgácsné érzése egész hevével rajong Erzsiért, és nekem sokszor úgy tetszik, mintha kettejük közül a komoly diákleány lenne az idősebb s az érett asszony lenne rajongó kisdíák. Forgácsné színes egyéniségében én is gyönyörködöm, de — nem tudok iránta felmelegedni; kissé idegenkedem minden ideges egzaltaltságtól.

Gitta meg Erzsi nem nagyon kedvelik egymást. Kérdelem Gittát, mi okból? Barátnőm vállat von. „Olyan — csupa józanság.” És amikor Erzsit faggatom, csöndesen elmosolyodik. „Még sok van benne az — úrikisasszonyból, sok régi sallang.” Én mindkettőjüket megértem. Szeretem Gittában a nagy stílust, a mindenkor kész, bátor kiállást nemcsak elveiért, hanem barátaiért is; habár igaz, hogy ezeket nem mindig a kellő gonddal válogatja meg; az esztétika néha félrevezeti. Mert költői hajlamú, maga szónoki tehetség, széles, operai gesztusokkal, de annyi lendülettel, hévvel, oly melegen, hogy a tömegeket magával ragadja. Vezéri egyéniség. Néha összeveszünk, mert bizonyos úri tempókkal én sem értek egyet, de mert sok benne az igazi érték, mégis szeretem. Erzsiben meg éppen azt szeretem, hogy olyan józanul logikus elme és ezt a logikus józanságát állítja a forradalom ügyének szolgálatába. A mi vesztett forradalmunk után az új nemzedéknek igenis, éppen ilyennek kell lennie. Mibenünk, régi generációban még sok volt a romantika, mint egykor az orosz forradalmi narodnyikokban, és sok volt a naivitás. De a marxizmus exakt tudomány, amelyet azoknak, akik alkalmazták, a legforróbb harcokban is exaktul kell kezelniök. Hogy az új nemzedék éppen ilyen, ilyen komoly és nyugodt, — ez biztató. Örülök, hogy ők fognak bennünket fölváltani, ez garancia a győzelemre. Összemérem erőmet Erzsivel, mert nekünk sem szabad elmaradnunk. És ha egykor majd egy legújabb nemzedék (ma még gyermeksorban lévő) fogja folytatni a harcot vagy a békés építő munkát, akkor ahhoz fogom mérni

a magam erejét, mert haladnunk kell tovább és tovább, mindig előbbre, — ez az élet törvénye, már pedig én szeretem az életet.

Elnézem hosszan azt a komoly, nyugodt Minervarcot és képzeletem tengerén elsímulnak a hullámok; — a mi hajónk is parthoz fog érni, biztos kézzel vezeti majd az a sok-sok ifjú hajós, aki a mi harcunkon, a mi hibáinkon is tanult: az új, a bolsevik ifjú nemzedék.

Nyílik a kapu

Odakünn hópelyhek szállingóznak, de a fegyház zárkáján át bizsergető tavaszi szellő fujdogál: már hetek óta sugdossák a rabok: kicserélnek bennünket előkelő magyar katonatisztekkel és kivisznek Szovjetországba. Tudjuk, hogy két transzport már el is indult; reánk vajjon mikor kerül a sor és kik lesznek a listán? Már csupa izgalom az élet, mindennap várjuk a döntő, a szabadító hírt.

És egyszer csak tizenkettőnket lehívnak az irodába; külön-külön fegyőri fedezet alatt vonulunk le, hogy egymással valahogy szót ne válthassunk. Várunk a folyosón, majd egymás után egyenként bebocsátanak, mialatt a többi szótlanul tovább várakozik odakünn.

Rám kerül a sor. Az irodában egy nagy asztal mögött ül a „Főtisztelendő Nagyságos Főnöknő”, a főtisztelendő úr, egy irodás nővér és egy ismeretlen úr; előttük akták hevernek. Kérdik a személyi adataimat, aztán az ismeretlen úr tudomásomra hozza, hogy rajta vagyok a kicserélésre ajánlott politikai foglyok listáján. Akarok-e Szovjetországba menni.

— Igenis, akarok.

Most a „Főtisztelendő Nagyságos Főnöknő” veszi át a szót:

— És volna lelke elhagyni az édes szülőhazáját?

— A börtön nem haza.

— De odakünn éhség pusztít! Éhen fog halni!

— Jobb szabadon éhen veszni, mint a börtönben.

A főtisztelendő úr is aggódik jövőendő sorsom felett:

— És ha odakünn bezárják?

Ezen már csak mosolyogni tudok. Most újra az ismeretlen úr veszi át a szót:

— Magyarországon amnesztia van készülöben politikai foglyok számára... Nem akarna inkább amnesztiáért folyamodni?

(Ez a csalétek, hátha bekapja a hal.)

— Nem; nem folyamodom amnesztiáért.

Látva, hogy a kísérlet eredménytelen, zordon arccal felém tolják az aktát.

— Irja alá!

De közben a „Főtisztelendő Nagyságos Főnöknő” még egy utolsó riasztó rakétát lobbant föl előttem:

— Ne felejtse el, hogy ha egyszer elment, soha többé a hazájába vissza nem térhet! Ha mégis visszajönne, ki kell töltenie hátralévő börtönbüntetését.

— Tudomásul veszem.

Megvető pillantások hideg nyilai hullanak rám; aláírtam az aktát, egy intés és — a fegyőr kikísér a folyosóra. Odakünn a többiek kérdőn néznek rám, beszélni nem szabad, hát csak egy gúnyos fintor jelzi, hogy a hivatalos fórum vereséget szenvedett. Mikor végre valamenynyien újra felkerültünk a zárkára, kiderült, hogy válasszunk majdnem egyformán hangzott. Csupán Szakasits Árpádné nem fogadhatta el családi okokból az ajánlatot. Könnybenúszó szemmel ül a régi helyére, a szíve hozzánk húzza.

Most külön-külön zárkába kerülünk, de ezt már nem érezzük büntetésnek, hiszen tudjuk, hogy a börtön kapuja rövidesen kinyílik. Ezentúl minden csupa várakozás, csupa örömteli izgalom.

És elérkezik a várva-várt órá, a fegyház zordon kapuja előtt ott állanak a kocsik. Az apácák néma csoportja a fal mellett várva morzsolgatja rózsafüzéreit, maga a Főtisztelendő Nagyságos Főnöknő közvetlenül a kapu mellett áll és onnan tekint reánk fönségesen, méltósággal, mint egy várakozó királynő. *Valamit* csak *kell* mondaniök ezeknek a megátalkodott, konok kommunistáknak, mielőtt örökre itthagyják a fegyházat, ahol gondjukat viselték! Ezt már a pusztá illendőség is megköveteli;

egy kis köszönő beszéd, hálálkodó kezesókok... hogy az oly sokszor megsértett tekintély az utolsó pillanatban mégis elégtételt kapjon.

Már fönn ülünk a kocsin, merev, néma, szertartásos főhajtás az apácák csoportja felé, aztán előre nézünk, az ostor pattog, — „gyia!” — és kirobogunk, mint szabad emberek kirobogunk a fegyház tágra nyílt kapuján.

— Egy körömnnyit sem engedtünk és mégis kiszabadulunk! — Boldogan és büszkén szorongatjuk egymás kezét, diadalmas örömben, hogy nem küzdöttünk hiába és mint győztesek vonulunk ki ebből, a misztikum homályában élő, embereket gyötrő, sívár sírkamrából. Tavaszi szellőként cirógatja a januári szél az orcánkat, ragyog az ég a fejünk fölött, integet felénk a távoli új világ, — a szabadság!

Utószó

Huszonöt esztendő nagy idő, majdnem egy egész emberöltő. Nem gondoltuk akkor, amikor a fegyházból kivonultunk, hogy emigrációnk ily hosszú időre fog nyúlni, hogy a magyar reakció éjszakája ilyen sokáig tart. De nem sajnálom azt a huszonöt évet, amelyet a Szovjetunióban töltöttem. Sokat láttam és tanultam, rengeteget tapasztaltam; egy új világ nyílt meg szemeim előtt. És én soha el nem múló hálával gondolok a Szovjetek országára s a Bolsevik Pártra, amely a börtön ajtaját előttünk kinyitotta, az üldözötteket a maga nagy családjának körébe befogadta s a hontalanoknak hazát adott. Csak ennyit tett értünk? Nem; még sokkal-sokkal többet ennél; felszabadította egész magyar népünket és régi, édes szülőhazánkat.

De egy vágyam nem hagyott nyugodni: mindazt, amit e hosszú időn át tanultam és tapasztaltam, mindazt a szellemi kincset, amit ott gyűjtöttem, — egyszer majd odahaza kitárni, honfitársaim közt széosztani. Mert mit ér az a nagy idő, ha gyümölcse használatlanul elvész? Nem sok időm van hátra, sietnem kell.

És eljött, végre eljött az a várva-várt nap is, amikor hazatérhettem. Romok és roncsolás, egy bűnös rendszer

pusztításai, de a romok közt, a puszta földön — új életnek sarjadása. Megállok a mátyásföldi repülőtéren és körülnézek, — letaposott fű s amott, kissé távolabb néhány szegényes akác. „Magyar akác” — súgom magam elé s végtelen megnyugvás száll a szívembe. Mintha egy ősrégi törvény teljesednék be rajtam: hazajő a vándor hosszú, messzi útról és most övéi közt teregetheti szét, amit a távoli új világból magával hozott. „Látjátok, ez van odakünn. Nézzük csak, mit tudunk ebből a magunk számára fölhasználni.”

Mert építeni akarjuk a magunk házát, egy kicsi, de barátságos, meleg otthont, valódi Hazát minden dolgozó számára, Hazát, amelyik kenyeret és műveltséget ad, Hazát, amely nem börtön többé, hanem a — *szabadság* hona.

Budapest, 1947 március havában.

B. G.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

5

Első rész:

VÖRÖS ALKONY

Búcsú a nép nevelőitől	11
Az elcsereált város	23
A haza és nemzet nevében	26
Utea és hatalom	43
A mélység felé	49

Második rész:

BÖRTÖNBÖL BÖRTÖNBE

Árnyak és fények	57
Az áruló	68
Nagytakarítás	71
Szórakozunk	74
Kihallgatás	78
A gyűjtőfogházban	83
Olga	96
Házi ügyek	107
Az ember és a sárkány	113
„Csak a vason”	119
Csillagtalan éjszaka	120
Kár, kár...	121
Színek és foltok	122
Megint új tanyán	124
Az éhség leleményre tanít	125
Bíróság előtt	127
Forgácsok	134

Harmadik rész:

MÁRIANOSZTRA

Az úr angyala köszönté	
Szűz Máriát	139
Bársonytalpú macskák	150
Fegyenemunka	153
Hajnali mise	163
„E jelben győztesz”	167
Látogatók	174
Rabszökés	178
A kriptában	182
Egy szál deszkán úszunk	188
Melyik volt?	196
Az elveszett kulcs	207
Különleges rabok és jótékony missziók	219
Egy fejedelmi látogatás következményei	225
Aki az orgyilkosnál is rosszabb	233
Akik meghalnak és akik nem halnak meg	239
Közjáték	243
Égi erények	249
A csodatevő érmecske és a kommunisták	258
Tovább a kriptában	268
„A jóisten angyalkái”	276
Lejtőn	284
Kísérletek és álmok	297
Új nemzedék	304
Nyílik a kapu	306
Utószó	308

KOROLENKO

MAKÁR

ÁLMA

A nagy orosz elbeszélő
első magyar nyelven megjelent
munkája.

Ára füzve 12- forint
kötve 22- forint

SZIKRA KIADÁS

A mai európai irodalom
kiemelkedő eseménye!

CARLO LEVI

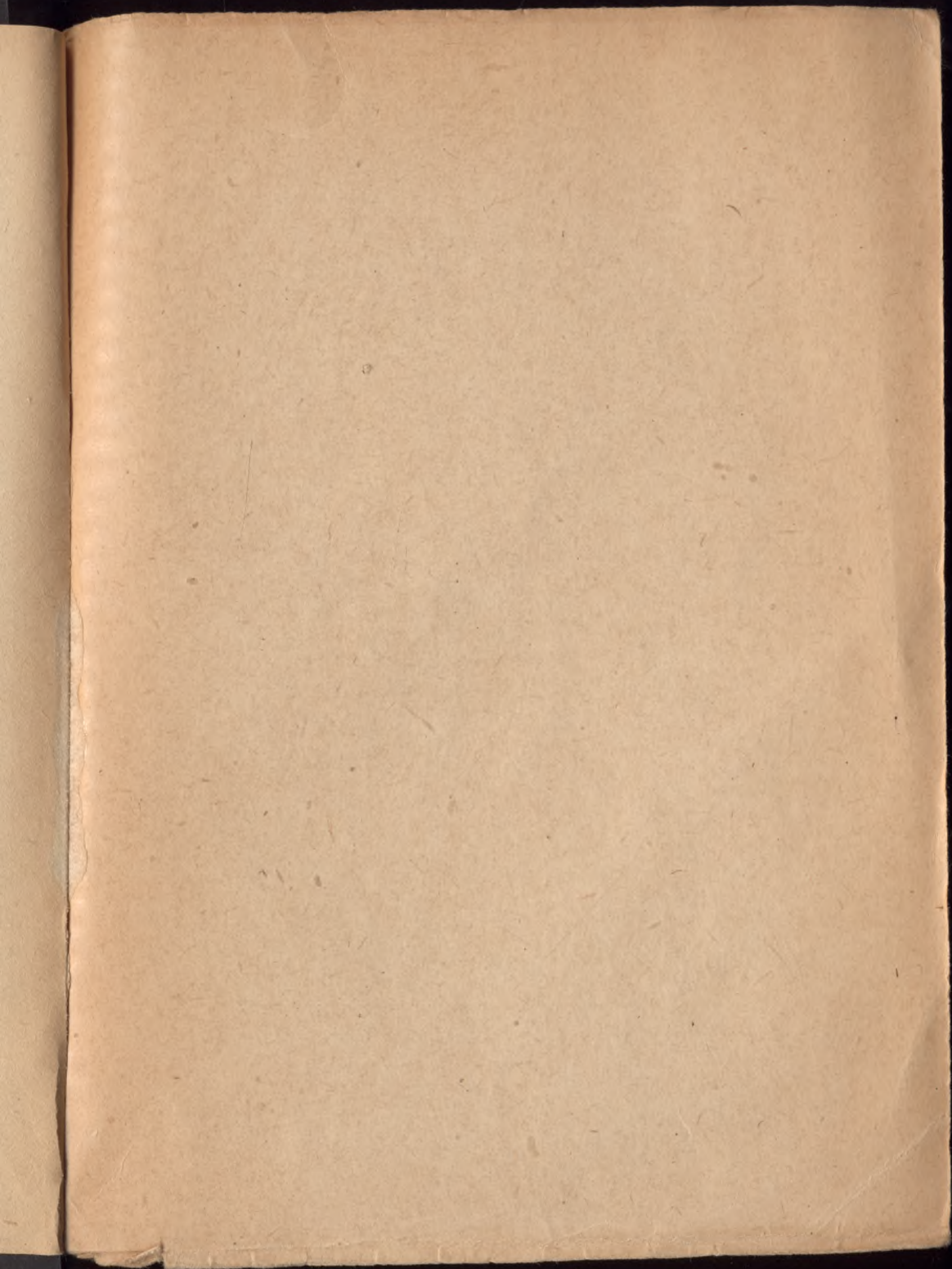
AHOL A MADÁR SE JÁR

A kitűnő olasz író
lebilincselő regénye

OLASZORSZÁG
LEGNAGYOBB
KÖNYVSIKERE

Ára fűzve 22.— forint
kötve 32.— forint

SZIKRA KIADÁS

26

10

101706